

Grundschule: Lehrprogramm

MINISTERIUM FÜR KULTUR UND BILDUNG

"LEHRPROGRAMM FÜR DIE GRUNDSCHULE"

Warschau,
Staatl. Schulbuchverlage, 1959

Georg-Eckert-Institut BS78

1 060 152 X

E 11-29

E 11-29

MINISTERSTWO OŚWIATY

PROGRAM NAUCZANIA W SZKOLE PODSTAWOWEJ

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

24250

WARSZAWA 1959

ANSTWOWE ZAKŁADY WYDAWNICTW SZKOLNYCH

Redaktor techniczny
Lubomir Grodzicki

Program nauczania w szkole podstawowej wy-
dany na podstawie Zarządzenia Ministra Oświa-
ty z dnia 10 kwietnia 1959 r. Nr P0-1-977/59.

PL
Z-1 (1,59)

PAŃSTWOWE ZAKŁADY WYDAWNICTW SZKOLNYCH — WARSZAWA 1959

Wydanie pierwsze	Oddano do składania 16.VI.59 r.
Nakład 100.000 + 235 egz.	Podpisano do druku 3.VI.59 r.
Arkuszy druk. 28; wyd. 23.	Druk ukończono w Lpcu 59 r.
Cena zł 17.—	Zam. nr 1175/1764 W-88
Papier rotoгр. kl. V, 70 g, role 63 cm z Fabryki Papieru w Boruszowicach	
WOJSKOWE ZAKŁADY GRAFICZNE W WARSZAWIE	

ZARZĄDZENIE MINISTRA OŚWIATY

z dnia 10 kwietnia 1959 roku (nr PO-1-977/59)
w sprawie programu nauczania w szkole podstawowej

§ 1. Wprowadza się jednolity tekst programu nauczania dla szkoły podstawowej w miejsce dotychczas obowiązujących programów, instrukcji i wytycznych wydawanych w różnym czasie dla poszczególnych przedmiotów nauczania. Program ten ogłasza się jednocześnie jako osobne wydawnictwo pt. *Program nauczania w szkole podstawowej*.

§ 2. Zarządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem 1 września 1959 roku.

Minister
Wł. Bieńkowski

CZĘŚĆ PIERWSZA

WSTĘP

PLANY NAUCZANIA

WSTĘP

Głównym zadaniem szkolnictwa w Polsce Ludowej jest przygotowanie młodzieży do pracy i życia, wychowanie młodego pokolenia na przyszłych współgospodarzy i budowniczych socjalistycznej Ojczyzny.

Realizując to ogólne zadanie, szkoła podstawowa kształtuje umysły dzieci w toku przyswajania materiału nauczania objętego programem, przy czym szczególną uwagę zwraca na wyrabianie umiejętności samodzielnego wnioskowania oraz rozumienia zjawisk zarówno przyrodniczych, jak i społecznych zgodnie z materialistycznym poglądem na świat. Szkoła budzi zamiłowanie do wiedzy, wdraża do pracy, do aktywności społecznej i kultury życia codziennego.

Szkoła podstawowa kształtuje postawę etyczną dzieci, wychowuje w duchu miłości ojczyzny, postępu i sprawiedliwości, formuje socjalistyczną świadomość i dyscyplinę uczniów przez wyrabianie poczucia odpowiedzialności za postępowanie własne i zespołu, do którego należą, przez wdrażanie do łączenia celów osobistych z celami narodu, własnego wysiłku z zespołowym trudem społeczeństwa budującego socjalizm.

Konsekwentnie realizując świecką treść wszystkich obowiązujących przedmiotów nauczania, szkoła kształtuje postawę tolerancji wśród dzieci.

Szkoła wpaja uczucia braterstwa z wszystkimi ludźmi — niezależnie od rasy i narodowości — którzy pragną pokoju i walczą o postęp społeczny w świecie.

Niniejszy zbiór stanowi ujednolicone i poprawione, choć w zasadzie nie zmienione wydanie dotychczas obowiązujących programów szkoły podstawowej. Będzie on obowiązywał do czasu przeprowadzenia reformy ustroju szkolnego i opracowania nowych programów.

Celem zapewnienia poprawy wyników pracy szkół o mniejszej liczbie nauczycieli przewiduje się zbliżenie wymiaru godzin ucznia w tych szkołach do wymiaru obowiązującego w szkołach o 7 i więcej nauczycielach. Może to być osiągnięte przez dodanie szkołom o mniejszej liczbie nauczycieli odpowiedniej liczby godzin nadliczbowych oraz zastosowanie w pewnym zakresie nauki z klasami łączonymi. Przy niezbyt licznych grupach nauka w klasach łączonych daje pozytywne wyniki, o ile zajęcia ciche są dobrze przygotowane i zorganizowane.

W nowym wydaniu programów określono bliżej zadania kształcące i wychowawcze poszczególnych przedmiotów nauczania oraz wskazano, jakie wyniki należy osiągnąć.

Wysuwając na plan pierwszy tematykę, obowiązującą powszechnie, i w ten sposób zabezpieczając zasób niezbędnych wiadomości oraz umiejętności dla całej młodzieży, program dopuszcza różnicowanie przez nauczycieli treści szczegółowych zależnie od środowiska, od miejscowych warunków i możliwości, od wyposażenia szkoły i od zainteresowań uczniów.

Celem lepszego dostosowania treści nauczania do rozwoju i możliwości poznawczych uczniów usunięto nadmiar materiału z programów niektórych przedmiotów. Skreślenia te winny przyczynić się do usunięcia przeciążenia uczniów i do lepszego opamiętania zasadniczych treści.

Program zaleca — w granicach wymagań systematyczności nauczania — wprowadzenie do lekcji odpowiednich treści z zakresu techniki i produkcji, powiązanych rzeczowo z tematyką programu, zwłaszcza fizyki, chemii, biologii, geografii, rysunku i pracy ręcznej. Realizacja tego zalecenia wpłynie na zbliżenie szkoły do życia, pozwoli wykorzystać walory kształcące techniki, przyczyni się do wyrobienia nawyków pracy.

Program niniejszy zaleca też pod pewnymi warunkami powiększenie do 2 godzin tygodniowo wymiaru zajęć pracy ręcznej.

Może to nastąpić w tych szkołach, gdzie są nauczyciele specjaliści i odpowiednie wyposażenie. Rozbudowa zajęć artystyczno-technicznych w ramach godzin pozalekcyjnych (chór, kółka zainteresowań) przyczyni się do bardziej wszechstronnego rozwoju uczniów oraz ułatwi bliższe powiązanie szkoły ze środowiskiem.

Podstawowym założeniem realizacji programów jest większa niż dotąd samodzielność nauczycieli przy doborze konkretnych treści i metod nauczania oraz większa samodzielność uczniów w pracy nad przyswajaniem tych treści. Realizacja postulatu samodzielności w pracy uczniów wpłynie na rozbudzenie ich aktywności, gruntowniejsze przyswojenie wiadomości i umiejętne posługiwanie się nimi w praktyce.

W uwagach do programów poszczególnych przedmiotów nauczania podano ogólne wskazówki metodyczne. Wybór odpowiedniej w danych warunkach metody zależy od wielu czynników, jak stan wiadomości i rozwoju uczniów, wyposażenie szkoły, doświadczenie nauczyciela itp. Nauczyciel może wybrać metodę, którą uzna za najlepszą w istniejącej sytuacji, o ile wybrana metoda jest zgodna z założeniami ideowymi i dydaktycznymi szkoły socjalistycznej. O trafności wyboru będą świadczyć uzyskiwane wyniki nauczania i wychowania.

**PLANY NAUCZANIA
W SZKOŁACH PODSTAWOWYCH**

**PLAN NAUCZANIA W SZKOŁACH O SIĘDMIU I WIĘCEJ
NAUCZYCIELACH (ZASADNICZY)**

Przedmioty	K l a s y						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Język polski	9	10	9	8	7	6	6
Język inny					3	3	3
Historia				2	2	3	2/3
Biologia				2	3/2	2	2
Geografia			3	2	2/3	2	3/2
Matematyka	4	5	5	6	6	6	4
Fizyka						3	3
Chemia							2
Rysunek	1	1	1	1	1	1	1
Praca ręczna	1	1	1	1	1	1	1
Śpiew	1	1	1	1	1	1	1
Wychowanie fizyczne	2	2	2	2	3	3	3
Godzin ucznia	18	20	22	25	29	31	31
Do dyspozycji wychowawcy klasowego					1	1	1
Godzin nauczycieli							179

PLAN NAUCZANIA W SZKOLACH O SZESĆCIU NAUCZYCIELACH

Przedmioty	K l a s y						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Język polski	9	10	9	8	7	6	6
Język inny					3	3	3
Historia				2	2	2	2/3
Biologia			3	2	3/2	2	2
Geografia				2	2/3	2	3/2
Matematyka	4	5	5	6	6	6	4
Fizyka						3	3
Chemia							2
Rysunek	1	1	1	1	1	1	1
Praca ręczna	1	1	1	1	1	1	1
Śpiew	1	1	1	1	1	1	1
Wychowanie fizyczne	2	2	2	2	2	2	2
Godzin ucznia	18	20	22	25	28	29	30
Do dyspozycji wychowawcy klasowego					1	1	1
Godzin nauczycieli	175						

Godziny do dyspozycji wychowawcy klas V — VII należy wliczać do wymiaru godzin nauczyciela tak samo, jak godziny lekcyjne.

W klasach I i II przydział godzin na poszczególne przedmioty nauczania ma charakter orientacyjny.

W klasach I i II, a zwłaszcza w klasie I, zaleca się prowadzenie lekcji półgodzinnych oraz łączenie zajęć z zakresu języka polskiego i arytmetyki z pracą ręczną, rysunkiem, śpiewem, jeśli są ku temu warunki.

W klasach III i IV nauczyciele przygotowani do nauczania przedmiotów artystyczno-technicznych mogą przeznaczyć jedną godzinę języka polskiego na śpiew, rysunek lub pracę ręczną, pod

warunkiem osiągnięcia dobrych wyników nauczania języka polskiego.

W klasach V — VII można zwiększyć do dwóch godzin tygodniowo nauczanie pracy ręcznej pod warunkiem, że w szkole jest nauczyciel ze specjalnym przygotowaniem z tego zakresu (PIRR, WKN, SN), szkoła jest wyposażona w narzędzia i warsztaty oraz ma zapewniony materiał do tych prac.

Zwiększenie liczby godzin pracy ręcznej może nastąpić w ramach zachowanej ogólnej liczby godzin zajęć dziecka, przewidzianych planem, przez zmniejszenie o jedną godzinę wymiaru zajęć przeznaczonych na inne przedmioty. Decyzja w tej sprawie podjęta przez Radę pedagogiczną szkoły musi być zatwierdzona przez Inspektorat Oświaty.

Dla młodzieży klas V, VI, VII posiadającej słuch muzyczny i wybranej przez nauczyciela śpiewu przewiduje się prowadzenie chóru szkolnego w wymiarze 2 godzin tygodniowo dla trzech klas.

Godzina do dyspozycji wychowawcy w klasach V — VII ma na celu zwiększenie skuteczności oddziaływania wychowawcy na klasę, w której uczy zazwyczaj kilku nauczycieli.

WYTYCZNE W SPRAWIE OPRACOWANIA PLANÓW NAUCZANIA W SZKOLACH O 5 I MNIEJSZEJ LICZBIE NAUCZYCIELI

I

W szkołach, w których suma lekcyjnych godzin uczniowskich jest wyższa od liczby godzin nauczycielskich, opracowuje się plany nauczania na podstawie następujących ogólnych założeń:

1. O liczbie etatów nauczycielskich w szkole decyduje liczba uczniów. Normy te ustala instrukcja o organizacji roku szkolnego.
2. Czas nauki szkolnej ucznia powinien być zbliżony do wymiaru przewidzianego w planie zasadniczym.
3. W szkołach o liczbie nauczycieli mniejszej niż sześciu należy

dążyć do tego, aby tygodniowy wymiar godzin nauczycieli i uczniów był następujący:

Szkoła o liczbie nauczycieli	5	4			3	2		1	
		wariant				z liczbą uczniów			
		A	B	C		powyż. 40	do 40	powyż. 30	do 30
Liczba godzin ucznia	167	148	166	170	171	112	174	72	80
Liczba godzin nauczycieli	155	135	135	129	102	70	73	36	36

Podanego wyżej wymiaru godzin nauczycieli nie należy przekraczać.

4. Zapewnienie uczniom nauki w podanym wyżej wymiarze godzin będzie możliwe przy stosowaniu w odpowiednim zakresie nauki w klasach łączonych.

Przy organizowaniu pracy w klasach łączonych obowiązują następujące wytyczne:

a) całkowite lub częściowe łączenie powinno obejmować przede wszystkim klasy nieliczne,

b) klasie I należy w miarę możliwości zapewnić osobną naukę; w przypadku konieczności połączenia klasy I z inną, trzeba dążyć do zabezpieczenia klasie I przynajmniej kilku osobnych lekcji,

c) przy ustalaniu organizacji szkoły należy unikać przekazywania uczniów do szkoły zbiorczej na ostatni rok nauki. Odsyłanie uczniów do szkoły zbiorczej może nastąpić w zasadzie po ukończeniu klasy V lub IV. Po ukończeniu klasy VI jest już za późno. W takich przypadkach należy zorganizować na miejscu klasę VII.

II

Przy opracowywaniu planów nauczania należy brać pod uwagę nie tylko liczbę nauczycieli, lecz również:

a) liczbę i wielkość sal lekcyjnych,

- b) ogólną liczbę uczniów w szkole,
c) liczebność poszczególnych klas.

Nie można więc podawać planów godzin, które mogłyby być stosowane we wszystkich szkołach o tej samej liczbie nauczycieli.

Poniżej podaje się przykłady planów nauczania dla szkół o 5 i mniejszej liczbie nauczycieli jako pomoc przy opracowywaniu planu organizacji nauki.

Podkreśla się, że podane plany mają jedynie charakter przykładowy, natomiast przy układaniu planu w konkretnych przypadkach należy przestrzegać wytycznych podanych w cz. I.

PRZYKŁADY PLANÓW NAUCZANIA W SZKOLACH O 5 I MNIejszej LICZBIE NAUCZYCIELI

SZKOŁA O 5 NAUCZYCIELACH

Przedmioty	K l a s y						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Język polski	9	9	9	8	7	6	6
Język inny					3	3	3
Historia				2	2	2	2/3
Biologia			2	2	2	2	2
Geografia				2	2	2	3/2
Matematyka	4	4	5	6	6	6	4
Fizyka						3	3
Chemia							2
Rysunek	1	1		1			1
Praca ręczna	1	1		1			1
Śpiew	1	1		1			1
Wychowanie fizyczne	1	2		2			2
Godzin ucznia	17	18	21	25	27	29	30
Do dyspozycji wychowawcy klasowego					1	1	1
Godzin nauczycieli							155

SZKOŁA O 4 NAUCZYCIELACH

Wariant A

Przedmioty	K l a s y						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Język polski	8	8	7	6	6	5	5
Język inny					2	2	2
Historia				2	2	3	2
Biologia			2	2	2	2	2
Geografia				2	2	2	2
Matematyka	4	4	4	4	4	4	4
Fizyka						2	2
Chemia							2
Rysunek	1	1		1		1	
Praca ręczna	1	1		1		1	
Śpiew	1	1		1		1	
Wychowanie fizyczne	1	2		2		3	
Godzin uczenia	16	17	18	21	23	26	27
Do dyspozycji wychowawcy klasowego					1	1	1
Godzin nauczycieli	135						

Wariant B

Przedmioty	K l a s y						
	I	II	III	IV	V	VI+VII	
Język polski	9	9	9	7	7	(2*) + 4 + (1*)	
Język inny					3	3	
Historia				2	2	3	
Biologia			2	2	2	2	
Geografia				2	2	(2)	(2)
Matematyka	4	4	4	5	6	(2) + 4 + (2)	
Fizyka						3	
Chemia							(2)
Rysunek	1	1		1		1	
Praca ręczna	1	1		1		1	
Śpiew	1	1		1		1	
Wychowanie fizyczne	1	2		2		2	
Godzin uczenia	17	18	20	23	27	30	31
Do dyspozycji wychowawcy klasowego					1	1	1
Godzin nauczycieli	135						

*) osobna nauka.

Wariant C

Przedmioty	K l a s y						
	I	II	III	IV+V	VI+VII		
Język polski	9	9	9	(3) + 5 + (2)	(2)*+4+(2)*		
Język inny				(3)	3		
Historia				(1) + 1 + (1)	(1) + 2+(0/1)		
Biologia				(1)+1+(2/1)	2		
Geografia			2	2 (2/3)	(2)	(3/2)	
Matematyka	4	4	4	(2) + 4 + (2)	(3) + 3 + (1)		
Fizyka					3		
Chemia					(2)		
Rysunek	1	1		1	1		
Praca ręczna	1	1		1	1		
Śpiew	1	1		1	1		
Wychowanie fizyczne	1	2		2	3		
Godzin ucznia	17	18	20	25	28	31	31
Do dyspozycji wychowawcy klasowego					1	1	1
Godzin nauczycieli							129

*) osobna nauka.

SZKOŁA O 3 NAUCZYCIELACH

Przedmioty	K l a s y						
	I	II+III	IV+V	VI+VII			
Język polski	9	9	8	(2) + 4 + (1)			
Język inny			(3)	3			
Historia			2	3			
Biologia			2	2			
Geografia		(3)	2	2			
Matematyka	4	5	6	(1) + 5			
Fizyka				3			
Chemia				(2)			
Rysunek	1	1	1	1			
Praca ręczna	1	1	1	1			
Śpiew	1	1	1	1			
Wychowanie fizyczne	1	2	2	2			
Godzin ucznia	17	19	22	25	28	30	30
Do dyspozycji wychowawcy klasowego					1		1
Godzin nauczycieli							102

SZKOŁA O 2 NAUCZYCIELACH Z LICZBĄ UCZNIÓW POWYŻEJ 40

Przedmioty	Wariant A					Wariant A ₁				
	K l a s y					K l a s y				
	I	II+III		IV+V		I	II+III		IV+V	
Język polski	9	9		8		9	(3)+6+(3)		7	
Język inny				(3)					(3)	
Historia				3					3	
Biologia				2			(2)		3/2	
Geografia		(3)		2					2/3	
Matematyka	4	5		6		4	5		6	
Rysunek	1	1		1		1	1		1	
Praca ręczna	1	1		1		1	1		1	
Śpiew	1	1		1		1	1		1	
Wychowanie fizyczne	1	2		2		1	2		2	
Godzin ucznia	17	19	22	26	29	17	19	21	26	29
Do dyspozycji wychowawcy klasowego						1				
Godzin nauczycieli						69				
						71				

SZKOŁA O 2 NAUCZYCIELACH Z LICZBĄ UCZNIÓW DO 40

Przedmioty	Wariant B							Wariant B ₁						
	K l a s y							K l a s y						
	I+II		III+IV		V+VI+VII			I+II		III+IV		V+VI+VII		
Język polski	9		8		7			(3)+6+(3)		8		7		
Język inny					3							3		
Historia			(2)		3					(2)		3		
Biologia			2		2					2		2		
Geografia			2		2					2		2		
Matematyka	5		6		2+4			4		5		1+4		
Fizyka					3							3		
Chemia					(2)							(2)		
Rysunek	1		1		1			1		1		1		
Praca ręczna	1		1		1			1		1		1		
Śpiew	1		1		1			1		1		1		
Wychow. fiz.	2		2		2			2		2		2		
Godzin ucznia	19	19	23	25	28	31	31	18	18	22	24	27	30	31
Do dyspozycji wych. klasow.	1							1						
Godzin naucz.	73							73						

Jeżeli szkoła o 2 nauczycielach nie może zorganizować nauczania w sposób podany powyżej z powodu dużej liczby uczniów w klasach końcowych albo z powodu nieprzygotowania nauczycieli do pracy z połączonymi trzema klasami, względnie trudności w zorganizowaniu na miejscu klasy VII, można stosować plany nauczania z 1956 r. (Dz. Urz. Min. Ośw. nr. 7, poz. 61).

SZKOŁA O 1 NAUCZYCIELU Z LICZBĄ UCZNIÓW OD 31 DO 40

Przedmioty	K l a s y			
	I + II		III + IV	
Język polski	9		2+6	
Historia			2	
Przyroda			} 2	
Geografia				
Matematyka	4		5	
Rysunek	1		1	
Praca ręczna	1		1	
Śpiew	1		1	
Wychowanie fizyczne	1		1	
Godzin ucznia	17	17	-19	19
Godzin nauczyciela				36

W szkołach o jednym nauczycielu z liczbą uczniów do 30 organizuje się nauczanie przy uwzględnieniu następujących postulatów:

a) na wybranych godzinach lekcyjnych łączy się wszystkie cztery klasy, np. na lekcjach pracy ręcznej, rysunku, śpiewu;

b) zapewnia się dziecku naukę w wymiarze godzin zbliżonym do zasadniczego;

c) w miarę możliwości zapewnia się klasie pierwszej przynajmniej 3—4 lekcje osobnej nauki;

d) liczba godzin nauczyciela, licząc łącznie godziny etatowe i nadliczbowe, nie powinna zasadniczo przekraczać 36 tygodniowo.

CZĘŚĆ DRUGA

**PROGRAM NAUCZANIA
DLA KLAS I — IV**

UWAGI WSTĘPNE

1. W *Programie nauczania w szkołach podstawowych* wyodrębniono program dla klas I — IV, obejmujących okres tzw. nauczania początkowego. Materiał nauczania dla klas I — IV ułożony jest według klas, a w ich obrębie według przedmiotów, ze względu na to, że w każdej z tych klas powinien w zasadzie uczyć wszystkich przedmiotów jeden nauczyciel. W programie każdego przedmiotu podano oprócz materiału nauczania również uwagi o jego realizacji i wynikach nauczania.

2. Materiał nauczania zawarty w programie określa treść i zakres pracy w szkole. O doborze treści nauczania decydują społeczne zadania i cele szkoły oraz właściwości i możliwości dzieci, wynikające z ich fizycznego i psychicznego rozwoju.

W okresie nauki początkowej myślenie dzieci nie odrywa się jeszcze od konkretów, od obrazów rzeczy i zjawisk. Dzieci z klasy I — IV nie są zdolne do wnioskowania na podstawie twierdzeń ogólnych, jeśli te twierdzenia nie opierają się wyraźnie na ich konkretnych spostrzeżeniach i wyobrażeniach.

Ze względu na konkretno-praktyczny charakter myślenia dzieci w pierwszych latach nauki szkolnej konieczne jest obrazowe ujmowanie materiału nauczania. Poziom rozwoju umysłowego dzieci 7 — 11-letnich i ich sposób myślenia wymaga takich metod, przy których zjawiska otaczającego życia, zajęcia praktyczne, praca ręczna i rysunek będą stanowiły główny ośrodek nauczania. Ruch i działanie, czynności rąk, wiążące się z myśleniem, stanowią dla dzieci podstawę ich aktywności poznawczej.

Czynnikiem sprzyjającym rozwijaniu aktywności i samodzielności dzieci w klasach I — IV jest tzw. nauczanie łączne, czyli

takie, w którym łączą się treści należące do różnych dziedzin jednego przedmiotu, a nawet do różnych przedmiotów nauczania, dokoła bliskich dzieciom obrazów z życia, zdarzeń, sytuacji i zjawisk. Nauczanie łączne polega więc na wiązaniu w harmonijną całość treści zawartych w programach różnych przedmiotów i na skupieniu zajęć wokół jednego tematu. Szczególnie w klasach I i II niecelowe jest oddzielne realizowanie programów każdego przedmiotu.

Klasa I ma wyraźnie odrębny charakter. Najważniejszym zadaniem dydaktycznym w tej klasie jest opanowanie przez dzieci podstaw techniki czytania, pisania i liczenia.

W klasach II i III należy w dalszym ciągu systematycznie utrzymywać i doskonalić technikę czytania i pisania, gdyż ma ona decydujące znaczenie dla dalszej nauki i rozwoju dziecka.

W klasie III następuje stopniowe różnicowanie treści nauczania z wyraźniejszym już podziałem na poszczególne przedmioty.

Klasa IV stanowi przejście do bardziej systematycznego ujmowania materiału i do takich metod nauczania, jakie są stosowane w klasach V — VII.

3. Z właściwości dzieci w wieku od lat 7 do 11 wynikają również wskazówki do pracy wychowawczej. Zadania wychowania w duchu moralności socjalistycznej sprowadzają się w klasach I — IV do ukształtowania podstawowych nawyków życia społecznego i stopniowego przyswajania elementów świadomości społecznej. Prowadzoną systematycznie pracę wychowawczą należy z reguły opierać o przeżycia i konkretne działanie dzieci, o zdarzenia i sytuacje związane bezpośrednio z życiem rodziny, kolegów, klasy, najbliższego otoczenia.

Pierwsze lata nauki szkolnej są dla większości dzieci wprowadzeniem do życia w zespole. Do ważnych zadań wychowawczych w tym okresie należy umiejętne organizowanie zbiorowych form współżycia i pracy.

Już od pierwszych dni nauki szkolnej należy budzić uczucia przyjaźni i wdrażać dzieci do wzajemnej pomocy koleżeńskiej, do przestrzegania ładu i porządku, zaprawiać do wspólnego planowania i wykonywania pożytecznych prac. Konieczne jest również przyzwyczajanie dzieci do dbałości o rzeczy własne, klasy, szkoły

i o urzędzenia publiczne, do dokładnej pracy i pilnej nauki w klasie i w domu, rozwijanie poczucia odpowiedzialności za staranne wykonanie zadań powierzonych przez nauczycieli, rodziców, drużynę zuchową.

Do cech moralnych, które powinniśmy kształtować u dzieci, należy wrażliwość na krzywdę ludzi i na złe traktowanie zwierząt, poczucie sprawiedliwości, rozróżnianie dobrych i złych postępów, prawdomówność, gotowość do naprawienia zła i przyjęcia z pomocą pokrzywdzonym i słabym.

Uczucia patriotyczne rozwijać należy przez krzewienie umiłowania stron rodzinnych, zainteresowanie życiem kraju i pracą ludzi, wykonywaną dla dobra najbliższego środowiska, regionu, ojczyzny. Święta ogólnokrajowe, jak: 1 Maja, 22 Lipca, okolicznościowe obchody rocznic wyzwolenia poszczególnych miejscowości spod okupacji hitlerowskiej oraz inne rocznice obchodzone w Polsce Ludowej stwarzają okazję do budzenia u dzieci zainteresowania przeszłością i teraźniejszością naszej ojczyzny oraz szacunku dla bojowników o jej wolność i pomyślność.

Przekazując wiadomości o świecie staramy się wzbudzić u dzieci zamiłowanie do wiedzy, dążność do poznawania prawdy i tajemnic przyrody, negatywny stosunek do zabobonów i przesądów.

Jednym z ważnych zadań wychowawczych jest wyrabianie wrażliwości na piękno w otoczeniu, w przyrodzie i twórczości człowieka.

Celem zapewnienia warunków prawidłowego rozwoju fizycznego dzieci konieczne jest nie tylko stosowanie się do wymienionych w programie wskazówek i prowadzenie ćwiczeń z zakresu wychowania fizycznego, ale także odpowiednia, zgodna z zasadami higieny organizacja całego trybu życia dzieci.

4. Nauczanie i wychowanie dzieci w wieku od 7 do 11 lat decyduje w dużym stopniu o pomyślnym przebiegu ich dalszego rozwoju.

W uwagach o realizacji programu znajdują się wskazówki metodyczne, jednak nie obejmują one wszystkich zagadnień dotyczących nauczania. Bardziej szczegółowe materiały w tym zakresie znajdzie nauczyciel w pracach wymienionych w podanej bibliografii.

Ograniczając się tylko do ogólnych zaleceń metodycznych program pozostawia nauczycielowi swobodę wyboru metody nauczania, w zależności od rozwoju dzieci oraz warunków środowiska, w jakim żyją. Każda jednak forma pracy nauczyciela w szkole musi opierać się na czynnej postawie dzieci, na ich zainteresowaniach oraz ich naturalnym dążeniu do ruchu i działania. Stosowane przez nauczyciela metody powinny rozwijać samodzielność w myśleniu, budzić inicjatywę dziecka i służyć osiągnięciu celów wychowawczych.

5. W zespole przedmiotów, które wchodzą w zakres nauczania początkowego, szczególną rolę odgrywa język polski. Ogniskuje on wiadomości z różnych dziedzin wiedzy i jest niezbędnym narzędziem do ich opanowania. Nauczanie języka polskiego nie zamyka się wyłącznie w godzinach na ten cel przeznaczonych, odbywa się ono na wszystkich lekcjach. Ucząc jakiegokolwiek przedmiotu nauczyciel powinien mieć to zawsze na uwadze.

W ciągu czterech lat nauki języka polskiego dzieci przyswajają bogaty zasób treści poznawczych i wychowawczych, zdobywają podstawowe techniki i nawyki, nieodzowne do dalszego kształcenia się, zaprawiają się do pracy umysłowej.

Fundamentem całej dalszej nauki dziecka jest osiągnięcie pełnej sprawności czytania i pisania. Jeśli w klasie I sprawność taka nie została osiągnięta, należy w klasie II metodycznie kontynuować ze wszystkimi dziećmi lub tylko z niektórymi naukę elementarną.

Wzbogacając zasób słów, ucząc się budować zdania, poznając ich strukturę i znaczenie dzieci wdrażają się stopniowo do swobodnych, poprawnych i ścisłych wypowiedzi w mowie i piśmie, dochodzą do coraz lepszego opanowania języka, do odczuwania jego bogactwa i piękna.

Nauczanie języka polskiego rozwija zamiłowanie do lektury wartościowych książek i przez to przyczynia się wydatnie do kształcenia umysłu i charakteru dzieci.

Wszystkie działy programu należy realizować we wzajemnym powiązaniu. Dział „Tematyka” ma charakter węzłowy, gdyż zawiera treści poznawcze i wychowawcze, które stanowią materiał do ćwiczeń w mówieniu, czytaniu i pisaniu.

Materiał gramatyczny i ortograficzny ułożony jest koncentrycznie, to znaczy, że podstawowe wiadomości są powtarzane, utrwalane i rozszerzane w każdej następnej klasie. Ćwiczenia ortograficzne służą do systematycznego utrwalania poprawnej pisowni. Ćwiczenia gramatyczne umożliwiają uczniom dokonywanie na odpowiednim materiale językowym pierwszych obserwacji, dotyczących znaczenia i formy wyrazów, wdrażają do poprawnego budowania zdań. Wskazane jest łączenie ćwiczeń z gramatyki z ćwiczeniami ortograficznymi, a także wiązanie obu tych rodzajów ćwiczeń z innymi ćwiczeniami językowymi. Na naukę gramatyki i ortografii nie należy poświęcać w zasadzie całogodzinnych lekcji. W pewnych przypadkach można jednak, zwłaszcza w klasie IV, przeznaczyć na opracowanie niektórych tematów całą godzinę lekcyjną.

6. Od początku nauki szkolnej, zapoznając dzieci z przedmiotami i zjawiskami z kręgu najbliższego otoczenia i ucząc spostrzegania różnych ich cech i właściwości, należy zwracać uwagę na zachodzące między nimi stosunki ilościowe oraz wyrabiać umiejętności i sprawności rachunkowe.

W początkowym nauczaniu arytmetyki konieczne jest stałe przestrzeganie zasady poglądowości i stosowania pomocy naukowych.

Ćwiczenia rachunkowe, ustne i piśmienne, rozwijają również umiejętności wypowiedzania się, czytania i pisania. Wypowiedzi ustne nabierają cech większej ścisłości i zwięzłości, do słownictwa czynnego dzieci wchodzi nazwy liczb i pojęć matematycznych. Celem przyzwyczajania dzieci do ścisłego wyrażania się należy przestrzegać dokładności w ustnym opisie dokonywanych przez dziecko czynności rachunkowych.

Zadania tekstowe mają na celu wyrabianie umiejętności spostrzegania i rozumienia ilościowych zależności między wielkościami oraz kształcenie poprawnego rozumowania. Tematy zadań tekstowych należy czerpać z życia codziennego oraz z zagadnień występujących w nauczaniu innych przedmiotów. Oszczędna w słowach, zwięźle sformułowana treść zadania stanowi wzór i przykład prostej, praktycznie użytecznej wypowiedzi.

Szczególną uwagę należy zwrócić na osiągnięcie przez dzieci

sprawności w rachunku pamięciowym. Rachunek pamięciowy powinien być jednak stosowany tylko w tych przypadkach, w których jest wygodny i praktycznie użyteczny; nie można zmuszać dzieci do rachunku pamięciowego tam, gdzie są celowe piśmienne sposoby działań.

7. W klasie I i II jednym z tematów ćwiczeń związanych z nauką języka polskiego są obserwacje przyrody i zjawisk przyrodniczych, zachodzących w najbliższym otoczeniu. Obserwując zwierzęta domowe, zmiany pogody i zmiany zachodzące w przyrodzie w różnych porach roku, ucząc się rozróżniać najczęściej spotykane rośliny i prowadząc samodzielnie najprostsze prace hodowlane, dzieci zdobywają w tych klasach elementarne wiadomości przyrodnicze. Stosowane przy tym różne formy pracy, zajęcia praktyczne i wycieczki przyczyniają się do rozbudzenia zainteresowań przyrodniczych, a także do wyrobienia czynnego, rozumowego i uczuciowego stosunku dziecka do przyrody. Zajęcia tego typu należy już na tym poziomie wykorzystać do kształtowania podstawowych nawyków pracy i najprostszyc elementóv kultury technicznej, zwłaszcza dokładności, porządku, rozumienia i szanowania zasad zespołowego współdziałania.

W klasie III wiadomości z przyrody, występujące w układzie według pór roku łącznie z wiadomościami geograficznymi, wiążą się już w określone grupy tematyczne i mają charakter bardziej usystematyzowany.

W klasie IV przyroda występuje jako samodzielny przedmiot nauczania. Materiał nauczania przyrody w tej klasie obejmuje elementarne wiadomości z przyrody nieożywionej, biologii i higieny. Nauczanie przyrody nieożywionej należy oprzeć na najprostszyc doświadczeniach. W nauczaniu biologii najważniejszą formą pracy są zajęcia ogrodnicze, prowadzone jesienią i na wiosnę. W powiązaniu ze zdobytymi wiadomościami o glebie i jej własnościach fizycznych stanowią one źródło nowych wiadomości i umiejętności z zakresu uprawy roślin. Należy tu położyć szczególnie nacisk na cele wychowawcze związane z różnorodnymi formami pracy dzieci.

8. W klasie I i II na lekcjach języka polskiego dzieci poznają łatwe do zaobserwowania zjawiska geograficzne, zaznajamiają się

z krajobrazem najbliższej okolicy, rozróżniają kierunki wschodni i zachodni, prowadzą obrazkowy kalendarz pogody.

W klasie III, opierając się nadal na materiale obserwacyjnym najbliższej okolicy, zapoznujemy dzieci z charakterystycznymi cechami poszczególnych pór roku, co stanowi przygotowanie do kształtowania pojęć o pogodzie i klimacie w następnych klasach szkoły podstawowej. W tej też klasie w sposób bardziej systematyczny niż w dwóch pierwszych latach nauczania porządkujemy i uzupełniamy wiadomości dzieci o urządzeniach społecznych i gospodarczych, których znajomość jest konieczna do zrozumienia działalności ludzi.

W klasie IV geografia stanowi odrębny przedmiot, w którym materiał nauczania obejmuje wiadomości dotyczące całego kraju. Program nauczania geografii w tej klasie składa się z dwóch działów. Pierwszy z nich ma za zadanie zaznajomienie dzieci z mapą jako nieodzowną pomocą naukową w nauczaniu geografii. Związane z tym ćwiczenia, dotyczące skali i planu, prowadzi się na lekcjach geografii i matematyki. Dział drugi, o charakterze opisowym, ma duże znaczenie wychowawcze, gdyż zaznajamia z krajobrazem Polski i z pracą człowieka na tle różnych środowisk geograficznych. Opisy piękna i bogactw ziemi ojczyściej, wycieczki, w czasie których dzieci poznają nowe, nieznane dotąd okolice, budzą i rozwijają uczucia patriotyczne, podziw dla piękna przyrody ojczyściej, zrozumienie wysiłku ludzkiego, a zwłaszcza twórczej pracy naszego pokolenia, które przekształca naszą ojczyznę na kraj o wysoko rozwiniętym przemyśle i coraz bardziej postępowym rolnictwie.

9. Zadaniem nauczania historii w klasach I — IV jest przede wszystkim ukształtowanie podstawowych wyobrażeń o warunkach życia w różnych okresach przeszłości oraz uczuciowe związanie dzieci z przeszłością własnego narodu. Zadanie to wykonujemy zaznajamiając dzieci w sposób przemawiający do ich wyobraźni i uczuć z najważniejszymi wydarzeniami z naszej przeszłości, z warunkami życia w przeszłości, z działalnością bohaterów narodowych, działaczy społecznych i uczonych. Zgodnie z ogólną zasadą nawiązywania do przeżyć dzieci i wydarzeń z kręgu ich najbliższego otoczenia wprowadzamy w klasach I — III wiado-

mości z przeszłości regionu, w którym znajduje się szkoła. Wiele materiału historycznego występuje w tych klasach w programach nauczania języka polskiego i przyrody z geografiją.

W klasie IV historia występuje jako osobny przedmiot. Nauczanie historii w tej klasie obejmuje w formie barwnych i budzących zainteresowanie opowiadań tylko wybrane zdarzenia historyczne. Układ materiału oparty jest na zasadzie chronologii. Taki układ ma na celu uświadomienie dzieciom chronologicznego następstwa wydarzeń. Tematyka programu nauczania historii w tej klasie znajduje uzupełnienie w tematyce języka polskiego. Przy nauczaniu historii należy więc wyzyskać materiał zawarty w czytankach z języka polskiego, zwłaszcza gdy chodzi o tematy związane z walką o sprawiedliwość społeczną i z życiem w Polsce Ludowej.

10. W ścisłym związku z nauczaniem języka polskiego, arytmetyki, przyrody, geografii i historii pozostają zajęcia z zakresu przedmiotów artystyczno-technicznych. Prawidłowa organizacja zajęć praktycznych jest ważnym elementem pracy wychowawczej na tym poziomie. Samodzielna, umiejętnie kierowana twórczość plastyczna, odtwarzanie w różnym materiale znanych i poznawanych przedmiotów, własnoręczne wytwarzanie najprostszych przedmiotów praktycznie użytecznych — odpowiada potrzebom i zainteresowaniom dzieci, daje im zadowolenie, rozwija sprawność rąk, wyobraźnię i wrażliwość estetyczną.

Stopniowo rozwijane i coraz bogatsze w treści prace w klasach III i IV wymagają umiejętności posługiwania się różnymi narzędziami przy wykonywaniu coraz bardziej skomplikowanych przedmiotów. Praca ręczna na tym poziomie wymaga większego wysiłku umysłowego i sprawności ruchowej, w coraz większym też stopniu nabiera charakteru przygotowania dzieci do działalności praktycznej.

11. Znaczenie śpiewu jako przedmiotu nauczania w klasach I—IV polega na wykorzystaniu artystycznej wartości i emocjonalnego charakteru pieśni. Pieśń przez swoją treść muzyczną i literacką kształtuje uczuciowy stosunek dzieci do otaczającego świata oraz wpływa na rozwój estetycznej wrażliwości dziecka.

Tematyka pieśni śpiewanych przez dzieci wiąże się z tematyką języka polskiego, stanowi jej rozwinięcie i uzupełnienie.

12. Wykonanie zadań, jakie stawia program w zakresie wychowania fizycznego w pierwszych czterech latach nauki szkolnej, wymaga ścisłej współpracy nauczycieli, lekarza szkolnego i higienistki oraz rodziców. Do zadań tych należy wzmacnianie zdrowia dziecka, hartowanie jego organizmu, kształtowanie prawidłowej postawy, rozwijanie podstawowych nawyków higienicznych oraz budzenie zainteresowania i zamiłowania do uprawiania gier i ćwiczeń ruchowych.

Ważnym zabiegiem higienicznym podczas lekcji wszystkich przedmiotów jest stosowanie ćwiczeń śródlekcyjnych przy otwartych oknach.

Przy realizowaniu materiału wychowania fizycznego, który w obrębie poszczególnych klas i działów ułożony został według stopnia trudności, należy liczyć się z przygotowaniem dzieci i ich zainteresowaniem. Należy pamiętać przy tym o stworzeniu właściwej atmosfery wychowawczej, o zapewnieniu warunków umożliwiających swobodę, poprawność i dokładność wykonywanych ćwiczeń oraz odpowiednich warunków higieniczno-sanitarnych.

Lekcje wychowania fizycznego należy prowadzić w miarę możliwości na otwartym powietrzu, stosując zasadę racjonalnego hartowania.

Do ważnych zajęć z zakresu wychowania fizycznego należą obok gimnastyki, gier i zabaw oraz ćwiczeń muzyczno-ruchowych również sporty i wycieczki.

Jako obowiązkowe dla wszystkich szkół ustala się zabawy na śniegu i lodzie oraz san. czkarstwo. Naukę pływania oraz łyżwiarstwo i narciarstwo należy traktować jako obowiązkowe tan., gdzie warunki terenowe i klimatyczne zapewniają pewną ciągłość i systematyczność zajęć. Przy ćwiczeniach w pływaniu konieczne jest zapewnienie dzieciom całkowitego bezpieczeństwa.

W większości szkół na wsi i w małych miasteczkach, z których łatwo wyjść w teren, należy rozwinać gry i atletykę terenową. W szkołach znajdujących się w dużych miastach można ograniczyć się do przepisanych programem wycieczek, natomiast rozbu-

dować bądź zabawy i gry, bądź ćwiczenia gimnastyczne, jeśli są w szkole odpowiednie pomieszczenia i urządzenia.

13. Wyniki pracy wychowawczej i dydaktycznej w klasach niższych zależą w dużej mierze od umiejętnego wprowadzenia dzieci w społeczne warunki życia w szkole oraz od należytej organizacji tych warunków.

W domu rodzinnym dziecko było ośrodkiem zainteresowań i przedmiotem zabiegów opiekuńczo-wychowawczych ze strony osób najbliższych. Przedszkole stwarzało dla części dzieci, które przez nie przeszły, warunki podobne do domowych.

Inaczej układa się życie dziecka w szkole. Przejście od atmosfery, w której dominuje zaspokajanie potrzeb i zainteresowań dziecka, do życia szkolnego, które wysuwa na czoło wykonywanie określonych obowiązków i zadań, przejście od zabawy do zorganizowanej nauki i pracy nie jest łatwe i nie może się dokonać od razu i całkowicie.

Szkoła powinna więc stworzyć atmosferę życzliwości i serdeczności, aby dziecko czuło się dobrze w nowej roli ucznia. Należy dołożyć starań, aby dziecko interesowało się wykonywanymi czynnościami, miało wiarę w siebie i ochotę do pracy, widziało na codzień pozytywne jej wyniki, jak również, aby wykonywane zadania nie były dla niego ani zbyt trudne, ani zbyt łatwe. Trzeba to mieć na uwadze szczególnie w okresie nauki w klasie I. Dobra organizacja pracy powinna wymagać od dziecka codziennego równomiernego wysiłku, możliwego do wykonania, i wrażliwego wraz z rozwojem dziecka.

Aby każde dziecko miało najkorzystniejsze warunki prawidłowego rozwoju, nie należy stawiać wszystkim jednakowych wymagań. Dzieci powinny dostawać takie zadania, które mogą wykonać. Dlatego przerabianie określonych treści programowych należy, w miarę możliwości, indywidualizować ze względu na potrzeby i stopień rozwoju uczniów.

14. Oceniając wyniki pracy dzieci klas niższych, zwłaszcza przy końcu roku szkolnego, trzeba mieć na uwadze przede wszystkim ich ogólny rozwój umysłowy i aktywność poznawczą, orientację w zjawiskach otaczającego życia oraz opanowanie techniki czyta-

nia, pisania, wypowiedzania się, rachowania i rozwiązywania zadań w zakresie określonym w programie.

Pozytywne wyniki pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły zależą w dużym stopniu od ścisłej współpracy z domem. Częsty kontakt szkoły z rodzicami powinien dostarczyć nauczycielowi wiadomości o warunkach domowych dziecka, rodziców zaś zapoznać dokładnie z wymaganiami i metodami pracy szkoły. Pozwoli to na ujednoczenie i skoordynowanie wysiłków wychowawczych nauczyciela i rodziców, a przez to na przedłużenie oddziaływania wychowawczego szkoły.

KLASA I

JEZYK POLSKI
(9 godzin tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. OKRES PRZYGOTOWAWCZY

Rozwijanie mowy uczniów. Rozmowy nauczyciela z dziećmi na tematy okolicznościowe. Omawianie obrazków. Opowiadanie i czytanie przez nauczyciela krótkich powiastek i baśni, uczenie wierszyków na pamięć; inscenizowanie przez dzieci, np. gestem, ruchem, mimiką oraz ilustrowanie rysunkiem, wydzieranką lub wycinanką.

Wyodrębnianie zdań i wyrazów w mowie nauczyciela i dzieci. Układanie zdań na podany temat oraz na temat omówionych uprzednio obrazków.

Cwiczenia przygotowawcze do nauki czytania i pisania.

II. OKRES ELEMENTARZOWY

Czytanie wyrazów jedno-, dwu- i wielosylabowych oraz krótkich zdań. Analiza i synteza słuchowa i wzrokowa wyrazów według liter i głosek lub według sylab, liter i głosek.

Wdrażanie do czytania całymi wyrazami.

Czytanie jednostkowe i zbiorowe, głośne i ciche tekstów z elementarza, tablicy, kartek. Zaprawianie do czytania z naturalną intonacją. Wyrabianie umiejętności cichego czytania ze zrozumieniem. Ilustrowanie czytanych tekstów rysunkiem, ruchem itp.

Wzorowe czytanie nauczyciela.

Odwzorowywanie liter i wyrazów.

Pisanie wyrazów i liter w związku z nauką czytania ze szczególnym zwracaniem uwagi na prawidłowe łączenie liter.

Przepisywanie pod kierunkiem nauczyciela wyrazów i krótkich zdań z elementarza i z tablicy. Pisanie z pamięci wyrazów i krótkich zdań. Pisanie ze słuchu wyrazów i krótkich zdań o pisowni zgodnej z brzmieniem.

III. OKRES POELEMENTARZOWY

Czytanie powolne, ale płynne tekstów drukowanych i pisanych.

Czytanie jednostkowe i zbiorowe, głośne i ciche.

Zaprawianie do czytania całymi wyrazami z uwzględnieniem kropki i pytajnika. Zaprawianie do cichego czytania ze zrozumieniem.

Omawianie czytanek celem sprawdzenia zrozumienia ich treści przez dzieci. Ilustrowanie treści czytanek rysunkami. Insce nizacje.

Przeczytanie dzieciom przez nauczyciela co najmniej 3 — 4 książeczek wybranych z lektury. Wdrażanie do samodzielnego czytania książeczek oraz pisemka dla dzieci.

Przepisywanie wyrazów i zdań. Pisanie z pamięci wyrazów i krótkich zdań. Pisanie ze słuchu wyrazów i zdań o pisowni zgodnej z brzmieniem. Układanie i zapisywanie zdań w związku z oglądanym obrazkiem oraz przeżyciami dzieci.

IV. W CIĄGU CAŁEGO ROKU

1. Ćwiczenia w mówieniu

Rozmowy nauczyciela z dziećmi, wdrażanie do formułowania krótkich pytań i poprawnych odpowiedzi. Samorzutne wypowiedanie się dzieci, poprawne formułowanie krótkich zdań. Omawianie obrazków, opowiadań, baśni. Swobodne wypowiedzi dzieci na temat oglądanych filmów i wysłuchanych audycji radiowych. Próby układania krótkich opowiadań w formie kilku powiązanych zdań na temat przeżyć.

Wiersze. Uczenie się na pamięć krótkich i łatwych wierszyków oraz tekstów piosenek. Wygłaszanie wierszy z naturalną intonacją.

Cwiczenia słownikowe. Nazywanie przedmiotów i ich cech oraz czynności. Wyjaśnianie nowych wyrazów i zwrotów spotykanych w czytanych tekstach, w opowiadaniach nauczyciela oraz w rozmowach przy różnych zajęciach szkolnych. Wprowadzanie do czynnego słownika dzieci wyrazów i zwrotów oznaczających najprostsze stosunki przestrzenne i czasowe, np. wyżej, niżej, w górę, u dołu, na prawo, na lewo, najpierw, potem, na początku, na końcu, wczoraj, dzisiaj, jutro. Bogacenie słownika przez tworzenie łatwych wyrazów pochodnych, np. mama — mamusia, rola — rolnik. Stopniowe przyzwyczajanie dzieci do posługiwania się wyrazami i zwrotami języka ogólnopolskiego.

W z w i ą z k u z m ó w i e n i e m, c z y t a n i e m i p i s a n i e m

Praktyczne rozpoznawanie zdań. Wydzielanie zdań w mowie i tekście pisanym. Wyrabianie umiejętności formułowania pytań i dawania na nie odpowiedzi zdaniami. Wyróżnianie wyrazów w zdaniu. Układanie zdań z podanych wyrazów. Wskazywanie w zdaniu wyrazu oznaczającego osobę działającą oraz wyrazu oznaczającego czynność przez nią wykonywaną. Wielka litera na początku zdania. Kropka i pytajnik na końcu zdania. Wielka litera w imionach i nazwiskach uczniów w klasie oraz w znanych dzieciom nazwach miast, rzek, ulic i miejscowości.

Podział wyrazów na głoski i sylaby. Wyróżnianie samogłosek i spółgłosek. Litera jako znak głoski. Głoski oznaczone literami: *ch, cz, dz, dź, dż, rz, sz*.

Oznaczanie miękkości spółgłosek literą *i*, np. siano, biały, wiosna. Oznaczanie miękkości spółgłosek: *ć, dź, ń, ś, ź* kreską nad literą na końcu wyrazu lub przed innymi spółgłoskami, np. *gąś, słońce*.

Utrwalanie pisowni wyrazów zawierających litery: *ą, ę, ć, ń, ó, ś, ź, ż* w zakresie słownika ucznia.

2. Tematyka

Nauczanie w klasie I skupia się wokół głównego zagadnienia: „Życie ludzi i świat przyrody w najbliższym otoczeniu dziecka”.

Dom. Rodzice, najbliższa rodzina, sąsiedzi; życie w rodzinie, Dzień Matki; zajęcia członków rodziny; zajęcia i zabawy dzieci; zabawki; ulubione zwierzęta domowe; kultura życia codziennego, higiena osobista.

Mieszkanie, urządzenia w mieszkaniu, sprzęty; zachowanie ostrożności z ogniem, gazem i elektrycznością.

Szkoła. Budynek szkolny, klasa, urządzenia i sprzęty w klasie; poszanowanie wytworów pracy i własności społecznej; książki, zeszyty i przybory szkolne, sposób posługiwania się nimi; nauczyciele i inne osoby pracujące w szkole; koledzy; codzienne życie w szkole; zajęcia, rozrywki, wycieczki itp.; uroczystości szkolne; opieka nad dzieckiem w szkole; Dzień Dziecka.

Droga z domu do szkoły. W mieście: ulica, domy, chodniki, jezdnia, zachowanie się na ulicy, najważniejsze przepisy ruchu w mieście. Na wsi: zabudowania, ścieżki i droga, najważniejsze przepisy ruchu drogowego, najważniejsze środki lokomocji i transportu w miejscowości, najważniejsze obiekty w pobliżu domu i szkoły.

Przyroda w najbliższym otoczeniu dziecka. Rośliny użyteczne i ozdobne; poszanowanie i ochrona roślin; zwierzęta domowe, pożytek z nich; dziecko przyjacielem zwierząt; życie niektórych zwierząt żyjących w polu i w lesie (np. zająca, lisa, wiewiórki); ptaki pozostające u nas na zimę, opieka nad nimi. Piękno przyrody w rodzinnej miejscowości w różnych porach roku.

Polska Ludowa — nasza Ojczyzna. Warszawa — stolica Polski; Wisła — największa rzeka w Polsce; godło i barwy państwowe; żołnierz Polski Ludowej — nasz obrońca.

1 Maja — święto ludzi pracy; czerwony sztandar — znak ludzi pracy.

3. Obserwacje, zajęcia praktyczne i wycieczki

Prowadzenie obrazkowego kalendarza pogody (okresowo — jesienią, w zimie i na wiosnę w ciągu 2 — 3 tygodni).

Jesień. Obserwacja zmian zachodzących w przyrodzie: coraz krótszy dzień, coraz zimniej, odlot ptaków, zmiana barwy liści, ich opadanie, słoty i wichury jesienne, przymrozki. Prace jesienne w polu, w sadzie, w ogrodzie warzywnym. Rozróżnianie najczęściej uprawianych warzyw oraz ich części jadalnych. Części drzewa: korzeń, pień, korona, gałęzie i liście. Przygotowanie się ludzi do zimy.

Zima. Obserwacje zmian zachodzących w przyrodzie: zamarzanie wody, opady śnieżne, mrozy, krótkie dni, długie noce. Hodowla kilku łatwych do pielęgnacji roślin doniczkowych i zapamiętanie ich nazw. Ptaki pozostające u nas w zimie, np. wróble, 'szczygły; ptaki przylatujące do nas na zimę, np. jemioluszka, gil. Karmienie ptaków. Zmiany w wyglądzie zwierząt w zimie (zmiana barwy i gęstości sierści).

Wiosna. Obserwacje objawów zbliżającej się wiosny: coraz dłuższy dzień, coraz cieplej, roztopy wiosenne. Pierwsze zwiastuny wiosny: przylot ptaków — skowronka, bociana, jaskółki; budowa gniazd, wysiadywanie jaj. Pierwsze kwiaty. Obserwacja rozwijania się pąków na gałązkach wybranych drzew (np. kasztanowca). Prace wiosenne w parku, na działce, w ogrodzie (sadzie), w polu. Pomoc dzieci w pracach na działce szkolnej. Kwitnienie drzew owocowych. Siew rzodkiewki i salaty.

Lato. Zmiany zachodzące w przyrodzie: długie dni, krótkie noce, upały, burze. Pierwsze owoce, warzywa i grzyby.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W nauczaniu języka polskiego w klasie I przewiduje się 3 okresy: przygotowawczy, elementarzowy i poelementarzowy. Okresy te można przedłużać lub skracać, zależnie od postępów uczniów w nauce.

Okres przygotowawczy można przedłużyć, gdy zachodzi potrzeba przeznaczyć więcej czasu na zaznajomienie dzieci ze zwy-

czajami i z życiem w szkole, na wdrożenie do pracy w zespole klasowym i do starannego, dokładnego wykonywania poleceń, na ćwiczenia uwagi i spostrzegawczości, na ćwiczenia wstępne do analizy i syntezy wyrazów, a także na ćwiczenia palców i dłoni. Niezbędną przy nauce pisania sprawność palców i dłoni osiągają dzieci przez rysowanie, pracę ręczną i ćwiczenia fizyczne. Do wyrobienia w dzieciach śmiałości i swobody w wypowiedaniu przyczynić się mogą inscenizacje znanych im wierszyków, baśni i opowiadań.

Okres elementarzowy należy przedłużyć, jeśli występują trudności w opanowywaniu techniki czytania i pisania, zwłaszcza jeśli jest grupa dzieci słabo czytających i nie czytających. Przeznaczamy wówczas więcej czasu na poznawanie i zapamiętywanie nowych liter, na ćwiczenia w czytaniu, zwłaszcza na ćwiczenia w syntezie. Okres elementarzowy powinien trwać tak długo, dopóki uczniowie nie opanują przewidzianego materiału w stopniu dostatecznym. Ważna w tym okresie jest sprawa doboru ćwiczeń w czytaniu i pisaniu. Powinny być one interesujące, nie wywoływać nudy i zmęczenia.

2. Naukę czytania w klasie I należy prowadzić na łatwych tekstach, od początku całymi wyrazami, metodą analityczno-syntetyczną.

W nauce czytania sprawiają dzieciom trudności:

- wyrazy wielosylabowe,
- wyrazy z literami ó, ż,
- wyrazy ze zmiękczeniami za pomocą litery i oraz kreski nad literą,
- wyrazy ze zbiegiem spółgłosek,
- wyrazy z dwuznakami: *ch, cz, dz, dź, dż, rz, sz*.

Każdą z tych trudności w czytaniu trzeba pokonywać przez wielokrotne ćwiczenia. Bliższe wskazówki w tej sprawie znajdują się w przewodniku metodycznym do elementarza.

Dla uzyskania wprawy w czytaniu dziecko powinno czytać łatwe, przystępne dla niego teksty, w których zdania są krótkie.

Teksty elementarza służą do czytania głośnego i cichego. Przy czytaniu cichym dzieci mogą wybierać i przepisywać wyrazy

o pewnym znaczeniu, np. imiona dzieci, nazwy zabawek, części ubrania.

Ćwiczenia w cichym czytaniu mogą być organizowane w następujących formach:

- wykonanie polecenia napisanego na tablicy,
- napisanie odpowiedzi na łatwe pytanie podane na tablicy,
- ułożenie wyrazu z rozsypanek literowych i sylabowych; ułożenie zdania z rozsypanych wyrazów,
- posegregowanie kartek, na których napisane są nazwy sprzętów, zwierząt, imiona dzieci itp.,
- posegregowanie kartek, na których napisane są nazwy przedmiotów znajdujących się w ogrodzie, w pokoju, w klasie, w sklepie itp.,
- dobieranie parami kartek, na których osobno zostały napisane pytania, osobno odpowiedzi na te pytania,
- uzupełnianie luk w zdaniach.

Do ćwiczeń w cichym czytaniu służą również loteryjki wyrazowe i zdaniowe.

Pomoce te umożliwiają indywidualizację w nauczaniu, konieczną zwłaszcza w okresie poelementarзовym, gdyż wówczas najsilniej występują różnice w stopniu opanowania techniki czytania.

3. Nauka pisania w klasie I odbywa się równolegle z nauką czytania. Podawany przez nauczyciela wzór pisma na tablicy musi być poprawny, starannie wykonany, estetyczny. Przy przepisywaniu trzeba zwracać uwagę, by dzieci nie przepisywały litera po literze, lecz po przeczytaniu wyrazu pisały z pamięci od razu cały wyraz.

Trzeba przyzwyczajać dzieci do kontroli wykonanej pracy przez porównanie jej z podanym wzorem z elementarza, tablicy, kartki itp. W ten sposób wyrabia się w dzieciach spostrzegawczość i odpowiedzialność za prawidłowe wykonanie pracy.

Pisanie ze słuchu w klasie I może dotyczyć tylko wyrazów o pisowni fonetycznej, tj. zgodnej z wymową.

4. Punktem wyjścia do lekcji języka polskiego w klasie I może być często obserwacja zjawisk przyrodniczych, zajęcia praktyczne oraz wycieczki. Zajęcia te dostarczają wiele materiału językowego i rzeczowego, który wykorzystać można w różnego ro-

dzaju formach pracy na lekcji. Spełniają one ważną rolę dzięki temu, że bardzo korzystnie wpływają na kształtowanie się i rozwój języka dziecka i na ogólny jego rozwój, a ponadto materiał rzeczowy, zdobyty w czasie takich zajęć, daje cenne przygotowanie do nauki historii, przyrody i geografii w klasach następnych.

Mówienie, czytanie i pisanie należy w klasie I często wiązać z pracą ręczną i rysunkiem. Stosowanie na lekcjach języka polskiego interesujących dziecko zajęć, w których jest ono czynne, w których różne sytuacje zmuszają je do zastanawiania się, do myślenia, najlepiej uchroni od werbalnego prowadzenia lekcji.

5. W klasach łączonych można organizować dla uczniów klas I i II wspólną lekcję pracy ręcznej, rysunku, śpiewu, wychowania fizycznego, prowadzić wspólne obserwacje przyrodnicze i wycieczki oraz wspólnie omawiać je w klasie. Trzeba jednak pamiętać, że wymagania stawiane uczniom klasy II powinny być wyższe niż w klasie I.

Na zajęciach cichych w klasach łączonych można w klasie I posługiwać się zeszytem I i II *Cwiczeń elementarzewych*, jednak po omówieniu pracy i podaniu wskazówek.

Organizacja zajęć cichych w klasie I wymaga w okresie elementarzewym wyposażenia uczniów w pomoce naukowe, jak alfabet ruchowy, loteryjki wyrazowe i zdaniowe, rozsypanki itp.

6. Nauczanie języka polskiego w klasie I powinno doprowadzić do opanowania języka ogólnopolskiego — w zakresie zagadnień życia codziennego — z umiejętnością wyodrębniania w mowie zdań, słów, sylab i głosek oraz zdań, wyrazów i liter w czytanych tekstach. Uczniowie klasy I w końcu roku szkolnego powinni zdobyć umiejętność powolnego, lecz wyraźnego czytania łatwych tekstów pisanych i drukowanych ze zrozumieniem ich treści przy czytaniu cichym i głośnym oraz czytelnego i starannego pisania wyrazów o pisowni fonetycznej z zakresu słownictwa ucznia i krótkich zdań, zbudowanych z takich wyrazów.

Ponadto uczniowie klasy I powinni znać nazwę własnej miejscowości, państwa i jego godła, stolicy i największej rzeki w Polsce, barw państwowych i czerwonego sztandaru — symbolu walki ludzi pracy o socjalizm.

MATEMATYKA

(4 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

1. Ćwiczenia wstępne

Ćwiczenia orientacyjne, dotyczące stosunków przestrzennych, np. wyżej — niżej, na prawo — na lewo. Wyodrębnienie cech wielkości i ich porównywanie, np. duży — mały, mniej — więcej, tyle samo, dłuższy — krótszy. Określanie stosunków ilościowych przez porównywanie dwóch zbiorów przedmiotów i odwzorowywanie zbiorów przedmiotów.

2. Pierwsza dziesiątka

Liczenie przedmiotów w zakresie 10. Monograficzne opracowanie liczb do 5. Wprowadzenie znaków dodawania i odejmowania liczb do 5. Wprowadzenie znaków dodawania i odejmowania.

Monografia dalszych liczb do 10. Dodawanie i odejmowanie liczb w zakresie 10 ze szczególnym uwzględnieniem dopełniania do 10. Zero jako wynik odejmowania. Liczenie pieniędzy w zakresie 10.

3. Druga dziesiątka

Liczenie przedmiotów w zakresie 20. Wyodrębnienie dziesiątki. Dodawanie i odejmowanie liczb w zakresie 20 — najpierw bez przekroczenia progu dziesiątkowego, potem z przekroczeniem tego progu. Liczenie pieniędzy w zakresie 20. Dodawanie jednakowych składników w zakresie 20. Wprowadzenie mnożenia w tym zakresie.

4. Rozszerzenie numeracji do 100

Dodawanie i odejmowanie pełnych dziesiątek. Liczenie pieniędzy w zakresie 100. Mierzenie długości miarką centymetrową; centymetr, metr.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Dzieci wstępujące do klasy I operują już liczbami: liczą przedmioty, dodają je, odejmują, lecz w wielu przypadkach nie mają wytworzonego pojęcia liczby. Zachodzi więc konieczność uporządkowania i uzupełnienia wiadomości. W tym celu opracowujemy liczby pierwszej dziesiątki monograficznie. Należy pamiętać, aby słów „liczba” i „cyfra” używać we właściwym znaczeniu.

Do najważniejszych zagadnień arytmetycznych w klasie I należą:

- dopełnianie do 10,
- przekroczenie progu dziesiątkowego,
- zrozumienie mnożenia jako skróconego dodawania jednokowych składników.

Dla osiągnięcia w klasie I biegłości w dodawaniu i odejmowaniu liczb w zakresie 10 należy stosować działania te w ciągu całego roku szkolnego.

2. Rozwiązywanie zadań tekstowych jest podstawową czynnością w nauczaniu matematyki w każdej klasie. Rozwiązywanie zadań należy rozpoczynać od pierwszych dni pobytu dziecka w szkole, nawet wtedy, gdy dzieci nie znają jeszcze cyfr ani znaków działań.

Przy układaniu i rozwiązywaniu zadań w klasie I należy zwrócić uwagę, by każde słowo wypowiedziane przez nauczyciela było zrozumiałe dla dziecka, gdyż bez zrozumienia treści zadania nie może być mowy o jego rozwiązaniu.

3. Już w klasie I trzeba poświęcić dużo uwagi zagadnieniu wdrażania uczniów do samodzielnej pracy z podręcznikiem. Ma to szczególne znaczenie w szkołach z klasami łączonymi przy organizowaniu zajęć cichych. Pracy z podręcznikiem powinny dzieci uczyć się na lekcji pod kierunkiem nauczyciela, zanim samodzielnie zaczną posługiwać się nim w pracy szkolnej.

Na lekcjach należy stale posługiwać się pomocami naukowymi (liczmany, liczydelko dwudziestogalkowe) oraz wykorzystywać jako pomoce naukowe przedmioty znajdujące się w klasie i w najbliższym otoczeniu.

4. W nauczaniu arytmetyki w klasie I należy osiągnąć następujące wyniki:

- zrozumienie pojęcia liczby i odpowiadającego jej znaku, cyfry;
- biegłość w wykonywaniu dodawania i odejmowania liczb w zakresie 20;
- umiejętność mnożenia w zakresie 20;
- rozumienie wykonywanych działań;
- umiejętność zapisywania działań oraz stosowania poznanych działań przy rozwiązywaniu łatwych zadań tekstowych jedno- i dwudziałaniowych.

RYSUNEK

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. RYSUNEK Z PAMIĘCI

Wypracowanie indywidualnych schematów rysunkowych: człowieka, zwierząt, środków lokomocji, domu, drzew, kwiatów oraz różnych przedmiotów z otoczenia dziecka — z uwzględnieniem kształtu całości, głównych części składowych i ich wzajemnego powiązania.

Rysowanie przedmiotów tej samej oraz różnej wielkości z uwzględnieniem stosunku wielkości rysowanych przedmiotów do kartki rysunkowej.

Rozmieszczanie rysunków według potrzeby, na środku kartki rysunkowej, u dołu, u góry, z boku.

Rysowanie kształtów kolistych i prostokątnych w związku z opracowanymi schematami rysunkowymi przedmiotów.

Rozróżnianie i nazywanie koloru: żółty, czerwony, niebieski, zielony.

Przykłady tematów. Postacie ludzi ze środowiska dziecka. Zwierzęta domowe: pies, kot, koń, krowa. Środki lokomocji w na-

szej miejscowości: wóz, samochód, kolej, tramwaj, samolot. Nasz dom, nasza szkoła. Nowe budowle w naszej okolicy. Drzewa przy drodze, w sadzie, w lesie. Ogródek. Sprzęty domowe: stół, szafa, ława, krzesło.

II. RYSUNEK ILUSTRACYJNY Z WYOBRAŹNI

Zestawianie schematów rysunkowych w sceny. Pion w schematach rysunkowych. Estetyczne rozmieszczenie rysunków na kartce rysunkowej.

Przykłady tematów. W powiązaniu z nauką języka polskiego rysowanie i kolorowanie kredkami oraz farbami ilustracji zajęć i zabaw dzieci w szkole i w domu. Przedstawianie w rysunku ilustracyjnym barwnym scen zaobserwowanych w drodze do szkoły, na boisku, w ogrodzie, w polu, na ślizgawce oraz przeżyć z wycieczek, przedstawień i uroczystości szkolnych. Ilustrowanie bajek, powiastek i wierszyków.

III. TECHNIKA RYSOWANIA

Rysowanie i kolorowanie kredkami. Malowanie farbami klejowymi i wodnymi. Wydzieranie, układanie i naklejanie kształtów przedmiotów z kolorowych papierów.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Nauczanie rysunku w klasie I powinno ściśle wiązać się z nauczaniem innych przedmiotów, a zwłaszcza języka polskiego.

Rysunek może stanowić bądź punkt wyjścia do lekcji języka polskiego, bądź jej zakończenie, a nawet fragment środkowy.

Najważniejsze zalecenia w sprawie nauczania rysunku w klasie I są następujące:

podobnie jak w przedszkolu rysunek powinien być dla dzieci radosnym przeżyciem. Osiąga się to przez pozostawienie dzieciom swobody w konstruowaniu kształtów, w doborze szczegółów, w kompozycji;

w rozmowach z dziećmi przy rysowaniu „z pamięci” należy pomóc im w skompletowaniu schematów rysunkowych, aby miały one główne części (np. głowę, tułów, ręce, nogi);

ośmielić do malowania dużych, czytelnych kształtów;

zachęcić do wykorzystywania całej kartki rysunkowej, by nie świeciła plamami nietkniętego papieru.

2. Najwięcej czasu w klasie I trzeba przeznaczyć na swobodne wypowiedzianie się dzieci w rysunku ilustracyjnym „z wyobraźni”, na rozwijanie spostrzegawczości, a w związku z tym na bogacenie wyobrażeń i budzenie uczuć radości z wykonanej pracy. Deformacji w rysunku, wynikłych ze stanu uczuciowego dziecka, np. za duża głowa, nie należy uważać za błędy.

W klasie I trzeba nauczyć dzieci obchodzenia się z kredkami i farbami, wprowadzić wycinanki i wydzieranki z papieru kolorowego, malowanie bez uprzedniego rysowania, zachęcać do kolorowania tła.

3. Niektóre lekcje rysunku w klasie I mogą mieć taki sam temat, jak w klasie II. Na lekcje wspólne przy łączeniu klasy I z II nadaje się rysunek ilustracyjny z życia dzieci, ilustrowanie znanych dzieciom obu klas powiastek, baśni itp., a ponadto rysowanie z pamięci i wydzieranie kształtów przedmiotów omawianych w obu klasach równocześnie (np. narzędzia ogrodnicze, przedmioty codziennego użytku itp.).

4. W wyniku nauczania rysunku w klasie I dzieci powinny umieć narysować z pamięci znane przedmioty o prostych kształtach; odróżniać trzy barwy zasadnicze: czerwoną, niebieską i żółtą oraz jedną pochodną: zieloną; umieć poprawnie posługiwać się ołówkiem i kredkami.

PRACA RĘCZNA

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. TECHNIKA PRACY (PRACE Z RÓŻNYCH MATERIAŁÓW)

Wyrabianie umiejętności technicznych. Składanie, zaginanie i darcie papieru, rozcinanie papieru nożem, cięcie papieru i kartonu nożyczkami, przebijanie otworów kolcem, formowanie kształtów w glinie. Oklejanie pudełek papierem, sklejanie, wiązanie i zszywanie części, łączenie suchych owoców patykami, nicią, cienkim drucikiem. Określanie na oko wielkości i stosunku części do całości.

Przykłady tematów:

1. Obrazy z życia i proste urządzenia techniczne

a) domy i budynki gospodarcze, buda dla psa, ule, mebelki z różnych pudełek, drzewa z patyczków, gałązek, papieru, kartonu itp.;

b) postacie ludzi i zwierząt z gliny, z suchych owoców, patyczków, drucika i tkanin: mama, ojciec, brat, pies, kot, koń, kogut, bocian itp.;

c) najpospolitsze urządzenia techniczne: wóz, samochód, tramwaj, pociąg, samolot, łódź, statek;

d) różne proste zabawki i ozdoby choinkowe.

Zestawianie wykonanych przedmiotów w sceny rodzajowe, np.: pokój dla lalek, nasze podwórze, zagroda wiejska, pasieka, ulica w mieście, las, w którym byliśmy na wycieczce itp.

2. Przedmioty i prace użytkowe

Okladanie książek papierem. Podstawka pod obsadkę i ołówek, wycieraczka do stalówki. Torebka na liczmany. Proste łamanki z papieru: czapka, łódka, koszyczek.

Materiały i spoiwa: pudełka różnych wielkości i kształtów, suche owoce: kasztany, żołędzie, szyszki, makówki, owoce dzikiej róży itp., wydmuszki z jaj, kawałki papieru pakunkowego i ko-

lorowego, kartonu, cienkiej tektury zwykłej i falistej, kawałki kory, patyczki, cienki drucik, włóczka, nici, sznurek, skrawki materiałów włókienniczych, zrzynki drewna. Klej roślinny.

Narzędzia i przybory: nożyczki, noże do cięcia papieru, kolce, młoteczki, gwoźdźniki, małe spinacze, szpilki, igły, pędzelki do kleju, miseczki, podkładki na stoły.

II. ORGANIZACJA I RACJONALIZACJA PRACY

Ład. Celowe rozmieszczanie materiałów i narzędzi w miejscu pracy, i w szafie. Wyrabianie przyzwyczajzeń do ładu przez przestrzeganie hasel: „Każda rzecz powinna być na swoim stałym miejscu”, „Każdy przedmiot potrzebny w pracy powinien być zawnazs przygotowany”. Czyszczenie, przechowywanie i przenoszenie narzędzi. Zbieranie, segregowanie, układanie, magazynowanie i przechowywanie materiałów do zajęć. Sprzątanie klasy po pracy, czyszczenie odzieży, mycie rąk.

Przyzwyczajanie do namysłu przed działaniem w myśl hasła: „Najpierw pomyśl, potem zrób”. Omawianie prac wykonywanych.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Głównym zadaniem nauczania pracy ręcznej w klasie I jest wyrabianie umiejętności technicznych oraz nawyku do utrzymania ładu wśród przedmiotów używanych przez dzieci.

Umiejętności techniczne opanowują dzieci budując prymitywne modeliki postaci ludzi i zwierząt, domki, drzewka, środki lokomocji i zestawiając je w sceny rodzajowe. Na te zajęcia należy przeznaczyć najwięcej czasu, dając dzieciom zupełną swobodę w tworzeniu form, a przestrzegać jedynie poprawnego posługiwania się narzędziami oraz ładu i czystości w pracy.

2. W klasie I prace dzieci charakteryzuje na pół zabawowe odtwarzanie świata dorosłych, duża swoboda w pomysłowości i wykonaniu. Makietki przedmiotów użytkowych i urządzeń technicznych powinny umożliwić dzieciom czynne poznawanie otoczenia i pracy dorosłych. Dziecko w tej klasie powinno poznawać i odtwarzać w swych pracach uproszczony, ale charakterystyczny

wygląd zewnętrzny urządzeń i wiedzieć, co przedstawiają wykonane przedmioty.

Przenośny komplet narzędzi do pracy ręcznej może być wykorzystywany w kilku klasach, lecz materiały do ćwiczeń organizuje każda klasa do własnego użytku. Godne zalecenia są indywidualne przybory uczniów z podręcznymi narzędziami: nożyk, nożyczki, igła, kolec oraz indywidualne kartony, np. pudełka z zapasem materiałów do ćwiczeń w szkole i w domu.

3. Wyniki pracy dzieci na poszczególnych lekcjach zależą od przygotowania niezbędnych narzędzi i materiałów. Dzieci powinny wziąć udział w gromadzeniu materiałów przyrodniczych: suche owoce, gałązki, pióra, glina itp. oraz odpady materiałów tekstylnych, introligatorskich, stolarskich.

4. Praca ręczna w klasie I powinna być prowadzona w ścisłym związku z nauczaniem języka polskiego i innych przedmiotów.

SPIEW

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. PIEŚNI

Pieśni dostosowane do zainteresowań i możliwości odtwórczych i poznawczych dzieci, nauczane ze słuchu na jeden głos, nie przekraczające rozpiętości materiału dźwiękowego (od *c* razkreślnego do *d* dwukreślnego). Tematyka pieśni: o rodzinie, szkole, pracy i życiu ludzi, o przyrodzie, pieśni do marszów i zabaw.

II. ĆWICZENIA

1. Ćwiczenia słuchowe. Śpiewanie melodii pieśni na zgłosce *la* celem wyodrębnienia melodii jako elementu muzycznego z całości pieśni.

Próby porównywania dźwięków co do wysokości (zagranych lub zaśpiewanych) ze stopniowym zmniejszeniem różnicy wysokości. Określanie ruchem ręki i rysunkiem linii melodycznej pieśni.

Rozpoznawanie znanych pieśni na podstawie fragmentu zanuczonej bez słów lub zagranej melodii.

Śpiewanie na zgłosce *la* trójdźwięku I stopnia, bezpośrednio po zakończeniu melodii pieśni w tonacji majorowej.

Próby dokładnego odtwarzania śpiewu nauczyciela: całych pieśni lub poszczególnych fragmentów, w tempie zwolnionym dla osiągnięcia poprawności intonacyjnej i rytmicznej. Utrwalanie pieśni poznanych ze zwróceniem uwagi na coraz staranniejsze ich wykonanie.

2. Ćwiczenia rytmiczne. Marsz ze śpiewem (w miejscu). Taktowanie oburącz i prawą ręką przy opracowaniu pieśni w dwu- i trójmiarze. Rozróżnianie w pieśniach dźwięków dłuższych i krótszych. Wyklaskiwanie rytmu znanych pieśni, granie rytmu pieśni na instrumentach perkusyjnych (bębenek, trójkąt itp.), zabawy ze śpiewem.

3. Kształcenie głosu. Wdrażanie do prostej, ale swobodnej postawy, stosowania oddechu we właściwych miejscach pieśni (bez przerywania wdechem poszczególnych wyrazów), starannego wypowiedzania słów pieśni oraz umiarkowanego pod względem siły wydobywania głosu.

Śpiewanie melodii poznanych pieśni na sylabie *la*.

III. AUDYCJE MUZYCZNE

Sluchanie muzyki żywej lub mechanicznej, a w szkołach zradiofonizowanych sluchanie muzycznych audycji radiowych dla klas I i II.

Rozróżnianie w pieśniach i przystępnych utworach muzycznych tempa szybkiego i wolnego, dźwięków wysokich, niskich, muzyki ze słowami (pieśni) lub bez (utworów instrumentalnych).

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Nauczanie i śpiewanie pieśni stanowi zasadniczy trzon każdej lekcji śpiewu zarówno ze względów wychowawczych, jak i z uwagi na rozwój zdolności muzycznych. Śpiew nauczyciela

powinien być wzorem, na podstawie którego dzieci kształtują swoje wyobrażenia muzyczne. Podawanie i powtarzanie dobrych wzorów jest koniecznym warunkiem rozwoju zdolności muzycznych i stopniowego doskonalenia śpiewu zbiorowego.

Dużą rolę w budzeniu zainteresowania śpiewem odgrywają inscenizacje piosenek.

2. Pierwszy i drugi rok pobytu dziecka w szkole jest okresem szczególnie sprzyjającym rozwojowi słuchu i poczucia rytmu, z tego też powodu systematyczne prowadzenie lekcji śpiewu w klasie I i II ma doniosłe znaczenie w dalszej pracy nad wychowaniem muzycznym uczniów. Podczas śpiewu wiele dzieci klasy I intonuje nieczysto, zdradzając większe zainteresowanie słowami niż melodią pieśni. Stopniowo jednak spostrzegają one nie tylko rytmiczny, ale także wysokościowy ruch dźwięków w melodii, dzięki czemu w drugim półroczu intonacja w śpiewie zbiorowym ulega wyraźnej poprawie.

3. Celem najprostszych ćwiczeń pomocniczych w klasie I jest pobudzenie dzieci do aktywności i uważnej obserwacji słuchowej, co wydatnie przyspiesza rozwój zdolności muzycznych.

Śpiewanie melodii pieśni na zgłosce *la*, stosowane jako ćwiczenie głosowe, przyzwyczajają dzieci do korzystnego dla głosu rozluźnienia stawów żuchwowych i swobodnego opuszczania szczęki dolnej przy artykułowaniu samogłosek.

4. Po pierwszym roku nauki, mimo zaznaczających się jeszcze różnic indywidualnych w rozwoju słuchu i usprawnieniu głosu, powinny dzieci opanować około 8 — 12 najłatwiejszych pieśni i umieć je zaśpiewać zbiorowo z przybliżoną dokładnością intonacyjną, poprawnie pod względem rytmicznym z wyraźnym wymawianiem słów i właściwym rozmieszczeniem oddechów, przy tym zdobyć umiejętność taktowania w dwu- i trójmiarze oraz wyodrębniania przebiegu rytmicznego poznanych pieśni, np. przez klaskanie.

WYCHOWANIE FIZYCZNE

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ZABAWY I GRY RUCHOWE

Zabawy orientacyjno-porządkowe; powódź, mijanie, reagowanie na ruchy rąk, milicjant.

Zabawy na czworakach: swobodne biegi na czworakach, pieski na spacer — pieski do domu.

Zabawy bieżne, np.: samochody, lawina, gęsi i lis (jastrząb i kury, wilk i owce), wiewiórki w dziupli.

Zabawy rzutne, np.: poczta, zaganianie świnki.

Zabawy skoczne, np.: przeprawa przez rzekę, bocian i żabki.

Zabawy i ćwiczenia na śniegu i lodzie: na śniegu — naprzód najprostszą drogą, wracamy własnym śladem, torowanie ścieżek, torujemy drogę do osiedla, sypanie kopców, przeskakiwanie przez kopiec, lepienie bałwana, zabawa w śnieżki; na lodzie bez łyżew — ślizganie się dowolne na butach w wykroku, w postawie kucznej i w postawie wyprostowanej, ślizganie się przeplatane biegiem.

II. GIMNASTYKA

Ćwiczenia porządkowe

Ustawienie w gromadce, w kolumnie pojedynczej (w kolejce), w szeregu (plotek), w kolumnie dwójkowej (parami), formowanie koła z szeregu, rozstawianie rzędów i szeregów (uliczka szeroka — wąska, długa — krótka), zwroty podskokami.

Ćwiczenia kształtujące

1. Ćwiczenia ramion: w siadzie wyprosty w bok z różnych położeń; wznosy ramion w różnych kierunkach; klaskanie przed sobą, nad głową; w siadzie klęcznym, w staniu — naprzemianstronne wymachy rąk w przód i w tył.

2. Ćwiczenia nóg: w dwójkach twarzami do siebie z chwytem za ręce — na przemian wspięcia i przysiady; z postawy — przyjmowanie pozycji: siad skrzyżny, przysiad podparty, siad klęczny; marsz w miejscu z wysokim unoszeniem kolan; podskoki zwarte i rozkroczne (podskoki pajaca); marsz na palcach, podskoki obunóż o różnym napięciu i w różnym tempie („małe i duże piłeczki”).

3. Ćwiczenia szyi: kiwanie głową, np. oglądanie się za siebie.

4. Ćwiczenia tułowia

a) skłony w przód: w siadzie klęcznym, skrzyżnym — skłon w dół; z siadu klęcznego — „koci grzbiet”; w siadzie skrzyżnym, klęcznym — skłony w przód z użyciem przyboru (skakanka, szarfa, krążek); w staniu — przełożenie kolejno nóg przez splecione ręce;

b) skłony w tył: w leżeniu przodem — z zastosowaniem ruchów naśladowczych, np. „pastuszek gra na fujarce”, „ślimak pokazuje rogi”, „patrzenie pod słońce”;

c) ćwiczenia mięśni brzusznych: z siadu skrzyżnego — przejście do leżenia tyłem i powrót do siadu; w leżeniu tyłem „jazda na rowerze”; w leżeniu tyłem — podawanie woreczka stopami do rąk i odwrotnie;

d) skłony w bok: w siadzie klęcznym (ramiona wzdłuż tułowia) — małe i duże skłony; w klęku podpartym — pochód rękami w bok w lewo, potem w prawo (kolana w miejscu); w siadzie skrzyżnym, klęcznym (lub okrocznym na ławeczce) — kładzenie woreczka z boku na ziemi, wyprost, zabieranie woreczka;

e) skręty: w dwójkach w siadzie na wprost (skrzyżnym, klęcznym) z chwytem za wyprostowane ręce — skręty („piłowanie drzewa”); w klęku podpartym — wskazywanie sufitu; w siadzie skrzyżnym — szybkie skręty z klaśnięciem w dłonie na wysokości głowy lub wyżej (chwytanie motyla).

Ćwiczenia użytkowe

1. Ćwiczenia równowagi bez przyrządów: przejście po narysowanej kresce (prostej, łamanej, krzywej); w staniu jedno-nóż — przekładanie pod kolanem woreczka, piłeczki itd., lub układanie

przybieru na kolanie, utrudnianie ćwiczenia przez dodatkowe ruchy rąk; w staniu jednoź, z chwytem pod kolano — dótknięcie czołem kolana nogi wzniesionej (w staniu — przekładanie nogi przez splecione ręce, wytrzymanie poprawnej postawy na jednej nodze).

2. Ćwiczenia równowagi na przyrządzie: przejście przodem i bokiem po ławeczce lub belce; przejście po przeszkodach rzeczywistych lub narysowanych; przejście parami przodem po listwach równolegle ustawionych ławeczek.

3. Ćwiczenia zwinności: z przysiadu rozkrocznego przewrót w przód do siadu i stania; z przysiadu podpartego przewrót w przód i podskokiem postawa; z siadu skrzyżnego z chwytem za stopy — padanie w różnych kierunkach i powrót do siadu („laleczka z ołowianą podstawą”).

4. Zwisy i podpory: przelazenie przez kłodę, płotek, skrzynię lub inne przeszkody do wysokości 80 cm; w przysiadzie zwieszonym (na tramie, drążku, barierze itp. na wysokości barków) wędrowanie nogami w przód i powrót tak samo lub podskokiem; na drabinkach: dowolne wejście i zejście (oswojenie z przyrządem); przysiad zwieszony stojąc na pierwszym szczeblu; przejście na wyższy szczebel sąsiedniej drabinki.

5. Rzuty: rzuty i chwytty woreczków, piłeczek indywidualnie, w parach, z dodaniem klaskania i obrotów; rzuty do celu; rzuty ponad przeszkodę o wysokości około 2 m z odległości 2,5 m.

6. Skoki: zeskoki w głąb z wysokości ok. 30 cm do przysiadu podpartego (kto skoczy ciszej?); wskakiwanie na ławeczkę; skok w dal z rozbiegu przez narysowany „rów” szerokości około 50 cm z doskokiem na obie nogi; skok wzwyż ponad poprzeczkę lub sznur około 30 cm z odbicia prawą i lewą nogą.

III. ĆWICZENIA I UKŁADY MUZYCZNO-RUCHOWE

Zabawy ze śpiewem

Zabawy rytmiczne w oparciu o bieg, np. „Sikorka”; zabawy taneczne w oparciu o podskoki zmienne, np. „Budujemy domy”; zabawy inscenizowane, np. „Jedzie pociąg”.

Elementy tańców narodowych

Elementy krakowiaka:

- 1) „cwał” w przód lewą i prawą nogą pojedynczo dookoła sali i w dowolnych kierunkach,
- 2) „cwał” w bok w lewo i w prawo w kole zamkniętym, otwartym — ręce na biodrach.

Tańce regionalne: „Stara baba”, „Litera”.

Ćwiczenia rytmiczne

Chód w takcie z tupnięciem na „raz”, z klaśnięciem na „raz”, z tupnięciem i klaśnięciem na „raz”.

Chód i przytupnięcia: a) 4 kroki „cichego” chodu w przód i 4 kroki z tupaniem przy każdym stąpieniu, b) 4 kroki marszu w przód, 4 kroki marszu w miejscu, c) 4 kroki marszu w przód, 4 tupnięcia jednonóż w miejscu.

Korowody w kołach.

Bieg ósemkowy

- 1) lekki, cichy bieg na palcach, pojedynczo,
- 2) z klaśnięciem na „raz” w każdym takcie, pojedynczo.

Podskoki zmienne

- 1) przy rozmaitej skocznej muzyce,
- 2) przy I części muzyki krakowiaka, przy II części muzyki krakowiaka zwykły chód,
- 3) podskoki zmienne — w figurze „haczyki” w parach (lewo- i prawochwytnie).

Tematy, figury, układy rytmiczno-taneczne w oparciu o poznane elementy krakowiaka — w kole, para za parą.

IV. SPORTY I WYCIECZKI

Sporty

Pływanie. Wchodzenie a następnie wbieganie do wody. Wydobywanie z dna piasku, kamyków. Zanurzanie się i leżenie na płytkiej wodzie, udawanie pływania w leżeniu.

Ponadto znane zabawy, które można przeprowadzić w wodzie.

Sanezkarstwo. W terenie płaskim wzajemne wożenie się na sankach. Jazda na wprost, zakręty. W terenie falistym zjazd na wprost z głębokiego stoku o niezbyt dużym pochyleniu. Zjazd „kto dalej”.

Narciarstwo. Chód śladami pierwszego. Robienie na śniegu wachlarza jako przygotowanie do zwrotów przestępowaniem. Marsz parami, zatrzymanie się, zwrot przestępowaniem i powrót własnym śladem. Gonitwy na nartach, jak np. berek zwykły, „berek z przysiadem”. Marsz w górę w skos stoku krokiem zwykłym, schodkowaniem w bok. W zjeździe przyjmowanie różnych pozycji: „kały i olbrzymy”.

Wycieczki z atletyką i ćwiczeniami terenowymi

Marsze i wycieczki. Przynajmniej dwie czterogodzinne wycieczki o długości marszu do 4 km (w obie strony) z szybkością 15 minut na 1 km, z organizowaniem gier i zabaw terenowych.

Atletyka terenowa. Ćwiczenia zręczności: przechodzenie pojedynczo między leżącymi (nie w prostej linii) kamykami lub innymi przedmiotami. Przejście między niezbyt gęsto rosnącymi roślinami bez ich uszkodzenia.

Skoki: dowolnym sposobem przez przeszkody nie wyższe niż do kolan, a szersze niż długość stopy dziecka.

Rzuty: dowolnym sposobem (np. szyszkami) na odległość, na wprost i ponad przeszkodę stałą.

Pelzanie: przechodzenie wśród rzadko rosnących krzewów tak, aby się wśród nich ukryć.

Ćwiczenie orientowania się w terenie: określanie z odpowiedniego punktu, w jakim kierunku znajduje się szkoła, dom, linia kolejowa itd.

Ćwiczenie spostrzegawczości: obserwowanie terenu z pagórka. Sprawdzanie, co dzieci widziały w czasie marszu.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Zadania wychowania fizycznego dotyczą:

a) troski o higieniczne warunki życia dziecka, prawidłową postawę, wytworzenie podstawowych nawyków higienicznych, hartowanie;

b) wykorzystania ruchu jako bardzo silnego bodźca rozwoju fizycznego dzieci oraz rozwijania sprawności fizycznej w zakresie naturalnych czynności ruchowych.

2. W związku z koniecznością zapewnienia dzieciom jak najwięcej ruchu na otwartym powietrzu wskazane jest rozłożenie 2 godzin lekcyjnych na 4 lekcje półgodzinne w ciągu tygodnia, a także wykorzystanie wszystkich okazji w czasie zajęć z innych przedmiotów nauczania do przebywania dzieci na powietrzu oraz do zabaw ruchowych, zwłaszcza w te dni, kiedy nie ma lekcji wychowania fizycznego.

Szczególne uwagi należy zwrócić na stosowanie ćwiczeń śródlekcyjnych. Mniej więcej w połowie każdej godziny lekcyjnej należy polecić dzieciom wykonanie choćby kilku prostych ruchów, które stanowią chwilę psychicznego odprężenia, pobudzą krążenie i oddech, zapobiegają znużeniu i zmęczeniu fizycznemu.

Należy przestrzegać, aby teczki, tornistry i inne przybory szkolne uczniów były umieszczane w miejscach do tego przeznaczonych, a nie na ławkach za plecami dzieci. Nie należy polecać dzieciom trzymania rąk za plecami, gdyż zniekształca to postawę.

W trosce o prawidłową postawę dzieci należy zwrócić uwagę na odpowiedni dobór ławki szkolnej do wzrostu dziecka, poprawną pozycję dzieci w ławkach podczas czytania i pisania, a także w czasie odpowiedzi i przy innych zajęciach. Ponadto należy uwzględniać ćwiczenia kształtujące na lekcjach wychowania fizycznego oraz systematycznie obserwować postawę dzieci, a w przypadkach odchylenia od normy kontaktować się natychmiast z rodzicami i lekarzem, celem zastosowania odpowiednich środków zaradczych.

Systematyczne kształtowanie postawy dziecka jest ułatwione, jeśli dzieci ćwiczą w kostiumach gimnastycznych. Kostiumy na lekcjach wychowania fizycznego w znacznym stopniu podnoszą wartości sprawnościowe i higieniczne ćwiczeń ruchowych. Przebieranie się dzieci w kostiumy ma duże znaczenie wychowawcze, rozwija sprawność ruchową oraz jest jedną z form uczenia samoobsługi. Nabieranie sprawności w przebieraniu się sprawia dzieciom wiele radości. Szybsze ubranie się przeżywa dziecko jako sukces osobisty.

3. Usprawnienie dziecka polega głównie na rozwijaniu i doskonaleniu naturalnych czynności ruchowych, do których należy chód, bieg, skok, rzut, wspinanie, pełzanie oraz ćwiczenia równowagi. Zadania te są proste i można je wypełniać przy realizacji każdego działu programu.

4. W klasie I należy osiągnąć umiejętność bawienia się dzieci w gromadzie bez wzajemnego przeszkadzania sobie, bez potrącania się oraz nauczyć przestrzegania przepisów gier i zabaw.

W wyniku ćwiczeń dzieci powinny osiągnąć umiejętność cichego i szybkiego ustawiania się w wyznaczonych szykach, nauczyć się poprawnego wykonywania siadów, utrzymania równowagi w przejściu po narysowanej linii, po ławeczce lub belce, nauczyć się przewrotu w przód z miejsca oraz swobodnego rzucania i chwytania woreczków.

Poprzez stosowanie ćwiczeń i układów muzyczno-ruchowych należy rozbudzić w dzieciach zamięłowanie do ruchu przy muzyce lub śpiewie oraz zainteresować je tańcem ludowym.

5. We wszystkich formach zajęć na lekcjach wychowania fizycznego zwracamy uwagę na osiągnięcie przez dzieci znajomości najważniejszych przepisów ruchu drogowego.

KLASA II

JĘZYK POLSKI

(10 godzin tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ĆWICZENIA W CZYTANIU, MÓWIENIU I PISANIU

Czytanie. Sprawdzenie stopnia opanowania przez dzieci techniki czytania z zakresu materiału nauczania klasy I. Dalsze ćwiczenia celem opanowania techniki czytania. Czytanie poprawne i płynne krótkich opowiadań, baśni, zagadek.

Czytanie jednostkowe i zbiorowe głośne i ciche, czytanie z podziałem na role. Inscenizowanie czytanych tekstów.

Wzorowe czytanie nauczyciela.

Systematyczne wdrażanie do uwzględniania przy czytaniu znaków przestankowych: kropki, przecinka, pytajnika i wykrzyknika.

Zaprawianie do cichego czytania ze zrozumieniem.

Wspólne przeczytanie i omówienie 4—5 książeczek wybranych z lektury. Wdrażanie do samodzielnego czytania książeczek oraz czasopism dla dzieci.

Omawianie czytanek, np. nawiązywanie treści czytanek do spostrzeżeń i przeżyć dzieci, ilustrowanie treści rysunkami, ustalanie kolejności i zdarzeń w czytance, układanie podpisów do rysunków.

Uczenie się na pamięć i wygłaszanie wierszy, przysłów i zagadek.

Mówienie. Rozmowy nauczyciela z dziećmi. Swobodne, samorzutne wypowiedzianie się dzieci.

Omawianie treści obrazków, nadawanie tytułów pojedynczym obrazkom oraz historyjkom obrazkowym jako wdrażanie do zwięzłego ujmowania treści.

Wzorowe opowiadanie nauczyciela.

Samodzielne opowiadanie dzieci o wydarzeniach z ich życia oraz treści opracowanych w klasie czytanek. Wspólne układanie opowiadań na temat wspólnie oglądanych filmów i wysłuchanych audycji radiowych.

Układanie zdań na temat różnych przedmiotów jako przygotowanie do opisu.

Cwiczenia słownikowe — w związku z mówieniem i czytaniem. Wzbogacanie czynnego słownika dzieci: wprowadzanie nazw przedmiotów, ich cech, czynności oraz wyrazów i zwrotów oznaczających proste stosunki przestrzenne i czasowe w związku ze spostrzeżeniami i przeżyciami dziecka; wyjaśnianie niezrozumiałych wyrazów i zwrotów spotykanych w czytankach, opowiadaniach itp.; tworzenie łatwych wyrazów pochodnych, np. szkoła — szkolny, żelazo — żelazny. Stopniowe przyzwyczajanie dzieci do posługiwania się wyrazami i zwrotami języka ogólnopolskiego.

P i s a n i e. Ćwiczenia wstępne sprawdzające i utrwalające materiał klasy I z okresu elementarzewego.

Wspólne redagowanie i zapisywanie krótkich opowiadań z życia dzieci i na podstawie obrazków.

Podpisywanie obrazków pełnymi zdaniami.

Samodzielne układanie i zapisywanie zdań na różne tematy z życia dzieci w szkole, w domu oraz w najbliższym otoczeniu z uwzględnieniem obserwacji zjawisk przyrody, po uprzednim przygotowaniu słownictwa oraz pisowni trudniejszych wyrazów.

Próby wspólnego układania listów do kolegów.

Cwiczenia utrwalające i sprawdzające poprawną pisownię: pisanie z pamięci (po dokładnej obserwacji wzoru) wyrazów i krótkich zdań; przepisywanie połączone z wybieraniem, zestawianiem, przekształcaniem, porządkowaniem wyrazów; przepisywanie połączone z uzupełnianiem i przekształcaniem zdań; pisanie ze słuchu po objaśnieniu; pisanie ze słuchu jako sprawdzian.

Ćwiczenia w kształtnym pisaniu liter małego i wielkiego alfa-

betu w grupach według pokrewieństwa konstrukcyjnego. Ćwiczenia w prawidłowym łączeniu liter w wyrazach. Dbłość o płynne i czytelne pismo.

II. GRAMATYKA I ORTOGRAFIA

Rozpoznawanie zdań pojedynczych: oznajmujących, pytających i rozkazujących. Rozwijanie zdań pojedynczych nierozwiniętych.

Rozpoznawanie w zdaniu wyrazów, w wyrazach — sylab, w sylabach głosek: samogłosek i spółgłosek.

Rzeczowniki jako wyrazy oznaczające osoby, zwierzęta, rośliny rzeczy.

Czasowniki jako wyrazy oznaczające czynności (na wyrazistych przykładach).

Liczba pojedyncza i mnoga rzeczowników i czasowników.

Utrwalanie pisowni wyrazów zgodnej z wymową, wyrazów z dwuznakami oraz wyrazów ze spółgłoskami miękkimi, oznaczającymi literą *i* oraz kreską nad literą.

Pisanie wyrazów z *ą* i *ę* zgodnymi z wymową. Pisanie wyrazów, w których spółgłoska dźwięczna traci dźwięczność na końcu wyrazu (np. chleb, sad).

Przenoszenie części wyrazów zakończonych na samogłoskę.

Pisanie wyrazów z *ć* i *rz* wymiennymi — w zakresie słownictwa ucznia.

Opanowanie alfabetu i praktyczne jego zastosowanie (np. w spisie nazwisk).

Znaki przestankowe: kropka, wykrzyknik, pytajnik — na końcu zdania; przecinek przy wyliczaniu.

Najpospolitsze skróty, np. ul., nr, dn.

III. TEMATYKA

W klasie II tematyka skupia się wokół głównego zagadnienia: „Życie ludzi i świat przyrody w otoczeniu dziecka”, w ujęciu nieco szerszym niż w klasie I. Obejmuje ona nie tylko miejsco-

wość (wieś, osadę, miasteczko, dzielnicę miasta), lecz również jej najbliższe sąsiedztwo.

1. Dom. Rodzice, rodzina; Dzień Matki; sąsiedzi; zajęcia członków rodziny, ich narzędzia pracy; zajęcia i zabawy dzieci w różnych porach roku; zabawki; kultura życia codziennego; higiena osobista, higiena w otoczeniu, higiena spożywania pokarmów; budynek mieszkalny, mieszkanie, otoczenie budynku, ulubione zwierzęta domowe; urządzenia w mieszkaniu i w budynku, zachowanie ostrożności z ogniem, gazem i elektrycznością; oświetlenie i ogrzewanie mieszkań; utrzymywanie w czystości i upiększanie pomieszczenia mieszkalnego.

2. Szkoła. Budynek szkolny, klasy i inne pomieszczenia w szkole (pracownia, biblioteka, świetlica itd.), urządzenia w pomieszczeniach szkolnych, dziedziniec i ogród szkolny; osoby pracujące w szkole, koledzy; stosunek dzieci do osób pracujących w szkole, do innych osób dorosłych i kolegów; poszanowanie wytworów pracy, własności społecznej i osobistej; książki i przybory szkolne i ich utrzymanie; codzienne życie w szkole; zajęcia, rozrywki, wycieczki; radio; film w szkole; uroczystości szkolne; opieka nad dzieckiem w szkole; Dzień Dziecka.

3. Miejscowość i jej najbliższe sąsiedztwo. W mieście: ulice w pobliżu domu i szkoły, place, parki, ruch uliczny, zachowanie się na ulicy i przepisy ruchu w mieście; najważniejsze budynki powszechnej użyteczności (spółdzielnie, rzemieślnicze warsztaty usługowe, urzędy itp.); sąsiednia miejscowość (lub dzielnica miasta); wieś w pobliżu miasta, wzajemna wymiana produktów.

Na wsi: zabudowania, drogi, ogrody, pola, łąki, rzeka, staw, las; prace na roli w ciągu roku; najważniejsze środki lokomocji i transportu; przepisy ruchu drogowego; punkty usługowe we wsi; praca listonosza; sąsiednia miejscowość (sąsiednie wsie i najbliższe miasto lub miasteczko; wzajemna wymiana produktów).

4. Przyroda w otoczeniu dziecka. Rośliny użyteczne i ozdobne, poszanowanie i ochrona roślin; zwierzęta domowe, ich życie i zwyczaje, pożytek z nich; dziecko przyjacielem zwierząt; życie

niektórych zwierząt dzikich; ptaki pozostające na zimę, opieka nad nimi.

Piękno przyrody w rodzinnej miejscowości w różnych porach roku. Powiadania i baśnie z życia ludzi, zwierząt.

5. Nasza Ludowa Ojczyzna. 1 Maja — święto ludzi pracy; pochód pierwszomajowy; czerwony sztandar — sztandarem ludzi pracy. Nasza stolica; nowe gmachy, nowe ulice. Udział dzieci w akcjach związanych z „Miesiącem Budowy Stolicy”. Nasze wojsko obrońcą Polski Ludowej. Pomniki ku czci żołnierzy poległych za naszą Ojczyznę. Miejsca pamiątkowe w naszej miejscowości.

OBSERWACJE, ZAJĘCIA PRAKTYCZNE I WYCIECZKI

Obserwacje zmian przyrody w różnych porach roku. Zbiorowe prowadzenie (w ciągu miesiąca) klasowego dziennika przyrodniczego oraz kalendarza pogody jesienią, w zimie i na wiosnę z oznaczeniem dni słonecznych, pochmurnych, mroźnych, wiatru, deszczu, śniegu.

Wskazywanie kierunku wschodniego i zachodniego według Słońca. Obserwowanie najbliższego krajobrazu w różnych porach roku (np. rzeka, strumień, staw, jezioro, góra, pagórek, równina, las, pole, łąka, ścieżka, droga, osiedle).

Jesień. Rozróżnianie części rośliny: korzenie, lodyga, liście, kwiaty i owoce na przykładzie rośliny hodowanej. Prace jesienne w polu, w sadzie, w ogrodzie warzywnym. Ćwiczenia w rozpoznawaniu warzyw. Gąsienice bielinka kapustnika. Obserwacje gąsienic, poczwerek i motyli. Rozróżnianie drzew owocowych po owocach i liściach. Rozróżnianie drzew według liści, np. kasztanowca, lipy, klonu. Rozpoznawanie krzewów pospolitych, np. bzu czarnego, tarniny, śnieguliczki, trzmieliny. Gromadzenie nasion do wysiewu i na pokarm dla ptaków. Zbieranie liści, owoców i szyszek poznanych drzew (stosownie do miejscowych warunków). Rozróżnianie drzew liściastych i iglastych. Grzyby jadalne i trujące.

Zima. Hodowanie roślin w doniczkach i skrzynkach. Obserwacja wpływu pielęgnacji na wygląd roślin. Obserwacje sposobu

życia ryb na przykładzie dowolnego gatunku hodowanego w akwarium Karmienie ptaków w karmniku. Obserwacje śladów zwierząt na śniegu.

Wiosna. Obserwacje prac wiosennych w parku, w ogrodzie (sadzie), polu. Kwiaty wiosenne w lesie, na łące. Kwitnienie drzew. Prace wiosenne w polu, przygotowanie gleby, nawożenie, siew. Obserwacje i pielęgnacja wysianych roślin, np. grochu, fasoli, marchwi. Dalsze obserwacje i porównywanie rozwoju roślin pielęgnowanych i nie pielęgnowanych, np. pomidora, marchwi, ziemniaków. Pomoc w pracach w sadzie, w warzywniku, w polu, np. udział dzieci w tępieniu chwastów. Ptaki oczyszczające sad od gąsienic. Pojawienie się much i walka z nimi. Wycieczka w celu poznania najbliższego sąsiedztwa danej miejscowości; wycieczka do miasta lub wycieczka na wieś.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Na początku roku szkolnego trzeba w klasie II sprawdzić stopień opanowania przez dzieci materiału z klasy I.

Sprawdzanie poziomu klasy na początku roku szkolnego pozwala zorientować się, w jakich warunkach rozpoczyna się pracę.

Jeśli w klasie znajduje się grupa dzieci nie czytających lub słabo czytających, należy taką grupą specjalnie się zająć. Zajęcia z tą grupą dzieci powinny odbywać się równoległe z zajęciami z pozostałą częścią klasy, np. przez zastosowanie ćwiczeń cichych i głośnych.

Wyniki nauczania powinny być osiągnane stopniowo i sprawdzane systematycznie w ciągu roku szkolnego.

2. Nauczanie języka polskiego w klasie II stanowi dalszy ciąg pracy rozpoczętej w klasie I.

W nauce czytania kładzie się nacisk na technikę czytania, w nauce pisania — na przepisywanie bez błędów z przekształceniami i uzupełnieniami krótkich i łatwych tekstów oraz na pisanie z pamięci i ze słuchu poprzednio opracowanych tekstów.

Należy pamiętać o stosowaniu na lekcji cichego czytania urozmaiconych form, przyczyniających się do rozumienia treści.

Dotyczy to pracy w klasach uczących się osobno i pracy w klasach łączonych. Przed czytaniem cichym należy zawsze podać uczniom cel czytania oraz wskazówki związane z zadaniem.

Specjalną uwagę należy zwrócić na czytanie i pisanie wyrazów z dwuznakami i zmiękczeniami przez kreskę nad literą oraz za pomocą litery *i*. Na te działy pisania i czytania należy przeznaczyć więcej czasu, a w ciągu całego roku szkolnego stosować ćwiczenia utrwalające.

W klasie II występują trzy rodzaje ćwiczeń ortograficznych: przepisywanie, pisanie z pamięci i pisanie ze słuchu.

Ćwiczenia ortograficzne można organizować m. in. na zasadzie loteryjek ortograficznych; ćwiczenia te mogą polegać na grupowaniu materiału ortograficznego według nazw osób, nazw rzeczy, według rodzaju trudności ortograficznych (wyrazy z *ó*, z *rz*, z *h*) itp. Bardzo pożyteczne jest stosowanie ćwiczeń w pisaniu, polegających na przekształcaniu i uzupełnianiu tekstów. Należy pamiętać, że przepisywanie nie może być mechanicznym odwzorowaniem czytanego tekstu, dzieci powinny otrzymać konkretne, lecz zrozumiałe dla nich zadanie, które mają wykonać przepisując tekst.

Materiał z zakresu gramatyki i ortografii podany jest oddzielnie, w toku jednak nauczania oba te działy powinny ściśle się ze sobą wiązać. Nauczanie gramatyki powinno przebiegać równoległe z nauczaniem ortografii.

W klasie II nie przewiduje się całogodzinnych lekcji ortografii ani gramatyki.

3. Obserwowanie i omawianie zjawisk przyrodniczych i geograficznych, zajęcia praktyczne oraz wycieczki powinny w klasie II, podobnie jak w klasie I, być wykorzystane na lekcjach języka polskiego.

W ciągu roku szkolnego należy stosować jak najwięcej obserwacji przyrodniczych w środowisku naturalnym. Wycieczki na pole, do ogrodu warzywnego, sadu, lasu (lub parku), nad rzekę (lub staw), do gospodarstwa rolnego trzeba urządzać w każdej porze roku w to samo miejsce, celem omówienia zachodzących zmian. Oprócz tego potrzebne są wycieczki do warsztatów rzemieślniczych, na budowę, do sklepów, spółdzielni, na targ, na

rynek, na pocztę itp. Wycieczki takie są jednym z nieodzownych warunków osiągnięcia lepszych wyników nauczania i wychowania.

4. Nauczanie języka polskiego w klasie II w zakresie mówienia powinno doprowadzić do opanowania przez dzieci mowy ogólnie w Polsce używanej — w odniesieniu do zagadnień życia codziennego w domu, w szkole i w najbliższym otoczeniu dziecka.

Dzieci powinny zdobyć umiejętność opowiadania, złożonego z kilku prostych zdań — o wydarzeniach z ich życia i treści opracowanych w klasie czytanek oraz umiejętność powolnego, lecz poprawnego i płynnego czytania łatwych tekstów ze zrozumieniem treści przy czytaniu cichym i głośnym.

Oprócz tego dzieci powinny opanować pamięciowo kilka łatwych wierszy.

W zakresie gramatyki dzieci powinny w końcu roku szkolnego rozpoznawać w mowie i w czytanych tekstach: zdania, w zdaniach — wyrazy, w wyrazach — sylaby, głoski i litery, rzeczowniki jako nazwy osób, zwierząt, roślin i rzeczy — w liczbie pojedynczej i mnogiej, oraz czasowniki jako wyrazy oznaczające czynności.

Z zakresu ortografii dzieci powinny osiągnąć w końcu roku szkolnego:

— umiejętność pisania wyrazów z *ó* wymiennym z *o* oraz z *rz* wymiennym z *r* — w zakresie słownictwa uczniów;

— umiejętność pisania wyrazów oznaczających imiona i nazwiska ludzi, nazwy znanych dzieciom miejscowości, ulic, rzek (gór);

— umiejętność pisania kilku wyrazów z *ó* i *rz* niewymiennymi w wyrazach najczęściej używanych w codziennej mowie;

— umiejętność pisania wyrazów z dwuznakami, zmiękczeniami oraz z *ą* i *ę* zgodnymi z wymową;

— pamięciowe opanowanie alfabetu oraz umiejętność ułożenia alfabetycznie kilku wyrazów;

— umiejętność pisania nazwy państwa polskiego: Polska Rzeczpospolita Ludowa.

MATEMATYKA

(5 godzin tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

1. Powtórzenie dodawania, odejmowania i mnożenia liczb w zakresie 20

Powtórzenie i utrwalenie dodawania i odejmowania liczb w zakresie 20 ze szczególnym zwróceniem uwagi na przekroczenie progu dziesiątkowego.

Powtórzenie mnożenia w zakresie 20.

Sprawdzanie mnożenia za pomocą dodawania.

Rozwiązywanie zadań tekstowych w rachunku pamięciowym; zapis wykonywanych działań.

2. Pierwszy cykl działań w zakresie 100

Ugruntowanie rozszerzenia zakresu liczbowego do 100.

Dodawanie i odejmowanie pełnych dziesiątek.

Dodawanie liczby jednocyfrowej do dowolnej dwucyfrowej i odwrotnie; odejmowanie liczby jednocyfrowej od dowolnej dwucyfrowej ze szczególnym uwzględnieniem przypadków z przekroczeniem progu dziesiątkowego.

Mierzenie długości i odmierzanie żądanej długości w metrach, decymetrach i centymetrach.

Ważenie w kilogramach, Mierzenie w litrach.

Liczenie pieniędzy i płacenie.

Mnożenie w zakresie I, II i III ćwiartki tabliczki mnożenia.

Wprowadzenie dzielenia jako mieszczącego i podziału na części równe. Odpowiednie zadania tekstowe.

Sprawdzanie dzielenia za pomocą mnożenia.

Znaki rzymskie I—XII.

Godziny i minuty na zegarze.

Praktyczne zapoznanie się z kalendarzem, pisanie dat.

3. Drugi cykl działań w zakresie 100

Dodawanie pełnych dziesiątek do dowolnej liczby dwucyfrowej i odwrotnie, odejmowanie pełnych dziesiątek od dowolnej liczby dwucyfrowej.

Dodawanie i odejmowanie dowolnych liczb dwucyfrowych w zakresie 100.

Mnożenie i dzielenie w zakresie całej tabliczki mnożenia. Praktyczne zastosowanie przemienności mnożenia.

Rozwiązywanie zadań tekstowych, wymagających wykonania dwóch działań.

4. Trzeci cykl działań w zakresie 100

Mnożenie pełnych dziesiątek przez liczby jednocyfrowe.

Dzielenie (bez reszty) pełnych dziesiątek przez liczby jednocyfrowe i przez pełne dziesiątki.

Powiązanie zdobytych wiadomości i ich wykorzystanie na materiale zadaniowym w rachunku pamięciowym wraz z umiejętnością zapisywania działań.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Materiał nauczania matematyki w klasie II obejmuje 4 działy, z których każdy zawiera pewną liczbę tematów. Działy należy przerabiać zasadniczo w podanej kolejności. Kolejność przerabiania poszczególnych tematów w działach może być zmieniona w zależności od doświadczeń nauczyciela i układu podręcznika.

Pracę w klasie II należy rozpocząć od sprawdzenia stopnia opanowania przez dzieci materiału z klasy I oraz wyrównania zauważonych braków. Powtarzanie i utrwalanie dodawania i odejmowania w zakresie 20 ze szczególnym zwróceniem uwagi na przekroczenie progu dziesiątkowego należy stosować w ciągu całego roku szkolnego. Osiągnięcie biegłości w wykonywaniu tych działań jest niezbędne do opanowania przez uczniów rachunku pamięciowego w rozszerzonym zakresie do 100 oraz opanowania techniki działań piśmiennych w następnych klasach.

W nauczaniu matematyki w klasie II należy położyć nacisk na zrozumienie mnożenia jako skróconego dodawania jednakowych składników. W tym celu zaleca się przed rozpoczęciem opracowywania mnożenia stosowanie ćwiczeń w dodawaniu jednakowych składników. Ćwiczenia te przyczynią się do zrozumienia i utrwalenia pojęcia mnożenia oraz ułatwią dzieciom obliczanie wyników wówczas, gdy nie opanowały jeszcze pamięciowo tabliczki mnożenia.

Dzielenie zaleca się wprowadzić najpierw na zadaniach, w których zachodzi konieczność mieszczenia, a następnie przejść do zadań, w których występuje podział na części równe. Zarówno mieszczenie jak i podział prowadzą do jednego działania matematycznego, jakim jest dzielenie. Nie trzeba więc wymagać od dzieci, aby musiały orzec, który z tych przypadków w konkretnym zadaniu zachodzi. Wprowadzenie dzielenia, jako działania odwrotnego do mnożenia, należy stale wiązać z tym ostatnim przez sprawdzanie wyników dzielenia za pomocą mnożenia.

Podobnie jak w klasie I w nauczaniu matematyki należy posługiwać się w szerokim zakresie pomocami naukowymi.

W ciągu całego roku szczególny nacisk położyć należy na rozwiązywanie zadań tekstowych, jako na podstawową czynność nauczania matematyki w każdej klasie, oraz na umiejętność zapisywania działań wykonywanych w rachunku pamięciowym.

Przy zapisie działań przestrzegać należy, aby znak równości „=” łączył wielkości rzeczywiście równe.

Zadania tekstowe w klasie II powinny być rozwiązywane z reguły podczas lekcji.

Przy przerabianiu materiału programowego należy systematycznie kontrolować stopień opanowania przez dzieci wskazanych wiadomości i umiejętności, a w razie potrzeby wyrównać zauważone braki.

2. W nauczaniu matematyki w klasie II należy osiągnąć następujące wyniki:

- biegłość w dodawaniu i odejmowaniu liczb w zakresie 20;
- umiejętność dodawania i odejmowania dowolnych liczb w zakresie 100 w rachunku pamięciowym wraz z umiejętnością zapisywania wykonywanych działań;
- umiejętność mnożenia i dzielenia w zakresie tabliczki mnożenia;
- umiejętność stosowania poznanych działań do rozwiązywania zadań tekstowych, wymagających jednej lub dwóch czynności rachunkowych;
- umiejętność liczenia i płacenia pieniędzy w zakresie 100;
- umiejętność posługiwania się kalendarzem;
- umiejętność oznaczania czasu według zegara;
- umiejętność posługiwania się taśmą metrową.

RYSUNEK

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. RYSUNEK Z PAMIĘCI

Wzbogacenie schematów rysunkowych, różnicowanie ubiorów, doskonalenie proporcji głównych części z uwzględnieniem widoku frontalnego i bocznego.

Próby przedstawienia rysunkiem postaci ludzkich w ruchu.

Zachowanie w schematach rysunkowych stosunku wielkości rysowanych przedmiotów, np.: człowiek i dom, dziecko i dorosły.

Rozmieszczenie rysunków oraz zachowanie ich wielkości w stosunku do kartki rysunkowej.

Rozróżnianie w przedmiotach zasadniczego kształtu kolistego, kwadratowego, prostokątnego, trójkątnego. Rysowanie tych kształtów w związku z przedstawianiem przedmiotów użytkowych. Dzielenie zasadniczych kształtów na połowy i cztery części.

Rozróżnianie i rysowanie linii pionowych, poziomych i ukośnych.

Rozróżnianie i malowanie barw występujących w tęczy. Nazywanie trzech barw zasadniczych i trzech pochodnych (czerwona, niebieska, żółta, zielona, pomarańczowa, fioletowa). Malowanie tła.

Przykłady tematów: Robotnicy i robotnice pracują w polu, w fabryce. Żołnierze. Domy w naszej miejscowości. Drzewa. Zwierzęta domowe: koń, krowa, koza, kura. Środki transportu: wóz, samochód, traktor, statek. Chorągiewki: czerwona i białoczerwona. Polski znak lotniczy. Owoce. Baloniki kolorowe, piłki do gry, tarcze, znaki przydrożne, koło ratunkowe.

II. RYSUNEK ILUSTRACYJNY Z WYOBRAŹNI

Zestawienie w sceny schematów rysunkowych ludzi, zwierząt, roślin, wytworów pracy ludzkiej.

Stosowanie zasady kompozycji jednoplanej całostronicowej.

Układanie scen ilustracji w równoległych pasach jako zapoczątkowanie planów przestrzennych w obrazie.

Estetyczne rozmieszczenie schematów rysunkowych w ilustracji.

Przykłady tematów: Ilustrowanie wydarzeń z życia dzieci, z pracy ludzi w najbliższym środowisku w różnych porach roku. Ilustrowanie powiastek i baśni.

Tematy do przedstawienia w jednym planie oraz w równoległych pasach: Dzieci idą do szkoły. Zbiór owoców w sadzie. Nasze wojsko maszeruje. Pociąg jedzie, wiezie węgiel. Ludzie jadą na targ. Wycieczka do miasta (na wieś). Zabawa na śniegu. Dostawa mleka do spółdzielni. Kominiarz na dachu. W kuźni. Osiedle mieszkaniowe. Dzieci z chorągiewkami na pochodzie pierwszomajowym.

III. TECHNIKI RYSOWANIA I MAŁOWANIA

Rysowanie kredkami kolorowymi, ołówkiem, kolorowanie kredkami, malowanie farbami klejowymi i wodnymi. Wydzieranie i wycinanie, układanie i naklejanie kształtów przedmiotów z kolorowych papierów.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Nauczanie rysunku w klasie II, podobnie jak w klasie I, powinno być prowadzone w ścisłej korelacji z nauczaniem języka polskiego i matematyki. Rysunek powinien stanowić część lekcji tych przedmiotów bądź jako ilustracja opracowywanego tematu, bądź jako jeden ze sposobów wyrażania się na omawiany temat.

2. W ćwiczeniach rysunkowych w klasie II należy kontynuować pracę rozpoczętą w klasie I, zmierzając do wzbogacenia schematów postaci ludzi, zwierząt, domów itp. o istotne części kształtów (np. głowa, szyja, ręce, nogi), do przedstawienia żywych postaci w ruchu, wprowadzenia ładunku w kompozycji, próbując coraz częściej ujmowania treści ilustracji w pasy (fryzy) równoległe lub nierównoległe.

W dalszym ciągu należy w klasie II dać przewagę swobodnym wypowiedziom dzieci w rysunku „z wyobraźni” nad kierowanym rysunkiem „z pamięci”. Na ćwiczeniach z pamięci należy wprowadzić rysowanie pojedynczych kształtów kolistych i prostokątnych (koło, zegar), postaci ludzkich w widoku z frontu i z boku, posługując się przy tym kreską nie poprawianą. Przy rysowaniu pojedynczych kształtów nie należy wymagać dokładnego podziału kartki rysunkowej.

W rysunku ilustracyjnym z wyobraźni ważną rzeczą jest komponowanie scen jednoplanowych, całostronicowych oraz komponowanie scen w pasach, które są formą przejściową od kompozycji jednoplanowych do kompozycji wieloplanowych.

W dalszym ciągu trzeba uczyć malowania lub rysowania kredkami bez użycia ołówka, wymagać dokładniejszego opracowania tła oraz przestrzegania poprawnej postawy przy pracy i utrzymywania czystości rysunków.

3. W klasie II dzieci powinny zdobyć umiejętność rysowania z pamięci znanych przedmiotów z uwzględnieniem ich głównych części oraz zachowaniem stosunku wielkości tych części, umiejętność rozróżniania i rysowania kształtu kolistego, kwadratowego, prostokątnego i trójkątnego w przedmiotach użytkowych oraz rysowania linii pionowych, poziomych i ukośnych; rozróżniania, nazywania i stosowania 3 barw zasadniczych i 3 barw pochodnych (zielonej, pomarańczowej i fioletowej) oraz posługiwania się ołówkiem i kredkami, a w miarę możliwości również farbami wodnymi.

PRACA RĘCZNA

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. TECHNIKA PRACY (PRACE Z RÓŻNYCH MATERIAŁÓW)

Wyrobienie umiejętności technicznych jak w klasie I oraz zaginanie kartonu (po uprzednim zagnieceniu), cięcie kartonu nożem, cięcie materiałów włókienniczych, formowanie szkieletu po-

staci z cienkiego drutu, wycinanie otworów w kartonie i cienkiej tekturze (nożyczkami i nożem), mierzenie miarką centymetrową.

Przykłady tematów:

1. Obrazy z życia i proste urządzenia techniczne

- a) postacie ludzi i zwierząt (z gliny, z suchych owoców, z drucików, patyczków, szmatek, sitowia, słomy, pasków kartonu);
- b) pospolite urządzenia techniczne: wozy, wózki, samochody osobowe i ciężarowe, lokomotywy, wagony osobowe i towarowe, samoloty, statki, garaże, hangary, tory, semafony, przejazdy;
- c) różne zabawki.

Zestawianie wykonanych prac w sceny rodzajowe ilustrujące ruch, np.: na skrzyżowaniu ulic, dworzec kolejowy, na lotnisku, w porcie, w fabryce, pochód 1-majowy, zabawy na śniegu, na ślizgawce; w sklepie.

2. Przedmioty i prace użytkowe

Okładanie książek papierem. Zakładka do książki. Łamanki z grubego papieru: pudełko otwarte, doniczka, ptaszek, solniczka. Proste pomoce do arytmetyki, np. tarcza zegarowa. Pomoce do zabaw ruchowych: lejce, wiatraczki, szarfy, chorągiewki.

Materiały i spoiwa jak w klasie I oraz słoma, wata, sitowie, grubsze druciki.

Narzędzia i przybory jak w klasie I oraz miarka centymetrowa, kostka introligatorska.

II. ORGANIZACJA I RACJONALIZACJA PRACY

Porządek. Zachowanie ładu wśród przedmiotów i porządku przy ich przenoszeniu z miejsca na miejsce.

Organizacja ruchu, przestrzeganie kierunku ruchu, wymijanie się, korzystanie z miejsca przeznaczonego dla ruchu. Sporządzanie i korzystanie z napisów informacyjnych.

Korzystanie z miejsc i urządzeń, do których dostęp jest ograniczony, we właściwym czasie, przestrzeganie kolejności.

Podział i sprawne wykonywanie poszczególnych funkcji organizacyjnych, przynoszenie i odnoszenie materiałów i narzędzi.

Omawianie wstępne i końcowe wykonanych prac.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W klasie II oprócz wyrabiania nawyku do ładu i czystości przy pracy występuje nowe zagadnienie: zaprawianie do przestrzegania porządku w czynnościach. Rozwijając umiejętności techniczne należy zwracać uwagę na dokładniejsze cięcie materiałów, załamywanie, wycinanie otworów oraz wprowadzić pierwsze próby mierzenia miarką centymetrową.

2. Realizując tematykę „Obrazy z życia i proste urządzenia techniczne” pozostawiamy uczniom swobodę w tworzeniu kształtów, lecz zachęcamy do wzbogacenia schematów (np. lokomotywa ma więcej kół niż wóz), zwracamy uwagę na dobór materiałów (użycie szpilek do nici, kartoników), wskazujemy, co można zrobić ze słomy, sitowia itp.

W związku z zaprawianiem uczniów do porządku w czynnościach zwracamy uwagę na prawidłowy wybór i kolejność czynności na lekcjach pracy ręcznej przy wykonywaniu prac porządkowych, uczymy poruszania się w izbie na lekcji, poruszania się w budynku szkolnym oraz wspólnie z dziećmi ustalamy sposoby poruszania się i wspólnie przestrzegamy ich stosowania.

Budowanie przez dzieci makietek na temat ruchu na skrzyżowaniach ulic, ruchu w czasie pochodu itp. należy wiązać z pogadankami na temat organizacji ruchu na ulicy.

3. Wykonane w klasie II przedmioty mają dziecku ułatwić szersze i głębsze poznanie świata. Dziecko wykonując poszczególne makiety ma nie tylko poznawać ogólny wygląd i budowę przedmiotów i urządzeń, jak w klasie I, ale również ich przeznaczenie i sposoby działania. Należy w tej klasie stawiać uczniom większe wymagania w zakresie pomysłowości i jakości wykonania prac. Organizuje się pracę dziecka tak, aby pokonując trudności w kształtowaniu materiału i konstruowaniu przedmiotów poznawało stopniowo trudności i sposoby pracy dorosłych i coraz lepiej je rozumiało. Wykonywanie poszczególnych prac daje okazję do przestrzegania ładu i porządku przy pracy oraz wyrabiania odpowiednich przyzwyczajeń w tym zakresie.

4. Przy przeprowadzaniu zajęć należy pamiętać o łączeniu ich z ćwiczeniami z języka polskiego i matematyki w taki sposób, aby tworzyły tematycznie całość.

S P I E W

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. PIEŚNI

Pieśni dostosowane do zainteresowań, możliwości poznawczych i odtwórczych dzieci, nauczone ze słuchu na jeden głos, nie przekraczające rozpiętości materiału dźwiękowego (od *c* razkreslnego do *d* dwukreslnego).

Tematyka pieśni: o przyrodzie, pracy i życiu ludzi, budowaniu Polski Ludowej, pieśni do marszów i zabaw.

II. ĆWICZENIA

1. Ćwiczenia słuchowe. Ćwiczenia w określaniu gestem lub rysunkiem linii melodycznej poznanych pieśni. Śpiewanie trójdźwięku tonicznego na zgłosce *la* tonacji majorowej natchmiast po zakończeniu pieśni.

Śpiewanie toniki jako ostatniego dźwięku nieznannej pieśni, śpiewanej przez nauczyciela, do przedostatniego dźwięku włączenie. Obserwacja oraz rozróżnianie I i II zakończenia melodii, gdy pierwsze z nich nie kończy się toniką.

Spostrzeganie i wyróżnianie powtarzających się fragmentów melodii.

Określanie dźwięków jako wyższych i niższych od jednego ustalonego dźwięku ze stopniowym zmniejszaniem odległości aż do całego tonu włączenie.

Powtarzanie i utrwalanie pieśni poznanych ze zwróceniem uwagi na coraz staranniejsze ich wykonanie.

2. Ćwiczenia rytmiczne. Mężniejsze wykonanie (akcentowanie) pierwszych dźwięków w takcie jako podstawa do określania rodzaju taktów śpiewanych pieśni.

Poprawne taktowanie podczas śpiewu w dwu-, trój-, cztero-

miarze. Pojęcie tempa na przykładzie wolniejszego lub szybszego wykonania danej pieśni.

Śpiewanie gamy majorowej na zgłoskach *la, na*, w wartościach jedno- dwuwymiarowych z równoczesnym taktowaniem w dwu-, trój- lub czteromiarze.

3. Kształcenie głosu. Śpiewanie melodii poznanych pieśni lub ich fragmentów na zgłoskach *la, na, lo* w celu rozluźnienia stawów żuchwowych i uwolnienia okolic gardła od zbędnych napięć mięśniowych. Śpiewanie pojedynczych dźwięków na zgłoskach *la, na, lo, no* z przetrzymywaniem do czterech sekund. Wdrażanie do umiarkowanego co do siły wydobywania głosu.

III. AUDYCJE MUZYCZNE

Słuchanie muzyki żywej lub mechanicznej, w szkołach radiofonizowanych słuchanie muzycznych audycji radiowych dla klas I i II. Rozróżnianie w pieśniach i łatwych przykładach muzycznych tempa szybkiego i wolnego, dźwięków wysokich, niskich, muzyki ze słowami (pieśni) lub bez słów (utworów instrumentalnych).

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W klasie II, podobnie jak w klasie I, zwracamy uwagę na budzenie w dzieciach zainteresowania śpiewem i wrażliwości na piękno muzyczne, zwracamy uwagę na kierunek linii melodycznej, na poprawność wykonania piosenek, na prawidłowy oddech (nie w środku wyrazu), na dykcję i rozpoznawanie taktów dwumiaru i trójmiaru oraz na uwzględnianie w śpiewie najprostszych znaków dynamicznych. Linie melodyczną znanych piosenek określa się w klasie II przy pomocy rąk lub kresek na tablicy.

Pieśni powinny być związane treścią z najbliższym otoczeniem dziecka, wesołe, pogodne, rytmiczne o melodii diatonicznej.

Należy pamiętać o stosowaniu inscenizacji pieśni.

Czystość intonacji w śpiewie zależy w dużym stopniu od wycucia w melodii charakteru tonalnego poszczególnych stopni właściwej gamy. Odpowiednie ćwiczenia rozpoczynają się w klasie II. Polegają one na wycuciu toniki, czyli I stopnia, do którego zmierza melodia jako do dźwięku końcowego. Uchwyceniu cha-

rakteru tonalnego stopni służy również śpiewanie gamy oraz trójdźwięku I stopnia na zgłosce *la* po zakończeniu melodii.

2. W wyniku nauczania śpiewu w klasie II dzieci powinny przyswoić sobie od 8 do 12 piosenek i śpiewać je wyraźnie, czysto, rytmicznie, z uwzględnieniem najprostszej dynamiki i tempa, z większą niż w klasie I dokładnością oraz lepszym, równiejszym brzmieniem głosu.

Przy połączeniu klasy I i II należy realizować program nauczania śpiewu klasy I.

3. Lekcje śpiewu powinny stanowić rozwinięcie i uzupełnienie lekcji języka polskiego.

WYCHOWANIE FIZYCZNE

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ZABAWY I GRY RUCHOWE

Zabawy orientacyjno-porządkowe, np.: kto zmienił miejsce, łapka na myszy, wartownik.

Zabawy na czworakach, np.: mysia nora, psy i koty, myśliwi i zajęczki.

Zabawy bieżne, np.: lawina z utrudnieniami, mur obronny, wyścigi w parach.

Zabawy rzutne, np.: piłka w półkolu, szkoła piłek.

Zabawy skoczne, np.: zajęcze skoki, czapla i żaby.

Zabawy i ćwiczenia na śniegu i lodzie: doskonalenie w zakresie programu klasy I.

II. GIMNASTYKA

Ćwiczenia porządkowe

Ustawienia w kolumnie pojedynczej, w szeregu i w kolumnie dwójkowej jak najszybciej i w różnych miejscach, rytmiczny marsz w miejscu z głośnym liczeniem i klaskaniem, zwroty podskokami w prawo i w lewo.

Ćwiczenia kształtujące

1. Ćwiczenie ramion: w siadzie klęcznym — krążenie ramion ugiętych i wyprostowanych, np. „mały i duży wiatrak”; w siadzie klęcznym lub w staniu luźne wymachy obu ramion w tył, np. „huśtawka”; w siadzie skrzyżnym, klęcznym lub rozkrocznym — pionowy skurcz ramion i wyprosty w bok, w dół — w skos ze wsparciem lub zaznaczaniem palcami o podłogę.

2. Ćwiczenia nóg: w staniu — rytmiczne wspięcia i opusty pięt („sprężynka”); rytmiczne półprzysiady, siad skrzyżny w podskoku; wstawanie z siadu skrzyżnego bez pomocy rąk; podskoki zwarte (w przód, w bok, w tył, w kółeczko); chwytanie palcami stopy, szarfy, galki papieru itp.; marsz na palcach.

3. Ćwiczenia tułowia

a) skłony w przód: z przysiadu podpartego — „koci grzbiet”; w siadzie rozkrocznym — skłony w przód z zamachem ramion („wbijanie gwoździ”); w rozkroku skłon tułowia w przód — z kładzeniem i podnoszeniem woreczka z ziemi; w siadzie skrzyżnym w lekkim półopadzie w przód — ruchy przybijania pięścią w pięść i szerokie rozciąganie ramion w bok („szewc szyje dratwę”); z klęku podpartego — przejście do siadu klęcznego bez odrywania dłoni („ukłon japoński” — pozycja końcowa);

b) skłony w tył w leżeniu przodem: z rękami do boku — toczenie piłeczki z jednej ręki do drugiej; wytrzymanie krótkotrwałe pozycji skłonu w tył z ramionami w bok („samolot”);

c) ćwiczenia mięśni brzusznych: w leżeniu tyłem — „chodzenie dużymi krokami w powietrzu”; w siadzie skrzyżnym z chwytem za stopy — padanie na plecy i z powrotem („kołyska”); z leżenia tyłem o nogach zgiętych (stopy wsparte o podłogę) na przemian wyprosty nóg;

d) skłony w bok: w siadzie skrzyżnym, klęcznym — płynne skłony na przemian w lewo i w prawo; w siadzie klęcznym lub w okrocznym na ławeczce — zrzucanie woreczka z głowy przez silny skłon w bok;

e) skręty: w siadzie skrzyżnym lub skulnym, z lewą (prawą) ręką w bok — skręt tułowia w lewo (w prawo); w siadzie skrzyż-

nym — ze skretem tułowia układanie woreczka jedną ręką daleko poza sobą i zabieranie drugą ręką;

f) skrętoskłony: w siadzie skrzyżnym — przykładanie prawego ucha do lewego kolana i odwrotnie; w siadzie skrzyżnym lub skulnym z chwytem za stopę — dotykanie stopą czoła; w siadzie klęcznym — toczenie piłeczki ręką dookoła siebie; przejście pod niską przeszkodą (w parach na wprost siebie z podaniem prawych lub lewych rąk — przewijanie się pod ręką).

Ćwiczenia użytkowe

1. Ćwiczenia równowagi bez przyrządów: podnoszenie woreczka na stopie; we wspięciu — szybkie wirowanie dreptaniem dookoła swojej osi — na sygnał zatrzymanie we wspięciu („bak”).

2. Ćwiczenia równowagi na przyrządzie: przejście przodem po listwie ławeczki, tyłem po ławeczce; przejście po ławeczce ustawionej skośnie (wys. 50 cm); przejście po ławeczce z omijaniem przeszkód (pilek, woreczków) lub z przenoszeniem drobnych przedmiotów.

3. Ćwiczenia zwinności: szybkie i sprawne przybieranie pozycji, np. siad skrzyżny i powrót do stania; przysiad podparty — klęk — leżenie przodem i tą samą drogą powrót do stania; z marszu — przewrót w przód.

4. Zwisy i podpory: w przysiadzie podpartym — „wierżanie konika”; wspinanie się i przelażenie przez różne przeszkody do wysokości ok. 90 cm; przygotowanie do skoków zajęczych: z przysiadu podpartego — wydłużanie skoku „żabek” przez narysowaną wąską „rów”; skoki zajęcze w najłatwiejszej formie; na drabinkach — skośne przechodzenie z jednej drabinki na drugą; chwyt szczebla na wysokości głowy — rytmiczne wskakiwanie na szczeble i zeskoki.

5. Rzuty (szyszkami, piłeczkami) do tarczy o powierzchni 1 m² z odległości 3 m (prawą i lewą ręką); rzuty na odległość z różnych pozycji wyjściowych, w parach doskonalenie rzutów i chwytów piłeczki ze stopniowym zwiększaniem odległości.

6. Skoki: zeskok w głąb z wysokości 40 cm do przysiadu podpartego i powrót podskokiem do postawy, skok w dal z rozbiegu

z odbicia jedną nogą z doskokiem na obie nogi; skok wzwyż z odbicia prawą i lewą nogą stopniowo na wysokość 50 cm (z chwytem ławeczki — wyskoki, zeskoki i przeskoki zawrotne).

III. ĆWICZENIA I UKŁADY MUZYCZNO-RUCHOWE

Zabawy ze śpiewem

Zabawy rytmiczne — ćwiczenie zmiany rytmu (ósemki i ćwierci), np. „Nowy dom”; ćwiczenia orientacyjne — np. „Kukułka”; zabawy taneczne — w oparciu o cwał w bok i podskoki zmienne, np. „Na krakowską nutę”; zabawy inscenizacyjne „Zima”, „Samochody”.

Elementy tańców narodowych

1. Elementy krakowiaka:

a) cwał zmienny co 4 i co 2 (cwał w przód ze zmianą nogi kierunkowej w podskoku — a) pojedynczo, b) para za parą, ręce w koszyczek — obok,

b) w kole zamkniętym elementy krakowiaka: cwał, zaznaczenie przed sobą piętą lewej i prawej nogi, klaskanie.

2. Krok polkowy z podskokiem w przód, „młynek” krokiem polkowym z podskokiem lub marszem.

3. Tańce regionalne: „Żegnany”, „Czyżyk”.

Ćwiczenia rytmiczne

Chód ćwierciowy, bieg ósemkowy, podskoki zmienne — jak w klasie I.

Chód i bieg w przód i w tył. Zmiana kierunku na komendę nauczyciela. Chód w przód — sześć kroków, doskok obunóż na 7, przetrzymywanie przez 8, po czym rozpocząć marsz drugą nogą.

Korowody.

IV. SPORTY I WYCIECZKI

Sporty

Pływanie (woda do głębokości pasa). Przysiady w wodzie do całkowitego zanurzenia. Dotykając twarzą wody, wydmuchiwanie powietrza ustami. Głęboki wdech i po zanurzeniu twarzy w wodzie wykonywanie wydechu nosem i otwartymi ustami. W całkowitym zanurzeniu wydobywanie z dna kamieni, piasku. Skoki do wody z wysokości 20 — 30 cm na nogi przodem, bokiem z $\frac{1}{4}$ i $\frac{1}{2}$ obrotem w locie. Zabawy w wodzie.

Saneczkarstwo. Wzajemne wożenie się z ćwiczeniami, np.: trafienie śnieżką do celu, podnoszenie w jeździe przedmiotów; zjazd na wprost z gładkiego stoku pod bramką. Zjazdy parami.

Narciarstwo. Zabawy bez użycia kijków: w marszu i biegu, np. „wyścig dwójek do kijków”, „przewróć — postaw”. Podrzucanie i chwytywanie w zjeździe przedmiotów. Zjazd na wprost przez garb terenowy. Przejazd przez bramkę. W zjeździe omijanie przeszkód: gałązki, części ubrania, przez poszerzanie i zważanie śladu nart. Zjazd z małą zmianą kierunku przestępowaniem.

Łyżwiarstwo. Wyrabianie umiejętności stania i chodzenia po lodzie. Prawidłowe odbicie. Jazda w przód z odbicia raz prawą raz lewą nogą. Zatrzymywanie się.

Wycieczki z atletyką i ćwiczeniami terenowymi

Marsze i wycieczki. Przynajmniej dwie czterogodzinne wycieczki o długości marszu do 4 km z szybkością 15 minut na 1 km.

Atletyka terenowa. Ćwiczenia zręczności: przejście po gładkich kamieniach lub narysowanych na piasku nieregularnych figurach z zatrzymaniem się na każdym kamieniu (figury).

Skoki: skoki w dal i wwyż przez naturalne przeszkody (wysokość do kolan dzieci). Zeskoki w głąb na miękkie podłoże z wysokości 40 cm.

Rzuty: do celu, na odległość stojąc, klęcząc, leżąc bezpośrednio lub ponad przeszkodą stałą.

Pełzanie: pod nisko zwieszonymi gałęziami drzew lub krzewów bez ich dotykania.

Ćwiczenie orientowania się w terenie: zabawy w chowanego lub poszukiwanie ukrytego przedmiotu. Wyszukiwanie śladów ludzi i zwierząt w terenie.

Ćwiczenie spostrzegawczości: obserwacja z pagórka wyróżniających się przedmiotów oraz zmian zachodzących w obserwowanym terenie, np. ruch ludzi, zwierząt, pojazdów itp.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W klasie II, podobnie jak w klasie I, należy zapewnić dzieciom jak najwięcej ruchu na otwartym powietrzu w czasie lekcji i w czasie przerw międzylekcyjnych, a ponadto:

- prowadzić ćwiczenia śródlekcyjne,
- dbać stale o prawidłową postawę dziecka,
- przestrzegać zasady, aby wszystkie dzieci ćwiczyły w kostiumach.

Przy pomocy ćwiczeń gimnastycznych należy doprowadzić do umiejętności poprawiania postawy w poznanych pozycjach, zachowania prawidłowej postawy w staniu i podczas marszu, dbać o utrzymywanie ruchomości kręgosłupa, doskonalić miękki doskok, zwłaszcza w zeskokach w głąb, wyrobić umiejętność wstawania z siadu skrzyżnego bez pomocy rąk, opanować przewrót w przód z marszu, nauczyć swobodnego chodzenia naprzód po listwie ławeczki, rytmicznego marszu w nogę, a przy pomocy ćwiczeń muzyczno-ruchowych — także lekkiego biegu na palcach oraz rozwijać umiejętność skakania i rzucania.

W zakresie ćwiczeń porządkowych dzieci powinny doskonalić umiejętność szybkiego i dokładnego wykonywania zbiórek oraz ustawiania się w kolumnach.

2. Należy rozwijać zamiłowanie do przebywania na otwartym powietrzu i uprawiania dostępnych dla dzieci sportów w ciągu całego roku. W zakresie pływania należy doprowadzić do umie-

jętności całkowitego zanurzania się (wykonania przysiadu) w wodzie o głębokości do pasa; w zakresie saneczkowania należy nauczyć wykonania szybkich zakrętów w czasie zjazdu na wprost na trasie przy większej różnicy poziomów niż w klasie I; w narciarstwie należy opanować poślizg bez odrywania nart od śniegu, zjazd w skos stoku z wyjazdem na równe, zjazd na wprost przez garb terenowy i zmiany kierunku jazdy na równym — krokiem zwrotnym; w zakresie łyżwiarstwa nauczyć umiejętności jazdy na łyżwach w przód; w zakresie atletyki i ćwiczeń terenowych — nauczyć maszerować rytmicznie w kolumnie dwójkowej na przestrzeni do 500 m, nauczyć zręczności w chwytaniu przedmiotów i zatrzymywania się po stoku, nauczyć skoków naturalnych wzwyż, w dal i zeskoku w głąb; nauczyć rzutów z różnych pozycji wyjściowych, pełzania pod niskimi gałęziami drzew lub krzewów, odszukiwania przedmiotów i śladów oraz spostrzegania zmian w terenie obserwowanym.

KLASA III

JĘZYK POLSKI
(9 godzin tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ĆWICZENIA W CZYTANIU, MÓWIENIU I PISANIU

Czytanie. Czytanie poprawne i biegle krótkich opowiadań, opisów, wierszy, podań, legend, baśni, bajek, zagadek. Czytanie jednostkowe i zbiorowe głośne i ciche. Czytanie z podziałem na role; inscenizacje.

Wzorowe czytanie nauczyciela.

Zaprawianie przy czytaniu głośnym do uwzględniania akcentu logicznego i do intonacji odpowiadającej treści czytanego tekstu.

Czytanie ciche ze szczególnym zwróceniem uwagi na zrozumienie treści. Zdawanie sprawy z treści czytanki po jednorazowym cichym przeczytaniu.

Wspólne przeczytanie co najmniej dwóch książek z lektury. Samodzielne czytanie książek z lektury oraz czasopisma dla dzieci.

Omawianie czytanek i lektury, np. nawiązywanie treści do przeżyć dzieci, wyodrębnianie postaci i zdarzeń, ustalanie kolejności zdarzeń i wiązanie ich w logiczną całość; zdawanie sprawy z najciekawszych urywków, opowiadanie.

Ustalanie liczby i kolejności obrazków dla zilustrowania treści czytanki. Przygotowanie do układania planów przez nadawanie tytułów wyróżnionym obrazkom.

Uczenie się i wygłaszanie z pamięci wierszy i pięknych urywków prozy.

Praktyczne rozróżnianie utworów wierszowanych i niewierszowanych, rozpoznawanie zwrotki.

M ó w i e n i e. Rozmowy nauczycieli z dziećmi, pobudzanie do stawiania pytań. Swobodne dłuższe wypowiedzianie się dzieci.

Wspólne i samodzielne układanie opowiadań na podstawie wydarzeń z codziennego życia dzieci, treści opracowanych w klasie czytanek i na podstawie obrazków. Wspólne układanie opisów przedmiotów. Porządkowanie wypowiedzi dzieci.

Omawianie treści poszczególnych obrazków oraz cyklu obrazków. Nadawanie tytułów obrazkom jako przygotowanie do układania planu.

Wzorowe opowiadanie nauczyciela.

Omawianie treści wspólnie oglądanych filmów, przedstawień, wysłuchanych audycji radiowych.

Cwiczenia słownikowe. Dalsze wzbogacanie czynnego słownika dzieci. Wyjaśnianie niezrozumiałych wyrazów i zwrotów, zastępowanie ich innymi, wdrażanie do używania nowo poznanych wyrazów i zwrotów. Wyrazy o znaczeniu podobnym — zestawianie tych wyrazów, np. dom — budynek. Podawanie i wyszukiwanie wyrazów o znaczeniu przeciwnym (kontrasty), np. niski — wysoki. Sporządzanie łatwych słowniczków tematycznych, np. wokół tematu „Środki lokomocji”. Tworzenie łatwych wyrazów pochodnych, np. igła — iglasty, miejsce — miejscowość — miejscowy.

P i s a n i e. Ćwiczenia przygotowujące do samodzielnych wypowiedzi pisemnych (wypracowań). Wspólne notowanie wyników obserwacji zjawisk przyrodniczych. Wspólne i samodzielne układanie i zapisywanie krótkich opowiadań na podstawie przeżyć dzieci oraz na podstawie obrazków.

Wspólne redagowanie i zapisywanie opisów przedmiotów.

Wspólne redagowanie zapisków kronikarskich z życia klasy. Wspólne redagowanie listów do osób znajomych.

Cwiczenia utrwalające i sprawdzające poprawną pisownię. Pisanie z pamięci (po dokładnej obserwacji wzoru) wyrazów i krótkich zdań. Przepisywanie połączone z wybieraniem, zestawianiem, przekształcaniem, porządkowaniem wyrazów; przepisywanie połączone z uzupełnianiem i przekształcaniem zdań.

Pisanie ze słuchu z objaśnianiem. Pisanie ze słuchu jako sprawdzian.

Cwiczenia w kształtnym pisaniu. Omawianie kształtów liter oraz ich budowy. Dbalność o właściwą szerokość liter, równomierność odstępów między literami i wyrazami. Przestrzeganie prawidłowego łączenia liter. Dbalność o czytelne i estetyczne pismo.

II. GRAMATYKA I ORTOGRAFIA

Rozpoznawanie i układanie zdań pojedynczych: oznajmujących, pytających i rozkazujących.

Rozwijanie pojedynczych zdań nierozwiniętych jako przygotowawcze ćwiczenia fleksyjno-składniowe.

Rzeczownik i czasownik w zdaniu. Obserwowanie zmian form rzeczownika i czasownika na tle zdania. Czasowniki jako wyrazy oznaczające czynności i stany. Rozpoznawanie czasu teraźniejszego, przeszłego i przyszłego; osoby i liczby. Odmiana czasownika. Poprawne formy gramatyczne przy łączeniu rzeczownika z czasownikiem, zwłaszcza w liczbie mnogiej.

Przymiotniki jako wyrazy oznaczające cechy osób, zwierząt i rzeczy. Liczba pojedyncza i mnoga rzeczownika i przymiotnika. Rodzaj przymiotnika w liczbie pojedynczej. Rodzaj rzeczownika — według zakończenia towarzyszącego mu przymiotnika.

Przysłówki odprzymiotnikowe jako wyrazy oznaczające cechy czynności. Cwiczenia w rozpoznawaniu poznanych części mowy.

Pisownia wyrazów z ó i rz wymiennymi. Pisownia wyrazów z ó i rz niewymiennymi (z zakresu słownictwa ucznia). Pisownia zakończeń -ów, -ówka, -ówna.

Pisownia wyrazów, w których spółgłoska dźwięczna traci dźwięczność na końcu i w środku wyrazów, np. wóz, budka. Pisownia wyrazów z ą i ę niezgodnymi z wymową często używanych wyrazów, np. ząb — zęby, wziął — wzięli.

Pisanie oddzielne wyrażeń takich, jak: w pokoju, w dużym pokoju.

Nie przed osobowymi formami czasownika.

Pisownia wyrazów z h (w zakresie słownictwa ucznia).

Przenoszenie części wyrazów.

Znaki przestankowe w zdaniu pojedynczym: dwukropek i przecinek przy wyliczaniu.

Skróty występujące w czytanych tekstach.

Wielka litera w tytułach czytanek, książek i czasopism dla dzieci.

Alfabet. Wdrażanie do korzystania z tablic ortograficznych.

III. TEMATYKA

W klasie III tematyka skupia się wokół głównego zagadnienia: „Życie w mieście i na wsi oraz przyroda okolicy, w której dziecko mieszka”.

1. Życie w domu i w szkole. Dzieci przy nauce i zabawie; codzienne zajęcia i rozrywki: radio i film w szkole; wycieczki; życie w organizacjach uczniowskich; uroczystości szkolne; zachowanie się w szkole i poza szkołą; poszanowanie pracy własnej i innych ludzi oraz własności społecznej i osobistej; stosunek dzieci do dorosłych; opieka nad dzieckiem; Międzynarodowy Dzień Dziecka.

2. Książka, towarzysz i przyjaciel. Ulubione książki; biblioteczka domowa, klasowa, biblioteka szkolna.

3. Higiena w życiu dziecka. Rozkład dnia, zgodnie z wymaganiami higieny. Higiena ciała i odzieży, pomieszczeń, otoczenia, higiena oddychania, odżywiania, higiena snu, higiena czytania i pisanja. Ochrona przed chorobami, szczepienia ochronne. Zachowanie ostrożności przy korzystaniu z ognia, gazu i prądu elektrycznego. Nieszczęśliwe wypadki z niewypałami.

4. Obrazki z życia okolicy (w korelacji z lekcjami przyrody i geografii).

Dla miasta: przedmieście, droga z miasta na wieś, pola, pastwiska i lasy okoliczne, w zagrodzie wiejskiej — życie ludzi i zwierząt na wsi itp. Dla wsi: droga ze wsi do miasta, domy i ulice w mieście, sklepy, urzędy, życie w mieście, ruch uliczny itp.

Sposoby podróżowania w okolicy.

Zajęcia mieszkańców wsi i miast. Urzędy, instytucje, milicja, wojsko, straż ogniowa itp.

5. Współżycie człowieka z przyrodą. Zieleńce, drzewa przydrożne, park, las. Opieka nad przyrodą i poszanowanie przyrody. Przy-

jaźń człowieka ze zwierzętami; troska o zwierzęta domowe. Dzieci opiekunami zwierząt. Wpływ człowieka na przyrodę (na przykładach z najbliższego otoczenia). Krajobraz i piękno okolicy w różnych porach roku.

6. Życie ludzi dawniej i dzisiaj. Od radła i pługa do wieloskibowca, od krzesiwa do zapalek, od mieszkania człowieka pierwotnego do nowoczesnych domów i osiedli mieszkaniowych. Podania związane z regionem; z niektórymi naszymi miastami, np. Gniezno, Poznań, Kraków, Warszawa, Wrocław. Obrazki z przeszłości szkoły, miejscowości, okolicy; zabytki.

Praca rękodzielnicza i produkcja fabryczna: nowoczesne fabryki, maszyny. W spółdzielni produkcyjnej. Wypoczynek i rozrywki człowieka pracy. Obrazki ilustrujące współdziałanie wsi i miasta.

7. Nasza Ludowa Ojczyzna. Opowiadania o walkach żołnierzy polskich na pobliskich terenach w drugiej wojnie światowej; szacunek dla żołnierza. Polsko-radzieckie braterstwo broni. Obrazki z pracy nad rozbudową stolicy i kraju. 1 Maja — święto ludzi pracy.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Naukę języka polskiego w klasie III, podobnie jak w innych klasach, rozpoczyna się od sprawdzenia wyników nauczania z poprzedniej klasy.

Sprawdzanie poziomu klasy na początku roku szkolnego pozwala na zorientowanie się, w jakich warunkach rozpoczyna się pracę. Jeśli w klasie znajduje się grupa dzieci wykazujących braki z poprzedniej klasy, należy taką grupą specjalnie się zająć. Kilkakrotne badanie wyników nauczania w ciągu roku szkolnego wykaże postępy uczniów w zdobywaniu nowych wiadomości i umiejętności.

Kontrolę wyników nauczania należy przeprowadzać systematycznie.

2. Nauka języka polskiego w klasie III powinna przyczynić się do rozszerzenia zakresu praktycznego opanowania przez dzieci języka ojczystego w mowie i piśmie oraz do budzenia zamiłowania do czytelnictwa. Praktyczne opanowanie języka powinno łączyć się z elementarną znajomością jego podstaw gramatycznych.

W klasie III jako nowa forma ćwiczeń w mówieniu dochodzi opis. Przed ćwiczeniami w opisywaniu ćwiczymy umiejętność opowiadania, którego konstrukcja, uwarunkowana kolejnością zdarzeń, nie sprawia dzieciom takiej trudności, jak opracowanie opisu: przy opisie trzeba samemu zająć określony punkt widzenia i ustalić kolejność opisywania. Trudność opisu polega również na tym, że ta forma wypowiedzi wymaga dużej umiejętności obserwowania oraz dużego zasobu słów do dokładnego wyrażania zaobserwowanych szczegółów.

Przy nauce czytania należy w dalszym ciągu pamiętać o stosowaniu czytania cichego. Przed czytaniem cichym należy podać uczniom cel czytania oraz inne potrzebne wskazówki. Bliższe informacje o tej formie pracy na lekcji znaleźć można w opracowaniach metodycznych dla nauczycieli. W dalszym ciągu trzeba w klasie III zwracać uwagę na technikę czytania, specjalnie zaś zając się dziećmi, którym czytanie sprawia trudność.

W pracach piśmiennych w klasie III występują po raz pierwszy samodzielne wypracowania w formie opowiadań na podstawie przeżyć dzieci oraz na podstawie obrazków. W związku z pojawieniem się tej nowej formy prac piśmiennych należy prowadzić odpowiednio ustopniowane pod względem trudności ćwiczenia redakcyjne (zespolowe), a także podać dzieciom sposób prawidłowego ujmowania treści. Jako przygotowanie do pisania przez dzieci samodzielnych wypracowań należy również stosować bezpośrednio przed wypracowaniem odpowiednie ćwiczenia słownikowe. W czasie pisania wypracowań dzieci powinny posługiwać się tablicami ortograficznymi.

Przy nauczaniu ortografii pożądane jest stosowanie ćwiczeń słownikowych z wyrazami pokrewnymi. Pisanie grup wyrazów pokrewnych wyrazom z *ó* i *rz* wymiennymi ukazuje dzieciom wymiennność *ó* z *o* oraz *rz* z *r*; przy wyrazach z *ó* niewymiennym i innych — utrwała się ich pisownia.

Pisanie ze słuchu (dyktanda sprawdzające) dobrze jest przeprowadzać na kartkach, przy czym kartek, na których uczniowie zrobili błędy, nie zwraca się uczniom.

W klasie III, podobnie jak w klasie II, na lekcje ortografii i gramatyki należy przeznaczać tylko część godziny lekcyjnej.

Przy wszelkich pracach piśmiennych trzeba stale rozwijać czujność i spostrzegawczość ortograficzną oraz odpowiedzialność za sposób wykonania pracy.

3. Nauczanie języka polskiego w klasie III należy łączyć ściśle z nauczaniem innych przedmiotów, a zwłaszcza przyrody i geografii. Dziecko uczy się mowy ojczystej na lekcjach wszystkich przedmiotów, toteż na wszystkich lekcjach należy czuwać nad poprawnością wypowiedzi dzieci w mowie i piśmie, zapobiegać błędom, zwracać uwagę na trudności ortograficzne, podawać dobre wzory zapisu itp.

Wskazówki dotyczące wykorzystania podręczników w pracy cichej i głośniejszej można znaleźć w przewodnikach metodycznych do czytanek.

4. W wyniku nauczania języka polskiego w klasie III uczniowie powinni opanować język ogólnopolski w zakresie zagadnień życia codziennego w domu i w szkole oraz w bliższym i dalszym otoczeniu, przy czym powinni zdobyć umiejętność poprawnego wypowiadania się w formie opowiadania złożonego z kilku — kilkunastu zdań.

Uczniowie powinni zdobyć umiejętność płynnego i poprawnego czytania z naturalną intonacją łatwych tekstów z uwzględnieniem najważniejszych znaków przestankowych i ze zrozumieniem treści przy czytaniu cichym i głośnym.

Uczniowie powinni umieć na pamięć kilka wierszy i urywków prozy.

W zakresie gramatyki uczniowie powinni umieć rozróżniać w tekście poznane rodzaje zdań, rzeczowniki i przymiotniki na tle zdania z uwzględnieniem rodzaju i liczby oraz czasowniki z uwzględnieniem czasu teraźniejszego, przeszłego i przyszłego.

W związku z nauczaniem ortografii uczniowie powinni zdobyć umiejętność zastosowania pisowni w zakresie podanym w materiale nauczania.

W zakresie pisania dzieci powinny zdobyć umiejętność samodzielnego ułożenia i napisania kilku zdań pojedynczych w formie krótkiego opowiadania z własnego życia na temat opracowany w klasie oraz umiejętność ułożenia tytułu do pojedynczego obrazka i do cyklu obrazków. Należy przy tym wymagać, aby pismo dzieci było czytelne i kształtne.

MATEMATYKA

(5 godzin tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

1. Powtórzenie czterech działań w zakresie 100

Powtórzenie i utrwalenie dodawania i odejmowania w rachunku pamięciowym wraz z umiejętnością stosowania obliczeń do rozwiązywania zadań tekstowych.

Związki między dodawaniem i odejmowaniem.

Powtórzenie i utrwalenie mnożenia i dzielenia w zakresie tabliczki mnożenia wraz z umiejętnością stosowania obliczeń do rozwiązywania zadań tekstowych.

Związki między mnożeniem i dzieleniem.

Łączenie działań w jednym zapisie. Kolejność wykonywania działań, użycie nawiasów.

Dzielenie z resztą.

2. Rozszerzenie zakresu liczbowego do 1000

Pamięciowe dodawanie i odejmowanie setek w zakresie 1000.

Numeracyjne przypadki dodawania i odejmowania.

Miary długości: metr, centymetr, milimetr. Mierzenie odcinków i odmierzanie żądanej długości w centymetrach i milimetrach.

Zapoznanie się z kilometrem, w miarę możliwości w terenie.

3. Prostokąty

Prostokąt. Kreślenie prostokąta za pomocą linijki na papierze kratkowanym, obliczanie obwodów. Kwadrat jako szczególny przypadek prostokąta.

4. Działania w zakresie 1000 w rachunku pamięciowym

Dodawanie i odejmowanie pamięciowe w zakresie 1000 z ograniczeniem do przypadków, gdy obie dane liczby mają razem najwyżej cztery cyfry różne od zera, ze szczególnym uwzględnieniem przekroczenia progu dziesiątkowego i setkowego.

Rozwiązywanie zadań tekstowych wraz z umiejętnością zapisywania wykonywanych działań.

Pamięciowe mnożenie i dzielenie w zakresie dziesiątkowej tabliczki mnożenia. Sprawdzanie dzielenia za pomocą mnożenia.

Pamięciowe mnożenie i dzielenie dowolnej liczby dwucyfrowej przez liczbę jednocyfrową (na łatwych przykładach).

Pamięciowe mnożenie i dzielenie pełnych setek przez liczbę jednocyfrową oraz pozostałe przypadki mnożenia pamięciowego w zakresie do 1000 (tylko na łatwych przykładach, np. $30 \cdot 40$, $30 \cdot 15$, $4 \cdot 200$, $4 \cdot 240$ itp.) oraz odpowiednie przykłady dzielenia.

Liczenie pieniędzy.

Wyrażenia dwumianowane ze złotymi i groszami.

Ważenie i odważanie w kilogramach i dekagramach, tona i kwintal.

Odpowiednie wyrażenia dwumianowane.

Mierzenie pojemności przy użyciu litra.

Praktyczne obliczenia zegarowe i kalendarzowe.

Praktyczne wprowadzenie wielkości ułamkowych, np. $\frac{1}{2}$ m, $\frac{1}{4}$ m, $\frac{1}{2}$ kg, $\frac{1}{4}$ kg, $\frac{1}{2}$ l, $\frac{1}{4}$ l.

5. Działania piśmienne w zakresie 1000

Piśmienne sposoby dodawania i odejmowania.

Sprawdzanie odejmowania za pomocą dodawania.

Piśmienny sposób mnożenia w przypadku, gdy mnożnik jest jednocyfrowy.

Piśmienny sposób dzielenia w przypadku, gdy dzielnik jest jednocyfrowy.

Sprawdzanie dzielenia za pomocą mnożenia.

6. Rozszerzenie zakresu liczbowego do 10 000

Rozszerzenie zakresu liczbowego do 10 000.

Pamięciowe dodawanie i odejmowanie liczb w zakresie 10 000 na łatwych przykładach. Dodawanie i odejmowanie liczb trzy-cyfrowych i czterocyfrowych z ograniczeniem do przykładów, gdy obie dane liczby mają razem najwyżej cztery cyfry różne od zera.

Piśmienne dodawanie i odejmowanie w zakresie 10 000.

Pamięciowe mnożenie i dzielenie w zakresie 10 000 przez liczby jednocyfrowe.

Piśmienne mnożenie i dzielenie w zakresie 10 000 przez liczbę jednocyfrową.

Rozwiązywanie zadań tekstowych wymagających dwóch lub trzech czynności rachunkowych.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Materiał nauczania matematyki w klasie III jest podzielony na 6 działów, z których każdy zawiera pewną liczbę tematów. Działy należy przerabiać zasadniczo w podanej kolejności. Kolejność przerabiania poszczególnych tematów w działach może być zmieniona, w zależności od doświadczenia nauczyciela, układu podręcznika i innych przyczyn, pod warunkiem zachowania linii metodycznej w nauczaniu.

Nauczanie arytmetyki w klasie III należy rozpoczynać od sprawdzania stopnia opanowania materiału z klasy II.

Powtarzanie i utrwalanie czterech działań w zakresie 100 należy stosować w ciągu całego roku szkolnego. Biegłość w wykonywaniu działań w tym zakresie, a w szczególności biegłość w opanowaniu tabliczki mnożenia jest niezbędna do opanowania przez uczniów rachunku pamięciowego w rozszerzonym zakresie oraz opanowania techniki działań piśmiennych w następnych klasach.

Przy wprowadzaniu nowego materiału należy starannie stosować zasadę stopniowania trudności. Nowe tematy należy wiązać ze znanymi oraz stale powtarzać i utrzymywać materiał poprzednio przerobiony w tej klasie i w klasach niższych.

Nauczanie arytmetyki w klasie III powinno być oparte na rozwiązywaniu zadań tekstowych. Zadania tekstowe powinny być z reguły rozwiązywane w klasie. Rozpoczynać należy od rozwiązywania zadań łatwych i stopniowo przechodzić do trochę trudniejszych. Zadawanie zadań do rozwiązywania w domu dopuszczalne jest jedynie po uprzednim gruntownym przygotowaniu zadania w czasie lekcji.

Przy realizacji programu należy systematycznie kontrolować stopień opanowania przez dzieci przerabianego materiału, co pozwoli na wyciągnięcie wniosków co do tempa i sposobu przerabiania dalszego materiału oraz wyrównania zauważonych braków.

Przy opanowaniu jednostek miar należy zapoznać dzieci jedynie w sposób praktyczny z wielkościami ułamkowymi: $\frac{1}{2}$ kg, $\frac{1}{2}$ l, $\frac{1}{4}$ kg, $\frac{1}{4}$ l itp. z zastosowaniem środków poglądowych, np. wagi.

Przy dodawaniu i odejmowaniu piśmiennym należy zwrócić uwagę na przekraczanie progów dziesiętkowego i setkowego. Specjalnej uwagi wymaga opracowanie takich przypadków odejmowania, w których odjemna zawiera zera. Należy stosować dużą liczbę zadań i ćwiczeń z dokładnym objaśnieniem przez dzieci wykonywanych czynności.

Dla ułatwienia uczniom zrozumienia techniki dzielenia dajemy na początek takie przypadki dzielenia, w których nie trzeba zamieniać dziesiątek na jedności czy setek na dziesiątki, i stopniowo przechodzimy do przypadków, w których zamiana jest konieczna.

2. W nauczaniu matematyki w klasie III należy osiągnąć następujące wyniki:

— biegłość w dodawaniu i odejmowaniu liczb w zakresie 100 (w rachunku pamięciowym);

— biegłość w mnożeniu w zakresie tabliczki mnożenia;

— umiejętność pamięciowego mnożenia i dzielenia liczb dwucyfrowych przez jednocyfrowe;

— umiejętność pamięciowego dodawania i odejmowania w zakresie 1000 z przekroczeniem dwóch progów: dziesiętkowego i setkowego;

— umiejętność wykonywania sposobem piśmiennym czterech działań w zakresie 1000;

— umiejętność rozwiązywania zadań tekstowych w zakresie liczbowym przewidzianym przez program;

— umiejętność kreślenia prostokąta i kwadratu na papierze kratkowanym i obliczenia długości obwodu tych figur;

- znajomość miar czasu w zakresie podanym w materiale nauczania;
- umiejętność posługiwania się taśmą metrową do mierzenia i odmierzania długości w metrach i centymetrach;
- praktyczna znajomość litra oraz kilograma i dekagrama.

PRZYRODA Z GEOGRAFIĄ

(3 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. JESIEŃ

Rośliny na działce lub w ogrodzie. Warzywa. Rośliny ozdobne. Ich rozróżnianie. Zorganizowanie opieki nad roślinami na działce i w budynku szkolnym. Obserwacje wpływu pielęgnacji na wygląd roślin.

Pospolite owoce naszych sadów. Owoce suche i mięsiste. Części owoców mięsistych: skórka, miękisz, nasienie. Jadalne owoce leśne. Znaczenie owoców. Najpospolitsze sposoby przechowywania owoców, przetwory owocowe. Znaczenie owoców w odżywianiu.

Okoliczne drzewa i krzewy w jesieni. Rozpoznawanie najpospolitszych drzew i krzewów w najbliższej okolicy. Zbieranie owoców i nasion dla żywienia ptaków w zimie. Przygotowanie karmników.

Pomoc w porządkowaniu działki szkolnej przed zimą.

Obserwacje pogody oraz innych zjawisk geograficznych.

Obserwacje widnokregu w czasie wycieczki. Miejsce wschodu i zachodu słońca. Ćwiczenia w oznaczaniu głównych kierunków. Ocena małych odległości na oko. Mierzenie odległości krokami, metrami w klasie i w terenie.

Prowadzenie w październiku lub listopadzie obrazkowego kalendarza pogody (dni słoneczne, pochmurne, wiatr i jego kierunki, deszcz, śnieg).

Wysokość słońca w południe. Długość dnia i nocy.

Formy powierzchni Ziemi: równina, pagórek, góra (podnóże, zbocze, wierzchołek). Ćwiczenia w odróżnianiu i nazywaniu form powierzchni na wycieczce. Modelowanie w glinie i piasku.

Wody. Wsiąkanie, parowanie i spływanie wody deszczowej. Obserwacje na wycieczce strumyka lub rzeczki. Źródło, koryto, kierunek biegu, brzeg lewy i prawy, wysoki i niski. Podmywanie brzegów i przenoszenie piasku; mielizny. Ujście rzeki. Jezioro. Staw.

II. ZIMA

Zwierzęta najbliższego otoczenia.

Ptaki domowe. Hodowla kur i jej znaczenie. Kaczki i gęsi, hodowane i dzikie. Ptaki dziko żyjące, np.: dzięcioł, jemioluszką, gil, sikorka (zależnie od występowania w danej okolicy). Znaczenie ptaków w walce ze szkodnikami. Opieka nad ptakami. Żywnienie ptaków w zimie, zakładanie karmników, ochrona gniazd.

Ssaki domowe i opieka nad nimi. Krowa, koń, owca, świnia. Ich ruchy i sposób odżywiania. Porównanie świni i dzika. Chów królików.

Obserwacje pogody i zmian w stanowisku Słońca.

Obserwacje pogody w styczniu lub lutym. Porównanie z obserwacjami jesiennymi. Obserwacje wschodu i zachodu Słońca w zimie. Wysokość Słońca w południe. Długość dnia i nocy.

Osiedla i drogi, środki komunikacyjne.

Wieś. Ogólny wygląd wsi. Zabudowania, ich rozmieszczenie. Praca na wsi. Uprawa roli. Hodowla zwierząt. Dostarczanie mięstu produktów wiejskich. Gromadzka Rada Narodowa.

Miasto na przykładzie własnego miasta lub miasta w najbliższej okolicy. Ulice i domy w mieście. Praca w mieście. Fabryki. Dostarczanie wsi produktów przemysłowych. Miejska Rada Narodowa.

Drogi lądowe, ich rodzaje: droga gruntowa, szosa. Przejazd. Most. Utrzymywanie i naprawianie dróg. Znaczenie drzew przydrożnych, ich ochrona.

Środki komunikacyjne. Pociągi osobowe, towarowe. Dworzec kolejowy. Tramwaje, autobusy, samochody ciężarowe i osobowe. Znaki drogowe. Przestrzeganie przepisów ruchu ulicznego. Komunikacja lotnicza.

III. WIOSNA

Obserwacje zmian w przyrodzie. Zmiany wprowadzone przez człowieka.

Pokrywa śnieżna, jej znaczenie. Obserwacja rzeki lub strumienia w czasie topnienia śniegów i lodów; kra, przybor wody. Wylewy rzek. Niszczące działania rzeki. Regulacja rzek.

Wykorzystanie rzeki przez człowieka. Zapora, młyn, tartak, elektrownia wodna. Rzeka jako najtańsza droga komunikacyjna. Środki komunikacji wodnej: promy, tratwy, łodzie, barki i statki. Sport wodny.

Obserwacje rozwoju pąków na drzewach i na gałązkach hodowanych w wodzie. Kwitnienie drzew i krzewów. Zieleńce, ich ochrona.

Obserwacje zmian pogody. Prowadzenie kalendarza pogody w kwietniu lub maju. Obserwacje wysokości Słońca w południe. Miejsce wschodu i zachodu Słońca. Porównanie z obserwacjami jesiennymi i zimowymi.

Praca w polu. Zastosowanie maszyn i nowoczesnych narzędzi rolniczych.

Las. Rozróżnianie drzew liściastych i iglastych; las mieszany. Pospolite rośliny leśne. Ptaki w walce ze szkodnikami lasu. Sadzenie lasu. Dzień Lasu.

Obserwacja drzew owocowych w okresie kwitnienia. Obserwacja owadów. Zawiazki owoców.

Pomoc w pracach na działce szkolnej, siew warzyw: grochu, marchwi, rzodkiewki, sałaty, buraków, fasoli; siew roślin ozdobnych, np. nasturcji, maciejki.

Pielęgnowanie zasiewów, walka z chwastami i szkodnikami. Chrabąszcz (pędrak), mszyce lub inne szkodniki, zależnie od ich występowania w danej okolicy. Kret w polu i w ogrodzie. Sprzymierzeńcy człowieka w walce ze szkodnikami: ptaki, ropucha, biedronka. Ich ochrona.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Wiadomości o roślinach i zwierzętach oraz o elementarnych zjawiskach geograficznych w klasie III zostały ułożone według grup tematycznych, np. „ptaki domowe”, „ptaki dziko żyjące”, „ssaki domowe”, „warzywa”, „rośliny ozdobne”, „chwasty”. Należy zaznajamiać dzieci z najbardziej charakterystycznymi zjawiskami życia i współżycia roślin i zwierząt w ogrodzie, sadzie i w lesie. Należy przy tym zwrócić uwagę dzieci na sprzymierzeńców człowieka wśród roślin i zwierząt oraz na szkodniki.

W toku przerabiania materiału nauczania trzeba bacznie zwracać uwagę, by dzieci uczyły się nie tylko nazw, lecz również zdobywały konkretne wiadomości i wiązały je z sobą, aby zdobywały coraz to nowe pojęcia i rozwijały myślenie.

Nauczanie przyrody z geografiami powinno przebiegać w oparciu o obserwacje czynione przez uczniów w najbliższym środowisku pod kierunkiem nauczyciela.

2. Zależnie od właściwości regionu, w którym znajduje się szkoła, należy różnicować materiał nauczania pod względem doboru i ujęcia tematyki. Należy zwrócić uwagę na występujące w różnych regionach specyficzne cechy krajobrazu, formy ukształtowania terenu, a także zespoły roślin i zwierząt.

3. Opracowywanie materiału należy oprzeć na obserwacjach w klasie i podczas wycieczek, na kolekcjonowaniu okazów, ilustracji itp.

Trzeba wykorzystać każdą okazję do prowadzenia lekcji poza klasą, w terenie, aby poznawać zjawiska przyrodnicze oraz rośliny i zwierzęta w ich naturalnym środowisku.

Najwięcej uwagi należy poświęcić takim zagadnieniom, jak wymierzanie odległości, wyznaczanie kierunków, określanie widnokregu i obserwacja wschodu i zachodu słońca w różnych porach dnia i roku. Przy opracowywaniu tych tematów trzeba wyjść kilkakrotnie w teren i tam przeprowadzać potrzebne obserwacje w różnych porach dnia i roku. W szczególności na wycieczkach należy zaobserwować kierunek wiatru, rodzaj chmur, różnorodność krajobrazu i jego elementy, kierunek biegu rzeki, brzeg prawy i lewy, wysoki i niski itp. Aby wyznaczyć wschód i zachód Słońca, należy zebrać dzieci w tym samym miejscu

w różnych porach roku. Pozwala to na czynienie kształcących obserwacji, które wyjaśniają dzieciom wiele niezrozumiałych dla nich zjawisk i zagadnień.

4. Konieczne jest wdrażanie dzieci do właściwego posługiwania się tekstem podręcznika oraz znajdującymi się w nim ilustracjami. Osiągniemy to, gdy dzieci będą np. szukały w podręczniku materiału do odpowiedzi na pytania lub do wykonania pracy wskazanej przez nauczyciela.

5. W wyniku nauczania przyrody w klasie III uczniowie powinni umieć rozróżniać pospolite rośliny: warzywa, rośliny ozdobne, chwasty, krzewy i drzewa występujące w bliższej i dalszej okolicy oraz rozróżniać nadziemne i podziemne części rośliny; znać rolę kwiatu, owocu i nasienia. Uczniowie powinni znać pospolite zwierzęta domowe i dziko żyjące i rozumieć typowe związki między budową i sposobem życia zwierzęcia. Powinni też zrozumieć wpływ pielęgnacji na życie zwierząt i roślin, znać szkodniki żyjące w sadzie i na polu oraz wiedzieć, jakie są sposoby walki z tymi szkodnikami. Uczniowie klasy III powinni posiadać umiejętność organizowania opieki nad ptakami w zimie i znać rolę ptaków w życiu przyrody. Ważne jest przy tym wyrobienie u uczniów właściwego stosunku do roślin i zwierząt oraz wyrobienie zrozumienia konieczności przestrzegania przepisów o ochronie przyrody.

6. W wynikach nauczania z zakresu geografii należy doprowadzić do tego, aby uczniowie umieli rozróżniać główne kierunki i mierzyć odległości; aby umieli obserwować pozorny ruch Słońca w różnych porach dnia i roku, znali charakterystyczne cechy poszczególnych pór roku oraz stany pogody. Uczniowie klasy III powinni znać najważniejsze formy powierzchni ziemi w bliskim otoczeniu, umieć wskazać części góry (pagórka), rozpoznawać kierunek biegu rzeki i rodzaje brzegów; zdobyć elementarne wiadomości o wodach występujących w bliskim otoczeniu (stawach, jeziorach) oraz wiadomości o roli wód w życiu człowieka. Uczniowie powinni w tej klasie znać charakterystyczne cechy osiedli ludzkich, ich urządzenia ulepszające warunki życia człowieka, a także posiadać elementarne wiadomości o drogach i środkach komunikacji z uwzględnieniem znajomości przepisów ruchu drogowego.

RYSUNEK

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. RYSUNEK Z PAMIĘCI LUB Z POKAZU

Doskonalenie w schematach rysunkowych proporcji głównych części ciała.

Doskonalenie w schemacie rysunkowym postaci w ruchu z zaznaczeniem łokci i kolan.

Wzbogacenie formy ubiorów.

Stopniowo opanowywanie typowych form ludzi, zwierząt, środków lokomocji, budynków.

Dokładniejsze proporcje wielkości postaci oraz przedmiotów użytkowych.

Prawidłowe zachowanie odległości między przedmiotami w rysunku.

Ustalanie różnic wielkości głównych wymiarów (tj. szerokości i wysokości) w związku z rysowaniem prostych przedmiotów o kształcie prostokąta, np. zeszyt, teczka.

Rozróżnianie w przedmiotach kształtów prostokąta, trójkąta, trapezu, owalu; rysowanie tych kształtów w związku z przedstawieniem przedmiotów.

Rozróżnianie i rysowanie linii skośnych równoległych, prostopadłych w nauce konstruowania rysunku płaskiego.

Malowanie barwami tęczowymi zasadniczymi i pochodnymi. Tworzenie barw pochodnych.

Malowanie tła w kolorze kontrastowym jasnym lub ciemnym w stosunku do koloru rysowanego przedmiotu.

Zestawianie w grupy i estetyczne rozmieszczanie rysunku przedmiotów o podobnym użytku, np. naczynia kuchenne, przybory ucznia.

Przykłady tematów: Dzieci i dorośli, kobiety i mężczyźni w strojach roboczych i odświętnych z zaznaczeniem ruchu, w widoku z boku. Zwierzęta, np. sylwety ptaków. Wóz, samochód oso-

bowy, ciężarowy, autobus, traktor, łódź, statek rzeczny, okręt. Dom na wsi, w mieście — drzwi, okna, płot, brama. Teczka na książki, zeszyt z etykietką, książka, ramka do obrazków. Paletka na farby, lustro owalne, jajo w przekroju. Latawiec, doniczka, miska, kosz na odpadki, wiadro, konewka — w ujęciu płaskim, w widoku z przodu i z góry.

II. RYSUNEK ILUSTRACYJNY Z WYOBRAŹNI

Zestawianie w sceny schematów opracowanych w rysunku z pamięci i z pokazu.

Wzbogacenie kompozycji płaskiej jednoplanowej, całostro-
nicowej.

Opracowanie kompozycji płaskiej dwu- i trzyplanowej z przed-
stawieniem przestrzeni przez rysowanie jednych przedmiotów
częściowo na tle innych.

Przedstawianie w ilustracji stosunków wielkości i wzajemnej
zależności ruchów postaci ludzkich powiązanych akcją.

Sposoby komponowania rysunku ilustracyjnego.

Przykłady tematów: Dzieci na uroczystym rozpoczęciu roku
szkolnego. Kupujemy podręczniki w księgarni. Dzieci na huśta-
wce, na karuzeli. Plan dnia zajęć ucznia w obrazkach. Lekcje gim-
nastyki przed szkołą.

Na przystanku autobusowym (autobus, tablica z rozkładem
jazdy, ludzie). Górnicy w kopalni (górnicy, wózki, stemple, na-
rzędzia). Rolnicy wiozą plony do miasta. Stary i nowy sposób
pracy w polu. Straż ogniowa przy gaszeniu pożaru domu. Z teatru
szkolnego. Wycieczka szkolna na peronie dworca kolejowego.
Dzieci witają kolarski wyścig pokoju. Na zbiórce harcerskiej. Na-
sze wojsko. Nasz czyn pierwszomajowy.

III. TECHNIKA RYSOWANIA I MALOWANIA

Rysowanie ołówkiem, piórem, malowanie farbami klejowymi i wodnymi. Ujmowanie sylwetowe przedmiotów przy pomocy płamy, bez uprzedniego rysowania. Wycinanie kształtów z papieru kolorowego i układanie ich w związku z przedstawianiem ruchu postaci ludzi i zwierząt.

Cwiczenia w rysowaniu kredą na tablicy.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W klasie III trzeba prowadzić w dalszym ciągu w szerszym zakresie rysunek kierowany z pokazu, zwrócić uwagę na doskonalenie formy schematów, np. zaznaczanie ruchu w łokciach i kolanach przy rysowaniu ludzi, różnicowanie i wzbogacanie ich strojów, różnicowanie w rysowaniu domów, pojazdów.

Na ćwiczeniach w rysowaniu płaskich kształtów prostokątnych i owalnych (np. zeszyt, paletka) trzeba zwrócić uwagę na stosunek długości do szerokości. W dalszym ciągu trzeba zachować kreskę odrębną, nie wymazywaną i nie przerabianą.

W rysunku ilustracyjnym z wyobraźni należy wzbogacić kompozycję jednoplanową całostronicową (sceny z życia ludzi). Nowością w tej klasie jest rysowanie fryzów (pasów), np. postaci żywe na tle domów, domy na tle drzew czy gór. Jest to następny krok w tworzeniu kompozycji wieloplanowej przestrzennej.

Trzeba zwrócić uwagę na bardziej czytelne przedstawianie akcji w kompozycjach ilustracyjnych, aby były zrozumiałe bez dodatkowych napisów.

Należy zaznajomić dzieci ze sposobem tworzenia barw pochodnych (zielona, fioletowa, pomarańczowa), oraz zwrócić uwagę dzieci na dokładniejsze malowanie tła i kontrastowanie go jasnością i ciepłotą kolorów.

2. Na początku roku szkolnego trzeba ustalić sposób podpisywania rysunków wielkimi literami (majuskułą jednoelementową). Napis ogranicza się do imienia, nazwiska, daty, liczby bieżącej ćwiczenia, tytułu.

Na kartce rysunkowej dzieci oznaczają margines (ramkę) kreską odręczną.

3. Analiza formy, zmierzająca do wzbogacenia rysunków uczniów, koncentruje się głównie na ćwiczeniach z pokazu, w mniejszym stopniu na ćwiczeniach z pamięci. Najwięcej swobody mają uczniowie w ćwiczeniach z wyobraźni. Jednakże i ten rodzaj ćwiczeń ma na celu wzbogacanie kompozycji i sposób przedstawiania przestrzeni. Umiejętności zdobyte na ćwiczeniach z pokazu powinny przenikać do rysunków ilustracyjnych z wyobraźni.

4. Lekcje rysunku w klasie III, podobnie jak w poprzednich klasach, powinny pozostawać w ścisłej korelacji z lekcjami innych przedmiotów.

PRACA RĘCZNA

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

I. TECHNIKA PRACY (WSTĘPNE ZAJĘCIA RĘKODZIELNICZE)

Wyrabianie umiejętności technicznych: rysowanie siatki prostych pudełek na tekturze z zachowaniem kąta prostego, cięcie kartonu i cienkiej tekturki nożem przy linii stalowej, cięcie listewek i wałków w przyrzeni, struganie listewek nożem, wiercenie otworów świdierkiem ręcznym, wyrównywanie listewek pilnikiem, łączenie listewek lub listewki z tekturką gwóźdźnikami, przyklejanie klejem stolarskim skrzydełek przy pudełkach z tektury, oklejanie powierzchni tektury bez lamowania; cięcie materiału po nitce, przyszywanie guzików, obrębianie materiałów tekstylnych, fastrygowanie, ściąg obrębowy. Odróżnianie papieru, kartonu i tektury oraz ich długości i szerokości.

Przykłady tematów:

1. Urządzenia techniczne (różne materiały)

a) środki lokomocji (specjalne): samochód ciężarowy, autobus, lokomotywa, wagon towarowy, wagon-cysterna, samochód straży pożarnej, beczkowóz, traktor z wałem, bronami, siewnikiem, przyczepa do traktora, tramwaj;

b) zabawki — mechanizmy działające, np. wiatrak, młyn wodny, łódka z żaglem, huśtawka, karuzela, pajac, piesek obracający się na szpulce.

Zestawienie wykonanych modeli w sceny rodzajowe, np.: stacja kolejowa, na przystanku tramwajowym, prace na polu społecznym.

2. Przedmioty i prace użytkowe

Terminarzyk, teczka na rysunki, koperta na obrazki z czasopism, torebki na nasiona, owijanie w papier i obwiązywanie paczki (pakowanie pudełek, książek), przyszywanie guzików, obrębianie ściereczki lub chusteczki.

Materiały: Papier, karton, cienka tektura (zwykła i falista), listewki, wałki, szpulki od nici i filmów, kreton, nici, gwoźdźki, klej stolarski, kawałki drutu.

Narzędzia i przybory: Jak w klasie II oraz piłka grzbietnica, pilnik do drewna, świderek ręczny, przyrznia. Kociołek do kleju stolarskiego. Podkładki na stoliki. Linał stalowy.

II. ORGANIZACJA I RACJONALIZACJA PRACY

Plan pracy w zespole. Wstępne omawianie projektowanych prac. Wylizywanie kolejnych czynności oraz zapisywanie ich na tablicy w formie prostego planu działania. Podział czynności przy zadaniach wykonywanych przez zespół. Kierownicy zespołów. Omawianie sposobów wykonywania przedmiotów i czynności. Uzgadnianie i kontrola wykonania. Omawianie sposobu wykonania.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W nauczaniu pracy ręcznej w klasie III zwrócić uwagę szczególnie na wyrabianie podstawowych umiejętności technicznych (poprawność w pracy, właściwe posługiwanie się narzędziami), przy jednoczesnym zastosowaniu trudniejszych narzędzi, a ograniczaniu różnorodności materiałów do kartonu, tektury, drewna i materiałów tekstylnych.

W wykonywanych pracach przeważać powinny modele środków lokomocji, prostych urządzeń technicznych o napędzie wodnym lub wietrznym oraz prymitywne zabawki-mechanizmy. W porównaniu z klasą II będą to już modele o ruchomych kółkach. Ważnym zagadnieniem w tej klasie jest dalsze świadome i celowe stosowanie zasad ładu i porządku oraz planowanie pracy, zwłaszcza pracy w zespole.

Systematyczne zdobywanie umiejętności technicznych odbywa się przy wykonywaniu przedmiotów użytkowych. Przy tych pracach należy zwrócić szczególną uwagę na zaznajamianie uczniów z nowymi narzędziami i materiałami, z prawidłowymi sposobami posługiwania się nimi, z właściwą postawą przy pracy.

Należy stale zwracać uwagę na wzorowy ład wśród rzeczy używanych do pracy, na właściwą kolejność (porządek) czynności w czasie pracy oraz na porównywanie wykonania z planem.

2. Lekcje pracy ręcznej należy łączyć z lekcjami innych przedmiotów, ujmując ich wspólną treść w różne formy zajęć.

Na lekcjach pracy ręcznej, podobnie jak na lekcjach innych przedmiotów, ważną rzeczą jest czuwanie nad poprawnością wyrażania myśli oraz bogacenie słownika dzieci w oparciu o konkretne przedmioty i ich cechy oraz wykonywane na lekcjach czynności.

SPIEW

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. PIEŚNI

Pieśni dostosowane do zainteresowań, możliwości poznawczych i odtwórczych dzieci, nauczane ze słuchu na jeden głos, nie przekraczające rozpiętości materiału dźwiękowego (od *c* razkresłnego do *e* dwukresłnego).

Hymn państwowy, pieśni o pracy i życiu ludzi, budowaniu Polski Ludowej, o przyrodzie, pieśni do marszów i zabaw, pieśni ludowe.

II. ĆWICZENIA I WIADOMOŚCI

1. Ćwiczenia słuchowe. Śpiewanie pieśni z równoczesną obserwacją jej linii melodycznej, zaznaczającej się w zapisie nutowym.

Ćwiczenia w określaniu gestem lub rysunkiem linii melodycznej poznanych pieśni.

Śpiewanie toniki jako ostatniego dźwięku nieznanej pieśni, śpiewanej przez nauczyciela do przedostatniego dźwięku włącznie.

Obserwacja dwu kolejno zagranych lub zaśpiewanych dźwięków ze zmniejszaniem odległości do pół tonu włącznie i rozróżnieniem dźwięku wyższego i niższego.

Ćwiczenia oparte na trójdźwięku I stopnia.

Śpiewanie z nazwami solmizacyjnymi gam majorowych: *Do Re, Mi* oraz trójdźwięku I stopnia, bezpośrednio po pieśniach zapisanych w tonacjach: C, D, Es i E-dur.

2. Ćwiczenia rytmiczne. Określanie przy pomocy taktowania długości trwania dźwięków w ciągu jednej, dwu, trzech i czterech miar.

Wielokrotne śpiewanie z taktowaniem gamy C-major w kierunku wznoszącym i opadającym aż do zakończenia na tonice dolnej, przypadającej na mocnej części taktu, w taktach $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$ w wartościach ćwierćnut, półnut, półnut z kropką i całych nut.

3. Kształcenie głosu. Śpiewanie na zgłoskach: *la, lo, na, no, ma, mo* melodii gamy majorowej w kierunku opadającym, trójdźwięku I stopnia, melodii poznanych pieśni lub innych fragmentów, również w tempie zwolnionym.

4. Wiadomości. Nuty na pięciolinii i ich nazwy solmizacyjne od *do* razkreślnego do *do* dwukreślnego (cała, pół- i ćwierćnuta) oraz klucz skrzypcowy. Wartości rytmiczne: cała nuta, półnuta, półnuta z kropką, ćwierćnuta. Takty $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$.

III. AUDYCJE MUZYCZNE

Sluchanie muzyki żywej lub mechanicznej, a w szkołach zradiofonizowanych sluchanie muzycznych audycji radiowych dla klasy III i IV. Rozpoznawanie dźwięków instrumentów muzycznych: fortepianu, skrzypiec, trąbki. Przykłady tańców polskich: krakowiaka, kujawiaka, oberka.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Materiał nauczania w klasie III stanowią pieśni jednogłosowe w skali od *c* razkreślnego do *e* dwukreślnego, związane z życiem i zainteresowaniami dziecka. Na lekcjach śpiewu ćwiczymy śpiewanie gamy majorowej oraz trójdźwięku na pierwszym stopniu. Do ważnych zajęć w klasie III należy rozpoznawanie w pieśniach dwu-, trój- i czteromiaru oraz liczby dźwięków przypadających na jedną miarę taktową; kreślenia gestem i rysunkiem linii melodycznej.

Przy nauczaniu pieśni należy zwracać uwagę na prawidłowy oddech, układ ust przy śpiewaniu samogłosek, na stosowanie bardziej urozmaiconego cieniowania i zmiany szybkości.

Bardzo pożyteczne jest sluchanie audycji muzycznych na lekcji.

2. W klasie III otrzymują dzieci śpiewnik i zaznajamiają się z nutami. Obserwacja linii melodycznej, zaznaczającej się w zapisie nutowym, jest dalszym ciągiem ćwiczeń stosowanych w klasach I i II, a polegających na określaniu linii melodycznej ruchem ręki lub rysunkiem. Ucząc się pieśni ze sluchu dzieci obserwują równocześnie zapis nutowy w śpiewniku i wiążą w ten sposób obraz sluchowy melodii z jej obrazem graficznym. Ćwiczenia takie ułatwiają przyswojenie i zapamiętanie melodii, a oprócz tego są przygotowaniem do zrozumienia zapisu nutowego w klasach wyższych.

Znając nazwy nut, dzieci śpiewają gamę od ostatniego dźwięku pieśni z właściwymi nazwami solmizacyjnymi, zapisanymi pod odpowiednimi nutami na tablicy. Nie jest to trudne z uwagi na to, że kolejność nazw jest zawsze ta sama, a sluchowe wyobra-

zenie gamy majorowej przyswoiły sobie dzieci już w klasie II. Nie należy tylko, oczywiście, objaśniać znaków przykluczowych.

3. W klasie III dzieci opanowują 12 nowych pieśni o rozszerzonym zakresie dźwięków od c_1 do e_2 . W wykonaniu tych pieśni należy wymagać poprawności rytmu, wyraźnej intonacji i gładkiego brzmienia głosu. Oprócz tego uczniowie powinni umieć zaśpiewać czysto rytmizowaną gamę C-dur z taktowaniem, trój-dźwięk toniczny oraz wykazać się znajomością nut na pięciolinii od c_1 do c_2 .

4. Przy połączeniu klasy III z II należy realizować program klasy II. W przypadku połączenia klasy III z IV realizuje się program klasy III.

WYCHOWANIE FIZYCZNE

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAŁY NAUCZANIA

I. ZABAWY I GRY RUCHOWE

Zabawy orientacyjno-porządkowe, np.: skąd słycać gwizdek, marmurki, ruch uliczny.

Zabawy na czworakach, np.: wyścigi piesków, niedźwiedzie w klatce.

Zabawy i gry bieżne, np.: berek, murarz i cegły, biegi rozstawne w rzędach, dzień i noc, wyścigi rzędów i par.

Zabawy rzutne: celowanie do dużej piłki, piłka w kołach, piłka w szeregach, piłka w rzędach.

Zabawy skoczne: koguciki, żaby i bociany, szczur.

Zabawy i ćwiczenia na śniegu i na lodzie: na śniegu — współzawodnictwo w lepieniu bałwana, budowanie śnieżnej góry, rzuty śnieżkami do celu; na lodzie bez łyżew: ślizganie się strumieniem, dwójkami, trójkami itd.

II. GIMNASTYKA

Ćwiczenia porządkowe

Zbiórki w kolumnie pojedynczej i dwójkowej oraz w szeregu, odliczanie do dwóch w szeregu, równanie i krycie, zwroty podskokami w prawo, w lewo i w tył; rytmiczny marsz, zatrzymywanie się na komendę „czoło stój”, tworzenie kolumny ćwiczebnej z dwuszeregu.

Ćwiczenia kształtujące

1. Ćwiczenia ramion: w siadzie skrzyżnym lub klęcznym ze skurczem pionowym ramion — rzuty jednorącz w pion i w bok; zaznaczenie końcami palców z boku o podłogę, klaśnięcie nad głową i skurcz ramion; krążenie łokciami od przodu ku górze; w siadzie klęcznym luźne rytmiczne wymachy ramion w przód i w tył, w przód wwyż i w tył.

2. Ćwiczenia nóg: w parach z trzymaniem się za ręce na przemian wspięcia i przysiady, podskokiem wykroki, podskokami o nogach zwartych posuwanie się we wszystkich kierunkach; ćwiczenia przeciw płaskiej stopie — jak w klasach poprzednich.

3. Ćwiczenia tułowia

a) skłony w przód: w rozkroku dwójkami tyłem do siebie z energicznym skłonem w dół przetoczenie piłki między stopami do swojej pary; w rozkroku dwójkami naprzeciw siebie z mocnym skłonem tułowia przerzucić woreczek między nogami tak, aby zatoczył luk i trafił do rąk współwiczającego; w siadzie skrzyżnym powolny skłon tułowia w przód z dotknięciem czołem nóg;

b) skłony w tył: w leżeniu przodem skłon w tył z ramionami skurczonymi — uginanie i prostowanie nóg; skłon tułowia w tył z klaśnięciem nad głową; w leżeniu przodem ramiona w przód uniesione nad podłogą, podrzucanie i chwytanie piłeczki oburącz;

c) ćwiczenia mięśni brzusznych: w leżeniu tyłem, skurcz nóg, przyciągnięcie rękami kolan i przejście do siadu płaskiego (prostego), przejście do siadu skrzyżnego bez podpierania się rękami; w leżeniu tyłem szybki wznos nóg w tył nad głową i powolne opuszczanie tułowia i nóg;

d) skłony w bok: w kłęk zwartym na przemian w lewo i w prawo po serii skłonów tułowia luźne skłony głowy w przód i w tył; w siadzie okrocznym na ławeczce skłony w lewo i w prawo na przemian; w siadzie okrocznym na ławeczce energiczny skłon w bok i powolny powrót;

e) skręty: w siadzie skrzyżnym lub kłęcznym przesuwanie wężła skakanki opasującej tułów dookoła siebie; w siadzie skrzyżnym skręty tułowia z przekładaniem woreczka lewą (prawą) ręką daleko w prawo (lewo); w staniu rozkrocznym rzuty piłeczką do współwiczającego;

f) skrętoskłony i pelzanie: w siadzie kłęcznym rysowanie półkola skakanką trzymaną oburącz; w parach obok siebie z chwytem zewnętrznych rąk nad głową — obracanie się w miejscu pod rękami; przygotowanie do pelzania z kłęk podpartego.

Cwiczenia użytkowe

1. Ćwiczenia równowagi bez przyrządów w staniu jednonóż: rzuty i chwyt piłeczki; zdejmowanie i nakładanie pantofla; podrzucanie woreczka ułożonego na stopie.

2. Ćwiczenia równowagi na przyrządzie: przejście po ławeczce na rękach i jednej nodze; parami przejście bokiem po listwach ławeczek ustawionych równolegle; przejście po ławeczce z przekładaniem przedmiotu.

3. Ćwiczenie zwinności: szybkie zmiany pozycji: z leżenia tyłem do leżenia przodem; kłęk podparty, przysiad podparty — podskokiem do stania; z leżenia tyłem — przejście do stania przez szybki skurcz nóg i odepchnięcie się rękami od podłogi; z przysiadu podpartego o nogach złączonych przewrót w przód do przysiadu podpartego; skakanki — przeskoki z odbiciem obu i jednonóż; w leżeniu przodem z uchwytem za stopy „kolysanie się”.

4. Zwisy i podpory: wspinanie i przelażenie przez różne przeszkody na wysokości około 1 m; drążek lub tram na wysokości głowy — w zwisie wahania w przód i w tył, nogi skurczone, po czym zeskok w przód i z ćwierćobrotem; w trójkach — przenoszenie parami środkowego współwiczającego; na drabinkach —

w postawie zwieszony tyłem krótkotrwały zwis ze skurczem nóg; półprzysiad zwieszony tyłem — wyprosty nóg w przód.

5. Rzuty: rzuty i chwytty dużej piłki, rzuty z miejsca woreczkami lub drobnymi przedmiotami do celów umieszczonych nisko w odległości 3 — 5 m; rzuty na odległość.

6. Skoki: zeskok w głąb z wysokości 50 cm; skok wżwyż 60 cm; skok w dal z miejsca i odbicia obunóż 80 cm; skok w dal z rozbiegu i odbicia jednonóż prawą i lewą 140 cm; przeskoki zawrotne o nogach ugiętych przez skośnie ustawioną ławeczkę.

III. ĆWICZENIA I UKŁADY MUZYCZNO-RUCHOWE

Zabawy ze śpiewem

Zabawy rytmiczne w oparciu o bieg i podskoki zmienne, np. „Kuropatwa”; zabawy taneczne w oparciu o krok polkowy, np. zabawa z chusteczką; zabawy rytmiczne w oparciu o korowód, np. „Czerwone maki”.

Tańce narodowe

Ludowy krakowiak z przyśpiewką. Elementy krakowiaka, kroki taneczne: krok krzesany pojedynczo oraz w parach, krok holubcowy bez wymachów ręki.

Tańce regionalne

Krok polkowy z podskokiem w obrotach, kierunek I w prawo (dookoła sali przeciw wskazówce zegara, obroty przez prawe ramię) — pojedynczo i w parach. Tańce regionalne w oparciu o krok polkowy z podskokiem: „Szewc”, „Grożony”, „Klepny”. Tańce regionalne w oparciu o krok dostawny „Zagrodnik”.

Ćwiczenia rytmiczne pomocnicze (jak w klasie I i II)

Chód dostawny, chód z zaznaczaniem kroku, obrotowy z doskokiem obunóż na 8 ze zmianą nogi rozpoczynającej, korowody w kołach, węzłach i parami w takcie parzystym i nieparzystym.

Bieg w tył, bieg w rozmaitych węzłowych kierunkach rzędem i szeregiem związanym.

Podskoki zmienne w przód i w tył i w obrotach.

IV. SPORTY I WYCIECZKI

Sporty

Pływanie. Otwieranie oczu w wodzie. Poszukiwanie kamyków. Po głębokim wdechu przysiad w wodzie, objąć rękami kolana, skłonić głowę do kolan (czekać aż woda wypchnie ciało na powierzchnię). Leżenie w wodzie bez ruchu na piersiach i grzbiecie. Skoki do wody z wysokości około 50 cm. Zabawy.

Saneczkarstwo. Wyścig z podnoszeniem rozrzuconych przedmiotów. Zjazdy na wprost z gładkiego stołu pod dwoma bramkami, na wprost przez garb, z dwoma łagodnymi zakrętami, kierowanie w czasie zjazdu nogą. Zjazd leżąc. Hamowanie nogami.

Narciarstwo. Chodzenie z kijkami. Zjazd z kolejnym unoszeniem jednej narty nad śnieg. Przejazd pod bramkami. Zjazd z odstawianiem jednej narty w bok i dostawianiem drugiej. Skoki przez gałązki. Ześlizg na garbie terenowym. Wycieczka do 1 godziny.

Łyżwiarstwo. Jazda w przód dwójkami, trójkami i czwórkami. Zatrzymywanie się na sygnał. W jeździe w przód omijanie przeszkód. Podnoszenie przedmiotów w czasie jazdy w przód. Jazda w postawie kucznej z rozbiegu.

Wycieczki z atletyką i ćwiczeniami terenowymi

Marsze i wycieczki. Przynajmniej dwie czterogodzinne wycieczki na odległość do 4 km z szybkością 4 km na 1 godz. Marsze na przełaj do 30 min.

Biegi: terenowe biegi w średnim terenie na odległość do 150 m z pokonywaniem przeszkód, jak rowy, kładki itp.

Atletyka terenowa. Ćwiczenia zręczności: marsz po śladach, koleiną lub po naturalnych równoważniach do wysokości 40 cm i szerokości równoważni nie mniej niż 10 cm.

Skoki: w dal z rozbiegu i z miejsca. Wzwyż z rozbiegu. Skok w głąb do 50 cm.

Rzuty: na odległość; do celu na odległość 5 m.

Pełzanie: wśród roślin lub pod nisko nawisłymi gałęziami bez wywołania szelestu.

Ćwiczenie orientowania się w terenie: obserwowanie mrówek, pszczoł. Rozróżnianie głosu ludzi, zwierząt i maszyn. Marsz na oznaczony kierunek lub za śladami. Ocena odległości na oko na dystansie do 100 m.

Ćwiczenie spostrzegawczości: zwracanie uwagi na szybko zachodzące zmiany w terenie.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W trosce o higieniczne warunki i prawidłowy rozwój fizyczny dzieci obowiązują w klasie III te same zasady, co w klasie I i II. Z uwagi na większe obciążenie dzieci nauką szkolną należy w klasie III zwrócić uwagę na regularne zajęcia z zakresu wychowania fizycznego i na zapewnienie dzieciom możliwości wyżycia się ruchowego w swobodnie uprawianych zabawach, grach i sportach poza lekcjami.

Lekcje ćwiczeń ruchowych mogą być prowadzone jako jednostki półgodzinne, a jeśli wymagają tego warunki organizacyjne szkoły jako normalne jednostki 45-minutowe.

2. Na początku roku szkolnego nauczyciel powinien sprawdzić, w jakim stopniu dzieci odpowiadają wymaganiom stawianym w poprzedniej klasie. W razie stwierdzenia nieopanowania materiału ćwiczebnego lub braku wdrożenia do elementarnych nawyków higienicznych, należy poświęcić potrzebny czas na usunięcie tych braków.

Należy dążyć do tego, aby jak najwięcej lekcji odbywało się na świeżym powietrzu. Względny higieny wymagają również przebywania dzieci na świeżym powietrzu w czasie przerw międzylekcyjnych.

3. W zabawach i grach ruchowych należy dalej doskonalić zręczność, szybkość oraz stawiać pewne wymagania w zakresie wytrzymałości i hartowania dzieci. Przez stopniowe wprowadzanie współzawodnictwa należy doskonalić biegi, rzuty i skoki, które stanowią podstawowe elementy gier drużynowych w klasach wyższych. W szczególności należy wdrażać dzieci do skrupulat-

nego przestrzegania przepisów wprowadzanych stopniowo gier, kształtując zdyscyplinowanie i opanowanie się grających oraz umiejętność współdziałania i inicjatywę.

4. W ćwiczeniach porządkowych należy doskonalić umiejętność przeprowadzania zbiórek i ustawień oraz opanować odliczanie do dwóch w szeregu, równanie i krycie; w ćwiczeniach kształtujących osiągnąć poprawne opanowanie i utrzymywanie postawy w poznanych pozycjach do ćwiczeń, w staniu i chodzie oraz opanować klęk obunóż z postawy zasadniczej. W ćwiczeniach należy szczególnie zwrócić uwagę na następujące umiejętności: pionowy skurcz ramion, obszerne wymachy ramion, szybkie i poprawne zmiany pozycji, rozkrok i przysiad podparty, prawidłowy skłon tułowia w dół w rozkroku, a w ćwiczeniach użytkowo-sportowych na wprowadzenie przejścia bokiem po listwie ławeczki, nauczanie przewrotu w przód z przysiadu podpartego o nogach złączonych do przysiadu podpartego. Należy doskonalić umiejętność skakania wzwyż, w dal i przez przyrząd (ławeczka) oraz rzucanie i chwytanie dużej piłki.

5. W związku z wprowadzeniem ludowego krakowiaka z przyspiewką jako całości należy rozbudzić w dzieciach zainteresowanie polskimi tańcami narodowymi.

6. Należy dążyć do opanowania form sportów dostępnych dla danego terenu oraz w dalszym ciągu przyzwyczajając dzieci do stałego ich uprawiania.

W szczególności należy osiągnąć: w zakresie pływania umiejętność leżenia na wodzie na piersiach i plecach, w wodzie o głębokości powyżej pasa; w zakresie saneczkowania umiejętność zjazdu na wprost przez garb na trasie; w zakresie narciarstwa — opanowanie chodu z kijkami, zjazdu z wysuwaniem jednej narty do przodu, umiejętność wykonywania ześlizgu na garbie terenowym; w zakresie łyżwiarstwa umiejętność jazdy na łyżwach w przód i zatrzymywanie się; w atletyce i ćwiczeniach terenowych opanować wskazany materiał.

KLASA IV

JĘZYK POLSKI

(8 godzin tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. CWICZENIA W CZYTANIU, MÓWIENIU I PISANIU

Czytanie. Czytanie poprawne, biegle i wyraziste opowiadań, opisów, wierszy, obrazków historycznych, baśni, bajek.

Czytanie jednostkowe i zbiorowe, głośne i ciche. Czytanie z podziałem na role. Inscenizacje.

Wzorowe czytanie nauczyciela.

Czytanie ciche jako przygotowanie do czytania głośnego. Zdawanie sprawy z treści utworu po jednorazowym przeczytaniu.

Wspólne przeczytanie dwóch większych książek wybranych ze spisu lektury oraz wspólne czytanie czasopism dziecięcych. Samodzielne czytanie książek z lektury. Zapisywanie metryki książki: autor, tytuł.

Omawianie czytanek i lektury, np. nawiązywanie treści do przeżyć dzieci, wyodrębnianie postaci, zdarzeń i obrazów, wyszukiwanie w uprzednio opracowanych czytankach podobnych postaci i podobnych zdarzeń, wyszukiwanie w tekście urywków zawierających opis zewnętrzny osób z ich niektórymi cechami charakteru, wynajdywanie w utworze urywków dotyczących wskazanych tematów, wskazywanie najładniejszych urywków, wyszukiwanie urywków mających formę opowiadania i opisu.

Wspólne streszczanie czytanek. Samodzielne dłuższe wypowiedzi na podstawie lektury. Opowiadanie.

Podział czytanek na wyodrębniające się logicznie części, nadawanie im tytułów. Wspólne układanie i zapisywanie planu czytanek mających formę opowiadania.

Uczenie się i wygłaszanie z pamięci wierszy i urywków pięknej prozy.

Wskazywanie w utworach wierszowanych wyrazów rymujących się, łatwych porównań i przenośni.

M ó w i e n i e. Rozmowy nauczyciela z dziećmi, pobudzanie do stawiania pytań. Samodzielne, swobodne, dłuższe wypowiadanie się dzieci.

Omawianie treści obrazków. Komponowanie fabuły na podstawie obrazka ilustrującego fragment akcji. Samodzielne układanie opowiadań na tle przeżyć i lektury.

Wspólne i samodzielne układanie opisów przedmiotów na podstawie obserwacji i ze wspomnień.

Wspólne układanie planu.

Wspólne i samodzielne sprawozdania z obchodów, akademii, przedstawień itp.

Wzorowe opowiadanie nauczyciela.

Omawianie treści oglądanych filmów, przedstawień teatralnych, wysłuchanych audycji.

Ćwiczenia słownikowe — w związku z czytaniem i mówieniem. Dalsze wzbogacanie czynnego słownika ucznia. Objasnianie niezrozumiałych wyrazów i zwrotów, zastępowanie ich innymi; wyrazy bliskoznaczne. Zestawianie nazw przedmiotów, zjawisk, czynności o cechach kontrastowych i w związku z tym dobieranie wyrazów o znaczeniu przeciwnym. Grupowanie wyrazów wokół określonego tematu. Zestawianie wyrazów pokrewnych. Tworzenie wyrazów pochodnych.

P i s a n i e. Wypracowania. Wspólne i samodzielne pisanie opowiadań.

Wspólne i samodzielne opisywanie przedmiotów.

Wspólne redagowanie i pisanie krótkich sprawozdań jako notatek kronikarskich z życia klasy i szkoły.

Wspólne pisanie streszczeń.

Listy do osób znajomych i instytucji, np. do redakcji *Płomyczka*.

Wspólne zapisywanie planów niektórych czytanek. Wspólne układanie planów jako przygotowanie do wypracowań.

Wspólne redagowanie zapisków kronikarskich z życia klasy i szkoły.

W związku z wypracowaniami wdrażanie do poprawnego używania wyrazów: *że, bo, który* w zdaniach złożonych.

II. GRAMATYKA I ORTOGRAFIA

Cwiczenia w rozpoznawaniu w tekście rzeczowników i przymiotników ze zwróceniem uwagi na zmienność formy tych wyrazów na tle zdania.

Przypadki rzeczownika. Odmiana rzeczownika i rzeczownika z przymiotnikiem. Opanowanie w mowie poprawnych form gramatycznych przy łączeniu rzeczownika z przymiotnikiem i czasownikiem. Opanowanie w mowie poprawnych form gramatycznych przy łączeniu rzeczowników z liczebnikami (bez podawania nazwy liczebnika).

Stopniowanie przymiotnika.

Utrwalanie umiejętności rozpoznawania czasu, osoby i liczby czasownika; rozpoznawanie bezokolicznika na łatwych przykładach.

Wyróżnianie podmiotu i orzeczenia w zdaniach pojedynczych; podmiot domyślny; wyróżnianie wyrazów określających podmiot i orzeczenie, grupa podmiotu i grupa orzeczenia; zdanie pojedyncze rozwinięte i nierozwinięte.

Pisownia końcówek *biernika* i *narzędnika* liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju żeńskiego (*a — e*), celowników liczby mnogiej wszystkich rzeczowników (*-om*) oraz dopełniacza liczby mnogiej rzeczowników rodzaju męskiego (*-ów*).

Pisanie przyimka oddzielnie od rzeczownika.

Pisownia wyrazów z *rz* po spółgłoskach.

Pisownia zakończona na *-szy* w stopniu wyższym i najwyższym przymiotnika. *Nie* łącznie z przymiotnikiem.

Pisownia liczebników typu „piętnaście”, „pięćdziesiąt, pięćset”.

Pisownia *a* i *e* w czasownikach (np. *wziął — wzięła*).

Pisownia wyrazów z *ó* i *rz* niewymiennymi w zakresie słownictwa ucznia.

Pisownia wyrazów z grupami spółgłoskowymi, w których zachodzi utrata dźwięczności.

Pisownia wyrazów z *h* w zakresie słownictwa ucznia.

Wielkie litery w korespondencji i w nazwach geograficznych. Znaki przestankowe: przecinek lub wykrzyknik po wołaczu; kropka lub wykrzyknik po zdaniach rozkazujących. Skróty: rozszerzanie znajomości czytania i pisowni skrótów. Alfabet. Korzystanie z tablic ortograficznych i słowników ortograficznych.

Ćwiczenia utrwalające i sprawdzające poprawną pisownię. Pisanie z pamięci po dokładnej obserwacji wzoru wyrazów i zdań. Przepisywanie połączone z wybieraniem, zestawianiem, przekształcaniem, porządkowaniem wyrazów; przepisywanie połączone z uzupełnianiem i przekształcaniem zdań. Pisanie ze słuchu z objaśnianiem. Pisanie ze słuchu jako sprawdzian.

Wyrabianie dbałości o czyste, czytelne i estetyczne pismo przy wszystkich ćwiczeniach pisemnych.

III. TEMATYKA

Tematyka nauczania języka polskiego w klasie IV skupia się wokół głównego zagadnienia: „Życie w Polsce dziś i dawniej”. Punktem wyjścia powinno być środowisko ucznia.

1. Obrazki z życia dzieci w domu i w szkole. Aktywny udział dziecka w życiu rodzinnym wyrazem jego miłości i przywiązania do rodziców i rodzeństwa. Zajęcia, rozrywki, zabawy i sport w różnych porach roku.

Codziennie zajęcia w szkole, rozrywki, wycieczki, uroczystości szkolne. Życie w drużynie harcerskiej. SKO.

Międzynarodowy Dzień Dziecka, walka o pokój, o szczęśliwą przyszłość dziecka.

2. Wiadomości o książce i piśmiennictwie. Powstanie książki i czasopisma dla dzieci. W drukarni, w księgarni, w bibliotece.

Dni Oświaty, Książki i Prasy. Książka przyjacielem człowieka. Biblioteka szkolna, publiczna.

Wynalazek druku.

3. Piękno naszej Ojczyzny. Obrazy z własnego regionu oraz z innych krain Polski w powiązaniu z geografią i przyrodą: kraj-

obraz, życie ludzi, ich zajęcia, zwyczaje, stroje, tańce, piosenki. Podania regionalne. Baśnie ludowe.

Ochrona przyrody. Dzień Lasu.

4. Opowiadania z przeszłości Polski związane z wybitnymi postaciami (bohaterami narodowymi, twórcami naszej kultury, postępowymi działaczami), np. pierwszy uniwersytet w Polsce — życie zaków; Jan Kochanowski, Adam Mickiewicz, Maria Konopnicka, Fryderyk Chopin, Jan Matejko, Tadeusz Kościuszko.

5. Walka o sprawiedliwość społeczną i wyzwolenie narodowe. Ludwik Waryński. Lenin w Polsce. Obrazki z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Wybuch drugiej wojny światowej; okupacja i walki narodu z okupantem; żołnierz polski walczący na wszystkich frontach; powstanie warszawskie, udział kobiet, dzieci i młodzieży. Zwycięstwo nad hitleryzmem i wyzwolenie Polski. 9 maja 1945 roku — Dzień Zwycięstwa. Rola Związku Radzieckiego w zwycięstwie nad hitleryzmem. Nowe życie w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. 22 lipca — Święto Odrodzenia i rocznica uchwalenia Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (rok 1944 i 1952). Odbudowa i rozbudowa stolicy; odzyskane ziemie. Obrazki z życia miast i wsi w Polsce Ludowej.

Przyjaźń i wzajemna pomoc narodów miłujących pokój.

6. Najważniejsze zdarzenia bieżące w Polsce.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Podobnie jak w poprzednich klasach ważną rolę odgrywa sprawdzenie poziomu klasy na początku roku szkolnego, celem zorientowania się, w jakich warunkach rozpoczyna się pracę. Jeśli w klasie znajduje się grupa dzieci wykazujących braki z poprzedniej klasy, należy grupą tą specjalnie się zająć i braki usunąć. Kilkakrotne badania wyników nauczania w ciągu roku szkolnego wykażą postępy uczniów w zdobywaniu nowych wiadomości.

2. Język polski w klasie IV, podobnie jak w klasach poprzednich, jest przedmiotem obejmującym również problematykę innych przedmiotów.

Na lekcjach języka polskiego w klasie IV wykorzystujemy wiadomości z zakresu innych przedmiotów nauczania, znajdujemy w nich wiele materiału językowego oraz rzeczowego, potrzebnego do opracowania zagadnień objętych programem nauczania języka polskiego.

Dlatego też opracowanie tematów z historii, geografii i przyrody, pokrewnych tematów z programu nauczania języka polskiego, powinno na ogół wyprzedzać lekcje języka polskiego. Korelacja tematyki języka polskiego i innych przedmiotów w klasie IV powinna znaleźć wyraz w rozkładzie materiału nauczania.

Ważne znaczenie dla osiągnięcia celów nauczania języka polskiego ma wykorzystywanie zajęć z geografii, historii i innych przedmiotów nauczania. Na wszystkich tych zajęciach należy rozwijać poprawność w mówieniu, pisaniu i czytaniu.

Jednym z podstawowych zadań nauczania w klasie IV jest osiągnięcie przez dzieci umiejętności mówienia w sposób zrozumiały i poprawny, jak również wypowiedania się na piśmie o sprawach znanych dzieciom z życia codziennego w domu i w szkole oraz z lektury.

W klasie IV należy w dalszym ciągu stosować na lekcjach czytanie ciche, które powinno stawać się coraz częstszą formą pracy uczniów.

Przy czytaniu cichym należy zawsze podać cel czytania, np. wyszukanie urywka o określonym charakterze (opisu, najważniejszej myśli, wiadomości o osobach występujących w czytance). Czytanie ciche może być jedną z form pracy na lekcjach w klasach łączonych.

W klasie IV zjawiają się nowe formy ćwiczeń: sprawozdanie, streszczenie i układanie planów, które program ogranicza tylko do opracowań wspólnych. Sprawozdanie polega na podawaniu w zwartej formie najważniejszych momentów jakiegoś przeżytego przez dzieci wydarzenia. Streszczenia natomiast dotyczą opracowanej z dziećmi lektury. Na tym poziomie można streszczać jedynie utwory o charakterze narracyjnym, w których występuje wyraźnie następstwo zdarzeń.

W klasie IV mogą wystąpić całogodzinne lekcje ortografii i gramatyki, jeśli lekcja poświęcona jest nowemu zagadnieniu ortograficznemu lub gramatycznemu.

W klasie IV wprowadza się słowniczek ortograficzny i zaleca się dzieciom, aby korzystały z niego zarówno na lekcjach ortografii, jak i gramatyki, a także przy pisaniu wypracowań. Pożyteczne jest również przy pisaniu wypracowań przeprowadzanie ćwiczeń słownikowych, podobnie jak w klasie III. W pracach piśmiennych przepisywanie tekstów powinno występować zawsze w związku z jakąś konkretną potrzebą.

3. W klasie IV uczniowie powinni opanować mowę ogólnie w Polsce używaną w zakresie rozszerzonym o słownictwo związane z wiadomościami zdobytymi w tej klasie oraz z osobistymi zainteresowaniami uczniów, przy czym powinni zdobyć umiejętność poprawnego wypowiedzania się w formie opowiadania, opisu przedmiotu i sprawozdania.

W zakresie czytania uczniowie powinni osiągnąć umiejętność płynnego i wyrazistego czytania tekstów z uwzględnieniem znaków przestankowych, a także właściwej interpretacji treści przy czytaniu cichym i głośnym oraz opanować pamięciowo kilka wierszy i urywków pięknej prozy.

W zakresie gramatyki, ortografii i pisania należy w klasie IV osiągnąć następujące wyniki:

Gramatyka

— rozpoznawanie w tekście rzeczowników i przymiotników oraz ich rodzajów i liczby; praktyczna znajomość odmiany rzeczownika i rzeczownika z przymiotnikiem;

— znajomość stopniowania przymiotników;

— rozpoznawanie w tekście czasowników, ich czasu, osoby i liczby oraz przysłówków odprzymiotnikowych występujących przy czasownikach;

— umiejętność poprawnego zastosowania w zdaniach form rzeczownika łącznie z przymiotnikiem i rzeczownika z czasownikiem;

— rozpoznawanie w zdaniu podmiotu i orzeczenia;

— umiejętność podziału zdania na grupę podmiotu i grupę orzeczenia.

Ortografia

— znajomość pisowni wyrazów z ó i rz wymiennym i niewymiennym oraz z rz po spółgłoskach, w zakresie słownictwa ucznia; pisowni zakończenia *-szy* w stopniu wyższym i najwyższym przymiotników;

pisowni wyrazów z grupami spółgłoskowymi, w których zachodzi utrata dźwięczności;

pisowni wyrazów z *ą* i *ę* niezgodnymi z wymową w zakresie słownictwa ucznia;

pisowni kilku najczęściej używanych wyrazów z literą *h*;

— umiejętność korzystania z tablic ortograficznych i słowników ortograficznych oraz ułożenia wyrazów w porządku alfabetycznym;

— umiejętność zastosowania poznanych znaków przestankowych;

— znajomość podstawowych zasad stosowania wielkich liter.

Pisanie

— umiejętność napisania zespołu kilku zdań pojedynczych na opracowany w klasie temat — w formie opowiadania, opisu przedmiotu, listu do znajomych oraz ogłoszenia (w związku z życiem w szkole);

— umiejętność ułożenia tytułów do poszczególnych obrazków cyklu;

— umiejętność kształtnego i czytelnego pisania.

MATEMATYKA

(6 godzin tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

1. Powtórzenie czterech działań w rachunku pamięciowym w zakresie 1000

Powtórzenie i utrwalenie dodawania i odejmowania w rachunku pamięciowym w zakresie 1000 wraz z zastosowaniem obliczeń do rozwiązywania zadań tekstowych.

Związki między dodawaniem i odejmowaniem. Porównywanie różnicowe (o ile więcej, o ile mniej).

Powtórzenie i utrwalenie mnożenia i dzielenia w rachunku pamięciowym w zakresie 1000 (zwykła i dziesiątkowa tabela mnożenia) wraz z zastosowaniem obliczeń do zadań tekstowych.

Związki między działaniami mnożeniem i dzieleniem. Porównywanie ilorazowe (ile razy więcej, ile razy mniej).

2. Rozszerzenie zakresu liczbowego do milionów

Rozszerzenie zakresu liczbowego do milionów. Wiadomości o dziesiątkowym układzie pozycyjnym. Pisanie liczebników słowami.

Znaki rzymskie do XX.

Powtórzenie metrycznych jednostek długości: kilometr, metr, centymetr, milimetr.

3. Dodawanie i odejmowanie

Dodawanie i odejmowanie sposobem piśmiennym w rozszerzonym zakresie liczb wraz z zastosowaniem obliczeń do rozwiązywania zadań tekstowych. Związki między liczbami w dodawaniu i odejmowaniu.

Sprawdzanie odejmowania za pomocą dodawania.

Dodawanie i odejmowanie w rachunku piśmiennym wyrażeń dwumianowanych z zamiennikiem 100, np. metry — centymetry, i 1000, np. metry — milimetry.

Metryczne jednostki ciężaru: kilogram, dekagram, gram, tona, kwintal. Jednostki pojemności: hektolitr, litr.

Brutto, netto, tara.

4. Skala i plan

Skala: wielokrotne powiększenie i pomniejszenie długości odcinka.

Kreślenie prostokąta i kwadratu w skali 1:1, 1:2, 1:5, 1:10 i w skali 2:1, 5:1 przy użyciu linijki na papierze kratkowym.

Plan. Kreślenie planu pokoju (klasy) w skali 1:100.

Obliczanie rzeczywistej długości odcinków na podstawie planu.

5. Mnożenie i dzielenie

Mnożenie i dzielenie sposobem piśmiennym w rozszerzonym zakresie liczb wraz z zastosowaniem do rozwiązywania zadań tekstowych.

Związki między liczbami w mnożeniu i dzieleniu.

Sprawdzanie dzielenia za pomocą mnożenia.

Mnożenie i dzielenie wyrażeń dwumianowanych w rachunku piśmiennym.

Niedziesiątkowe jednostki miary stosowane w praktyce, np. tuzin, godziny, minuty.

Obliczenia kalendarzowe i zegarowe.

Kupno i sprzedaż. Rachunek za towar.

6. Wiadomości o ułamkach

Wprowadzenie na konkretach ułamków o mianownikach 2, 4 i 8. Zamiana całości na połówki; zamiana całości i połówek na ćwierci; zamiana całości, połówek i ćwierci na ósme części, i odwrotnie.

Zastosowanie tych ułamków do zadań o treści praktycznej z uwzględnieniem dodawania i odejmowania oraz obliczania ułamka danej wielkości na najprostszych przykładach.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Materiał nauczania matematyki w klasie IV obejmuje 6 działów, z których każdy zawiera pewną liczbę tematów. Działy należy przerabiać zasadniczo w podanej kolejności, natomiast kolejność przerabiania poszczególnych tematów w działach może być zmieniona w zależności od doświadczeń nauczyciela, układu podręcznika i innych przyczyn pod warunkiem zachowania linii metodycznej w nauczaniu.

2. Naukę matematyki w klasie IV należy rozpocząć od sprawdzenia wiadomości z klasy III. Powtórzenie i utrwalenie czterech działań na liczbach całkowitych należy uzupełniać w ciągu całego roku szkolnego stałymi ćwiczeniami w rachunku pamięciowym, ograniczając pamięciowe dodawanie i odejmowanie liczb trzy-

cyfrowych do przypadków, gdy obie dane liczby mają razem najwyżej cztery cyfry różne od zera, oraz stosując coraz większe wymagania co do sprawności i szybkości obliczeń.

Przy wprowadzaniu nowego materiału należy starannie stosować zasadę stopniowania trudności. Nowe tematy należy wiązać ze znanymi oraz stale powtarzać i utrzymywać materiał poprzednio przerobiony w tej klasie oraz materiał przerobiony w klasach niższych.

Głównym zadaniem nauczania matematyki w klasie IV jest opanowanie przez dzieci techniki działań sposobem piśmiennym.

Na przerobienie tego działu należy poświęcić dużo czasu, rozpoczynać od ćwiczeń na łatwych przykładach i powoli zwiększać stopień ich trudności. Przy wykonywaniu działań przestrzegać poprawnego zapisu działań oraz prawidłowego sposobu ich wykonania.

Podbudową do łatwiejszego i sprawniejszego wykonywania czterech działań sposobem piśmiennym jest dobre opanowanie przez dzieci rachunku pamięciowego w zakresie 20 oraz w zakresie tabliczki mnożenia.

W ciągu całego roku szczególny nacisk położyć należy na stałe rozwiązywanie zadań tekstowych, które powinny stanowić podstawę nauczania matematyki zarówno w rachunku pamięciowym, jak i piśmiennym. Zadania trudniejsze należy poprzedzać zadaniami łatwiejszymi tego samego typu.

Zadania tekstowe powinny być z reguły rozwiązywane podczas lekcji. Zadawanie zadań do rozwiązywania w domu dopuszczalne jest jedynie po uprzednim gruntownym ich przygotowaniu w czasie lekcji.

Wiadomości o skali i planie należy powiązać z tym samym tematem przerabianym na lekcjach geografii i wykorzystać uzyskane wiadomości w tym zakresie, kładąc na lekcjach matematyki większy nacisk na stronę rachunkową, tzn. na obliczanie rzeczywistej długości odcinka według planu.

Przy wprowadzeniu ułamków o mianownikach 2, 4 i 8 należy stale posługiwać się konkretami, pomocami naukowymi i czynnościami ułatwiającymi zrozumienie ułamka, np.: ważenie, mierzenie itp.

3. Przy przerabianiu materiału programowego należy dokładnie, stale i systematycznie rozpoznawać stopień opanowania poszczególnych partii materiału przez indywidualne odpowiedzi ustne poszczególnych dzieci oraz prace klasowe pisemne. Zastosowanie klasowej pracy pisemnej sprawdzającej po przerobieniu każdego ważniejszego działu pozwoli na wyciągnięcie wniosków co do stopnia opanowania materiału oraz co do tempa przerabiania dalszego materiału i wyrównania zauważonych braków.

4. W nauczaniu matematyki w klasie IV należy osiągnąć następujące wyniki:

- biegłość w dodawaniu i odejmowaniu liczb w zakresie 100 w rachunku pamięciowym;
- biegłość w mnożeniu i dzieleniu w zakresie zwykłej i dziesiętkowej tabliczki mnożenia;
- znajomość liczb do miliona;
- znajomość oraz umiejętność wykonywania czterech działań sposobem piśmiennym;
- znajomość układu metrycznego jednostek miar długości, ciężaru i pojemności;
- umiejętność wykonywania działań na wyrażeniach dwumianowych;
- znajomość ułamków o mianownikach 2, 4 i 8;
- znajomość skali oraz umiejętność obliczania rzeczywistej długości odcinków według planu.

HISTORIA

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

Materiał nauczania historii w klasie IV zawiera obrazy z dziejów Polski od Mieszka I do odzyskania niepodległości w roku 1918. Materiał ten ujęty jest w przykładowo podanych tematach, ułożonych w porządku chronologicznym. Każdy temat stanowi całość, dającą konkretny obraz życia w danym okresie przeszłości.

Wyszczególnione tematy zawierają wiadomości dotyczące roz-

woju pracy ludzkiej z dziedziny rolnictwa, rzemiosła i handlu, nauki i kultury, organizacji życia zbiorowego i obrony kraju.

Dobór tematów i czas przeznaczony na ich opracowanie zależą od warunków, w jakich nauczyciel pracuje, m. in. także od materiału poglądowego.

Tematy - obraz y:

Mieszko I.

Życie w grodzie i na podgrodziu.

Bolesław Chrobry. Drużyna książęca. Koronacja Chrobrego.

Obrona Głogowa.

Najazd Tatarów.

W krzyżackim Malborku.

Koronacja Łokietka (1320).

Na wsi osadniczej.

W gościnie u Kazimierza Wielkiego.

Zwycięstwo pod Grunwaldem (1410).

Na rynku krakowskim w XV wieku.

W warsztacie u rzemieślnika. U kupca.

Jan Długosz — znakomity historyk i wychowawca synów królewskich.

Mikołaj Kopernik — uczeń sławnej Akademii Krakowskiej.

W krakowskiej drukarni. Pierwsze polskie księgi.

Na Wawelu w XVI wieku.

We wsi pańszczyźnianej w XVI wieku.

Stefan Czarniecki, obrona kraju przed Szwedami.

Sobieski pod Wiedniem (1683).

Na dworze magnackim za króla Sasa.

W szkole Komisji Edukacji Narodowej.

Warszawa za Stanisława Augusta.

3 maja 1791 roku w Warszawie.

Przysięga Tadeusza Kościuszki na Rynku krakowskim.

24 marca 1794 r.

Zwycięstwo pod Raclawicami.

Lud warszawski w walce o wyzwolenie stolicy.

W obozie legionistów. Pieśń „Jeszcze Polska nie zginęła”.

Spisek w Szkole Podchorążych. Noc 29 listopada 1830 roku.

Zdobycie Arsenалу.

Sowiński na Woli.

Z walk powstańców 1863 roku.

Romuald Traugutt, naczelnik Rządu Powstańczego.

Ludwik Waryński wśród robotników.

Obchód święta 1 Maja w Łodzi w 1892 roku.

Walka o polską mowę i ziemię. Września, wóz Drzymały.

Walka o polską szkołę (tajna oświata, strajk szkolny 1905 roku).

U progu nowych czasów.

Rok 1918 w Polsce.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Tematy historyczne należy ujmować w barwne obrazy przeszłości, dające dzieciom wyobrażenia o życiu minionych pokoleń i o zmianach warunków życia na przestrzeni dziejów. Są to więc obrazy z życia różnych warstw społecznych i środowisk regionalnych oraz wydarzenia historyczne, które miały wpływ na losy całego narodu. Z wydarzeniami tymi należy wiązać działalność wybitnych jednostek na tle różnych środowisk.

2. Obrazy z życia w dawnych czasach powinny być podane jak najbardziej konkretnie i interesująco, by silnie oddziaływały na wyobraźnię dziecka. Dziecko na tym poziomie interesuje się pojedynczymi wydarzeniami i nie potrafi jeszcze wiązać faktów, dlatego każdy z obrazów-opowiadań powinien tworzyć wyodrębnioną całość. Obrazy historyczne opracowuje się w porządku chronologicznym.

Celem utrwalenia wyobrażeń o różnych warunkach życia w różnych okresach czasu należy zapoznać uczniów z pamiątkami historycznymi z tych okresów. Niektóre pamiątki można znaleźć w najbliższej okolicy, inne oglądać na ilustracjach, przezroczach, filmach. W szczególności ważne jest zapoznanie uczniów z zabytkami Krakowa i Warszawy. Szeroko należy stosować metodę zestawiania obrazów tej samej dziedziny życia w różnych epokach i w różnych regionach kraju, zwracając przy tym uwagę na rozwój niektórych form działalności człowieka, np. w budownictwie, komunikacji, środkach obrony, strojach.

W wyniku stosowania takich metod pracy będzie wiązać się

w wyobraźni dzieci realna treść z pewnymi datami historycznymi, które dzieci powinny zapamiętać.

Celem utrwalenia wiadomości należy w toku nauczania stosować powtórzenia, grupując tematy według pokrewnych zagadnień, np. obrona Polski przed najeźdźcami, obrazy z życia chłopów, szlachty; uczeni polscy; bohaterowie narodowi.

W nauczaniu historii równorzędną rolę odgrywa tekst podręcznika i opowiadanie nauczyciela. Należy dążyć do tego, aby lekcje historii wzbudziły zainteresowanie. W tym celu trzeba szczególnie nacisk położyć na urozmaicenie form pracy na lekcji.

Na każdej lekcji historii powinno się stosować i umiejętnie wyzyskać dostępne pomoce naukowe, jak reprodukcje obrazów historycznych, portrety, ilustracje, mapę itp. Zwłaszcza ilustracje zawarte w podręczniku trzeba na lekcji dokładnie wyjaśnić i omówić. W miarę możliwości należy również zastosować w nauczaniu tablice historyczne, przezrocza, filmy, czytanie opowiadań, słuchanie audycji radiowych, nauczanie pieśni historycznych itp. Należy oprócz tego umożliwić uczniom obserwację zabytków historycznych, zwłaszcza miejscowych, na wycieczkach w teren i do muzeów, a także umożliwić zwiedzanie miejsc upamiętnionych wydarzeniami historycznymi w bliższej, a nawet i dalszej okolicy.

Materiał nauczania historii należy wiązać z historią własnego regionu. Opracowywanie zagadnień związanych z przeszłością regionu można wplatać między tematy objęte programem, odpowiednio umiejscawiając je w czasie, można też rozpocząć naukę historii Polski od fragmentów czy obrazów z historii własnego regionu lub rodzinnego miasta.

W przypadku gdy nauczyciel ma dostateczną ilość materiału pogłównego można opracowywać jeden temat w ciągu kilku godzin lekcyjnych, choćby nawet spowodowało to konieczność opuszczenia w ciągu roku niektórych tematów spośród przewidzianych programem.

Na lekcjach historii w klasach pojedynczych i łączonych nauczyciel może stosować zajęcia ciche, polegające na czytaniu wskazanego rozdziału podręcznika. Konieczne jest wówczas podanie uczniom odpowiedniego polecenia lub pytania. Materiał opracowany przez uczniów na zajęciach cichych musi być potem wy-

korzystany na lekcji głośnej. Pożądane jest, aby tego rodzaju zajęcia ciche poprzedzone były udzieleniem uczniom wskazówek nie tylko w celu nadania kierunku ich samodzielnej pracy, ale również — zainteresowania ich tematem.

3. W wyniku pracy w klasie IV uczniowie powinni osiągnąć znajomość charakterystycznych obrazów z życia grup społecznych: chłopów, mieszczan, rycerstwa, szlachty i magnatów oraz znajomość wymienionych w programie nazwisk bohaterów narodowych, działaczy społecznych, uczonych, królów, wodzów oraz ich najważniejszych czynów. Uczniowie powinni również zapamiętać kilka najważniejszych wydarzeń z naszej przeszłości wraz z kilkoma datami wybranymi spośród następujących: 966, 1025, 1410, 1683, 3 maja 1791, 1794, 1830, 1905, 1918.

W związku z opracowywaniem zagadnień związanych z przeszłością danej miejscowości lub regionu uczniowie powinni znać najważniejsze pamiątki i zabytki historyczne miejscowości lub regionu, podania oraz główne cechy kultury regionu (np. zwyczaje, stroje ludowe). Oprócz tego uczniowie powinni zapamiętać nazwy i wygląd kilku najważniejszych zabytków historycznych w dwóch stolicach Polski: w Krakowie (Wawel, Rynek, Sukiennice, resztki murów obronnych — Brama Floriańska i Barbakan) oraz w Warszawie (Stare Miasto, Arsenał, Łazienki, Wilanów).

PRZYRODA

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. CIAŁA WYSTĘPUJĄCE W NASZYM OTOCZENIU

Powietrze

Doświadczenia: powietrze, choć niewidoczne, wypełnia wolną przestrzeń; powietrze stawia opór i waży; obecność powietrza w wodzie.

Powietrze przy paleniu i oddychaniu. Dwa główne składniki powietrza: tlen i azot. Obecność dwutlenku węgla w powietrzu.

Wiadomości z higieny. Konieczność wietrzenia mieszkań, klas. Zanieczyszczanie powietrza. Zarazki unoszące się z kurzem

w powietrzu. Łatwość zakażenia dróg oddechowych. Walka z zarazkami. Zamiatanie „na wilgotno” i polewanie ulic. Znaczenie słońca i czystego powietrza. Zarazki w wodzie. Mycie spożywanych na surowo warzyw i owoców. Szczepienia ochronne; konieczność masowego ich stosowania.

Zachowanie się ciał pod wpływem ciepła.

Powietrze ogrzane rozszerza się. Powietrze ogrzane unosi się w górę. Ruch powietrza. Powstawanie wiatru jako skutek różnicy temperatur powietrza.

Ogrzana ciecz rozszerza się (doświadczenie i obserwacje). Termometr i jego odczytywanie.

Ciała stałe ogrzane rozszerzają się (doświadczenia i obserwacje).

W o d a

Ciała rozpuszczalne i nierozpuszczalne (na podstawie obserwacji cukru, soli, gliny i piasku w wodzie). Przeciwwstawienie przezroczystości roztworu mętności cieczy z zawiesiną.

Filtrowanie (odsączanie) wody przez bibułę, przez miął węgla drzewnego lub piasek.

Przykłady parowania wody. Niewidoczność pary. Obserwacje wrzenia i skraplania pary. Powstawanie rosy, mgły, chmur, deszczu.

Woda do picia. Studnie i ich właściwe rozmieszczenie, sieć kanalizacyjna. Woda wodociągowa.

Wiadomości z higieny. Choroby przewodu pokarmowego: biegunka, czerwonka, dur brzuszny. Zapobieganie zakażeniu.

Wydzielanie różnych soli z różnych roztworów przez odparowanie. Krystalizacja. Otrzymywanie kryształów. Sól kamienna i warzonkowa.

Zamarzanie wody (doświadczenie na zamarzanie wody, np. w butelce). Pęknięcie rur wodociągowych w czasie mrozów. Kruszenie się skał rozsadzanych przez wodę zamarzającą w szczelinach. Grad, śnieg, szron. Właściwości lodu: przezroczystość, pływianie. Temperatura topnienia lodu. Przykłady topnienia i krzepnięcia innych ciał.

Zmiany stanów skupienia. Krążenie wody w przyrodzie.

Najpospolitsze kopaliny

Węgiel. Demonstracja okazów węgla kamiennego i odcisków roślin na łupkach znalezionych w kopalni węgla. Zastosowanie węgla jako środka opałowego.

Ruda żelaza. Pokaz rudy żelaza i przedmiotów wykonanych z żelaza i stali. Znaczenie żelaza w życiu człowieka. Oszczędzanie żelaza.

Granit. Oglądanie okazów kamieni polnych. Wyróżnianie kwarcu, skaleni, łyszczyku (miki). Wietrzenie granitu, powstawanie piasku z kwarcu, powstawanie gliny ze skaleni i miki.

Właściwości piasku i gliny.

Nierozpuszczalność. Przepuszczalność piasku dla wody, nieprzepuszczalność gliny (doświadczenia). Plastyczność gliny. Wyroby z gliny, ich wypalanie. Przemysł ceramiczny. Cegielnie, znaczenie ich produkcji dla rozbudowy kraju.

Wapień. Oglądanie pospolitych okazów wapieni. Wapno z wapienia.

Krzemień. Oglądanie pospolitych okazów krzemienia. Znaczenie krzemienia w otrzymywaniu ognia przez człowieka pierwotnego.

Gleba

Obserwacja gleby i podglebia na naturalnej odkrywce (np. na terenie działki). Zebranie i obserwacje różnych próbek gleb.

Badanie gleby przez ogrzewanie. Stwierdzenie obecności wody i próchnicy. Wyodrębnienie i oddzielenie piasku i gliny przez zmieszanie gleby z wodą. Przesączenie się wody w głąb gleby i możliwość podsiąkania jej ku górze. Zatrzymywanie wody i powietrza w glebie.

Czerpanie przez rośliny pożywienia z gleby. Wyjaławianie się gleby. Zasilanie jej nawozami naturalnymi (obornik, kompost) i nawozami sztucznymi; stosowanie nawozu zielonego.

II. BIOLOGIA

Jesień

Zbieranie plonów i przygotowanie ich do przechowywania na zimę.

Wegetatywne rozmnażanie roślin. Mnożenie rastowe porzeczek lub innych krzewów na działce lub w ogrodzie.

Walka ze szkodnikami uprawianych roślin, np. z pchełką ziemną. Zakładanie opasek lepowych.

Skopanie działki i pozostawienie jej w ostrej skibie.

Wiosna

Siew i hodowla dowolnej rośliny.

Sadzonkowanie, np. pomidorów lub kapusty.

Sadzenie ziemniaków z bulw całkowitych i krajanych na poltku nawożonym i nienawożonym.

Obserwacja rozwoju rośliny.

Obserwacja pospolitych roślin kwitnących (np. na łące).

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Zadaniem nauczania przyrody w klasie IV jest przede wszystkim zaznajomienie uczniów z niektórymi przedmiotami i zjawiskami przyrody nieożywionej, wdrażanie uczniów do rozumienia przyczyn obserwowanych zjawisk oraz prostych związków zachodzących między nimi, kształcenie umiejętności obserwowania i wyrabiania spostrzegawczości, wyrabianie u uczniów postawy opiekuńczej w stosunku do zwierząt i roślin, wdrażanie do przestrzegania w życiu codziennym zasad higieny.

W klasie IV występuje przyroda jako samodzielny przedmiot nauczania. Program tej klasy przewiduje przede wszystkim zaznajomienie uczniów z elementami przyrody nieożywionej: powietrzem, wodą, najpospolitszymi kopalinami. Wprowadzie w klasach I — III występują niektóre z tych elementów w takich zajęciach, jak prowadzenie obrazkowego kalendarza pogody (dni słoneczne, pochmurne, wiatr i jego kierunki, deszcz, śnieg), lecz są one tam wyjaśnione tylko od strony geograficznej, a nie od strony ich właściwości fizycznych. Nauczanie w tej klasie oparte jest po raz pierwszy na doświadczeniach. Wyniki najprostszyc doświadczeń należy wiązać z ich znaczeniem praktycznym, np. właściwości powietrza z lotnictwem, rozszerzalność cieplną z termometrem. Około $\frac{1}{5}$ programu zajmuje tematyka biologiczna, oparta na pracy w ogródku lub na działce szkolnej. Temat „Gleba” stanowić powinien pomost pomiędzy częścią fizyczną a biologiczną programu. Przyswojenie przez uczniów wiadomości

o składzie gleby, o jej właściwościach fizycznych wiąże się z prowadzeniem hodowli roślin na działce i w kąciaku żywej przyrody.

Wiadomości z zakresu higieny, które w klasach I — III były podawane okolicznościowo, występują w programie klasy IV w powiązaniu logicznym z tematami „Powietrze”, „Woda”.

2. Zajęcia praktyczne uczniów w toku realizacji materiału nauczania mają duże znaczenie. Nie należy pomijać żadnej możliwości prowadzenia ich tak w zakresie hodowli roślin, jak i chowu zwierząt. W klasie IV przewiduje się też zbieranie przez uczniów okazów skał oraz samodzielne wykonywanie wybranych doświadczeń fizycznych w domu. Niektóre zajęcia praktyczne związane z realizacją programu mają w dużym stopniu charakter prac społecznie użytecznych, np. walka ze szkodnikami i chwastami, opieka nad ptakami.

Terenem zajęć praktycznych, przewidzianych w programie biologii, powinna być przede wszystkim działka szkolna.

Do podstawowych warunków osiągnięcia należytych wyników nauczania należy stosowanie obserwacji, doświadczeń, pokazów, wycieczek, przygotowywanie na lekcje odpowiedniego materiału poglądowego, a w toku pracy z uczniami — wiązanie faktów i doszukiwanie się przyczyn poznawanych zjawisk.

3. W nauczaniu przyrody w klasie IV uczniowie powinni zdobyć znajomość elementarnych cech i własności powietrza i wody oraz zrozumienie ich roli w życiu organizmów; poznać najpospolitsze kopaliny i rozumieć ich rolę w życiu gospodarczym; poznać najważniejsze składniki i właściwości gleby oraz rozumieć wpływ jakości gleby na życie roślin. Uczniowie powinni umieć wykonać najprostsze doświadczenia oraz proste czynności związane z hodowlą roślin; umieć przedstawić najprostszym rysunkiem obserwowane zjawisko przyrodnicze; umieć uzasadnić najprostsze wskazania higieniczne oraz wdrażać się do nawyku stosowania tych wskazań.

GEOGRAFIA

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ZAGADNIENIA OGÓLNE

Widnokrąg. Wyznaczanie według Słońca kierunków głównych.

Wysokość Słońca w różnych porach roku. Miejsca wschodu i zachodu Słońca. Obserwacje.

Wyznaczanie kierunków według Gwiazdy Północnej.

Kompas, jego budowa. Wyznaczanie kierunków za pomocą kompasu w klasie i na podwórzu szkolnym.

Szacowanie „na oko” i mierzenie odległości. Ćwiczenia w terenie.

Plan. Podziałka (skala). Rysowanie planów pudełka, piórnika, klasy, prostokątnego podwórza szkolnego w podziałce 1:10, 1:100. Czytanie planów.

Zaznajomienie z mapą Polski. Kierunki główne na mapie. Podziałka mapy. Znaki rzek, linii okrętowych, miast, granic państwowych. Barwy na mapie (góry, wyżyny, niziny, morze).

II. POLSKA W OBRAZACH

W górach

Tatry. Krajobraz tatrzański. Turnie, hale, regle. Giewont. Kasprowy. Rysy. Hala Gąsienicowa. Dolina Kościeliska. Morskie Oko. Górskie potoki. Wodospady. Charakterystyczne rośliny i zwierzęta. Ochrona przyrody. Górale, ubiory, chata góralska. Zakopane.

Pieniny. Dunajcem z Czorsztyna do Szczawnicy. Krajobraz skałek wapiennych.

Beskidy. Łagodne formy gór. Babia Góra. Barania Góra, źródła Wisły. Lasy. Łąki górskie, pasterstwo. Pola orne. Uzdrowiska: Rabka, Krynica.

Sudety. Śnieżka. Uzdrowiska u stóp Sudetów. Bogactwa kopalne.

Góry Świętokrzyskie. W Puszczy Jodłowej. Rumowiska skalne. Bogactwa kopalne.

W krainach przemysłowych

W kopalniach i hutach Górnego Śląska. W kopalni węgla. Praca górnika, znaczenie węgla dla kraju. Katowice. W hucie żelaza. Praca hutnika, jego wielowiekowa walka o polskość.

Szyby naftowe w okolicach Krosna.

W kopalni soli w Wieliczce.

W fabryce włókienniczej w Łodzi.

Wśród pól

Na Wyżynie Lubelskiej. Żyzne gleby, uprawa pszenicy, buraków cukrowych. Hodowla.

Na Nizinie Wielkopolskiej. Wysoki poziom gospodarki rolnej.

W Puszczy Białowieskiej. Park Narodowy.

Wśród jezior na Mazurach. Wzgórza. Jeziora, lasy i łąki. Hodowla bydła. Nad jeziorem Śniardwy. Rybołówstwo.

Nad morzem

Na stromym brzegu morza, na wydmach, na plaży. Nasze porty morskie: Gdynia, Gdańsk, Szczecin. Praca portu. W porcie rybackim. Połowy morskie.

W miastach

W stolicy Polski w Warszawie. Położenie. Siedziba władz. Odbudowa i rozbudowa miasta. Zakłady przemysłowe. Wyższe uczelnie. Muzeum. Zabytki historyczne.

W Krakowie. Położenie. Zabytki historyczne. Nowa Huta.

W Poznaniu. Położenie. Stare Miasto. Zakłady przemysłowe.

We Wrocławiu. Położenie. Zabytki historyczne. Zakłady przemysłowe.

W Lublinie. Położenie. Zabytki historyczne. Zakłady przemysłowe.

Z biegiem Wisły

U źródeł. W górnym biegu. Statkiem z Krakowa do Warszawy i Torunia. Wisła w środkowym biegu (szerokość, głębokość rzeki, mielizny).

Regulacja Wisły (pogłębienie dna, zwężanie koryta, umacnianie brzegów).

Wisła w dolnym biegu, od Torunia do Gdańska. Żegluga.

Dunajec, San, Bug z Narwią, Pilica.

Miasta nad Wisłą: Kraków, Sandomierz, Warszawa (port na Żeraniu), Płock, Toruń. Mosty na Wiśle.

Z biegiem Odry

Od Kanału Gliwickiego do Szczecina przez Opole, Wrocław. Najważniejsze dopływy: Nysa Łużycka, Warta z Notecią.

Granice Polski. Nasi sąsiedzi.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Zadaniem nauczania geografii w klasie IV jest: wyrabianie umiejętności orientowania się w kierunku widnokregu; zaznajomienie z planem i z mapą Polski; zapoznanie z charakterystycznymi krajobrazami Polski oraz życiem i pracą ludzi w różnych krainach geograficznych kraju; wyrabianie umiejętności korzystania z mapy; budzenie i rozwijanie uczuć patriotycznych przez ukazywanie piękna i bogactw ziemi ojczyściej oraz pracy jej mieszkańców.

2. Program nauczania geografii klasy IV składa się z dwóch różnych tematycznie działów: działu I, obejmującego zagadnienia ogólne, oraz działu II — „Polska w obrazach”.

Każdy z tych dwu działów wymaga odmiennego podejścia metodycznego.

3. Umiejętność orientowania się w kierunkach widnokregu i znajomość planu jest podstawą rozumienia mapy i korzystania z niej, ona bowiem stanie się począwszy od momentu wprowadzenia jej w klasie IV najważniejszą pomocą naukową w nauczaniu geografii.

Przez ćwiczenia w rysowaniu planów, najpierw małych przedmiotów, a następnie coraz większych — do planu klasy i podwórza włącznie przy zastosowaniu podziałki — uczniowie muszą zrozumieć, że plany przedstawiają w sposób najprostszy nie tylko kształty i rozmiary przedmiotów, ale i kierunki widnokregu. Przy realizowaniu tego działu należy pamiętać, że uczniowie klasy IV nie umieją dokładnie kreślić ani dokładnie mierzyć, dlatego należy ich do tego systematycznie wdrażać.

Ćwiczenia w czytaniu planów należy przeprowadzać na specjalnie do tego celu wykonanych planach klasy, szkoły i podwórza szkolnego tak dużych rozmiarów, aby najdalej siedzący uczeń w klasie mógł je z łatwością czytać.

Należy również wystrzegać się zbyt powierzchownego i płytkiego wprowadzenia ucznia w symbolikę mapy, gdyż stanowi ona dla niego zupełnie nowy i niezrozumiały język. Z tego powodu należy ucznia zaznajamiać z mapą powoli i gruntownie. Po wprowadzeniu mapy w końcu pierwszego okresu powinna stać się ona nieodzowną pomocą naukową i przedmiotem ćwiczeń na każdej lekcji geografii.

Szereg lekcji i ćwiczeń z omawianego działu powinno się odbyć na podwórzu, boisku szkolnym lub w najbliższej okolicy szkoły.

Materiał z działu pierwszego geografii wymaga specjalnego opracowania na zajęciach głośnych. Trzeba więc tak organizować pracę, by w czasie zajęć cichych z innego przedmiotu w klasach łączonych prowadzić zajęcia głośne z geografii.

4. Przy przerabianiu działu „Polska w obrazach” należy pogłębiać i utrzymywać wiadomości i umiejętności, jakie opracowywane były w dziale ogólnym, np. wiadomości o podziałce, umiejętności obliczania odległości na mapie Polski, oznaczanie kierunków na mapie i w terenie, znaki na mapach i in.

Obrazy poszczególnych krain Polski składają się na pierwsze wyobrażenie o całości kraju ojczystego. Przedstawiając uczniom obraz naszego kraju nauczyciel ma wiele okazji do omówienia najprostszych związków zachodzących między przyrodą a przejawami życia i pracy człowieka oraz wzbogacenia języka uczniów przez nowe dla nich nazwy i terminy.

Omawianie krajobrazów Polski należy zacząć od krajobrazu własnego, od najbliższej okolicy szkoły (wykorzystując przy tym wiadomości uczniów zdobyte w klasach niższych), przechodząc stopniowo do coraz dalszych i coraz mniej znanych. Wskazane jest przy tym stosowanie metody polegającej na wyszukiwaniu podobieństw i kontrastów pomiędzy omawianymi krajobrazami.

5. Przy realizowaniu pierwszego i drugiego działu programu należy stosować wycieczki krajoznawcze, których celem powinno być poznanie krajobrazu najbliższego środowiska geograficznego. Celem wycieczki dalszej, całodniowej, organizowanej raz w roku (do większego miasta lub na tereny ciekawe pod względem krajobrazowym) powinno być zaznajomienie uczniów z krajobrazem lub z warunkami życia ludzi w osiedlach innych niż te, które uczniowie znają z własnego terenu.

6. Przy zadawaniu prac domowych i posługiwaniu się zeszytem przedmiotowym należy tak przemyśleć treść i zakres zadań i ćwiczeń (domowych i klasowych), aby uniknąć zbytecznego pisania np. streszczeń, planów czytanek geograficznych, opisów ilustracji.

7. Nauczanie geografii należy korelować z nauczaniem innych przedmiotów. W materiale nauczania matematyki przewidziane są ćwiczenia dotyczące planu i podziałki. Ćwiczenia z geografii powinny opierać się na ćwiczeniach i wiadomościach z matematyki. Podręcznik języka polskiego zawiera dużo czytanek o Polsce, człowieku i jego pracy. Czytanki te powinny być w miarę możliwości przerabiane tuż po omówieniu krainy, której dotyczą, gdyż w ten sposób wiadomości o niej zostaną bardziej pogłębione i utrwalone. W materiale nauczania przyrody klasy IV przewiduje się zaznajomienie uczniów z najpospolitszymi kopalinami, jak węgiel kamienny, ruda żelazna, granit, wapień i inne. W nauczaniu przyrody trzeba odwołać się do wiadomości uczniów z geografii co do miejsc występowania omawianych surowców oraz ich użytkowania, a przy nauczaniu geografii wykorzystać wiadomości uczniów zdobyte na lekcjach przyrody.

Znajomość mapy Polski powinna być wykorzystana na lekcjach historii.

Na lekcjach geografii należy wykorzystać ilustracje i mapki znajdujące się w podręczniku.

Przy realizowaniu programu nauczania geografii należy stosować pomoce naukowe, w szczególności ilustracje, obrazy, przezroczą, film. Często stosowaną metodą upogładowienia nauczania w klasie IV jest prowadzenie ilustrowanej mapy ściennej.

Ukazując piękno ojczystej ziemi, jej bogactwa i ludzi, należy budzić i rozwijać w uczniach miłość i przywiązanie do Ojczyzny.

8. Po przerobieniu i utrwaleniu materiału nauczania uczniowie klasy IV powinni umieć określać główne kierunki, rysować najprostsze plany z zastosowaniem podziałki, orientować się na planie klasy, szkoły, boiska lub podwórza szkolnego, znać najważniejsze znaki i barwy używane na mapie Polski, umieć odczytywać kierunki i odległości na mapie Polski oraz umiejscawiać poznane krainy, rzeki, miasta; uczniowie powinni rozumieć terminy geograficzne przewidziane programem nauczania, np. podziałka mapy, kierunki; górny, środkowy i dolny bieg rzeki; rozumieć najprostsze związki zachodzące między przyrodą a człowiekiem i jego pracą oraz umieć opisać (ustnie) poznane krainy Polski.

RYSUNEK

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. NAUKA RYSOWANIA I MALOWANIA

Rysunek z pokazu

Opanowywanie formy typów postaci ludzi, zwierząt oraz formy typów środków lokomocji. Dostrzeganie i rysowanie zasadniczego kształtu oraz typowych cech postaci ludzi i zwierząt.

Przedstawianie ruchu postaci ludzkiej przy pracy, w sporcie, przy zabawie i odpoczynku — przede wszystkim w widoku z boku.

Dośkonalenie proporcji głównych wymiarów oraz głównych części w rysunku płaskim.

Umiejętne rozmieszczenie rysunków na formacie kartki rysunkowej. Wzajemne ustosunkowanie się ich wielkości i położenia.

Analiza formy rysowanych przedmiotów, sprowadzanie jej do zasadniczego kształtu złożonego z prostokątów, trójkątów, trapezów, owalów i kół.

Stosowanie zasady konstruowania rysunku płaskiego o budowie symetrycznej złożonej z dwu lub trzech części głównych.

Rysowanie przedmiotów płaskich o prostych kształtach zestawionych w różnych położeniach i częściowo pokrywających się (ćwiczenia kierunkowe).

Rozróżnianie barw jasnych i ciemnych, ciepłych i zimnych. Zestawianie kontrastów barw. Malowanie tła w barwach dopełniających.

Komponowanie rysunków grupy przedmiotów związanych wspólną użytecznością, np. biurko, lampa stojąca, krzesło.

Przykłady tematów. Typowe postaci ludzi: górnik, milicjant, pielęgniarz, kominiarz, kucharz. Przekroje drzew: topola, wierzba, brzoza, świerk, sosna. Owoce, grzyby. Karmniki, domki dla ptaków w widoku z przodu i z boku. Domy piętrowe, fabryki. Sprzęty domowe: stół, szafa, biurko, taboret. Przedmioty użytkowe: świeca w świeczniku, lampa naftowa, elektryczna lampa stołowa, żelazko do prasowania. Narzędzia: ścisk stolarski, grzbietniczka, piła ramowa, sierp, bańka na mleko.

II. RYSUNEK ILUSTRACYJNY Z WYOBRAŹNI

Rysowanie w zmniejszonych rozmiarach i cieńszymi kreskami oraz malowanie jaśniejszymi plamami przedmiotów głębiej położonych w otwartej przestrzeni.

Zestawianie w sceny form rysunkowych opracowanych w rysunku z pokazu i z natury. Grupowanie na rysunku postaci powiązanych wspólną akcją.

Stosowanie w ilustracji sposobów kompozycji poznanych w klasach poprzednich oraz próby wzbogacania kompozycji.

Projektowanie prostych kompozycji rysunku ilustracyjnego.

Przykłady tematów. Gry na boisku szkolnym. Orka traktorami. Gra w piłkę nożną. Na pastwisku. Fabryki dymia, ludzie idą do pracy. Z teatru dla dzieci. Zabawa ludowa w święto 1 Maja. Kino objazdowe na wsi. Defilada Wojska Polskiego.

III. TECHNIKA RYSOWANIA I MALOWANIA

Rysowanie miękkim ołówkiem, piórem, patykiem. Malowanie farbami wodnymi i klejowymi. Malowanie sylwet bez rysowania. Tworzenie barw pochodnych. Sposób zakładania powierzchni farbą. Malowanie tła. Kompozycja obrazu w technice wycinankowej i wydzierankowej.

IV. ĆWICZENIA Z ZAKRESU LITERNICTWA I ZDOBNICTWA

Majuskuła jednoelementowa ołówkiem. Budowanie liter z odcinków prostej i części okręgu koła. Zastosowanie poznanych kształtów liter przy podpisywaniu rysunków.

Zastosowanie stempla do projektowania motywów pasowych i ośrodkowych. Zestawianie motywu w kompozycję zdobniczą na chusteczkę, serwetkę, papier oklejkowy.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W klasie IV rysunek z pokazu przeważa nad rysunkiem ilustracyjnym. Tematyka rysunku obejmuje przedmioty płaskie oraz brylowate o bardziej złożonych kształtach w ujęciu płaskim. Należy przestrzegać w rysunku zachowania proporcji głównych części przedmiotów, zestawiania części zgodnie z rzeczywistością, np. w rysunku domu — zrąb i dach.

W klasie IV należy wzbogacać sposoby przedstawiania ludzi i zwierząt w ruchu.

Na ćwiczeniach z pokazu trzeba nauczyć techniki konstruowania kształtów złożonych z dwu lub trzech części (np. grzyb, bańka na mleko), oznaczając na rysunku oś, proporcję wysokości i szerokości, podział na główne części.

Należy zwrócić uwagę na kompozycję kształtów płaskich, zestawiając w rysunku np. przedmioty pokrewnego użytku (dzbanek, garnuszek, miska).

2. W zakresie rysowania przestrzeni otwartej nie trzeba wprowadzać horyzontu rysunkowego, należy natomiast zainteresować uczniów pozornymi zmianami w widoku przedmiotów głębiej położonych w przestrzeni (pozorne zmniejszanie się, zanikanie szczegółów).

Należy wzbogacić techniki rysunkowe przez coraz częstsze rysowanie piórem i patykiem, ołówkiem (bez malowania).

W dalszym ciągu należy uczyć malowania sylwet bez rysowania.

Trzeba zaprawiać w umiejętności tworzenia barw pochodnych i ich odcieni, nauczyć odróżniania barw jasnych i ciemnych, zimnych i ciepłych.

Nowością w tej klasie są ćwiczenia zdobnicze przy użyciu stempla (z korka, z gumy, z ziemniaka).

3. Dotychczasowe doraźne pouczania, dotyczące sposobu rysowania wielkich liter, usystematyzowuje się, zestawiając litery zbudowane z odcinków prostej pionowej i poziomych, ukośnych, z części okręgu koła itp. Litery zestawia się w wyrazy tak, aby wyraz przedstawiał równomiernie zestawione litery bez luk. Ćwiczenia z zakresu liternictwa należy ograniczyć do majuskuły jednoelementowej, tj. liter zbudowanych z elementów jednokowo szerokich.

4. Na lekcjach rysunku należy przestrzegać zasady samodzielności uczniów oraz zasady stopniowania trudności i ciągłości.

Uczniowie klas I — IV powinni malować na kartkach rysunkowych formatu A4. Przy kolorowaniu kredkami należy ograniczyć się do trzech zasadniczych i trzech pochodnych kolorów, a przy malowaniu farbami — do dwóch odcieni czerwieni (karmin, cynober), dwóch odcieni niebieskiej (kobalt i błękit) oraz do dwóch żółtych (żółta chromowa i cytrynowa), gdyż z tego wyboru najłatwiej tworzyć barwy pochodne. Do malowania niezbędne są dość duże pędzle (np. grubości ołówka).

PRACA RĘCZNA

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

I. TECHNIKA PRACY (WSTĘPNE ZAJĘCIA RĘKODZIELNICZE)

Wyrabianie umiejętności technicznych: cięcie nożem papieru i tektury grubości do 1 cm, cięcie grubszych listewek i cienkich deseczek w przyrzeni, wyklejanie powierzchni tektury z jednoczesnym oklejaniem brzegów, łączenie narożnikowych krawędzi pudełek tekturowymi paskami papieru lub płótna, łączenie listewki i deseczek gwoździkami, okolicznościowe stosowanie elementów z metalu (druz, puszki, pudełka), łączenie ich z drewnem przy użyciu gwoździków, szycie notesu jednoskładowego, łączenie materiałów tekstylnych szwem pojedynczym, cerowanie, wiązanie sznurka lub włóczki.

Przykłady tematów

1. Urządzenia techniczne

a) modele środków transportu bliskiego, studnie z kołowrotem, windy, transportery, dźwigi, koparki; mosty; kolejka linowa; barki, statki parowe oraz proste urządzenia portowe;

b) łatwe modele o napędzie wietrznym (latawiec), wodnym (tratwa z żaglem, koło wodne) lub gumowym (samochód);

c) zabawki: kołatka, trajkotka, karuzela na wózku.

2. Przedmioty i prace użytkowe

Notes jednoskładowy, podkładki do gier świetlicowych, podklejanie małych ilustracji. Pudełka otwarte na zbiory przyrodnicze; woreczek na pantofle gimnastyczne, siatka na piłkę; cerowanie rękawiczek lub pończoch.

Materiały i spoiwa: — jak w klasie III oraz tektura do 1 cm grubości, grubsze listewki i cienkie deseczki z drewna miękkiego (półfabrykaty przygotowane mechanicznie), kawałki sklejk — płótno introligatorskie, kawałki miękkiego drutu, puszki po konserwach, pudełka po paście.

Narzędzia i przybory: — jak w klasie III oraz węgielnica metalowa, szczypce do formowania kawałków drutów.

II. ORGANIZACJA I RACJONALIZACJA PRACY

Gospodarność. Celowość i wartość wykonywanych prac. Oszczędność i wydajność pracy. Właściwe i oszczędne korzystanie z materiałów, narzędzi, urządzeń, energii, miejsca pracy. Wykorzystanie odpadków. Podnoszenie jakości produktu pracy. Pomysły racjonalizatorskie. Bezpieczeństwo i higiena pracy. Ochrona dobra publicznego. Obowiązek podnoszenia wartości pracy i powiększania dorobku społecznego.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W klasie IV wymaga się szerszego niż w klasie III zastępowania drewna oraz trudniejszych ćwiczeń technicznych przy obróbce papieru i tektury w powiązaniu z elementarnymi wiadomościami technologicznymi.

Centralnym problemem z zakresu organizacji i racjonalizacji pracy jest oszczędzanie materiałów, czasu i energii oraz zwiększanie wydajności pracy. Znajduje to konkretny wyraz w racjonalnym wykorzystaniu odpadków do prac technicznych, a przede wszystkim w odpowiednich tematach prac technicznych. Przeważające w tej klasie modele środków transportu lokalnego i łatwe modele o napędzie wietrznym i gumowym stanowią dalszy krok w poznawaniu (bez wnikania w prawa mechaniczne) urządzeń technicznych, żywą ilustrację oszczędności czasu, materiału i energii człowieka.

W nauczaniu pracy ręcznej zmierza się do wyrobienia umiejętności posługiwania się prostymi narzędziami, do zaznajomienia z podstawowymi materiałami i z ich właściwościami, ze sposobami ich kształtowania przy konstruowaniu zabawek i drobnych przedmiotów użytkowych, a ponadto do wyrabiania nawyków ładu i porządku, do czystości i dokładności, do namysłu przed rozpoczęciem pracy, do oszczędności materiałów i narzędzi w czasie pracy. Lekcje pracy ręcznej powinny uczyć cierpliwości i wytrwałości, wyrabiać zamiłowanie do pracy fizycznej, budzić dla niej szacunek. Należy ściśle wiązać umiejętności techniczne z organizacyjnymi.

2. W klasie IV trzeba położyć większy nacisk na konstruowanie z cienkiej tektury, z listewek drewnianych, miękkiego drutu modelików urządzeń technicznych. Należy w dalszym ciągu zaprawiać w umiejętnościach technicznych i organizacyjnych, wzbogacać sposoby łączenia materiałów (wiązanie narożników pudełek otwartych, umocowywanie części ruchomych na osiach, szycie materiałów tekstylnych szwem pojedynczym, wiązanie sznurka).

Przedmioty i prace użytkowe powinny dzieci wykonywać czysto, dokładnie i zgodnie z ustalonym wspólnie wzorcem. Trzeba zwrócić uwagę w tej klasie na prace użyteczne z materiałów tekstylnych (woreczki, siatki, cerowanie).

Podobnie jak w klasach poprzednich należy zwracać uwagę na oszczędne użytkowanie materiałów i narzędzi, czasu i sił. Węzłowym zagadnieniem w nauczaniu pracy ręcznej jest gospodarność, a więc racjonalne zaplanowanie wydatków, materiałów, czasu i sił w stosunku do uzyskiwanych korzyści.

3. W klasie IV należy uprzytomnić uczniom, że na wzrost korzyści uzyskiwanych przy pracy ma wpływ przestrzeganie ładu i porządku, planowanie pracy, organizacja pracy, dokładność i sumiennność wykonania oraz oszczędne użytkowanie materiałów, narzędzi i czasu.

Pracę na lekcji zaczyna się od ustalenia przedmiotu, który ma być wykonany, a następnie — planu pracy. Trzeba podać niezbędne wiadomości o nowych dla uczniów narzędziach i zdemonstrować sposób posługiwania się nimi, omówić nieznanne dla uczniów materiały. Najwięcej czasu na lekcji należy przeznaczyć na samodzielną pracę uczniów. Kontrola pracy i wspólne omówienie jej wyników stanowi końcową część lekcji.

Samodzielną pracę wykonawczą uczniów doskonale nadaje się na zajęcia ciche w klasach łączonych. Łączyć należy z sobą w pierwszym rzędzie lekcje pracy ręcznej, realizując w każdej klasie odpowiedni program. Łączyć można lekcje pracy ręcznej z lekcjami ze wszystkich przedmiotów nauczania, zwłaszcza tymi, które wymagają organizowania zajęć głośnych.

4. Wyniki na lekcjach pracy ręcznej zależą od przygotowania niezbędnych narzędzi, materiałów, spoiw i przyborów (wymienionych w programie).

Przy układaniu rozkładu materiału nauczania pracy ręcznej należy uzależnić dobór tematów od posiadanych narzędzi i materiałów.

Nie należy planować za wiele tematów (6 — 8 w roku), natomiast położyć nacisk na rzetelne opracowanie tematów wybranych, dla osiągnięcia celów dydaktycznych i wychowawczych.

ŚPIEW

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. PIESNI

Pieśni dostosowane do zainteresowań i możliwości poznawczych i odtwórczych dzieci, nauczane ze sluchu, nie przekraczające rozpiętości materiału dźwiękowego (od *h* małego do *e* dwukreślnego). Kanony dwugłosowe. Pieśni o Ojczyźnie, o pracy i życiu ludzi, o przyrodzie, pieśni harcerskie, żołnierskie, ludowe — polskich i innych kompozytorów.

II. ĆWICZENIA I WIADOMOŚCI

1. Ćwiczenia słuchowe

Śpiewanie z nazwami solmizacyjnymi gam majorowych *Do*, *Re*, *Mi* oraz trójdźwięków I stopnia bezpośrednio po pieśniach, zapisanych w tonacjach *C*, *D*, *Es*, *E-dur*.

Powtarzanie znanych pieśni z przemilczeniem kolejnych taktów parzystych lub nieparzystych, a także gamy *C*-major z przemilczeniem stopni: a) parzystych, b) nieparzystych, c) dwóch sąsiednich w określonym miejscu. Rozpoznawanie i śpiewanie ze słowami wybranych fragmentów znanych pieśni, intonowanych bez słów lub zagranych na instrumencie przez nauczyciela. Śpiewanie początkowych taktów znanych pieśni z nazwami solmiza-

cyjnymi i taktowaniem z wykorzystaniem zapisu nutowego w śpiewniku. Śpiewanie gamy C-major ze zmianą kierunku od dowolnego stopnia i wskazywaniem przez nauczyciela nut zapisanych na tablicy. Śpiewanie pierwszych trzech stopni gamy C-major w różnej kolejności na podstawie nut wskazanych przez nauczyciela.

2. Ćwiczenia rytmiczne

Śpiewanie gamy rytmicznej C-major w taktach $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{4}{8}$ z zastosowaniem całych nut, półnut, ćwierćnut i ósemek.

3. Ćwiczenia głosowe

Niezbędne wskazówki, dotyczące prawidłowej postawy i funkcjonowania narządu głosu podczas śpiewu (nieznaczne wzniesienie górnych żeber, spokojny oddech, swobodny opad szczęki dolnej jak przy lekkim ziewaniu).

Śpiewanie gam C i D-major całymi nutami na zgłoskach *la, na, lo, no*.

Celowe zastosowanie różnic dynamicznych: *p*, *mf*, *f*, stosownie do charakteru pieśni, jej poszczególnych fragmentów i zwrotek.

4. Wiadomości

Wartości rytmiczne: cała nuta, półnuta, ćwierćnuta, ósemka i odpowiednie pauzy. Takt $\frac{3}{8}$. Najprostsze zestawienia wartości rytmicznych w takcie. Przedtakt. Zapisywanie gamy C-major oraz trójdźwięku I stopnia na pięciolinii z zastosowaniem poznanych wartości nut. Określenie dynamiczne: *piano*, *mezzoforte*, *forte*.

III. AUDYCJE MUZYCZNE

Śluchanie muzyki żywej lub mechanicznej, w szkołach radiofonizowanych, śluchanie muzycznych audycji radiowych dla klas III i IV. Rozpoznawanie dźwięków instrumentów muzycznych: fortepianu, skrzypiec, trąbki. Przykłady tańców polskich: krakowiaka, kujawiaka, oberka.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W klasie IV wprowadzamy klucz i pismo nutowe w zakresie gamy C-major.

Przy nauczaniu pieśni trzeba zwracać uwagę na właściwe oddechy, wymowę oraz cieniowanie: bardzo cicho, cicho, głośno, ściszenie, wzmacnianie i zmiany szybkości. Ćwiczymy rozpoznawanie taktów: dwumiaru, trójmiaru i czteromiaru, ćwiczymy śpiewanie w różnych wartościach nut (do ósemek włącznie) gamy majorowej i trójdźwięku na pierwszym stopniu.

Do lepszego wykonania pieśni przyczyniają się wydatnie ćwiczenia pomocnicze, obejmujące kształcenie głosu, słuchu oraz rytmikę muzyczną. Pobudzają one uczniów do aktywności, rozwijają zdolności muzyczne, przy ich pomocy kształtujemy niezbędne pojęcia z dziedziny muzyki, podajemy wiadomości, wyrabiamy nawyki.

Ćwiczenia pomocnicze należy prowadzić na każdej lekcji przynajmniej około 10 minut. Mogą one pozostawać w ściślejszym związku z nauczaniem nowych pieśni lub powtarzaniem dawniej wyuczonych. Płynna, śpiewna melodia narzuca się często jako odpowiedni materiał do ćwiczeń głosowych. Niektóre wybrane motywy i rytmikę innych melodii wykorzystać można jako ćwiczenia z zakresu kształcenia słuchu lub rytmiki.

2. W wyniku nauczania w klasie IV dzieci powinny: opanować 12 nowych pieśni i umieć wykonać je gładkim, miłym dla ucha głosem, poprawnie pod względem muzycznym, zgodnie z zapisem nutowym, z odpowiednim wyrazem wynikającym z muzycznej i literackiej treści utworu; zaśpiewać właściwą gamę majorową oraz trójdźwięk I stopnia z nazwami solmizacyjnymi po zakończeniu pieśni w tonacji majorowej; wykonać z taktowaniem rytmizowaną gamę C-dur z zastosowaniem wartości nut do ósemek włącznie.

3. Przy połączeniu klasy IV z III należy realizować program klasy III — z tym, że trzeba zwracać większą uwagę niż w klasie III na kierunek linii melodycznej i czystość intonacji. W klasie IV można pominąć pismo nutowe, które w przypadku pominięcia odkładamy do klasy V.

WYCHOWANIE FIZYCZNE

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ZABAWY I GRY RUCHOWE

Zabawy orientacyjno-porządkowe, np.: labirynt, podrywka toczona, piłka wżwyz.

Zabawy na czworakach, np.: wyścigi na czworakach, wyścig kozłów.

Zabawy bieżne, np.: rybacy na jezioro, sadzenie ziemniaków, wyścig z przeszkodami, sztafety wahadłowe.

Zabawy i gry rzutne, np.: obrona twierdzy, piłka w tunelu, piłka w rzędach, wybijanka w kole, nie daj piłki berkowi.

Zabawy skoczne, np.: szczur z odmianą, koszenie trawy, sztafeta ze skakankami.

Zabawy z mocowaniem, np.: kałuża, ryby w sieci, jastrząb, kwoka i pisklęta.

Zabawy, gry i ćwiczenia na śniegu i na lodzie, np.: polowanie na lisa, budowa twierdzy, walka śnieżkami, zdobywanie twierdzy, ślizganie się z niedużej pochyłości, z dotknięciem i podniesieniem leżącego na drodze przedmiotu.

II. GIMNASTYKA

Ćwiczenia porządkowe

Zbiórki w dwuszeregu, formowanie czwórek z dwuszeregu i odwrotnie, formowanie kolumny czwórkowej z kolumny dwójkowej i odwrotnie, w marszu zmiany kierunku, zatrzymywanie się na komendę.

Ćwiczenia kształtujące

1. Ćwiczenia ramion: w siadzie klęcznym, klęku lub stojąc, zaznaczenia o udo i przeniesienie ramion bokiem w górę z klaśnięciem nad głową; różne wymachy ramion w siadzie skrzyżnym, ramionami w bok — dwukrotne zaznaczenie o podłogę, wznos

ramion w bok ze zwrotem głowy w lewo i zwrot głowy w prawo; w siadzie okrocznym na ławeczce okrężne zamachy ramion i uderzanie pięścią o pięść.

2. Ćwiczenia nóg: ze wsparciem ramion o barki współwiczającego lub o drabinki — wahadłowe wymachy nóg w przód i w tył, na przemian marsz we wspięciu, pięty wysoko, stopy równoległe, stojąc w miejscu „dociąganie pięty do palców”, wspięcia z wymachem ramion w przód i opusty pięt z wymachem ramion w tył.

3. Ćwiczenia tułowia

a) skłony w przód: w rozkroku z małego opadu w przód — mocny skłon w przód z sięganiem rękami w tył poza linię pięt i energiczne rzuty ramionami w przód z podnoszeniem tułowia do opadu; siad skrzyżny, chwyt za stopy od zewnątrz — skłon tułowia w przód z przyciąganiem rękami; mały rozkrok ramiona w przód — skłon tułowia w przód z wymachem ramion w tył; w siadzie klęcznym — opady tułowia w przód z odsuwaniem i przysuwaniem krążków lub skakanek;

b) skłony w tył: w leżeniu przodem z ramionami skurczonymi — skłony tułowia w tył z uderzaniem palcami złączonych nóg o podłogę; w leżeniu przodem z ramionami w bok — skłon w tył z odchyleniem ramion; w siadzie skrzyżnym — skłon tułowia łukiem w tył;

c) ćwiczenia mięśni brzusznych: dwójkami naprzeciwko z leżenia tyłem i ze wsparciem stopami — podnoszenie nóg wwyż, w skos ponad głowę i opuszczanie; z przysiadu podpartego pochód rękami w przód do podporu o nogach prostych i wysoko uniesionych biodrach, a następnie podskok w przód do przysiadu podpartego; leżenie tyłem, nogi ugięte i postawione stopami na ziemi — wyprost nóg w górę w skos, opust w dół i nie dotykając podłogi postawić stopy ze skurczem kolan na ziemi;

d) skłony w bok: w rozkroku dwójkami twarzą do siebie z rękami na barkach współwiczającego skłony w lewo i w prawo; w małym klęku okrocznym ze skurczem ramion — skłon w prawo z wyprostem prawej ręki w bok, a lewej wwyż (to samo, tylko w przeciwnym kierunku); klęk zwarty, ramiona skurczone; skłony boczne z pogłębieniem;

e) skręty: rozkłąk podparty, lewa ręka wsparta na podłodze, prawa lekko zwinięta w pięść przed klatką piersiową — rytmiczne skręty w prawo, następnie to samo w drugą stronę; siad okroczny na ławce, jedna ręka wyprostowana spoczywa na barku poprzednika, druga wzniesiona w bok — ze skrętem tułowia zamach wyprostowanej ręki w tył, w górę z dopełnieniem zamachu;

f) skrętoskłony: z klęku, a następnie z przysiadu podpartego na ławce prawidłowy chód na czworakach jako przygotowanie do pelzania; w dwójkach w rozkroku ćwiczący zwróceni do siebie prawymi bokami — skręt w prawo, dwa klaśnięcia o dłonie współwiczającego na wysokości twarzy, po czym silny skręt w lewo, skłon i dwukrotne zaznaczenie o piętę lewej nogi, to samo w drugą stronę.

Ćwiczenia użytkowe

1. Ćwiczenia równowagi bez przyrządów: walka kogutów; w zwarciu „łapki”.

2. Ćwiczenia równowagi na przyrządzie: przejście po listwie ławeczki z przekraczaniem przeszkody, przenoszeniem przedmiotów; przejście po równoważni na wysokości 60 — 70 cm; przejście po równoważni pod przeszkodą (poprzeczka lub linka) zawieszoną nad przyrządem na wysokości pasa.

3. Ćwiczenia zwinności: przewrót w przód z biegu, z odbicia obunóż i jednonóż; przewrót w tył z siadu.

4. Zwisy i podpory: drażek lub tram na wysokości pasa — odmyk o nogach skurczonych; wspinanie z pomocą nóg po linie z węzłami; na drabinkach — ze stania przodem na drabince przysiad zwieszony; ze stania przodem na drabince z chwytem na wysokości barków — wyprost ramion z jednoczesnym ugięciem bioder; ze zwisu tyłem — zeskok do przysiadu podpartego.

5. Rzuty: rzut małymi piłeczkami do tarczy o wymiarach 1 m^2 z otworem o średnicy 40 cm z odległości 6 m; rzuty małą piłeczką na odległość.

6. Skoki: zeskok w głąb z wysokości 60 cm; skok wwyż 70 cm; skok w dal z miejsca 100 cm; przeskok rozkroczny ze wsparciem rąk na barkach współwiczającego klęczącego jednonóż.

III. ĆWICZENIA I UKŁADY MUZYCZNO-RUCHOWE

Zabawy ze śpiewem np. „Skakanka”, „Dzieci i żołnierze”, „Na krakowską nutę”.

Tańce narodowe

Ludowy krakowiak z przyśpiewką. Elementy krakowiaka, kroki taneczne: krok hołubcowy z wymachem ręki wzwyż — w skos jednoimiennie, krok obrotowy krakowiaka. Układy.

Tańce regionalne

„Kowol” (kowal), „Mietlorz” (miotlarz), „Owczarek”, „Kozio-rajka”.

Ćwiczenia rytmiczne pomocnicze (jak w klasach I—III).

Korowody marszem, biegiem i podskokami zmiennymi w kołach, wężach i parami w rozmaitych kierunkach.

IV. SPORTY I WYCIECZKI

Sporty

Pływanie. Wytrzymywanie leżenia na wodzie. Holowanie na piersiach i grzbiecie przez współwiczającego. Pływanie prymitywne na piersiach i grzbiecie na coraz dłuższych odcinkach. Z rozbiegu skoki do wody na nogi z wysokości około 50 cm do całkowitego zanurzenia się.

Saneczkarstwo. Wyścigi sanek przez pchanie. Zjazd pod bramkami ustawionymi w jednej linii i w liniach krzywych. Zjazd z zakrętami.

Narciarstwo. Podchodzenie schodkowaniem w przód. Zjazd przez fałdę wklęsłą. Ześlizg na garbie terenowym z zatrzymaniem się do stoku. Małe podskoki w niezbyt szybkiej jeździe z unoszeniem dziobów nart w górę. W zjeździe zmiana śladu podskokiem obunóż w prawo i w lewo. Przygotowanie do skoku terenowego. Wycieczka do 1 godziny.

Łyżwiarstwo. Jazda na obwodzie dużego koła, ósemki. Przekładanka. Przeskakiwanie znaków narysowanych na lodzie. Jazda w tył na obu nogach. Jazda w tył na jednej nodze. Przejście z jazdy w przód do jazdy w tył i odwrotnie.

Wycieczki z atletyką i ćwiczeniami terenowymi

Marsze i wycieczki. Przynajmniej jedna czterogodzinna wycieczka na odległość 6 km z szybkością marszu 4 km na 1 godzinę. Stosować marsze na przełaj do 30 min. na 1 — 1,5 km w zależności od stopnia trudności terenu.

Krótkie biegi: terenowe biegi z przeszkodami w średnim tempie.

Atletyka terenowa. Ćwiczenia zręczności, skoki, rzuty, pełzanie — jak w klasie III, tylko zwiększyć wymagania.

Ćwiczenia orientowania się w terenie: wyszukiwanie czterech stron świata przy pomocy znaków terenowych; wybieranie z punktu obserwacyjnego miejsca odpowiedniego do krycia się.

Ćwiczenie spostrzegawczości: opisywanie przedmiotów zauważonych w określonym terenie; omijanie strażnika stojącego w znanym punkcie.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W trosce o higieniczne warunki i prawidłowy rozwój fizyczny dzieci należy stosować się do wskazówek podanych w klasach poprzednich. Dzieci kończące klasę IV powinny mieć w pełni ugruntowany nawyk utrzymywania prawidłowej postawy, co ma szczególne znaczenie ze względu na możliwości osłabienia i zmian rozwojowych w bliskim już okresie dojrzewania.

Zajęcia w klasie IV mogą odbywać się na lekcjach 45-minutowych, przy czym przebieg lekcji powinien być żywy i intensywny.

Dzieci w klasie IV powinny mieć dużo różnych zabaw i gier ruchowych. Miernikiem wartości pracy nauczyciela w latach poprzednich jest m. in. to, w jaki sposób dzieci potrafią zorganizować sobie i wykorzystać czas wolny od lekcji.

Dla podniesienia kondycji fizycznej dzieci należy dążyć, aby jak najwięcej lekcji odbywało się na świeżym powietrzu. Względy

higieny wymagają również przebywania dzieci na świeżym powietrzu w czasie przerw międzylekcyjnych.

2. Prowadząc lekcje z klasach łączonych należy w pierwszym okresie opierać się na materiale klasy niższej, a następnie przejść do materiału klasy wyższej, różnicując przy tym zakres wymagań.

3. W przeważających w klasie IV grach należy doprowadzić do możliwie szybkiej i dokładnej orientacji, umiejętności solidarnego współdziałania w zespole i współzawodnictwa oraz doskonałej szybkości i zręczności. W zabawach i grach z piłką należy systematycznie ćwiczyć umiejętność celnych rzutów i pewnych chwytów piłki z ruchu.

Celem zahartowania dzieci należy w pełni wykorzystać okres zimowy dla przeprowadzenia zabaw i gier na śniegu i na lodzie. W tej klasie należy nauczyć dzieci zabaw z mocowaniem, co stawia zwiększone wymagania w zakresie dyscypliny.

4. W ćwiczeniach porządkowych dzieci powinny opanować umiejętność odliczania w kolumnie pojedynczej, zatrzymywania się na komendę oraz formowania kolumny czwórkowej i dwuszeregu wg obowiązujących przepisów musztry.

W ćwiczeniach użytkowych obowiązuje: przejście po listwie ławeczki w przód pod przeszkodą lub z przekraczaniem przeszkody; przewrót z rozbiegu z odbicia obunóż i przejściem podskokiem do postawy, wykonanie odmyku o nogach skurczonych.

Umiejętności z zakresu ćwiczeń i układów muzyczno-ruchowych, nabyte w klasach poprzednich, należy utrwalić.

Z nowego materiału należy nauczyć dzieci hołubcowego, obrotowego krakowiaka z wymachami rąk, hołubców jedno- i różnokierunkowych, figury obrotów bez doskoku i z doskokiem.

Zwiększenie wymagań dotyczy zarówno dokładności wykonania ruchu, jak i umiejętności wiązania różnych tematów w złożone układy. Z tańców regionalnych należy opanować „Kowala” i „Miotlarza”.

W poszczególnych działach sportu należy osiągnąć: w zakresie pływania umiejętność przepłynięcia prymitywnym sposobem dystansu 5 m; w zakresie saneczkarstwa umiejętność zjazdu na

wprost przez garb i wykonanie zakrętu; w zakresie narciarstwa opanowanie kroku zwykłego z kijkami, zwrotu skokiem, podchodzenia schodkowaniem w przód, umiejętność zastosowania różnych pozycji zjazdowych do nierówności terenu (garb, fałda wklęsła, próg terenowy), wyjazdu na przeciwstok i ześlizgu na garbie terenowym z zatrzymaniem się do stoku; w zakresie łyżwiarstwa umiejętność jazdy na łyżwach w przód i w tył oraz przekładanki w przód; w atletyce i ćwiczeniach terenowych opinać wskazany materiał.

SPIS LEKTURY DLA UCZNIÓW KLAS I — IV

KLASA I i II

- K. Artyniewicz, W. Szulc: *Agnieszka z orzeszka*
E. Czaruszyn: *Dzieci leśne*
J. Ejsmond: *Baśń o ziemnych ludkach*
St. Jachowicz: *Pan kotek był chory*
Cz. Janczarski: *Wesoły Florek*
Cz. Janczarski: *Jak Wojtek został strażakiem*
M. Jaworzakowa: *Jacek, Wacek i Pankracek*
M. Konopnicka: *Na jagody*
M. Konopnicka: *O Janku Wędrowniczku*
M. Konopnicka: *Stefek Burczymucha*
M. Konopnicka: *Szkolne przygody Pimpusia Sadełko*
M. Kownacka: *Płastusiowy pamiętnik*
M. Kownacka: *Przygody Plastusia*
M. Krukówna: *Ulepianki, malowanki*
L. Krzemieniecka: *O czym cyka świerszcz z kącika*
L. Krzemieniecka: *Leśne rachuneczki*
L. Krzemieniecka: *Leśne rachuneczki. O krasnalu Halabale*
W. Osiejewa: *Czarodziejskie słowo*
J. Porazińska: *W Wojtusiowej izbie*
J. Porazińska: *Psotki i śmieszki*
J. Porazińska: *Maciuś Skowronek*
J. Porazińska: *Agata nogą zamiata*
J. Porazińska: *Zuchwały strzyżyk*
E. Szelburg-Zarembina: *Wesołe historie*
E. Szelburg-Zarembina: *Mały Afrykańczyk*
K. Szpalski, M. Załucki: *Ananasy z naszej klasy*
S. Szuchowa i H. Zdzitowiecka: *Od wiosny do wiosny*
E. Szwarz: *Uczennica I klasy*

- J. Tuwim: *Lokomotywa*
 J. Tuwim: *Słoń Trąbalski*
 S. Zawadzka: *Gaptuś i Kruczek*

KLASA III

- H. Bobińska: *O kotku góralu*
 J. Broniewska: *Filip i jego załoga na kółkach*
 J. Brzechwa: *Opowiedział dzięcioł sowie*
 J. Brzechwa: *Tańcowała igła z nitką*
 P. Gamarra: *Zaczarowane wyrazy*
 J. Grabowski: *Reksio i Pucek*
 K. Gruszczyński: *Stare Miasto*
 H. Januszewska: *Siwa gaska, siwa*
 A. Kardaszowa: *Mały Rob*
 M. Kędziorzyna: *Wędrówki szyszkowego dziadka*
 M. Konopnicka: *Jak to ze lnem było*
 M. Konopnicka: *Co słonko widziało*
 M. Kownacka: *Dzieci z Leszczynowej Górki*
 A. Lindgren: *Dzieci z Bullerbyn*
 W. Majakowski: *Kim chciałbym zostać*
 A. Puszkina: *Bajka o rybaku i złotej rybce*
 K. Szpalski, M. Załucki: *Dziwne przygody płynącej wody*
 S. Themerson: *Pan Tom buduje dom*
 H. Zdzitowiecka: *Tęcza w kropli wody*

KLASA IV

- E. Amicis: *Mały pisarczyk z Florencji*
 J. Ch. Andersen: *Wybór baśni*
 H. Bobińska: *Lipniacy*
 Z. Charszewska: *Franek, jego pies i spółka*
 C. Collodi: *Pinokio*
 A. Gajdar: *Czuk i Hek*
 M. Górska: *Pięciu braci Li*
 J. Grabowski: *Opowiadanie*
 H. Januszewska: *O flisaku i Przydróżce*
 H. Januszewska: *Pyza na polskich drózkach*

- M. Konopnicka: *Franek*
M. Konopnicka: *O krasnoludkach i sierotce Marysi*
M. Kownacka: *Rogaś z doliny Rostoki*
M. Kownacka: *Szkoła nad obłokami*
A. A. Milne: *Chatka Puchatka*
A. A. Milne: *Kubuś Puchatek*
M. Niżyński: *Soła*
J. Porazińska: *Kacperek*
J. Porazińska: *Tajemnicze butki*
J. Przymanowski: *Tajemnica wzgórza 117*
E. Szelburg-Zarembina: *O warszawskiej Syrenie*
A. Świrszczyńska: *Opowieści dawnej treści*
Ir. Tuwim: *Marek Wagarek*
M. Zarembińska: *Dzieci Warszawy*

SPIS WYDAWNICTW METODYCZNYCH DLA NAUCZYCIELI
KLAS I — IV

Język polski

- H. Kien, J. Rytłowa: *Ćwiczenia słownikowe. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu*
- L. Jeleńska: *Szkola kształcąca*
- J. Dryjański: *Pomoce naukowe wykonywane w szkole. Zeszyt IV*
- M. Falski: *Przewodnik metodyczny do elementarza*
- M. Falski: *Przewodnik metodyczny do ćwiczeń elementarзовych*
- Z. Parnowski, F. Szedny, J. Szulecka: *Przewodnik metodyczny do czytanek dla kl. II*
- St. Aleksandrzak, J. Malendowicz, Z. Przyrowski: *Przewodnik metodyczny do czytanek dla kl. III*
- St. Aleksandrzak, J. Malendowicz, Z. Przyrowski: *Przewodnik metodyczny do czytanek dla kl. IV*
- R. Szklar i B. Kobyliński: *Ciche czytanie*
- H. Kien: *Ciche czytanie*
- J. Rytłowa: *Czytanie w szkole*

Biologia

- H. Obiezińska: *Nauka o przyrodzie dla klasy IV*
- A. Dziurzyński: *Szkolne wycieczki*
- A. Dziurzyński: *Szkolne wycieczki zoologiczne*
- J. Sokolowski: *Przewodnik do rozpoznawania ptaków krajowych w warunkach naturalnych*
- M. Skatkin: *Metodyka nauczania przyrody w szkole początkowej. PZWS, Warszawa 1953*

Geografia

- Instytut Pedagogiki: *Pomoce naukowe wykonywane w szkole. Zeszyt III*
- J. Wiszniewicz i G. Wuttke: *Materiały do metodyki nauczania geografii*
- G. Wuttke: *Ćwiczenia i wycieczki w nauczaniu geografii*

- J. Mrożkiewicz: *Jak powtarzam i utrwalam materiał nauczania geografii w kl. IV* (Instytut Pedagogiki)
- J. Górski, M. Kozak, St. Korzeniowski, Wł. Piotrowski: *Próby realizacji programu geografii ogólnej w kl. IV*

Matematyka

- J. Hawlicki: *Z doświadczeń nauczania arytmetyki w klasie I*
- J. Hawlicki: *Z doświadczeń nauczania arytmetyki w klasie II*
- J. Hawlicki i W. Borowski: *Z doświadczeń nauczania arytmetyki w klasie III*
- J. Hawlicki i W. Borowski: *Z doświadczeń nauczania arytmetyki w klasie IV*
- L. Jeleńska: *Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania*

Śpiew

- Fr. Jasionowski, H. Lisowska, A. Suzin: *Nauczanie śpiewu w klasie I i II*
- St. Wasiak, H. Lisowska, Fr. Jasionowski, A. Suzin: *Przewodnik metodyczny do śpiewników dla klas III i IV*
- St. Wasiak: *Dźwięki i nuty*
- St. Wasiak: *Metodyka nauczania śpiewu w szkole podstawowej*
- J. Życzkowski: *Metodyka nauczania śpiewu w klasach I — IV*

Rysunek i praca ręczna

- St. Gabriel i J. Mazurek: *Zajęcia praktyczne dziecka w szkole i w domu. Cz. I dla kl. I i II, cz. II dla kl. III i IV*
- W. Czyżycki: *Prace z papieru, kartonu i tektury*
- B. Kiernicki: *Ilustrowany przewodnik do programu nauczania rysunku w kl. I — IV*
- K. Zajda: *Praca ręczna w klasie I — IV*
- K. Zajda: *Praca ręczna. Materiały do metodyki nauczania początkowego*
- B. Kiernicki i K. Lech: *Kształcenie politechniczne w nauczaniu pracy ręcznej*
- W. Świerczyński: *Lamanki z papieru*
- K. Artyniewicz i W. Szulc: *Brygada zapaleczaków*
- J. Mrożkiewicz: *Nauczanie rysunku w kl. I — IV. Wskazówki metodyczne*

Wychowanie fizyczne

- M. Niewiadomski: *Poradnik dla nauczycieli wychowania fizycznego*
- P. Rudik i W. Koronowski: *Wychowanie fizyczne uczniów kl. I — IV*
- R. Trześniowski: *O wychowaniu fizycznym dzieci i młodzieży*

- R. Trześniowski: *Zabawy i gry ruchowe* (wyd. Sport i Turystyka)
- A. Balcerrek i B. Laurentowski: *Wychowanie fizyczne w kl. I — IV*
- H. Gerlowski: *Materiały pomocnicze do planowania i wychowania fizycznego w szkołach podstawowych dla klas I — IV.* (Praca zbiorowa) (Biblioteka Metodyczna CODKO)
- J. Kutzner (red.): *Wychowanie fizyczne w szkole podstawowej*

*

* — *

Praca w klasach łączonych. „Wspólna Sprawa”. 1953

Praca zbiorowa pod redakcją dr T. Wróbla: *Materiały metodyczne do nauczania w klasach I — IV* (w przygotowaniu)

Czasopisma

Życie Szkoły

Klasy Łączone

CZĘŚĆ TRZECIA

PROGRAM NAUCZANIA DLA KLAS V — VII

UWAGI WSTĘPNE

Program nauczania dla klas V — VII szkoły podstawowej opracowano w układzie przedmiotowym, gdyż wskazane jest, aby w tych klasach nauczanie poszczególnych przedmiotów powierzano nauczycielom posiadającym określoną specjalność.

Program każdego przedmiotu zawiera uwagi wstępne, materiał nauczania oraz uwagi o realizacji programu i wynikach nauczania. W uwagach wstępnych wymieniono cele nauczania oraz podano ogólne wskazówki metodyczne odnoszące się do realizacji całości programu danego przedmiotu. Wytyczne bardziej szczegółowe, wskazujące jak należy realizować program w poszczególnych klasach i jakie osiągać wyniki, zawarte są w uwagach o realizacji programu, zamieszczonych po materiale nauczania każdej klasy.

Zamieszczona przy programie każdego przedmiotu bibliografia zawiera najważniejsze i dostępne pozycje wydawnicze, które mogą ułatwić nauczycielowi pogłębienie wiedzy i usprawnienie metod nauczania.

JĘZYK POLSKI

UWAGI WSTĘPNE

1. Nauczanie języka polskiego jest podstawowym elementem ogólnego kształcenia uczniów w naszej szkole i jednym z najważniejszych czynników ich rozwoju umysłowego oraz kształtowania ich postawy społeczno-moralnej.

Rozwój myślenia dziecka dokonuje się równocześnie z rozwojem jego mowy. Wzbogacanie zakresu wiedzy przez zdobywanie nowych wyobrażeń i pojęć odbywa się równolegle z pomnażaniem zasobu słownikowego i osiąganiem sprawności językowej. Wyrabianie ścisłości myślenia, której wyrazem jest jedność i dokładność wypowiedzi, znajduje oparcie w poznawaniu zasad gramatyki języka ojczystego.

Przyzwyczajanie ucznia do rzeczowego, jasnego i dokładnego wypowiadania się ma ogromne znaczenie wychowawcze. Ćwiczy bowiem zdolność obserwacji, rzetelność myśli, naturalność i swobodę wypowiedzi, wpływając tym samym na wyrabianie odpowiednich właściwości charakteru.

Dążenie do zdobycia poprawności językowej przez uczniów oraz do bogacenia ich słownictwa jest stałym obowiązkiem nauczycieli wszystkich przedmiotów, gdyż tylko w ten sposób nauczanie języka polskiego w szkole podstawowej spełni wyznaczoną mu rolę.

Umiejętność posługiwania się językiem ojczystym w mowie i piśmie jest niezbędnym warunkiem powodzenia w uczeniu się innych przedmiotów. Opanowanie na lekcjach języka polskiego różnych form ćwiczeń w mówieniu i pisaniu jest przydatne w nauczaniu historii, geografii, biologii, fizyki i chemii. Również nauka języka obcego może dać dobre wyniki jedynie po przyswojeniu sobie przez uczniów zasadniczych wiadomości z gramatyki języka ojczystego.

2. Lektura utworów literackich przyczynia się do lepszego poznania świata i ludzi oraz zagadnień życia społecznego, budzi umiłowanie literatury ojczystej, zdolność rozumienia i przeżywania dzieł literackich i języka poetyckiego. Omawianie utworów literackich kształci m. in. umiejętność stosowania właściwych kryteriów estetycznych. Lektura, będąc jednym ze źródeł poznania życia narodów i społeczeństw w przeszłości i teraźniejszości, daje możliwość poznania i zrozumienia procesu historycznego i przemian zmierzających do osiągnięcia ustroju sprawiedliwości społecznej i postępu we wszystkich dziedzinach. Uświadomienie młodzieży kierunku rozwoju społecznego stać się powinno dla niej podniętą do udziału w budownictwie socjalistycznym. Lektura odpowiednio dobranych utworów dopomoże do osiągnięcia tego celu. Młodzież znajdzie w tych utworach wyrosłe z podłoża społecznego wzory takich zalet charakteru, jak pracowitość, wytrwałość, poczucie odpowiedzialności, właściwy stosunek do pracy i własności społecznej, ofiarność w pracy, umiłowanie prawdy, odwaga cywilna, solidarność, wrażliwość na dobro i zło, gotowość do poświęceń. Lektura spełni swoje zadanie wychowawcze tym lepiej, im bardziej uwydatni związek między kształtowaniem się tych zalet, a uczestnictwem jednostki w procesie walk o wyższe formy współżycia między ludźmi, im lepiej uświadomi związek między postępowymi ideami w różnych okresach i środowiskach a dzisiejszą pracą naszego narodu dla budowy socjalizmu.

Nauka literatury powinna rozwijać miłość i przywiązanie do kraju ojczystego budującego ustrój sprawiedliwości społecznej, oraz poczucie solidarności ze wszystkimi postępowymi siłami świata.

Podstawowe wiadomości o książce mają nauczyć młodzież techniki posługiwania się podręcznikiem, książką popularnonaukową i czasopiśmie, korzystania z biblioteki, słowników, encyklopedii oraz zasad samouctwa osobistego i samokształcenia zespołowego, co jest bezpośrednią pomocą w nauczaniu w zakresie wszystkich dziedzin wiedzy.

3. Cele nauczania języka polskiego w szkole podstawowej można krótko sformułować w sposób następujący:

a) w zakresie nauki o języku

— przyswojenie wiadomości w stopniu umożliwiającym poprawne pod względem stylistycznym, gramatycznym i ortograficznym wyrażanie myśli w mowie i piśmie,

— zaznajomienie z podstawami systemu gramatycznego języka polskiego,

— kształcenie logicznego myślenia uczniów;

b) w zakresie lektury i ćwiczeń w mówieniu i pisaniu

— doskonalenie nabytej przez uczniów w pierwszych latach nauczania techniki czytania, mówienia i pisania,

— wdrażanie do estetycznego czytania,

— opanowanie techniki uczenia się na pamięć i wygłaszania tekstów literackich,

— poznanie wybranych utworów najwybitniejszych naszych pisarzy oraz najważniejszych wiadomości o ich życiu i znaczeniu dla kultury narodu,

— wdrażanie do analizy treści i formy utworów literackich oraz przyswojenie podstawowych wiadomości z nauki o literaturze,

— wdrażanie do wypowiedzania się w różnorodnych formach, jak: opowiadanie, opis, charakterystyka, streszczenie, sprawozdanie, układanie planu opracowywanego tekstu, planu wypowiedzi ustnej i pisemnej,

— wdrażanie do posługiwania się książką, słownikiem, katalogiem bibliotecznym,

— wyrabianie nawyku czytania oraz budzenie zamiłowania do lektury książek beletrystycznych, popularnonaukowych i czasopism,

— wyrabianie zamiłowań estetycznych,

— budzenie miłości do języka ojczystego, lektury i kultury narodowej,

— kształtowanie moralności socjalistycznej, przygotowanie do czynnego udziału w życiu społecznym,

— wyrabianie na podstawie przerobionego materiału świadomości osiągnięć Polski Ludowej w dziedzinie kulturalnej, politycznej, społecznej i gospodarczej.

4. Program nauczania języka polskiego w każdej klasie obejmuje lekturę, ćwiczenia w mówieniu i pisaniu oraz naukę o języku. Materiał każdego z tych działów jest ściśle określony, zagadnienia i sposób opracowania są odmienne, ale często nasuwa się sposobność powiązań między nimi. Dotyczy to zwłaszcza wiązania lektury z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu oraz ćwiczeń w mówieniu i pisaniu z nauką o języku.

Program lektury podstawowej obejmuje głównie utwory o wysokiej wartości wychowawczej i artystycznej. Nauczyciel może wybierać teksty literackie, reportaże lub utwory o charakterze popularnonaukowym z wypisów, pisemek i z wydawnictw literatury dla dzieci i młodzieży (*Płomyk, Świat Młodych, Czyn Młodzieży, Na Przełaj*), zawierające obrazy z życia współczesnego w Polsce Ludowej i innych krajach ze szczególnym uwzględnieniem życia dzieci i młodzieży. Nazwiska autorów w programie lektury podane są w układzie chronologicznym. Nie upoważnia to do prowadzenia w szkole podstawowej propedeutycznego kursu historii literatury. Ujęcie historyczno-literackie przerasta możliwości umysłowe uczniów szkoły podstawowej i nie jest zgodne z założeniami programu. Nie należy więc wprowadzać takich pojęć, jak: Oświecenie, Romantyzm, Pozytywizm, można natomiast odpowiednio do poziomu umysłowego uczniów tam, gdzie to potrzebne do zrozumienia utworu, wiązać jego genezę, ideę oraz postacie bohaterów z tłem historycznym epoki powstania utworu, bądź epoki, do której odnosi się jego akcja. Nie ma również konieczności opracowywania utworów w takiej kolejności, w jakiej zostały wymienione w programie. Kolejność tę można zmieniać, jeśli jest to korzystne ze względów natury dydaktycznej lub wychowawczej.

Najważniejszą formą pracy nad tekstem literackim w klasach V — VII jest staranne odczytanie go, by uczniowie mogli dokładnie poznać jego treść i odczuć piękno jego formy. To ułatwi wydobycie najważniejszych zagadnień, które wyznaczają tok pracy nad utworem. Wokół opracowywanego utworu skupiać należy wymienione w programie ćwiczenia o charakterze sprawnościowym.

W dziale lektury podstawowej przy każdym tytule utworu wymienione zostały przykładowo zagadnienia, które mogą ułatwić

nauczycielowi przeprowadzenie analizy jego treści i formy. Nauczyciel może zależnie od zainteresowań zespołu uczniów, poziomu rozwoju umysłowego, środowiska itd. niektóre z tych zagadnień pominąć, zmienić, rozszerzyć, wprowadzić nowe, gdyż zostały one podane w programie dla zorientowania nauczyciela w głównych problemach utworu, dostępnych dla ucznia.

Analiza utworów literackich w szkole podstawowej nie może być wyczerpująca, musi jednak być tak przeprowadzona, by osiągnąć określone programem nauczania cele kształcące, poznawcze i wychowawcze.

Podając wiadomości o życiu twórców naszej literatury, sztuki i nauki, należy ograniczyć się do ukazania poszczególnych postaci na tle obrazu przemawiającego do wyobraźni uczniów. Krótkie informacje o życiu oraz lektura utworów pisarza powinny ukazać jego znaczenie dla kultury narodowej. Życiorysy autorów pozna młodzież dopiero w szkole średniej w systematycznym kursie literatury; opowiadania z życia pisarza mają na celu tylko zbliżenie uczniów do postaci twórcy i jego dzieła.

Na materiale lektury nauczyciel obowiązany jest kształcić umiejętności praktyczne, stanowiące podstawę pracy umysłowej uczniów: umiejętność czytania, posługiwania się książką, układania planu, streszczenia, referowania, opracowywania zagadnień na podstawie zebranego materiału itp.

Cwiczenia w czytaniu, mówieniu i pisaniu związane z lekturą mogą mieć różne formy, np.: czytanie w domu z obowiązkiem zdania sprawy w klasie, przygotowania cytatów; czytanie urywków tekstów w klasie głośne i ciche w toku analizy utworów, zbieranie i porządkowanie materiału do charakterystyki postaci, układanie planu, streszczenie ustne i pisemne, opowiadanie o losach bohatera i przebiegu wydarzeń, wyodrębnianie opisów z tekstu, opisywanie na podstawie obserwacji.

Każde czytanie powinno być jednocześnie ćwiczeniem w poprawnym, czystym, naturalnym wymawianiu. Trzeba również poświęcać specjalne ćwiczenia na estetyczne recytowanie, po uprzednim opracowaniu treści i formy odpowiednich tekstów. Recytacje indywidualne, chóralne i zespołowe są ważnym czynnikiem wychowania estetycznego.

W ćwiczeniach w mówieniu i pisaniu związanych z lekturą należy stosować wszystkie wymienione w programie formy wypowiedzi uczniów, a więc opowiadanie, opis, streszczenie, sprawozdanie, plan, notatka, dyskusja, charakterystyka.

Cwiczenia w mówieniu i pisaniu nie związane z lekturą mają duże znaczenie praktyczne. Różne sytuacje i sprawy życiowe wymagają umiejętności opowiadania i opisu (np. opisu postaci, sytuacji, krajobrazu), umiejętności napisania podania, życiorysu, listu, protokołu, zawiadomienia, ogłoszenia, umiejętności zreferowania jakiejś sprawy, zabrania głosu w dyskusji itp. Konieczne jest więc w klasach V — VII stosowanie takich ćwiczeń. Przygotowują one uczniów do wypowiadania się o życiu bieżącym i do kontaktowania się z ludźmi.

Stosując ćwiczenia w mówieniu i pisaniu, trzeba bardzo skrupulatnie przestrzegać poprawności i jasności w wypowiedziach uczniów oraz wymagać możliwie dokładnego i precyzyjnego wyrażania przez nich myśli.

Cwiczenia słownikowe powinny być prowadzone w ścisłym powiązaniu z analizą językową tekstu literackiego, przygotowaniem samodzielnych wypowiedzi ustnych, poprawianiem prac domowych i klasowych, wspólnym redagowaniem różnego rodzaju pism itp. Głównym celem ćwiczeń słownikowych jest bogacenie słownika uczniów.

Wiele wysiłku od nauczyciela wymaga nauka pisania wypracowań: właściwego doboru i układu treści, zachowania proporcji poszczególnych części, graficznego układu itp. Na te sprawy należy zwracać uwagę uczniów przy każdej okazji oraz poświęcać im oddzielne lekcje lub części lekcji.

Sformułowania programowe w zakresie podstawowych wiadomości z nauki o literaturze są przeznaczone wyłącznie dla nauczyciela i nie mogą być traktowane jako tematy jednostek lekcyjnych.

Wiadomości z teorii literatury powinny być podawane uczniom jak najprzystępniej i w ścisłym związku z analizą tekstów. Wiadomości te można rozszerzać lub zwężać, zależnie od poziomu uczniów w klasie. Chodzi tu głównie o zwracanie uwagi uczniów na wybrane zjawiska językowo-stylistyczne, kompozycyjne, na sposób wprowadzania postaci, sposób ich charakteryzowania itp.

a nie o opanowanie terminologii używanej w teorii literatury, ani o wyuczenie definicji. Wiadomości te będą uczniowie zdobywać stopniowo oraz rozszerzać je i pogłębiać przy omawianiu coraz nowych utworów. Na podstawie typowych przykładów kształtować należy pojęcia z teorii literatury, których skryształizowanie nastąpi w dalszych latach nauki.

Podstawowe wiadomości o książce w klasach V — VII stopniowo się rozszerzają. W związku z pracą nad lekturą uczniowie powinni zdobywać umiejętności pracy z tekstem, np. umiejętności wyszukiwania materiału do określonego zagadnienia, wypisywania cytatów z podaniem źródła i posługiwania się nimi w wypowiedziach ustnych i pisemnych, wypisywania wyrazów niezrozumiałych. Tego rodzaju ćwiczenia powinny być stosowane jak najczęściej na lekcjach, a po odpowiednim wdrożeniu — także w domu.

Konieczne są także ćwiczenia w posługiwaniu się opisem bibliograficznym karty tytułowej książki (nazwisko i imię autora, tytuł, podtytuł, miejsce i rok wydania, firma wydawnicza), spisem treści i wstępem

Nie można się ograniczyć do zapoznania uczniów z układem książki i czasopisma, z ich produkcją i rozprowadzaniem, trzeba nauczyć młodzież posługiwania się podręcznikiem, książką i czasopismem jako narzędziem pracy, trzeba ją zaznajamiać z techniką pracy umysłowej. W związku z tym należy wdrażać uczniów do używania zakładek, umiejętnego wybierania cytatów, do robienia notatek, planowego gromadzenia materiału do wypowiedzi ustnych i pisemnych, zbierania ilustracji i wycinków z czasopism. Umiejętności te są konieczne również w pracy szkolnej, zwłaszcza w klasach łączonych. W taki sposób uczniowie otrzymują przygotowanie do pracy samokształceniowej, jaką mogą podjąć po ukończeniu szkoły.

5. Nauczanie gramatyki, ortografii i przestankowania w klasie V — VII szkoły podstawowej służy zarówno poznaniu podstaw systemu gramatycznego języka polskiego, jak i celom praktyczno-normatywnym. W zakresie podstawowych działów gramatyki: głosowni, części mowy, składni, ogranicza się wiadomości teoretyczne głównie do tych, które porządkują wiedzę ucznia lub służą

osiągnięciu poprawności językowej. Materiał nauczania jest tak ułożony, aby podkreślić związki między poszczególnymi działami gramatyki, zwłaszcza między morfologią a składnią. Nakłada to na nauczyciela obowiązek rozpatrywania łącznie np. form fleksyjnych części mowy i ich roli w zdaniu, a przy nauczaniu składni obowiązek wskazywania na sposoby wyrażania części zdania za pomocą odpowiednich części mowy i na zależność od tego ich form fleksyjnych. W ten sposób dzieci mogą zrozumieć prawa rządzące językiem i sens uczenia się gramatyki.

Obserwacja zjawisk językowych, ich analiza i dochodzenie do umotywowanych uogólnień kształci logiczne myślenie ucznia, jednak nie można stosować wyłącznie tej metody, czasem trzeba użyć metody podającej, a stosując zarówno jedną jak i drugą dbać o dostarczenie uczniom zasobu konkretnych wiadomości, które powinni zapamiętać. Nie jest to jednoznaczne z wyuczaniem się na pamięć prawideł i definicji, znajomość zjawisk językowych winna być poparta umiejętnym dobieraniem przykładów lub rozpoznaniem odpowiednich form w tekście.

Uczniowie wynieśli z klas I — IV sporo wiadomości z zakresu gramatyki. Wiadomości te w klasach V — VII powinny stanowić podstawę do wprowadzania nowych zagadnień. Powtarzanie przyswojonego materiału nie może być czysto mechaniczne. Należy na początku lekcji powtarzać krótko te wiadomości, które są potrzebne do zrozumienia nowego tematu. Na przykład przed wprowadzeniem pojęcia zaimka rzeczownego przypominamy, że rzeczowniki odnoszą się do osób, rzeczy itp., że nazywają je i odpowiadają na pytanie *kto?* lub *co?* Wyróżniając zaimki rzeczowne dzieci przekonują się, że wprawdzie odpowiadają one na te same pytania co rzeczowniki, lecz nie nazywają przedmiotów, osób itp.

Utrwalanie wiadomości należy prowadzić systematycznie, za pomocą ćwiczeń, co jest również formą powtarzania. Po zakończeniu działu można stosować powtórzenie syntetyzujące wiadomości z podawaniem odpowiednich przykładów.

Nauczanie pisowni należy wiązać z nauczaniem odpowiednich działów gramatyki, pozwoli to na lepsze zrozumienie i opanowanie zasad pisowni. Konieczne jest jednak również systematyczne prowadzenie ćwiczeń z zakresu ortografii i przestankowania. Niezależnie od lekcji gramatyki powinno się w szkole podstawowej

położyć szczególny nacisk na dział ortografii, stosować różnorodne ćwiczenia, używać takich pomocy, jak tablice ortograficzne, słowniki poprawnej pisowni, słowniczkę własną uczniów, oraz budzić aktywną postawę uczniów, aby oni sami dążyli do osiągnięcia sprawności ortograficznej.

W związku z lekturą oraz nauką gramatyki i ortografii uczniowie wykonują prace pisemne klasowe i domowe o charakterze ćwiczeń. Nauczyciel powinien kontrolować na bieżąco wykonanie tych prac i codziennie sprawdzać po kilka zeszytów. Dwa razy w ciągu każdego okresu konieczne są prace klasowe sprawdzające dla zorientowania się w postępach wszystkich uczniów. Prace te nauczyciel obowiązany jest dokładnie sprawdzić i omówić z uczniami.

Przynajmniej raz w ciągu okresu szkolnego należy dokładnie przejrzeć wszystkie zeszyty uczniów z pracami domowymi i omówić je w klasie.

Przy kontroli i omawianiu prac pisemnych należy zwrócić szczególną uwagę na ortografię. W razie stwierdzenia powtarzających się błędów i ujawnienia zaniedbań w tym zakresie należy zastosować odpowiednie ćwiczenia, które właściwie rozplanowane oraz konsekwentnie i systematycznie przeprowadzane winny doprowadzić do tego, aby uczeń opuszczający szkołę podstawową całkowicie opanował ortografię w zakresie używanego przez siebie słownictwa.

6. Osiągnięcie dobrych wyników nauczania zależy w dużej mierze od przygotowania przez nauczyciela każdej jednostki lekcyjnej pod względem metodycznym i rzeczowym. Szczególnie starannego przygotowania się do lekcji wymaga od nauczyciela praca w klasach łączonych. Aby uzyskać należyte wyniki nauczania, nauczyciel musi dokładnie przemyśleć tok własnej pracy oraz pracy uczniów na zajęciach głośnych i cichych. Metodyczne i organizacyjne sprawy wysuwają się tu na czoło, gdyż decydują często o powodzeniu w pracy. Bardzo dużo uwagi należy poświęcić również formułowaniu poprawnych, jasnych i zrozumiałych dla uczniów pytań, które mają służyć za podstawę w pracy samodzielnej uczniów na zajęciach cichych, gdyż od umiejętnego ich sformułowania zależy najczęściej wartość tych zajęć.

KLASA V

(7 godzin tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. LEKTURA

Lektura podstawowa i związane z nią ćwiczenia w czytaniu, mówieniu i pisaniu oraz podstawowe wiadomości z nauki o literaturze i wiedzy o książce

Lektura podstawowa

Twórczość ludowa. Baśnie, pieśni, zagadki ludowe.

Odbicie w twórczości ludowej życia i pragnień ludu oraz jego mądrości. Fantastyka.

Pieśniarze i bajarze ludowi.

Adam Mickiewicz. Opowiadanie z życia poety.

Pies i wilk. Treść rozmowy wilka z psem. Opis postaci. Stosunek autora do postaci utworu, wyrażający się w sposobie ich przedstawienia. Główna myśl utworu.

Charakterystyczne cechy bajki jako gatunku literackiego (na podstawie poznanych bajek).

Pani Twardowska. Wyodrębnienie obrazów. Główne postacie w utworze. Żywość akcji. Użycie dialogu. Humor. Fantastyka.

Zosia wśród ptactwa (fragment V księgi *Pana Tadeusza*). Piękno opisu postaci; porównania i przenośnie;

lub *Chmury* (fragment III księgi *Pana Tadeusza*).

Różnorodność obrazów. Trafność i piękno porównań. Zachwyty poety nad pięknem ojczyzstego nieba.

Juliusz Słowacki. W *pamiętniku Zofii Bobrówny*. Tęsknota za krajem, skarga na los tulaczy. Powracające motywy w utworze (kwiaty, gwiazdy) oraz formy zdrobniałe (gwiazdka, gwiazdeczka, kwiatek, kwiateczek) i ich rola w wyrażeniu uczuć poety.

Józef Ignacy Kraszewski. Opowiadanie z życia pisarza. *Kupiec* (fragment ze *Starej baśni*). Obrazy z życia dawnych Słowian: domostwo Wisza, ubiory, obyczaje.

Opowiadanie biograficzne o Matejce.

Adolf Dygasiński. *Adolf Dygasiński w opowiadaniu ucznia* — B. Hertz. Sylwetka wielkiego pisarza i nauczyciela w tym opowiadaniu.

Gniazdo słowicze (rozdział książki *Co się dzieje w gniazdach*). Trud słowiczej pary przy budowie gniazda. Troski i radości jej życia. Stosunek autora do przyrody.

Bolesław Prus. *Karusek* (fragment *Anielki*). Objawy przywiązania i wierności psa. Stosunek autora do opisanych postaci.

Henryk Sienkiewicz. *Janko Muzykant*. Fabuła utworu. Główne wydarzenia. Znaczenie wstępu i zakończenia. Opis przeżyć duchowych głównego bohatera; opisy przyrody. Środki stylistyczne (epitety, porównania, przenośnie, wyrazy dźwiękonaśladowcze).

Maria Konopnicka. Opowiadanie z życia poetki.

W piwnicznej izbie (fragment). Obrazy wsi we wspomnieniach matki, marzenia chorego dziecka, skarga na los. Uczucie matki. Apel poetki do społeczeństwa. Kompozycja utworu oparta na kontraście (piwniczna izba — obrazy wsi). Wyrazy zdrobniałe w mowie matki; epitety i porównania. Budowa stroficzna wiersza. Powtórzenia i ich znaczenie w tym wierszu.

Dobranoc ci, wiosko lub *Poszłabym ja na kraj świata*. Miłość do kraju. Forma pieśni.

Jan Chrystian Andersen. Opowiadanie z życia pisarza. *Królowa Śniegu*. Treść opowiadań. Sens opowiadania o rozbitym lustrze. Autobiograficzny charakter opowiadania pt. *Chłop-*

czyk i dziewczynka. Przygody Kaja i Gerdy. Moralna wymowa tej baśni.

Edmund Amicis. *Od Apeninów do Andów.* Przygody chłopca włoskiego poszukującego matki. Miłość do matki źródłem siły przy pokonywaniu trudności. Bohaterstwo chłopca. Opis i opowiadanie. Napięcie dramatyczne w końcowej scenie.

Leopold Staff. *Wieczornica* (fragment). Opis wieczoru spędzonego przez prządki na wsi. Kontrastowość w obrazowaniu zimowego wieczoru; środki stylistyczne (dobór epitetów).

Julian Tuwim. *Dwa wiatry.* Igraszki wiatru w sadzie i na polu. Środki stylistyczne (uosobienie, wyrazy dźwiękonaśladowcze).

Śląsk śpiewa. Poetycki obraz przemysłowego Śląska i pracy maszyn (wyrazy dźwiękonaśladowcze, rytmika wiersza).

Maria Dąbrowska. *Olek.* Czas i miejsce akcji, postacie. Stosunek Olka do siostry i towarzyszy niedoli, zaradność, uczciwość i poczucie godności człowieka pracy.

Zofia Nałkowska. *Mały zajac.* Opis zajaczka i jego zachowania się. Stosunek dziewczynki do zajaczka i troska o dalsze jego losy.

Gustaw Morcinek. *Lysek z pokładu Idy.* Stosunek górników do konia, towarzysza pracy. Chuligański postępek Bortliczka. Stosunek autora do głównych bohaterów noweli. Zróżnicowanie języka w noweli.

Opowiadanie z życia Lenina (np. jedno z opowiadań Kononowa).

Władysław Broniewski. *Pochód* (fragment wiersza *Nasz maj*). Radosny nastrój pierwszomajowego pochodu. Poczucie więzi z ludźmi świętującymi 1 Maja.

Obrazy z życia współczesnego w Polsce Ludowej i innych krajach ze szczególnym uwzględnieniem życia dzieci i młodzieży na podstawie wypisów, lektury uzupełniającej, czasopism i najnowszych wydawnictw literatury dla dzieci.

Ćwiczenia w czytaniu, mówieniu i pisaniu związane z lekturą

Ćwiczenia w czytaniu. Czytanie wyraźne i płynne z uwzględnieniem znaków przestankowych, akcentów logicznych i uczuciowych, właściwego tempa; czytanie indywidualne — głośne i ciche; czytanie z podziałem na role.

Słuchanie wzorowego czytania nauczyciela oraz — w miarę możliwości — recytatorów, lektorów (bezpośrednio, przez radio lub z płyt gramofonowych).

Próby pięknego czytania uczniów (po uprzednim opracowaniu treści utworu).

Uczenie się i wygłaszanie z pamięci wierszy oraz prozy artystycznej. Recytacje indywidualne, chóralne i zespołowe; próby inscenizacji.

Ćwiczenia w cichym czytaniu jako przygotowanie do czytania głośnego.

Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu. Wdrażanie uczniów do poprawnego, logicznego, ścisłego i jasnego formułowania myśli w mowie i piśmie.

Wdrażanie uczniów do poprawnej wymowy ogólnopolskiej.

Ćwiczenia w różnych formach wypowiedzi, jak opowiadanie, opis, streszczenie, sprawozdanie. Różnice między tymi formami.

Ćwiczenia w układaniu planu do wypowiedzi ustnych i pisemnych przy zdawaniu sprawy z lektury.

Ćwiczenia redakcyjne w związku ze zbiorowym opracowywaniem tematu z lektury oraz przygotowywaniem i poprawianiem prac pisemnych.

Wdrażanie do sporządzania notatek. Notowanie na lekcji, notowanie pytań, uwag, sporządzanie notatek (w związku z lekturą).

Ćwiczenia słownikowe. Stałe bogacenie czynnego słownika uczniów w związku z omawianiem lektury oraz tematów z życia bieżącego.

Poszukiwanie wyrazów bliskoznacznych przy określaniu osób, rzeczy, zjawisk oraz ich cech, czynności i stanów, stosunków czasowych i przestrzennych.

Wyróżnianie w omawianych tekstach oraz dobieranie przy pomocy nauczyciela wyrazów i wyrażeń oznaczających przejawy życia psychicznego; próby stosowania poznanych wyrazów do określenia własnych przeżyć psychicznych.

Próby obrazowego wyrażania myśli przez stosowanie porównań, epitetów, przenośni, a nawet znanych przysłów czy powiedzeń.

Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu nie związane z lekturą

Opowiadanie, opis, sprawozdanie w związku z wydarzeniami codziennego życia w szkole i poza szkołą.

Listy w różnych sprawach do osób bliskich, znajomych i nieznajomych, układ treści w liście, forma zewnętrzna listu; adresowanie itp. Zwroty konwencjonalne w listach do osób nieznanymi.

Zaproszenie, zawiadomienie, podziękowanie, ogłoszenie.

W związku z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu wdrażanie do czytelnego i kształtnego pisma oraz porządnego prowadzenia zeszytów domowych i klasowych według wymagań ustalonych przez nauczyciela.

Podstawowe wiadomości z nauki o literaturze

(w ścisłym związku z omawianiem utworów)

Ogólne wiadomości o ustnej twórczości ludowej. Opowieści, baśnie, pieśni, zagadki ludowe.

Ogólne wiadomości o literaturze pięknej i jej twórcach — pisarzach. Pisarze: poeci, powieściopisarze, bajkopisarze itd.

Obrazek poetycki, bajka.

Zasadnicze elementy utworu literackiego: temat i myśl główna, postacie i wydarzenia.

Kompozycja utworu: układ i wzajemne powiązanie poszczególnych części (obrazów), akcja (powiązanie wydarzeń w jeden ciąg), czas i miejsce akcji.

Opis, opowiadanie i dialog jako podstawowe składniki budowy utworu. Rodzaje opisu: opis zewnętrznego wyglądu postaci, opis

przeżyć wewnętrznych, opis krajobrazu, tła wydarzeń. Opis i opowiadanie autora lub stworzonych przez niego postaci.

Język utworu literackiego: dobór słów, epitety, porównania, przenośnie, uosobienia i ich rola. Wyrazy dźwiękonaśladowcze (onomatopeje). Ogólne pojęcie stylu. Styl potoczny. Styl artystyczny.

Mowa wiązana i niewiązana, utwory wierszowane i pisane prozą. Cechy utworów wierszowanych: rytm, rym. Budowa jednolita i zwrotkowa utworów wierszowanych.

Podstawowe wiadomości o książce

Technika posługiwania się tekstem podręcznika, innej książki i czasopisma. Wybieranie i zaznaczanie w tekście urywków na dany temat (użycie zakładek). Sposób posługiwania się cytata-
mi — podawania ich w wypowiedziach ustnych i pisemnych ze wskazaniem źródła (autor, tytuł, stronica).

Budowa wewnętrzna książki (karta tytułowa, wstęp, przedmowa, posłowie, spis rzeczy, przypisy, słownik wyrazów na końcu książki).

Ćwiczenia w dokonywaniu właściwego wyboru książki w bibliotece (korzystanie z porady bibliotekarza i z katalogów). Ćwiczenia w umiejętnym przeglądaniu i wykorzystywaniu czasopism przeznaczonych dla starszych dzieci.

Wyrabianie nawyków należytego obchodzenia się z książką i czasopismem oraz przestrzeganie higieny czytania.

II. NAUKA O JĘZYKU I ORTOGRAFIA

Głosownia

Utrwalenie umiejętności rozpoznawania głosek, sylab, samogłosek i spółgłosek.

Głoski i litery. Alfabet.

Utrwalenie umiejętności rozróżniania spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych oraz twardych i miękkich,

Głoski ustne i nosowe.

Akcent. Akcentowanie wyrazów w języku polskim. Akcent zdaniowy (w związku z czytaniem).

Części mowy

Utrwalenie umiejętności rozpoznawania części mowy: rzeczownika, czasownika, przymiotnika, liczebnika, zaimka, przysłówka i przyimka (na podstawie wiadomości z klas I—IV). Rozpoznawanie spójnika i wykrzyknika.

Rzeczownik

Utrwalenie umiejętności wyróżniania rzeczowników na podstawie pytań *кто? что?* oraz na podstawie znaczenia. Rozszerzenie terminu rzeczownik na rzeczownikowe nazwy czynności i cech (np. śpiew, zieleń, śpiewanie, używanie).

Słowotwórstwo rzeczowników. Wyrazy podstawowe i pochodne. Rozbiór słowotwórczy wyrazów pochodnych: podstawa słowotwórcza, formant. Przykład formantów rzeczownikowych o wyrażonej wartości znaczeniowej (np. stol-arz, mal-arz, księg-arnia, mydl-arnia).

Wyrazy pokrewne. Rodzina wyrazów. Zestawienia wyrazów podstawowych i pochodnych oraz wyrazów pokrewnych w związku z ortografią, np. morze — morski.

Odmiana rzeczownika. Rozpoznawanie i nazywanie przypadków na tle zdań. Podział form deklinacyjnych na tematy i końcówki. Tematy oboczne (w związku z ortografią, np. szkoła — szkół). Podział deklinacyjny rzeczowników (deklinacja męska, żeńska i nijaka). Różnice w odmianie rzeczowników żywotnych i nieżywotnych, osobowych i nieosobowych. Najważniejsze osobliwości w deklinacji rzeczownika. Ćwiczenia w poprawnym stosowaniu osobliwych form w deklinacji rzeczowników.

Zastosowanie składnikowe rzeczownika w roli podmiotu i określeń (bez rozróżnienia rodzajów określeń).

Zaimek rzeczowny. Rozpoznawanie zaimków rzeczownych. Ćwiczenia w poprawnym stosowaniu form zaimków rzeczownych.

Przymiotnik

Utrwalenie umiejętności wyróżniania przymiotników na podstawie znaczenia (wyrazy oznaczające cechy osób, zwierząt i rzeczy). Rozpoznawanie przymiotników na podstawie pytań: *який-а-е?*

Słowotwórstwo przymiotników. Przykłady formantów przymiotnikowych o wyraźnej wartości znaczeniowej (np. jagod-owy, malin-owy, drewni-any, szkl-any). Sposoby stopniowania przymiotników (formanty przyrostkowe i przedrostkowe).

Odmiana przymiotnika: przypadki, liczby, rodzaj męski, żeński i nijaki w liczbie pojedynczej, męskoosobowy i niemęskoosobowy w liczbie mnogiej. Ćwiczenia w poprawnym stosowaniu męskoosobowych i niemęskoosobowych form przymiotników.

Główne zastosowanie składniowe przymiotnika jako określenia rzeczownika.

Zaimek przymiotny. Rozpoznawanie zaimków przymiotnych. Ćwiczenia w poprawnym stosowaniu form zaimków przymiotnych.

Liczebnik

Pogłębianie umiejętności rozpoznawania liczebników na podstawie znaczenia (wyrazy oznaczające ilość i kolejność). Liczebniki główne. Rozpoznawanie liczebników porządkowych na podstawie znaczenia i pytań. Liczebniki zbiorowe, ich zastosowanie. Ćwiczenia w poprawnym stosowaniu form liczebników i zaimków liczebnych: ile — tyle.

Wiadomości o zdaniu

Utrwalenie umiejętności rozpoznawania zdań oznajmujących, pytających, rozkazujących. Wyróżnianie zdań wykrzyknikowych.

Utrwalenie umiejętności wyróżniania w zdaniu: podmiotu, orzeczenia i określeń; związków wyrazów, grupy podmiotu i grupy orzeczenia.

Rozróżnianie rodzajów określeń: przydawki, dopełnienia i okoliczników (przy pomocy odpowiednich pytań). Rozróżnianie zdań pojedynczych i złożonych na podstawie liczby orzeczeń.

Ortografia i przestankowanie

Pisanie wyrazów z *h*, *rz* niewymiennymi oraz z *ó* niewymiennym w zakresie słownika ucznia.

Stosowanie wielkich liter ze względów uczuciowych i konwencjonalnych.

Pisownia potrzebnych uczniowi skrótów wyrazowych.

Zasady ortografii związane z nauką głosowni:

Pisownia wyrazów z utratą dźwięczności i udźwięcznieniem spółgłosek.

Dzielenie wyrazów przy przenoszeniu.

Zasady ortografii związane z nauką o częściach mowy:

Stosowanie wielkich liter w imionach własnych ludzi, zwierząt, postaci mitologicznych, rzeczy; w tytułach książek i czasopism; w nazwach geograficznych, nazwach miejscowości i ich mieszkańców; w nazwach świąt.

Pisownia zakończeń *-arz*, *-erz*.

Pisownia pospolitych wyrazów zakończonych na *-aż*, *-eż*.

Pisownia zakończeń *-un*, *-unek*, *-unka*, *-ów*, *-ówka*, *-ówna*.

Pisownia wyrazów z *ó*, *rz*, *ż*, *h* wymiennymi (w związku z obcościami rdzenia i tematu).

Pisownia *nie* z rzeczownikami.

Pisownia przymiotników z przedrostkami *bez-*, *roz-*.

Pisownia przymiotników w narzędniku i miejscowniku l. p. oraz w narzędniku l. mn.

Pisownia zakończeń stopnia wyższego i najwyższego przymiotników.

Pisownia przymiotników złożonych.

Pisownia *jak* z przymiotnikami w stopniu najwyższym.

Pisownia *nie* z przymiotnikami i zaimkami liczebnymi.

Zasady przestankowania związane z nauką o składni:

Oddzielanie przecinkiem wołacza w zdaniu.

Używanie wykrzyknika (znaku) i pytajnika w zdaniach wykrzyknikowych i pytających.

Oddzielanie przecinkiem jednorodnych części zdania pojedynczego (na łatwych przykładach).

Oddzielanie przecinkiem zdań w zdaniu złożonym (na łatwych przykładach).

Prace pisemne sprawdzające

8 wypracowań klasowych w ciągu roku oraz stała kontrola i omawianie 4 razy w ciągu roku zeszytów z pracami domowymi ucznia,

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Przejście w nauczaniu języka polskiego od tematyki klas niższych, tj. od zapoznawania dzieci z otaczającym je światem przez odpowiednio dobrane czytanki do poznawania utworów wybitnych pisarzy, wymaga stosowania innych niż w klasach niższych metod pracy. Podstawową metodą przy omawianiu utworów literackich, stopniowo wprowadzaną od klasy V, jest rozbiór literacki, w którym należy zmierzać do zaznajomienia dzieci z tekstem utworu, jego treścią oraz wyrazem ideowym i artystycznym.

W klasie IV uczniowie poznawali treść utworu i konfrontowali ją z doświadczeniami z własnego życia i obserwacjami z otoczenia. W klasie V nauczyciel stopniowo wdraża dzieci do posługiwania się tekstem utworu przy popieraniu sądów, wyciąganiu wniosków, wyodrębnianiu fragmentów stanowiących opisy osób lub przedmiotów, wypowiedzi autora itp.

W klasie V należy w dalszym ciągu prowadzić pracę nad doskonaleniem poprawności i biegłości w czytaniu. Bez umiejętności biegłego i ekspresyjnego czytania trudno jest uchwycić myśl główną i fabułę utworu, odczuć piękno stylu oraz zrozumieć wyrażone przez autora uczucia.

Nauczyciel powinien dawać przykład pięknego czytania oraz wdrażać dzieci do praktycznego zdobycia tej umiejętności. Ćwiczenia w czytaniu tekstu z odpowiednią intonacją i akcentem logicznym muszą być związane z pracą nad analizą utworu literackiego. Opanowanie techniki czytania cichego sprzyja wyrabianiu poprawności w czytaniu głośnym, w opanowaniu czytania ekspresyjnego z oddaniem odcieni znaczeniowych i uczuciowych. W klasie V należy stosować czytanie ciche i głośne, łącząc je i przeplatając.

Dużą pomocą w opanowaniu techniki czytania ekspresyjnego jest czytanie utworów z podziałem na role (tam gdzie występuje dialog).

Dobrą dykcję, modulację głosu osiąga się przez naukę recytacji oraz uczenie się na pamięć wierszy i urywków prozy artystycznej.

2. Podstawowe wiadomości z nauki o literaturze należy wprowadzać w ścisłym związku z omawianiem lektury i analizą utworów. Elementy składowe utworu literackiego należy w klasie V traktować jako składniki treści. Mówiąc o postaciach, o głównym bohaterze i jego działaniu, o kolejności wydarzeń, o opisie i opowiadaniu autora, nawet o kompozycji, nauczyciel nie powinien używać terminologii stosowanej w teorii literatury jako za trudnej dla uczniów tej klasy. Na przykład nauczyciel powinien pytać uczniów o kolejne losy Łyska z opowiadania Morcinka *Lysek z pokładu Idy*, nie zaś o akcję w tym opowiadaniu; powinien pytać o wygląd Janka Muzykanta, o to co czuł, czego pragnął, a nie żądać omawiania charakterystyki Janka. Należy jednak polecać uczniom, by wybierali z utworu fragmenty opisowe, opowiadania, dialogi postaci i doprowadzić ich do zrozumienia roli, jaką te elementy spełniają w utworze.

Zaznajamianie uczniów klasy V z poszczególnymi gatunkami literackimi powinno polegać na wyróżnieniu cech charakterystycznych danego gatunku, po poznaniu kilku reprezentujących go utworów. Nie jest wskazane uczenie definicji baśni, bajki, ballady, pieśni.

Podobnie należy postępować przy wprowadzaniu pojęć z zakresu stylistyki i wersyfikacji. Przy analizie wiersza należy zwrócić uwagę uczniów na barwy, jakimi poeta namalował obraz, na kształty uwypuklone przez porównanie, i w taki sposób zaznajamiać ze środkami stylistycznymi. Przy omawianiu wiersza Tuwima *Słask śpiewa* trzeba zwrócić uwagę na rytm wiersza, na zwroty naśladujące głosy maszyn i syren fabrycznych — i to będzie najlepsze zaznajomienie dzieci z harmonią dźwiękonaśladowczą.

Omawiając utwór należy unikać stosowania schematu rozbioru. Sposób opracowania utworu zależy powinien od zainteresowania uczniów, od charakteru utworu i od celu, jaki nauczyciel pragnie osiągnąć przez lekturę. W pewnych przypadkach można wysunąć na plan pierwszy jakiś znamieny rys bohatera, innym razem porzekać na rozważaniu kolejności wydarzeń, kiedy indziej rozpocząć od wyjaśnienia pewnych szczegółów tła, to znowu punktem wyjścia rozważań może być scena silnie wzruszająca, humorystyczna itp.

Należy również zwracać uwagę uczniów na przemiany zachodzące w stosunkach społecznych, na elementy postępu w kształtowaniu się form współżycia między ludźmi.

Umiejętne kierowanie pracą uczniów pomoże im do zrozumienia postawy ideowej twórcy, idei utworu i jego wartości artystycznych.

3. Nauczyciel, przygotowując uczniów do roli zamięlonych i świadomych czytelników, musi przyzwyczajać ich do interesowania się autorem dzieła. Zapamiętanie nazwiska pisarza oraz wrażeń z lektury jego utworów pomaga przy wyborze lektury poza szkołą. Uczenie się na pamięć samych dat i tytułów nie kształci umysłu i nie jest trwałe, jeśli nie zostały one powiązane z treściami budzącymi zainteresowanie uczniów, jeśli treści te nie oddziaływały na ich wyobraźnię i uczucia. Toteż nieliczne wiadomości, podawane o wymienionych w programie autorach w klasie V (Mickiewicz, Krąszewski, Konopnicka), powinny być związane z obrazami z ich życia oraz z ich utworami. Pożądane jest również omawianie odpowiednich ilustracji czy fotografii, które związane są z postacią lub przeżyciami autora, organizowanie wycieczek do miejsc rodzinnych pisarzy lub miejscowości wymienionych w ich utworach.

4. Program nauczania wyznacza dla klasy V ćwiczenia w różnych formach wypowiedzi, jak opowiadanie, opis, sprawozdanie, streszczenie oraz ćwiczenia w układaniu planu. Formy te najlepiej wyróżniać w utworze literackim przy jego analizie, a następnie wdrażać uczniów do ich stosowania w ćwiczeniach nie związanych z lekturą, np. opowiadanie zasłyszanej baśni, wydarzenia, opis obrazka, budynku, zwierzęcia, przedmiotu lub zaobserwowanego zjawiska, sprawozdanie z wycieczki.

Dzieci w klasie V nie są często na tyle rozwinięte umysłowo, by wypowiadały wrażenia, które wywołuje w nich lektura, silniej natomiast reagują na bodźce zewnętrzne, na wydarzenia z życia codziennego w szkole i poza szkołą. Stąd stosowanie ćwiczeń nie związanych z lekturą może dać lepsze wyniki w osiągnięciu sprawności językowej niż stosowanie ćwiczeń związanych z lekturą.

5. Dział „Nauka o języku i ortografia” w klasie V obejmuje obszerny materiał, wymagający od ucznia analizowania, wnioskowania

wania i uogólniania. Nauczyciel nie powinien wykraczać poza materiał wskazany w programie.

Wiadomości z głośowni mają służyć przede wszystkim celom praktycznym, toteż nie należy dążyć w klasie V do wyjaśniania funkcji narządów mowy i opisu artykulacji głosek.

Przy nauczaniu głośowni nauczyciel musi pamiętać, że wiadomości te nie będą uzupełniane w klasach VI i VII. Będą one stale potrzebne tak przy nauczaniu ortografii, jak przy nauce języka obcego (zwłaszcza języka rosyjskiego), stąd obowiązek dokładnego praktycznego przyswojenia tego materiału przez uczniów. Podstawą ćwiczeń powinna być obserwacja słuchowa i wymawianiowa głosek, sylab itp. w wyrazach.

Przy nauce zaimków należy pamiętać, że program nie wymaga wprowadzenia podziału znaczeniowego oraz szczegółowej analizy fleksyjnej zaimków i liczebników. Ułatwia to znacznie pracę nad zagadnieniami tego działu i pozwala ograniczyć ilość jednostek lekcyjnych na ich opracowanie. Natomiast należy położyć nacisk na ćwiczenia w zakresie tych form fleksyjnych zaimków i liczebników, których praktyczne opanowanie sprawia trudności.

Wiadomości o wyrazach należy ujmować systematycznie, rozpatrując wyraz nie tylko ze względu na znaczenie i odmianę, ale także ze względu na jego budowę i funkcję w zdaniu. Stąd uczniowie w klasie V po raz pierwszy przy rzeczowniku powinni zapoznać się z pochodnością wyrazów i budową wyrazów pochodnych, które dzielą się na dwie zasadnicze części: podstawę słowotwórczą oraz formant (elementy charakterystyczne dla każdej części mowy). Wiadomości te będą uczniowie pogłębiać w związku z budową słowotwórczą przymiotników w klasie V i czasowników w klasie VI. Rozpoznawanie rodziny wyrazów, potrzebne dla celów ortograficznych, oprócz należy na obserwacji znaczenia wyrazów.

Przy nauczaniu deklinacji trzeba zwracać uwagę na składniową rolę form przypadków. Pytania o poszczególne formy fleksyjne powinny być stawiane w oparciu o treść całego zdania (np. Staś kupił książkę — kto kupił książkę? co kupił Staś?). Ponieważ sposób opracowywania poszczególnych części mowy jest w zasadniczych swoich punktach podobny, nauczyciel przy omawianiu następnych części mowy będzie miał pracę ułatwioną.

Praca nad ortografią powinna być prowadzona systematycznie. Obok zagadnień opracowywanych w oparciu o lekcje gramatyki nauczyciel będzie dbał stale tak na specjalnych lekcjach, jak i przy wszelkiego rodzaju ćwiczeniach, o zdobycie przez uczniów nawyków poprawnego pisania.

6. W wyniku pracy nad lekturą oraz ćwiczeń z nią związanych uczniowie powinni zdobyć umiejętności poprawnego i płynnego czytania z uwzględnieniem przestankowania oraz akcentu logicznego i uczuciowego; powinni znać treść utworów wymienionych w programie lektury podstawowej i wiedzieć, kto je napisał; w formie swobodnej rozmowy, opowiadania, streszczenia powinni wykazać zrozumienie przedstawionych w utworze spraw i zjawisk, wykazać pamięciowe opanowanie kilku utworów poetyckich i niewielkich fragmentów prozy artystycznej; powinni posiadać umiejętność posługiwania się książką, czasopismem i katalogiem biblioteki szkolnej. W zakresie prac pisemnych uczniowie powinni umieć napisać łatwe wypracowanie w formie opowiadania, opisu i listu.

W wyniku nauczania gramatyki, ortografii i przestankowania uczniowie powinni opanować następujące umiejętności:

— wyróżnianie w wyrazie samogłosek i spółgłosek: spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, twardych i miękkich, głosek nosowych i ustnych; wskazywanie sylaby akcentowanej w wyrazie;

— zestawianie rodziny wyrazów, dzielenie rzeczowników i przymiotników pochodnych (o wyraźnej budowie słowotwórczej) na podstawie słowotwórczą i formant;

— rozpoznawanie w tekście części mowy oraz ich form fleksyjnych na tle zdań (rzeczowników i zaimków rzeczownych, przymiotników i zaimków przymiotnych, liczebników);

— odróżnianie zdań pojedynczych od złożonych, rozpoznawanie zdań oznajmujących, pytających, rozkazujących oraz wykrzyknikowych; rozróżnianie w zdaniu grupy podmiotu i orzeczenia oraz podmiotu, orzeczenia i określeń.

Ponadto należy wymagać od uczniów osiągnięcia wprawy w stosowaniu zasad ortograficznych i przestankowania w zakresie materiału objętego programem klas I—V.

KLASA VI

(6 godzin tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. LEKTURA

Lektura podstawowa i związane z nią ćwiczenia w czytaniu, mówieniu i pisaniu oraz podstawowe wiadomości z nauki o literaturze i wiedzy o książce

Lektura podstawowa

Ignacy Krasicki. *Wilczki*. Ośmieszenie próżności i lekomyślności. Określenia użyte w charakteryzowaniu postaci. Zwięzłość stylu.

Przyjaciele. Przebieg zdarzeń. Kompozycja bajki oparta na kilku obrazkach. Opis postaci (charakterystyka), opowiadanie i dialog w utworze. Główna myśl bajki. Ironia zawarta w tytule.

Stanisław Trembecki. *Myszka, kot i kogut*. Przebieg wydarzeń. Postacie zwierząt (alegoryczność postaci). Główna myśl bajki. Piękno, żywość języka; użycie wyrażen gwarowych.

Adam Mickiewicz. Opowiadanie z życia poety.

Świtez. Treść utworu. Elementy historyczne i baśniowe. Patriotyzm i bohaterstwo córki Tuhana. Kompozycja utworu, akcja współczesna, akcja historyczna; opis i opowiadanie. Budowa stroficzna. Obrazowe porównania i przenośnie. *Świtez* jako przykład ballady.

Śmierć pułkownika. Obraz ludu i żołnierzy oplakujących zgon Emilii Plater. Porównanie z Czarnieckim jako wyraz wysokiej oceny jej bohaterstwa.

Grzyby (fragment III księgi *Pana Tadeusza*). Kolorystyka i plastyka obrazów. Porównania. Znajomość i umiłowanie przyrody ojczyznej.

Juliusz Słowacki. Opowiadanie z życia poety.

Sowiński w okopach na Woli. Historyczne tło utworu. Obraz

bohaterskiej walki i śmierci Sowińskiego. Umiłowanie ojczyzny, niezłomna postawa wobec wroga, honor żołnierski. Wiersz biały.

W chacie wdowy (fragment *Balladyny*). Przebieg akcji. Charakterystyka córek zarysowana w rozmowie z matką i Kirkorem. Marzenia matki o szczęściu córek. Rola Skierki. Postać Kirkora. Elementy rzeczywistości i fantastyki w tej scenie. Dialog jako podstawowa forma utworu dramatycznego.

Opowiadanie biograficzne o Moniuszce.

Bolesław Prus. Opowiadanie z życia pisarza.

Antek. Czas i miejsce akcji. Koleje życia Antka. Rola poszczególnych epizodów w utworze. Typowość losu Antka. Społeczny sens utworu: marnowanie się talentu w ciasnym, zacofanym środowisku wiejskim. Komentarz autora.

Eliza Orzeszkowa. *A.B.C.* Główne wydarzenia w opowiadaniu. Miłość rodzeństwa i jej przejawy. Warunki egzystencji skromnego urzędnika. Tytuł noweli i jej symboliczne zakończenie.

Henryk Sienkiewicz. *W pustyni i w puszczy*. Egzotyczne tło powieści. Przebieg wydarzeń. Główne postacie. Próba charakterystyki Stasia (jego zalety moralne, umysłowe i fizyczne). Wartości artystyczne powieści; opisy postaci, sytuacji, przyrody, żywość akcji, piękno języka. *W pustyni i w puszczy* jako powieść.

Michałko (fragment *Potopu*). Czas, miejsce i przebieg akcji. Obrona kraju w czasie najazdu szwedzkiego. Bohaterstwo Michałka jako przykład bohaterstwa i patriotyzmu ludu polskiego. Wyrzistość obrazów bitwy (porównania, wyrazy określające ruch, pęd, walkę).

Maria Konopnicka. *Nasza szkapka*. Dzieje rodziny piaskarza. Borykanie się tej rodziny z przeciwnościami losu. Miłość rodzinna. Znaczenie szkapki dla rodziny piaskarza; stosunek dzieci do szkapki. Forma utworu; opowiadanie w pierwszej osobie, sugerujące autentyczność przedstawionych zdarzeń. Humor i jego rola w utworze.

A jak poszedł król na wojnę. Kontrastowe obrazy doli chłopca i króla na wojnie. Zabarwienie uczuciowe — ironia w przedstawieniu chwały króla, współczucie dla chłopca. Dobór epitetów i porównań, onomatopeje.

Kochasz ty dom. Umiłowanie domu rodzinnego. Dom — ojczyzna. Obowiązek obrony ojczyzny. Przenośnie i pytania retoryczne. Uroczysty charakter pieśni.

Stefan Żeromski. *Matka i syn* (fragment z *Syzyfowych prac*). Wspomnienia i uczucia matki i syna na tle obrazu przyrody. Miłość matki do syna i syna do matki. Środki artystyczne opisu (porównania, epitety, uosobienia). Zabarwienie uczuciowe stylu.

Władysław Stanisław Reymont. *Bitwa pod Racławicami* (fragment *Insurekcji*). Kościuszko jako wódz. Jego stosunek do ludu. Postać dziedzica; stosunek dziedzica do chłopów i sprawy narodowej. Chłopi w powstaniu kościuszkowskim na tle opisanego wydarzenia. Zróżnicowanie języka w dialogach.

Leopold Staff. *Gęsiarka*. Poetycki obrazek pastuszki i gęsi. Dokładność, wyrazistość opisu. Rola epitetów, porównań i przenośni, ich oryginalność. Zabarwienie uczuciowe wiersza.

Zofia Nałkowska. *Wspomnienia z dzieciństwa* (fragment *Domu nad łąkami*). Piękno przyrody otaczającej dom rodzinny Zofii Nałkowskiej. Uczuciowe zabarwienie wspomnień.

Jan Parandowski. *Mały Kopernik*. Środowisko, w którym wzrastał mały Kopernik. Opis zaćmienia słońca. Reakcja ludzi na to zjawisko. Wytlumaczenie zaćmienia słońca przez kanonika Waczenrode — zgodnie ze średniowiecznym poglądem na budowę wszechświata. Wątpliwości małego Kopernika.

Władysław Broniewski. *Do domu*. Wezwanie do powrotu z zagranicy i do pracy nad odbudową zniszczonego wojną kraju. Zapal poety i wiara w lepsze jutro — lub *Syn podbitego narodu*. Tragizm walki i losu żołnierza polskiego podczas klęski wrześniowej 1939 r. Nadzieja na pomoc ze strony bratnich narodów. Hołd dla Warszawy.

Marian Brandys. *Chłopiec z pociągu*. Obraz z życia w naszym kraju podczas okupacji hitlerowskiej. Bohaterstwo poświęcenie chłopca. Okrucieństwo hitlerowców. Napięcie dramatyczne opowiadania.

Obrazy z życia współczesnego w Polsce Ludowej i innych krajach ze szczególnym uwzględnieniem życia dzieci i młodzieży, na podstawie wypisów, lektury uzupełniającej, czasopism i najnowszych wydawnictw literatury dla dzieci.

Cwiczenia w czytaniu, mówieniu i pisaniu związane z lekturą

Cwiczenia w czytaniu. Czytanie poprawne, wyraźne, czyste i płynne z uwzględnieniem znaków przestankowych, akcentów logicznych i uczuciowych, właściwego tempa i naturalnej intonacji; czytanie indywidualne — głośne i ciche; czytanie z podziałem na role.

Sluchanie wzorowego czytania (jak w klasie V).

Próby pięknego czytania uczniów (po uprzednim opracowaniu treści utworu).

Uczenie się i wygłaszanie z pamięci wierszy oraz prozy artystycznej. Recytacje indywidualne, chóralne i zespołowe; próby inscenizacji.

Próby dyskusji nad interpretacją głosową tekstów czytanych lub recytowanych przez poszczególnych uczniów.

Cwiczenia w cichym czytaniu „z ołówkiem w rękę”. Czytanie tekstu w celu ogólnego zapoznania się z jego treścią. Wypisywanie wyrazów i zdań niezrozumiałych oraz ich wyjaśnianie. Czytanie ciche w celu wskazania w tekście określonych przez nauczyciela treści.

Cwiczenie w mówieniu i pisaniu. Wdrażanie uczniów do poprawnego, logicznego, ścisłego i jasnego formułowania myśli w mowie i w piśmie.

Wdrażanie uczniów do poprawnej wymowy ogólnopolskiej.

Cwiczenia w opowiadaniu, opisywaniu, streszczaniu, zdawaniu sprawy z lektury, układaniu planu.

Opowiadanie żywe i barwne; sposoby ożywienia opowiadania (w omawianych utworach, we własnych wypowiedziach uczniów).

Streszczenie zwięzłe i dokładne.

Plany pierwszego i drugiego stopnia (ramowe i bardziej szczegółowe).

Opisy osób, rzeczy, krajobrazów, ilustracji, dostępnych dzieł sztuki (obrazy, rzeźby). Próby opisu stanów psychicznych, cech charakteru, postępowania (jako przygotowanie do charakterystyki postaci). Porównywanie postaci literackich mających cechy podobne lub kontrastowe.

Próby dyskusji na tematy związane z lekturą. Technika prowadzenia dyskusji i zbierania jej wyników.

Cwiczenia redakcyjne jak w klasie V oraz stosowane przy samodzielnym opracowywaniu notatek z lekcji, wypracowaniach domowych i poprawianiu wypracowań klasowych.

Wdrażanie do sporządzania notatek z lekcji oraz notowania pytań, uwag, myśli, przeżyć w związku z lekturą. Zapoczątkowanie prowadzenia dzienniczka lektury.

Cwiczenia słownikowe. Stałe bogacenie czynnego słownika uczniów w zakresie nazw osób, rzeczy, zjawisk, czynności, cech, stosunków czasowych i przestrzennych.

Wyrazy bliskoznaczne i ich odcienie znaczeniowe. Wyrazy wieloznaczne. Słownictwo związane z określeniem cech i stanów psychicznych, charakteru osób rzeczywistych i postaci literackich.

Wyrażenia o znaczeniu dosłownym i przenośnym. Wyrażanie tej samej treści w sposób różnorodny (np. w sposób ścisły, rzeczowy; w sposób obrazowy — przy pomocy porównań i przenośni).

Wdrażanie uczniów do starannego doboru słów w wypowiedziach ustnych i pisemnych oraz do stałego posługiwania się nowo poznanymi zwrotami i wyrazami.

Cwiczenia w mówieniu i pisaniu nie związane z lekturą

Opowiadanie, opis, sprawozdanie w związku z wydarzeniami życia bieżącego.

Próby dyskusji na tematy z życia bieżącego w klasie, w szkole, poza szkołą, zabieranie głosu w dyskusji, śledzenie jej przebiegu, zbieranie wniosków.

Notowanie w związku z przygotowaniem materiałów do wypracowań (w czasie wycieczek, samodzielnych obserwacji, lektury pozaszkolnej).

Próby prowadzenia kroniki klasowej.

Pisma użytkowe: list urzędowy, ogłoszenie, pokwitowanie, komunikat, depesza.

W związku z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu stale wdraża nie do czytelnego i kształtnego pisma oraz do porządnego prowadzenia zeszytów klasowych i domowych.

Podstawowe wiadomości z nauki o literaturze (w ścisłym związku z omawianiem utworów)

— Utwór literacki jako źródło przeżyć, wzruszeń oraz poznawania rzeczywistości. Rola społeczna pisarza i jego dzieła. Gatunki literackie: nowela, powieść, ballada, legenda. Utrwalenie i pogłębienie wiadomości z klasy V o baśni, bajce i pieśni.

Utrwalenie i pogłębienie wiadomości z klasy V o zasadniczych elementach utworu literackiego. Główna postać utworu i postacie drugorzędne. Wydarzenia główne i podrzędne. Rola postaci oraz wydarzeń podrzędnych i epizodycznych w utworze.

Kolejność wydarzeń w utworze — chronologiczna i przestawna. Konstrukcja akcji: zawiązanie, przebieg, punkt kulminacyjny, rozwiązanie.

Opowiadanie, opis, dialog oraz ich rola w konstrukcji obrazu literackiego. Najprostsze zasady kompozycji: kontrast, stopniowanie.

Zróznicowanie języka postaci w utworze. Dalsze wyróżnienie porównania, przenośni, epitetu, onomatopei, uosobienia. Funkcja tych środków stylistycznych w utworze. Rola powtórzeń i pytań retorycznych. Pojęcie alegorii i utworu alegorycznego.

Wiersz regularny i nieregularny. Wiersz bezrymowy. Najpospolitsze układy rymów w utworze: parzysty (aa bb) i przeplatany (ab ab). Najpospolitsze rodzaje zwrotek.

Podstawowe wiadomości o książce

Technika posługiwania się tekstem podręcznika, innej książki i czasopisma. Korzystanie z przedmowy, wstępu, posłowania, spisu rzeczy, przypisów, a ponadto skorowidzów, tablic i statystyk.

Wykorzystanie wypisów przy zbieraniu materiału rzeczowego na dany temat. Wyszukiwanie w bibliotece szkolnej książek na dany temat. Formy notowania materiału wybranego z wypisów oraz z innych książek (cytaty, streszczenie, notatka w formie planu). Użycie zakładki, system kartkowy przy sporządzaniu notatek, podawanie źródła.

O procesie powstawania, wydawania i upowszechnienia książki (jak powstała i jak do nas dotarła). Wycieczka do drukarni.

Cwiczenia w bibliotece — jak w klasie V, a ponadto posługiwanie się katalogiem alfabetycznym i rzeczowym. Wycieczka do biblioteki powszechnej.

Korzystanie z kalendarzy — informatorów i ze słowników językowych polskich i obcych (słownik ortograficzny, a w miarę możliwości słownik poprawnej polszczyzny, słowniki dwujęzyczne).

Cwiczenia w umiejętnym przeglądaniu i wykorzystaniu czasopism dla młodzieży oraz najprzystępniejszych działów prasy codziennej dla wszystkich (kronika życia bieżącego: teatr, kino, radio, wystawy, życie sportowe itp.). Gromadzenie materiałów z czasopism.

Wyrabianie nawyków należytego obchodzenia się z książką i czasopismem, nawyków higienicznych przy czytaniu oraz higieny pracy umysłowej w ogóle.

II. NAUKA O JEZYKU I ORTOGRAFIA

Części mowy

Powtórzenie wiadomości o częściach mowy z klas I — V.

Czasownik

Utrwalenie umiejętności wyróżniania czasowników na podstawie znaczenia. Czasowniki niedokonane i dokonane. Różnica w ich budowie słotwórczej (w zakresie form bezokolicznika, np. pisać — napisać, dzwigać — dźwignąć).

Rozróżnianie form osobowych i nieosobowych czasownika. Powtórzenie wiadomości o osobach, liczbach i czasach. Zakończenia form czasu teraźniejszego: *ę* — *esz*, *e* — *isz* (*ysz*), *m* — *sz*. Tryby: orzekający, rozkazujący i przypuszczający. Strony: czynna, bierna, zwrotna. Przegląd form osobowych.

Rodzaje w formach czasu przeszłego, przyszłego i trybu przypuszczającego.

Formy nieosobowe: bezokolicznik i imiesłowy (przymiotnikowy i przysłówkowy). Forma bezosobowa na *-no, -to*.

Osobliwości w odmianie czasownika. Ćwiczenia w zakresie poprawnego stosowania osobliwych form w odmianie czasownika. Forma osobowa czasownika jako orzeczenie w zdaniu.

Składnia zdania pojedynczego

Przypomnienie wiadomości o zdaniu pojedynczym i złożonym. Przypomnienie wiadomości o podmiocie, orzeczeniu i określeniach.

Zasadniczy sposób wyrażania podmiotu (rzeczownik i zaimek rzeczowny w mianowniku). Przykłady podmiotu wyrażonego rzeczownikiem lub zaimkiem rzeczownym w dopełniaczu. Podmiot domyślny. Rodzaje orzeczenia: czasownikowe i imienne; łącznik i orzecznik (bez bliższego opisu).

Przydawka jako określenie rzeczownika. Sposoby wyrażania przydawek (część mowy i jej forma). Przydawki w związku zgody i rządu. Sposoby wyrażania dopełnień (część mowy, przypadek, związek rządu). Wyróżnianie okoliczników miejsca, czasu, sposobu, przyczyny i celu. Sposoby wyrażania okoliczników (część mowy, forma, związek przynależności).

Zdania bezpodmiotowe (na najprostszych przykładach). Równoważniki zdań pojedynczych.

Ortografia i przestankowanie

Dalsze rozszerzenie i utrwalanie pisowni wyrazów z *h, rz i ó* niewymiennymi.

Stosowanie wielkich liter (na używanym materiale słownikowym).

Pisownia wyrazów z *en, em, on, om, a, ę*.

Pisownia połączeń, *gie-, ge-, kie-, ke-, kę-, gę-*.

Utrwalanie pisowni wyrazów z *i, j* po spółgłoskach.

Pisownia rzeczowników z zakończeniem: *-ctwo, -dztwo, -zka, -zca, -źca, -śba, -źba*.

Pisownia wyrazów z zakończeniami: *-cki, -dzki, -ski, -wski, -ska, -zka*.

Zasady ortograficzne związane z nauką o częściach mowy:

Pisownia *-ę, -ą* w formach czasowników osobowych w czasie teraźniejszym (I os. l. p. i II os. l. mn.).

Pisownia trudniejszych form zakończeń bezokolicznika.

Pisownia *-ą, -ę* w formach czasu przeszłego zakończonych na *-ł, -ła, -liśmy* itd.

Pisownia *-em* w 1 osobie l.p. czasu teraźniejszego czasowników: *jem, śmiem, umiem, rozumiem*.

Pisownia zakończeń *-łszy, -wszy* w imiesłowach.

Łączne i rozdzielne pisanie części *-bym, -byś, -by* itd.

Pisownia *nie* z czasownikami.

Pisownia *j* po przedrostkach *ob-, od-, nad-, pod-, w-, z-*.

Pisownia przedrostków: *roz-, bez-, wz-* (*wes-, ws-*) oraz *z-, s-, ś-* z czasownikami.

Zasady ortograficzne związane z nauką o składni:

Utrwalanie umiejętności stawiania przecinka w obrębie zdania pojedynczego (również przy powtarzającym się spójniku).

Stawianie przecinka przed spójnikiem *ale* w zdaniu pojedynczym oraz przed *jak* poprzedzającym wyliczanie.

Stawianie dwukropka przed wyliczaniem.

Prace pisemne sprawdzające

8 wypracowań klasowych w ciągu roku oraz stała kontrola i omówienie 4 razy w ciągu roku zeszytów z pracami domowymi uczniów.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W klasie VI należy zwrócić jeszcze więcej uwagi niż w klasie V na kulturę żywego słowa, wymagając od uczniów nie tylko umiejętności płynnego czytania, ale odpowiedniej intonacji głosowej, właściwej interpretacji logicznej i uczuciowej tekstu; ćwiczenia w głośnym pięknym czytaniu i recytacji powinny być poprzedzone analizą treści utworu.

Lektura w klasie VI wymaga bardziej wszechstronnego opracowania niż w klasie V. Rozpoczęta w poprzednim roku praca nad wyrobieniem w dzieciach świadomości, czym jest sztuka piśarska, musi być prowadzona coraz gruntowniej.

Nauczyciel powinien pamiętać, że uczniowie klasy VI zaprawieni zostali w pewnym stopniu do samodzielnego myślenia, co upoważnia go do formułowania pytań bardziej ogólnych, ograniczania pytań pomocniczych i domagania się od uczniów dłuższych wypowiedzi ustnych i pisemnych. Analizując utwór literacki uczniowie niejednokrotnie będą sami dostrzegać problemy ideowe, jednak w odczuciu wartości artystycznych będzie im jeszcze potrzebna stała, dyskretna pomoc nauczyciela.

Materiał literacki w programie klasy VI zawiera kilka utworów z epoki Oświecenia. Zrozumienie utworów pisanych osiemnastowieczną polszczyzną, w której występują formy gramatyczne i wyrazy obecnie nie używane, będzie stanowiło pewną trudność. Opracowując więc bajki Krasickiego i Trembeckiego, należy dawać staranne wyjaśnienia językowe, jednak w sposób oględny, aby w lekcji nie przeważał element analizy językowej.

Zasadnicza metoda rozbioru literackiego nie ulega zmianie w klasie VI. Należy jednak prowadzić dokładniej i subtelniej niż w klasie V analizę wartości artystycznych utworu, zwracając uwagę na piękno języka i stylu, zawsze jednak w sposób naturalny, w powiązaniu z treścią, jako przykład celności użytego przez autora zwrotu dla określenia postaci, czynności lub dla stworzenia dokładnego i plastycznego obrazu. Również problemy ideowe winny być szerzej potraktowane, wyraźniej powiązane z tłem historycznym, tak aby sens moralno-społeczny dzieła literackiego stawał się dla uczniów zrozumiały.

2. Wszystkie zagadnienia, które występowały w programie klasy V z zakresu rozbioru utworu literackiego, podstawowych wiadomości z teorii literatury oraz wiadomości o książce, jak również wszystkie formy ćwiczeń w mówieniu i pisaniu powinny być nadal opracowywane i utrwalane w klasie VI. Należy je jednak rozszerzać i pogłębiać, stawiać uczniom coraz większe wymagania, polecać bardziej złożone ćwiczenia oparte na umiejętnościach wyniesionych z klasy V. Tak na przykład: w klasie V uczniowie układają plan utworów lub ich części w formie najprostszej — w klasie VI obowiązują plany pierwszego i drugiego stopnia; w klasie V ćwiczy się w opisie nieskomplikowanych przedmiotów i zjawisk — w klasie VI zakres tego ćwiczenia rozszerza się na

opisy osób, krajobrazów, stanów psychicznych, cech charakteru i postępowania (jako przygotowanie do charakterystyki).

W związku z tym należy wprowadzać coraz bogatsze ćwiczenia słownikowe, uświadamiać uczniom subtelne różnice znaczeniowe wyrazów, stosować często ćwiczenia z zakresu synonimiki.

Rozszerzając pojęcia z zakresu wiedzy o literaturze, należy nadal unikać wprowadzania terminologii zbyt trudnej dla dzieci.

Ćwiczenia stylistyczno-językowe powinny być stosowane zarówno w celu wyrobienia sprawności językowej uczniów, jak i rozbudzenia wrażliwości na piękno stylu autora. Częste ćwiczenia językowe należy wprowadzać wówczas, gdy tekst wymaga wielu objaśnień i gdy nie zakłóci się w ten sposób stosunku emocjonalnego do utworu.

W klasie VI należy stosować ćwiczenia w zwięzłym wypowiedaniu się, które uczą logicznego myślenia, dobierania najodpowiedniejszego materiału językowego do wypowiedzenia zamierzonej treści. Do tych ćwiczeń można dobierać fragmenty tekstu, można również polecać sformułowanie najważniejszego problemu omawianego utworu, morału w bajce itp., można organizować konkursy na najzwięźlejsze streszczenie lub sprawozdanie z wydarzeń szkolnych.

3. Jednym ze środków wyrabiania samodzielności uczniów są ćwiczenia wykonywane w domu. Prace domowe uczniów nie powinny polegać na kopiowaniu ćwiczeń przerabianych w klasie, lecz powinny wymagać wysiłku myślowego ucznia i stanowić podstawę do omawiania zagadnień nowej lekcji. Uczniowie w klasie VI mogą już tak przygotować się do omawiania lektury, żeby powtórne czytanie utworu na lekcji dotyczyło tylko fragmentów niezbędnych do ilustracji poruszanego problemu lub do wywołania odpowiedniego oddźwięku uczuciowego. Aby wzbudzić zainteresowanie i osiągnąć pożądane wyniki, prace domowe powinny wymagać wysiłku myślowego i angażować uczniów emocjonalnie.

4. W wyniku nauczania języka polskiego w klasie VI uczniowie powinni całkowicie opanować umiejętność biegłego czytania z odpowiednią intonacją.

W wyniku pracy nad lekturą oraz związanych z nią ćwiczeń uczniowie klasy VI powinni:

— poznać dokładnie wskazane w programie utwory i umieć wymienić ich autorów,

— zdawać sobie sprawę ze szczególnych właściwości utworu literackiego, wykazać wiadomości o zasadniczych elementach poznanych utworów: temat, myśl główna, postacie, wydarzenia, główny bohater, akcja, jej czas i miejsce,

— wykazać zrozumienie zawartych w znanych utworach literackich problemów moralnych, stosunków społecznych i postawy ideowej autora,

— umieć wyróżnić w tekście takie środki stylistyczno-językowe, jak porównania, przenośnie, uosobienia, epitety, onomatopeje,

— umieć rozróżniać w związku z poznanymi utworami takie gatunki literackie, jak baśń, bajka, nowela, powieść, ballada, legenda;

— umieć na pamięć kilka utworów poetyckich i fragmentów prozy artystycznej.

Z zakresu podstawowych wiadomości o książce uczniowie klasy VI powinni wykazać znajomość procesu powstawania, wydawania i upowszechnienia książki, umiejętność posługiwania się katalogiem alfabetycznym i rzeczowym, zdobyć wprawę w korzystaniu ze słowników, w gromadzeniu materiałów z czasopism.

W wyniku nauczania gramatyki i pisowni uczniowie powinni wykazać następujące umiejętności:

— rozpoznawanie w tekście części mowy na podstawie ich znaczenia i formy fleksyjnej, odróżnianie czasowników dokonanych i niedokonanych na podstawie ich znaczenia i budowy słotwórczej (przedrostek), rozpoznawanie form osobowych (osoby, liczby, czasy, tryby, strony) i nieosobowych czasowników;

— odróżnianie zdań pojedynczych od złożonych; wskazywanie związków wyrazowych w zdaniu, orientacja w sposobach wyrażania podmiotu i orzeczenia, w roli przydawki, dopełnienia i okoliczników oraz w sposobach ich wyrażania;

— osiągnięcie wprawy w stosowaniu zasad ortograficznych i przestankowania w zakresie materiału objętego programem klasy VI.

KLASA VII

(6 godzin tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. LEKTURA

Lektura podstawowa i związane z nią ćwiczenia w czytaniu, mówieniu i pisaniu oraz podstawowe wiadomości z nauki o literaturze i wiedzy o książce

Lektura podstawowa

Jan Kochanowski. Opowiadanie z życia poety.

Fraszki: *Na lipę, Na zdrowie, O koźle*. Treść i forma fraszek. Dowcip i żartobliwość. Zwięzłość stylu. Fraszka jako gatunek literacki.

Tren VII i VIII. Wyraz uczuć ojca po stracie dziecka. Bezpośredniość, szczerłość tego wyrazu. Tren jako gatunek literacki. Staropolskie słownictwo i formy gramatyczne we fraszkach i trenach.

Ignacy Krasicki. Opowiadanie z życia pisarza.

Hymn („Święta miłości...”). Wyraz patriotyzmu poety. Ukazanie obowiązków względem ojczyzny. Podniosły ton hymnu.

Dewotka. Ośmieszenie fałszywej pobożności. Forma bajki — obrazek satyryczny. Zwięzłość stylu.

Ptaszki w klatce. Alegoria. Aluzja do sytuacji Polaków w niewoli.

Aleksander Fredro. *Zemsta*. Przebieg zdarzeń. Charakterystyka Cześnika i Rejenta. Obrazy z życia szlachty i jej obyczajów. Humor w traktowaniu postaci. Komizm postaci Papkina. Kompozycje utworu; tok akcji głównej: ekspozycja, zawiązanie akcji, jej rozwój, punkt kulminacyjny, rozwiązanie. Monologi i dialogi. Zróznicowanie języka postaci. Wiersz ośmiozgłoskowy. *Zemsta* jako komedia.

Adam Mickiewicz. Opowiadanie z życia poety.

Reduta Ordona. Obraz bohaterskiej obrony reduty. Bohater-

stwo żołnierzy i ich dowódcy — Ordon. Pogarda dla cara. Współczucie dla ginących żołnierzy rosyjskich. Realizm obrazów.

Pan Tadeusz — fragmenty. Księga I — w całości. Z księgi II Opowiadanie Gerwazego. Księga IV — w całości. Z księgi VIII — Zajazd (np. w. 629 — 805). Z księgi X — Burza. Spowiedź Jacka Soplicy (np. w. 215 — 291). Z księgi XII — Rozmowa Tadeusza z Zosią o uwłaszczeniu chłopów (np. w. 487 — 611). Koncert Jankiela. Zakończenie (np. w. 816 — 963).

Geneza utworu na podstawie wiadomości o życiu poety, fragmentu Epilogu, Inwokacji. Przebieg wydarzeń i postacie w I księdze. Spór o zamek. Dzieje zamku i Stolnika. Stosunek Stolnika do Jacka. Dzieje Jacka w świetle opowiadania Gerwazego. Agitacja księdza Robaka w karczmie. Polowanie — scena z życia dawnej szlachty. Koncert Wojskiego na rogu. Pokrzyżowanie planów Robaka przez Gerwazego. Zajazd (samowola szlachecka). Spowiedź Robaka — wyjaśnienie i uzupełnienie dziejów i charakterystyki Jacka Soplicy. „Rok 1812” — nadzieje poety i narodu na wyzwolenie ojczyzny. Tadeusz jako przedstawiciel nowego pokolenia (uwłaszczenie chłopów, nowe rozumienie obowiązków wobec ojczyzny). Odzwierciedlenie w koncercie Jankiela przeżyć narodu. Pogodne zakończenie utworu *Pan Tadeusz*.

Na podstawie omówionych fragmentów ogólna orientacja w zawartości utworu (obraz przemijającej epoki Polski szlacheckiej, idea walki narodowo-wyzwoleńczej, obrazy przyrody ojczystej). Ogólna orientacja w doborze środków artystycznych, jakimi posługuje się poeta w *Panu Tadeuszu*. *Pan Tadeusz* jako wyraz patriotyzmu Adama Mickiewicza, arcydzieło literatury polskiej, epeopeja narodowa.

Opowiadanie biograficzne o Chopinie.

Juliusz Słowacki. Opowiadanie z życia poety.

Hymn o zachodzie słońca. Wyraz tęsknoty za ojczyzną. Rola obrazów przyrody w utworze. Rola refrenu.

Ojciec zadżumionych. Geneza poematu (na podstawie wstępu). Tło opisanych wydarzeń i przeżyć. Mistrzostwo poety w odmalowaniu przeżyć ojca. Piękno i groza obrazów poetyckich, ich różnorodność i układ. Pierwiastki epickie i liryczne w utworze.

Bolesław Prus. *Placówka*. Dzieje rodziny Slimaka, jej członkowie. Walka Slimaka z kolonistami niemieckimi o utrzymanie ziemi. Charakterystyka Slimaka i jego żony. Realistyczne obrazy z życia wsi (zamożni chłop i biedota wiejska). Koloniści niemieccy w utworze. Uzasadnienie tytułu powieści *Placówka*. Cechy powieści na przykładzie *Placówki*.

Eliza Orzeszkowa. Opowiadanie z życia pisarki.

Tadeusz. Obraz z życia bezrolnej rodziny chłopskiej pracującej we dworze. Miłość rodzinna, piękno ludzkich uczuć. Pełna uroku postać dziecka. Wymowa kontrastu obrazów, ich piękno i plastyka. Cechy noweli.

Henryk Sienkiewicz. Wiadomości o życiu i twórczości. Opowiadania z życia pisarza. *Latarnik*. Dzieje Skawińskiego. Tęsknota za ojczyzną. Wstrząs wywołany lekturą *Pana Tadeusza*. Siła oddziaływania poezji Mickiewicza na przykładzie przeżyte Skawińskiego. Hold pisarza dla największego poety naszego narodu. Wartości artystyczne noweli (kompozycja, piękno obrazów i stylu).

Maria Konopnicka. *Dym*. Obraz codziennego życia matki i jej syna, robotnika, ich wzajemny stosunek. Piękno poetyckich obrazów życia prostych ludzi, szacunek poetki dla ich pracy i ucziwego życia. Współczucie dla ich losu. Motyw dymu — jego związek z tematem i rolą w kompozycji utworu.

Stefan Żeromski. Opowiadanie z życia pisarza.

Lekcja języka polskiego (fragment *Syzyfowych prac*). Rola Zygiera w uświadomieniu narodowym kolegów. Siła oddziaływania poezji Mickiewicza, jej rola w budzeniu uczuć narodowych.

Piękno poetyckiej prozy Żeromskiego.

Opowiadanie biograficzne o Marii Curie-Skłodowskiej.

Władysław Broniewski

Elegia o śmierci Ludwika Waryńskiego. Obraz śmierci rewolucjonisty. Hold poety dla bohaterstwa i poświęcenia. Wiara w zwycięstwo idei, której służył Waryński. Znaczenie apostrofy do czytelnika na początku wiersza. Sens *Elegii* zawarty w zakończeniu. Kompozycja oparta na motywie zbliżania się śmierci.

Bagnet na broń. Geneza wiersza. Moralny obowiązek obrony ojczyzny. Rola budowy składniowo-intonacyjnej i wierszowej w uwydatnieniu sensu utworu.

Leopold Staff

Pierwsza przechadzka. Wiara w odbudowę nowego życia na ruinach i zgliszczach. Pierwsze oznaki budzącego się życia w zniszczonym i wyludnionym mieście. Prostota języka i budowy wiersza.

Konstanty Ildefons Gałczyński

Dytyramb na cześć pokoju. Pochwała pokoju, gotowość do jego obrony. Radość życia.

*

Obrazy z życia współczesnego w Polsce Ludowej i innych krajach ze szczególnym uwzględnieniem życia dzieci i młodzieży, na podstawie wypisów, lektury uzupełniającej, czasopism i najnowszych wydawnictw literatury dla dzieci.

Ćwiczenia w czytaniu, mówieniu i pisaniu związane z lekturą

Ćwiczenia w czytaniu. Czytanie wyraźne, czyste i płynne z uwzględnieniem znaków przestankowych, akcentów logicznych i uczuciowych, właściwego tempa, naturalnej intonacji i modulacji głosu; czytanie indywidualne — głośne i ciche, czytanie z podziałem na role.

Słuchanie wzorowego czytania (jak w klasie V i VI).

Próby pięknego czytania uczniów (po uprzednim opracowaniu treści utworu).

Uczenie się i wygłaszanie z pamięci wierszy oraz prozy artystycznej. Recytacje indywidualne, chóralne i zespołowe, inscenizacje.

Próby samodzielnego przygotowania recytacji lub pięknego czytania — bez pomocy nauczyciela.

Dyskusje w klasie w związku z przygotowaną samodzielnie recytacją lub czytaniem (krytyka, uzasadnienie własnych sądów,

próby własnej interpretacji głosowej tekstów) celem zilustrowania słuszności własnego zdania w sporze dotyczącym sposobu recytowania lub czytania danego tekstu.

Cwiczenia w cichym czytaniu „z ołówkiem w rękę” — jak w klasie VI.

Ciche czytanie jako samodzielna praca nad utworem z określonym przez nauczyciela celem.

Czytanie ciche jako przygotowanie do wspólnego omawiania zagadnienia w klasie pod kierunkiem nauczyciela; ciche czytanie jako końcowy etap pracy nad utworem (samodzielne opracowanie tekstu o charakterze syntetycznym, streszczenie lub zapisanie treści w punktach, zwięzła notatka itp.).

Cwiczenia w mówieniu i pisaniu. Wdrażanie uczniów do poprawnego, logicznego, ścisłego i jasnego formułowania myśli w mowie i piśmie.

Wdrażanie uczniów do poprawnej wymowy ogólnopolskiej.

Cwiczenia w opowiadaniu, opisywaniu, streszczaniu, zdawaniu sprawy z lektury, układaniu planu, prowadzeniu dyskusji.

Próby opowiadania z użyciem dialogu.

Opisy sytuacji. Omawianie dzieł sztuki (obrazów, rzeźb).

Charakterystyka postaci.

Łatwe rozprawki i referaty.

Cwiczenia redakcyjne. Prowadzenie notatek na lekcjach, w domu, w czasie zwiedzania wystaw, na wycieczkach itp.

Prowadzenie dzienniczka lektury.

Cwiczenia słownikowe. Bogacenie czynnego słownika uczniów w zakresie nazw osób, rzeczy, zjawisk i różnych odcieni cech (barw, kształtów), czynności oraz stosunków czasowych i przestrzennych.

Rozróżnianie wartości komunikatywnych, obrazowych i uczuciowych wyrazów. Wyrażanie tej samej treści w rozmaity sposób.

Wyrazy bliskoznaczne, ich znaczenie dla barwności i żywości stylu.

Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu nie związane z lekturą

Opowiadanie, opis, sprawozdanie, układanie planów w związku z omawianiem tematów z życia bieżącego — podobnie jak w klasie VI.

Technika prowadzenia i podsumowywania dyskusji.

Prowadzenie notatek. Prowadzenie terminarza zajęć.

Pisma użytkowe: list urzędowy, protokół, podanie, życiorys własny.

W związku z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu stale wdrażanie do czytelnego i kształtnego pisma oraz do porządnego prowadzenia zeszytów klasowych i domowych.

Podstawowe wiadomości z nauki o literaturze (w ścisłym związku z omawianiem utworów)

Znaczenie literatury pięknej w kulturze i życiu narodu. Wartości ideowe, poznawcze i artystyczne utworów.

Rodzaje literackie: epika, liryka, dramat. Gatunki: epopeja, poemat, hymn, tren, elegia, fraszka, komedia. Utrwalenie i pogłębienie wiadomości o powieści i noweli oraz o innych gatunkach literackich poznanych w klasach V i VI.

Koloryt historyczny i lokalny obrazu literackiego.

Rysy typowe i indywidualne postaci w utworach. Stosunek bohatera do środowiska i odwrotnie. Charakterystyka postaci i środowiska.

Fabuła utworu. Kompozycja wielowątkowa. Pogłębienie wiadomości o zasadzie kontrastu i stopniowania w kompozycji utworu.

Elementy epickie, liryczne i dramatyczne w różnych utworach literackich, ich wzajemny stosunek i rola w konstrukcji obrazu literackiego.

Ważniejsze zjawiska syntaktyczne i frazeologiczne i ich funkcje w utworach literackich; zdania różnych rozmiarów i budowy, równoważniki zdań, apostrofy i pytania retoryczne, powtórzenia i refreny. Utrwalenie i pogłębienie wiadomości o środkach styli-

stycznych poznanych w klasach poprzednich. Język poezji a mowa potoczna.

Pojęcie rymu niedokładnego i strofy nieregularnej.

Podstawowe wiadomości o książce

Technika posługiwania się tekstem podręcznika, innej książki i czasopisma, podobnie jak w klasach V i VI, a ponadto sporządzanie notatek, podobnie jak w klasie VI.

Wyszukiwanie książek na dany temat w katalogach biblioteki szkolnej i powszechnej oraz w katalogach wydawniczych i księgarskich. Wycieczka do księgarni.

Wyszukiwanie artykułów na dany temat (w czasopismach młodzieżowych). Korzystanie z prasy codziennej, podobnie jak w klasie VI.

Sporządzanie wykazu bibliograficznego — elementy bibliograficznego opisu druku zwartego (książki) oraz artykułu z druku periodycznego (czasopisma).

Umiejętność posługiwania się encyklopedią, słownikiem wyrazów obcych, słownikami rzeczowymi (w miarę możliwości słownikiem geograficznym, technicznym). Korzystanie z wypożyczalni i czytelnicy powszechnej.

Zasady samokształcenia indywidualnego i zespołowego.

Wiadomości z historii książki: O książkach dawnych, rękopiśmiennych i drukowanych. O książkach pięknie wydanych (papier, krój czcionek, ilustracje, układ graficzny, oprawa artystyczna).

Wyrabianie nawyków należytego obchodzenia się z książką i czasopismem jako własnością społeczną i stosowanie się do przepisów z zakresu higieny pracy umysłowej.

II. NAUKA O JĘZYKU I ORTOGRAFIA

Części mowy

Powtórzenie wiadomości z klas V — VI o poznanych częściach mowy, ich znaczeniu, formach fleksyjnych i zastosowaniu składniowym. Odmienne i nieodmienne części mowy.

Nieodmienne części mowy:

Przysłówek. Rozpoznawanie przysłówków jako wyrazów nieodmiennych, oznaczających miejsce, czas, sposób i stopień. Budowa przysłówka: przysłówki odprzymiotnikowe i nieodprzymiotnikowe, proste i złożone. Stopniowanie przysłówka. Główne zastosowanie przysłówka w zdaniu w roli okolicznika.

Zaimek przysłowny. Rozpoznawanie zaimków przysłownych. Ćwiczenia w zastępowaniu przysłówka zaimkiem przysłownym.

Przyimek. Utrwalanie umiejętności rozpoznawania przyimków. Przyimki złożone. Ćwiczenia w łączeniu przyimków z odpowiednimi formami rzeczowników.

Spójnik. Rozpoznawanie spójników. Ćwiczenia w zastosowaniu spójników w zdaniu pojedynczym i złożonym.

Wykrzyknik. Utrwalanie umiejętności rozpoznawania wykrzykników.

Partykuła. Rozpoznawanie partykuł.

Składnia zdania złożonego

Powtórzenie wiadomości z klas poprzednich. Odróżnianie zdań złożonych od pojedynczych.

Zdania złożone współrzędnie i podrzędnie. Sposoby łączenia zdań współrzędnych: zdania spójnikowe i bezspójnikowe (bez wyróżniania rodzajów współrzędności).

Sposoby łączenia zdań podrzędnych z nadrzędnymi: spójnikowe i zaimkowe (bez rozróżniania typów zaimków). Wyróżnianie zdań przydawkowych, okolicznikowych miejsca, czasu, sposobu, przyczyny i celu oraz dopełnieniowych. Zdania podmiotowe (na paru wybranych przykładach).

Imiesłowowe równoważniki zdań podrzędnych.

Wyrazy poza zdaniem: wykrzykniki i wołacze. Zdania wtrącone.

Mowa niezależna i zależna. Zamiana mowy niezależnej na zależną.

Pogadanka o języku ogólnopolskim i dialektach. Kilka najważniejszych osobliwości w znanych dialektach. Stosunek języka ogólnopolskiego do dialektów. Rola języka ogólnopolskiego w życiu społeczeństwa. Troska o poprawność i czystość języka.

Ortografia i przestankowanie

Dalsze rozszerzanie i utrwalanie pisowni wyrazów z *h*, *rz* i *ó* niewymiennymi.

Stosowanie wielkich i małych liter w nazwach geograficznych, kalendarzowych i astronomicznych.

Dzielenie wyrazów z dwugłoską *au*, *eu*.

Pisownia *nie* z różnymi formami czasowników.

Pisownia form przypadkowych rzeczowników zakończonych na *-ia*.

Pisownia wyrazów typu: *aleja*, *epopeja* itd.

Pisownia formy dopełniacza rzeczowników typu *aleja*, *idea*.

Zasady ortograficzne związane z nauką o częściach mowy:

Pisownia *wtem*, *potem*, *przedtem*, *zatem*.

Pisownia przyimków złożonych.

Pisownia łączna i rozdzielna przyimków z innymi częściami mowy.

Pisownia rozdzielna przyimków: *beze*, *nade*, *ode*, *pode*, *przede*, *we*, *ze* z rzeczownikami i zaimkami.

Pisownia łączna części *-kolwiek*, *-set*.

Pisownia rozłączna części *bądź*, *indziej*.

Pisownia łączna przyimków z niektórymi formami zaimków (np. *nadeń*, *doń*).

Łączne pisanie części: *-li*, *-że*, *-ż*.

Rozdzielne pisanie części: *no*, *to*.

Zasady przestankowania związane z nauką o składni:

Stawianie przecinka w zdaniu złożonym.

Utrwalanie zdobytych uprzednio umiejętności w zakresie interpunkcji zdania pojedynczego. Oddzielanie przecinkiem wykrzyknika.

Zasady używania cudzysłowu i dwukropka w mowie niezależnej.

Prace pisemne sprawdzające

8 wypracowań klasowych w ciągu roku oraz stała kontrola i omówienie 4 razy w ciągu roku zeszytów z pracami domowymi uczniów.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Materiał lektury w klasie VII jest obszerny i obejmuje utwory dłuższe i trudniejsze (nowela, powieść, komedia) niż w klasie VI.

Bez wprowadzania jakichkolwiek uogólnień i syntez należy przypomnieć uczniom poznane w klasie V i VI utwory, nawiązywać do nich przy analizie utworów z programu klasy VII i w ten sposób zarysować sylwetki naszych najwybitniejszych pisarzy. W umysłach młodzieży powinien nauczyciel wyrobić przekonanie o bogactwie naszej literatury i jej wielkich tradycjach. Rozbiór utworów literackich, głębszy niż w latach poprzednich, powinien doprowadzić uczniów do zrozumienia znaczenia literatury pięknej w kulturze i życiu narodu (np. *Pan Tadeusz*, *Latarnik*, *Lekcja jęz. polskiego*, wiersze Broniewskiego).

Na opracowanie *Pana Tadeusza* należy przeznaczyć kilkanaście lekcji i stosować takie metody, aby uczniowie zrozumieli utwór, odczuli piękno tego arcydzieła literatury polskiej. Dlatego też należy unikać drobiazgowej analizy treści, a dużo czasu poświęcić na piękne odczytanie w klasie fragmentów i wyjaśnień niezrozumiałych realiów epoki. Ilustracje Andriollego lub przezrocza wykonane z tych ilustracji powinny być pomocą w spełnieniu tego zadania. Recytacje uczniów indywidualne i zbiorowe wyjątków z *Pana Tadeusza*, słuchanie audycji radiowych i płyt nagranych przez wybitnych artystów, konkursy recytacyjne — to najlepsze środki, aby ukazać młodzieży piękno epopei Mickiewiczowskiej.

Podobne metody należy stosować przy opracowywaniu *Zemsty* Fredry, wprowadzając ponadto czytanie rolami, inscenizacje niektórych scen (np. oświadczyzny Papkina, pisanie listu przez Dynalskiego).

Analizując *Placówkę* Prusa trzeba położyć nacisk na rozwój akcji w powieści i charakterystykę postaci. Oba zagadnienia można omawiać łącznie, gdyż dynamiczna akcja wiąże się ściśle z postacią głównego bohatera.

2. Podobnie jak w klasach V i VI należy wraz z opracowywaniem treści utworu omawiać językowo-stylistyczne środki wyrazu, utrwalając i pogłębiając wiedzę o nich, nie wymagając jed-

nak wyuczania się definicji. Przenośnie, epitety, porównania itp. powinna młodzież wyróżniać w tekście i rozumieć funkcję, jaką spełniają w obrazie literackim.

W programie ćwiczeń w mówieniu i pisaniu oprócz znanych już form, które należy stale ćwiczyć, występują nowe: charakterystyka postaci, opis sytuacji i przemówienie. Przygotowanie przemówień należy wiązać z aktualnymi dla młodzieży sprawami (np. założenie ogródka szkolnego, założenie kółka zainteresowań) i dążyć do prostej, naturalnej formy wypowiedzi. Należy unikać tematów zbyt trudnych dla młodzieży, gdyż mogą spowodować nieudolne naśladownictwo przemówień ludzi dorosłych.

Uczniowie wdrażali się już w klasach V i VI do opracowywania uwag o cechach charakteru postaci literackich. Obecnie należy zastosować te wiadomości do pełnej charakterystyki, opartej na materiale wybranym z tekstu.

Ćwiczenia w opisie sytuacji trzeba poprzedzić wyróżnieniem tego elementu w utworze literackim (np. sceny z Zajazdu w *Panu Tadeuszu*). Jeśli życie młodzieży wysunie odpowiedni łatwy temat, po przygotowaniu materiału w klasie można polecić go uczniom jako pracę piśmienną (np. Zbiórka przed wycieczką. Na stacji kolejowej).

Ćwiczenia o charakterze praktycznym, jak list urzędowy, protokół, podanie, życiorys własny są w klasie VII szczególnie ważne ze względu na potrzeby życiowe. Na ćwiczenie tego typu trzeba poświęcić kilka godzin lekcyjnych, pokazując młodzieży odpowiednie wzory.

Tematy wypracowań sprawdzających i zadawanych uczniom do domu powinny odpowiadać poziomowi umysłowemu młodzieży, powinny być proste i jasno sformułowane, a materiał do nich starannie przygotowany w toku nauczania.

3. W klasie VII, ponieważ młodzież jest dojrzała, pożądane jest, o ile to możliwe, częste organizowanie wycieczek do muzeów, na wystawy, wycieczek krajoznawczych, wycieczek związanych z postaciami pisarzy i ich życiem oraz zbiorowe uczęszczanie do teatru. W ten sposób szkoła dążyć będzie do wyrobienia ogólnej kultury młodzieży.

4. Materiał z nauki o języku w klasie VII rozpada się na dwa zasadnicze działy: a) materiał nowy, zawierający części mowy nieodmienne oraz składnię zdań złożonych, b) powtórzenie całości materiału z klas V — VII. Praca nad częściami mowy nieodmiennymi powinna wyrobić przede wszystkim praktyczną umiejętność wyróżniania ich w tekście oraz wdrożyć do prawidłowego ich stosowania.

Pracę nad składnią zdań złożonych należy oprzeć na wiadomościach o budowie zdania pojedynczego, będzie to powtórzenie materiału, jednocześnie ułatwi zrozumienie składni zdania złożonego i pogłębi znajomość zasadniczych wiadomości ze składni. Nauczyciel powinien na tym poziomie unikać zbyt zawitych, budzących wątpliwości przykładów. Zdania analizowane przez uczniów powinny być zrozumiałe pod względem treści, jasne pod względem budowy. Dobór odpowiednich przykładów należy uzależnić od poziomu i przygotowania zespołu uczniowskiego.

Wiele czasu należy poświęcić na powtarzanie, wiążąc w różnoraki sposób zdobyte wiadomości z klas V — VI. Powinno to być nie tylko ugruntowywanie pojedynczych wiadomości, ale obok tego wyrabianie zrozumienia wzajemnych powiązań między poszczególnymi zjawiskami z zakresu głosuwni, morfologii oraz składni.

W klasie VII nauczyciel powinien zapoznać uczniów ze sposobem korzystania ze słowników poprawnościowych oraz zachęcać uczniów do samodzielnej troski o poprawność językową (np. gazetka, gdzie obok pospolitych błędów wystąpią formy poprawne, kółko poprawnościowe, skrzynka zapytań).

Prace nad ortografią należy prowadzić systematycznie w zakresie programu klasy VII i równocześnie wdrażać do pełnego opanowania wszystkich zasad ortografii.

5. W wyniku nauczania języka polskiego w klasie VII uczniowie powinni w zakresie lektury wykazać znajomość utworów opracowanych w klasach V — VII, wiedzieć kto je napisał, umieć płynnie i z właściwą intonacją odczytać ich fragmenty; umieć wyróżniać w tekście środki językowo-stylistyczne poznane w klasach V — VII, rodzaje literackie (epika, liryka, dramat) w związ-

ku z poznanymi utworami oraz gatunki literackie (epopeja, poemat, hymn, elegia, fraszka, komedia).

Na podstawie poznanych utworów literackich uczniowie kończący szkołę podstawową powinni zdawać sobie sprawę ze społecznej roli literatury. Przez poznanie przeszłości i terażniejszości przedstawionej w najwybitniejszych dziełach literackich powinni lepiej zrozumieć dążenie narodu i całej ludzkości do postępu i zdobyć przygotowanie do czynnego udziału w budownictwie socjalistycznym w naszym kraju.

W wyniku ćwiczeń w mówieniu i pisaniu uczeń kończący klasę VII powinien:

- umieć poprawnie i jasno formułować myśli;
- wykazać umiejętność napisania streszczenia, opisu, charakterystyki, sprawozdania.

Ponadto uczniowie klasy VII powinni:

- osiąść umiejętność posługiwania się encyklopedią, słownikiem wyrazów obcych, słownikami rzeczowymi;
- opanować podstawowe zasady samouctwa osobistego i samokształcenia zespołowego.

W wyniku nauczania gramatyki, ortografii i przestankowania powinni zdobyć następujące wiadomości i umiejętności:

- rozpoznawanie związków wyrazów w zdaniu, wyróżnianie części zdania pojedynczego, wyjaśnienie sposobu ich wyrażania;
- rozróżnianie zdań złożonych współrzędnie i podrzędnie, umiejętność określenia funkcji zdania podrzędnego;
- całkowite opanowanie wiadomości z zakresu głosowni, części mowy i składni, wskazanych w programie nauczania dla klas V — VII;
- opanowanie norm poprawnościowych wskazanych przez program dla klas I — VII, osiągnięcie wprawy w stosowaniu zasad ortograficznych i przestankowania w zakresie materiału objętego programem klas I — VII.

LEKTURA UZUPEŁNIAJĄCA

Oprócz lektury podstawowej wymienionej w programie należy opracować w klasie oraz podać uczniom do samodzielnej lektury kilka pozycji spośród książek zatwierdzonych przez Ministerstwo Oświaty do bibliotek szkolnych.

Wykazy tych książek są ogłaszane w *Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Oświaty* i zawierają tytuły nowo ukazujących się wartościowych utworów dostępnych dla młodzieży.

Dla ułatwienia wyboru podaje się poniżej listę książek odpowiednich dla uczniów w poszczególnych klasach.

KLASA V

- H. Boguszewska: *Czerwone węże*
- L. Cendrowski: *Banda niewidzialnej ręki*
- A. i Cz. Centkiewiczowie: *Odarpi syn Egigwy*
- M. Dąbrowska: *Wilczęta z czarnego podwórza*
- A. Dygasiński: *Co się dzieje w gniazdach*
- Z. Jaworczak: *Zielone pióro*
- B. Hertz: *Ze wspomnień samowara*
- L. Korczak: *Bankructwo małego Dżeka*
- W. Przyborowski: *Szwedzi w Warszawie*
- W. Sieroszewski: *Dary wiatru północnego*
- W. Umiński: *Na drugą planetę*
- W. Wasilewska: *Pokój na poddaszu*
- E. Amicis: *Serce*
- J. Ch. Andersen: *Wybór baśni*
- A. Gajdar: *Timur i jego drużyna*
- E. Molnar: *Chłopcy z Placu Broni*
- N. Nosow: *Witia Malejew*

- C. Rodari: *Podróż Błękitnej Strzały*
M. Twain: *Księżę i żebrak*
J. Verne: *Tajemnicza wyspa*

KLASA VI

- K. Bunsch: *Psie Pole*
Cz. Centkiewicz: *W lodach Eisfiordu*
J. Chamiec: *Trójkolorowa kokarda*
M. Dąbrowska: *Marcin Kozera*
A. Domańska: *Paziowie króla Zygmunta*
F. Fenikowski: *Okręt w herbie*
D. Gayówna: *Dobroczyńca ludzkości*
W. Gomulicki: *Wspomnienia niebieskiego mundurka*
G. Morcinek: *Narodziny serca*
Z. Nałkowska: *Mój ojciec*
E. Niziurski: *Księga urwisów*
E. Orzeszkowa: *Dobra pani*
B. Prus: *Grzechy dzieciństwa*
B. Prus: *Katarynka*
A. Pukara: *O maszyniście Felusiu, który był mędrce*
W. Umiński: *Flibustierowie*
E. Żurakowska: *Jutro niedziela*
Beecher Stowe: *Chata wuja Toma*
D. Defoe: *Robinson Kruzoe*
W. Hugo: *Kozeta*
N. Iljin: *Czarno na białym*
R. Kipling: *Księga dżungli*
E. Knight: *Lassie, wróć*
V. Kowal: *Piotr, ja i atomy*
S. Lagerlöf: *Cudowna podróż*
E. Ryss: *Wychowanek kapitanów*
M. Twain: *Przygody Tomka Sawyera*
J. Verne: *Piętnastoletni kapitan*

KLASA VII

- H. Bobińska: *Maria Curie-Skłodowska*
J. Chamiec: *Ludwik Waryński*

- M. Dąbrowska: *Przyjaźń*
Deotyma: *Panienska z okienka*
A. Dygasiński: *Wilk, psy i ludzie*
A. Fidler: *Dywizjon 303*
W. Gąsiorowski: *Huragan* (w adaptacji dla młodzieży)
H. Górską: *Chłopcy z ulic miasta*
M. Kann: *Dujawica*
J. I. Kraszewski: *Historia o Janaszu Korczaku i pięknej miecz-
nikównie*
E. Majewski: *Profesor Przedpotopowicz*
K. Makuszyński: *Szatan z VII klasy*
B. Prus: *Sieroca dola*
B. Prus: *Michałko*
J. Porazińska: *Kto mi dał skrzydła*
Z. Przyrowski: *Światło z ziemi*
H. Rudnicka: *Uczniowie Spartakusa*
S. Sempołowska: *Na ratunek*
H. Sienkiewicz: *Za chlebem*
H. Sienkiewicz: *Orso*
T. Syga: *Powszedni dzień Pana Adama*
T. Twarogowski: *Pogromca piorunów*
T. Unkiewicz: *Podróże mikrokosmiczne prof. Rembowskiego*
J. Curwood: *Włóczęgi północy*
A. Daudet: *Wybór opowiadań*
M. Gorki: *Jak uczyłem się*
W. Hugo: *Gavroche*
W. Katajew: *Samotny biały żagiel*
J. London: *Zew krwi*
B. Polewoj: *Opowieść o prawdziwym człowieku*
W. Thackeray: *Pierścień i róża*
J. Verne: *Podróż na księżyc*

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZĄCYCH SIĘ

- J. Cofalik, A. Kopaczek: *Analiza utworu literackiego w klasie V — VII*. Wydawnictwo WODKO w Katowicach, Sekcja Jęz. Polskiego. 1956
- J. Cofalik: *Wartości wychowawcze pracy nad charakterystyką bohatera utworu i terack'ego*. WODKO w Katowicach. 1956
- J. Cofalik, M. Nowakowski, I. Tabakowska: *Poprawa wypracowań pisemnych z jęz. polskiego*. Wydawnictwo WODKO w Katowicach. 1957
- J. Dancewiczowa: *Rozbiór gramatyczny w kl. V — VII*. PZWS. 1956
- J. Dembowska i W. Kwasowska: *Poradnik metodyczny do wypisów dla kl. V*. PZWS. 1957.
- J. Dembowska: *Poradnik metodyczny do wypisów dla kl. VI*. PZWS. 1953
- M. Froel chowa: *Materiały do metodyki nauczania jęz. polskiego w kl. V — VII*. Ortografia. PZWS. 1953
- S. Furmanik: *Podstawy wersyfikacji polskiej*. PWN. 1956.
- S. Furmanik: *Zarys deklāmatoryki*. PZWS. 1953
- S. Jerschina: *Zarys poetyki*. WODKO w Kielcach — Sekcja Jęz. Polskiego. Sandomierz — Kielce, grudzień 1957
- H. Kien.: *Ciche czytanie w szkole*. „Wspólna Sprawa”. CODKO Biblioteka metodyczna nr 47, r. 1957
- Z. Klemens ewicz: *Wybrane zagadnienia metodyczne w zakresie nauczania gramatyki na stopniu licealnym*. PZWS. 1955
- M. Głowiński, A. Okopień, J. Sławiński: *W. adomości z teorii literatury*. Wyd. 1. PZWS. 1957
- W. Lukszo: *Praca nad utworem poetyckim na lekcjach jęz. polskiego w kl. VIII*. PZWS. 1956
- M. R. Mayenowa: *Poetyka opisowa*. 1949
- E. Przyłubska i F. Przyłubski: *Język polski na codzien*. „Wiedza Powszechna”. 1958
- M. Pęcherski: *Przewodnik metodyczny do podręcznika gramatyki i pisowni dla kl. V*. Wyd. I. PZWS. 1957
- M. Pęcherski: *Przewodnik metodyczny do podręcznika gramatyki i pisowni dla kl. VI*. Wyd. I. PZWS. 1958
- K. Pojawska: *Cw. czenia w mówieniu i pisaniu w kl. V — VII*. PZWS. 1958
- M. Nalepińska: *Jak mówić i pisać poprawnie*. „Wiedza Powszechna”, 1956

- S. Skorupska, M. Kurkewska: *Zarys stylistyki*. Wyd. I. PZWS. 1959
- W. Szyszkowski: *Analiza dzieła literackiego*. PZWS. 1959.
- S. Szlifersteinowa: *Nowy materiał na lekcjach gramatyki jęz. polskiego w kl. V — VII*. PZWS 1955
- L. Sutkowski: *Jak osiągam dobre wyniki w nauczaniu ortografii w kl. I Lic. Pedagog* WODKO w Szczecinie. Odczyt pedagogiczny. 1957
- S. Skorupska: *Język polski. Wiadomości i ćwiczenia z zakresu słownictwa, frazeologii i stylistyki*. PZWS. 1958
- K. Wojciechowski: *Sztuka czytania*. Wyd. CRZZ. 1956
- D. Wawrzynkowska-Wierciochowa: *Zajęcia pozalekcyjne. Materiały do metodyk naucz. jęz. polskiego w kl. V — VII*. PZWS. 1954
- Gramatyka opisowa języka polskiego z ćwiczeniami*. Pod red. W. Doroszewskiego i B. Wieczork ewicza, t.I — II; opr. B. Bartnicka, M. Jaworski, K. Sinielnikoff. PZWS. 1959

JĘZYK ROSYJSKI

UWAGI WSTĘPNE

1. Szczególne znaczenie nauczania języka rosyjskiego w szkole polskiej wynika z tego faktu, że jest to język pierwszego i największego państwa socjalistycznego na świecie, z którym łączy Polskę wspólnota zasad społeczno-ustrojowych, stosunki ścisłego sojuszu i przyjaźni oraz z tego, że jest to język słowiański, pokrewny językowi polskiemu.

Poznanie języka rosyjskiego, jak każdego języka o zasięgu światowym, otwiera drogi do korzystania z bogatej literatury pięknej i naukowej w tym języku oraz do obcowania z ludźmi innych narodowości. Znajomość języka rosyjskiego umożliwia bliższe poznanie doświadczeń radzieckich i ułatwia bezpośrednie kontakty z obywatelami ZSRR.

Język rosyjski jako przedmiot nauczania ma także ważne znaczenie kształcące: rozwija pamięć ucznia, jego spostrzegawczość i umiejętność logicznego myślenia.

Celem nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej jest zdobycie przez uczniów umiejętności czytania, mówienia i pisania po rosyjsku w zakresie podanym przez program.

2. Ogólnie przyjętą metodą nauczania języka rosyjskiego jest tzw. metoda mieszana (kombinowana) przy szerokim zastosowaniu metody bezpośredniej. Wymaga ona od nauczyciela posługiwania się w jak najszerszym zakresie językiem rosyjskim. Język polski na lekcjach języka rosyjskiego spełnia rolę pomocniczą, a używanie go powinno występować tylko przy wyjaśnianiu uczniom znaczenia nieznanymi im wyrazów, przy nauczaniu gramatyki, wreszcie przy tłumaczeniach z języka rosyjskiego na język polski i odwrotnie.

Nauczanie języka rosyjskiego wiąże się z nauczaniem innych przedmiotów, przede wszystkim zaś języka polskiego. Znajduje to wyraz w pełnym wykorzystywaniu wiadomości i form pracy, które uczniowie opanowali lub z którymi mieli do czynienia na lekcjach języka polskiego. Dotyczy to zarówno pojęć i wiadomości gramatycznych, jak umiejętności układania pytań i odpowiedzi, rozmaitych form opowiadań, omawiania obrazów i ilustracji, pisanie dyktand i wypracowań, recytowania wierszy, urywków prozy itp.

Na lekcjach języka rosyjskiego należy w miarę potrzeby wykorzystywać wiadomości o Związku Radzieckim, które uczniowie zdobyli przy nauczaniu innych przedmiotów, jak geografii i historii.

W nauczaniu gramatyki języka rosyjskiego należy stale i konsekwentnie stosować metodę porównawczą, co pogłębia także znajomość języka ojczystego. Zestawianie słownictwa rosyjskiego ze słownictwem polskim polega z jednej strony na wykorzystywaniu wyrazów dźwiękowo i znaczeniowo podobnych, z drugiej — na eliminowaniu błędnych skojarzeń tam, gdzie zachodzą podobieństwa w brzmieniu wyrazów przy zasadniczej różnicy ich znaczeń czy rodzajów gramatycznych. W gramatyce metoda porównawcza ułatwia przyswojenie specyfiki języka rosyjskiego przez stałe zestawianie podobieństw, a zwłaszcza wskazywanie różnic zachodzących w języku rosyjskim i w języku polskim.

3. W programie nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej są następujące działy:

I. Ćwiczenia w mówieniu, czytaniu i pisaniu (z wyodrębnieniem okresu wstępnego w klasie V).

II. Tematyka ćwiczeń słownikowych oraz ćwiczeń w czytaniu, mówieniu i pisaniu.

III. Gramatyka i ortografia.

Materiał nauczania podany w tych działach powinien być realizowany w ścisłym powiązaniu ze sobą, gruntownie, przy stałym nawiązywaniu do poprzednio zdobytych przez uczniów wiadomości rzeczowych, leksykalnych i gramatycznych.

Aby umożliwić realizowanie zasady stopniowania trudności oraz utrwalania poznawanych przez uczniów słów i zasad gramatycz-

nych, zastosowano w zakresie tematyki lektury układ częściowo koncentryczny, a w zakresie gramatyki — układ całkowicie koncentryczny.

W dziale ćwiczeń w mówieniu, czytaniu i pisaniu podane są dla poszczególnych klas formy pracy uwzględniające zasadę stopniowania trudności. Obok form nowych należy stosować także niektóre formy z klas poprzednich.

Materiał gramatyczny podany w programie obejmuje podstawowe wiadomości z nauki o języku oraz zasadnicze reguły gramatyczne, które są konieczne do zdobycia przez uczniów podstawowych umiejętności poprawnego budowania zdań. Wiadomości gramatyczne nie są celem, lecz środkiem do praktycznego opanowania języka rosyjskiego. Dlatego też nie należy poświęcać pełnych godzin lekcyjnych na nauczanie gramatyki, lecz prowadzić je w ścisłym związku z ćwiczeniami w czytaniu, mówieniu i pisaniu. Nie należy również tracić czasu na objaśnianie uczniom pojęć gramatycznych i uczenie definicji, znanych z nauki języka ojczystego.

Materiał gramatyczny przeznaczony dla każdej klasy stanowi pewną całość i pozwala uczniowi na wypowiedzanie się w prostych zdaniach przy użyciu poznanego słownictwa. Nauczanie gramatyki należy prowadzić po polsku, używając wyłącznie terminologii polskiej.

Przy poszczególnych działaniach programu nie określa się liczby godzin na ich realizację, pozostawiając to uznaniu nauczyciela.

KLASA V

(3 godziny tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

I. ĆWICZENIA W CZYTANIU, MÓWIENIU I PISANIU

Okres wstępny

Rozmowy nauczyciela z uczniami na tematy związane z przedmiotami znajdującymi się w klasie i w najbliższym otoczeniu: przybory szkolne, nazwy części ciała, nazwy czynności z życia codziennego itp.

Nazywanie wskazywanych przez nauczyciela przedmiotów i czynności, układanie najprostszych zdań oznajmujących i pytających, uczenie się ze słuchu na pamięć wygłaszanych przez nauczyciela krótkich i łatwych wierszyków, śpiewanie łatwych piosenek.

Opowiadanie przez nauczyciela po rosyjsku krótkich, łatwych baśni i bajek oraz scenek z życia codziennego (bez objaśnień leksykalnych).

Alfabet. Litery drukowane i pisane ze szczególnym uwzględnieniem liter nie istniejących w alfabecie polskim. Nauka początkowego czytania i pisania. Oznaczanie w piśmie miękkości spółgłosek. Ćwiczenia w poprawnym pisaniu liter i ich połączeń, zwłaszcza z literami л, м, я.

Ćwiczenia w przyswajaniu prawidłowej wymowy rosyjskiej w toku rozmów nauczyciela z uczniami oraz nauki czytania i pisania, a w szczególności:

a) zwracanie uwagi na głoski brzmiące inaczej niż w języku polskim albo w nim w ogóle nie istniejące, a przede wszystkim wymowa miękkich т, д, с, з, ч, ш, р, л;

b) wymowa e, ё, ю, я po spółgłosce, po samogłoskach, na początku wyrazu oraz po ь, ъ;

c) właściwe akcentowanie wyrazów; różnica w akcentowaniu w języku polskim i rosyjskim.

Kurs zasadniczy

Mówienie: Ćwiczenia w mówieniu ze stopniowo rozszerzającą się tematyką. Stałe powiększanie zasobu leksykalnego uczniów (około 400 wyrazów słownika czynnego) i wzbogacanie form gramatycznych w ich wypowiedziach. Układanie pytań i odpowiedzi w związku z czytaniem. Streszczanie czytanek na podstawie poprzednio ułożonych pytań lub bez pytań. Zespołowe układanie łatwych opowiadań na podstawie obrazów ściennych lub ilustracji w podręczniku. Układanie zdań z użyciem wskazanej przez nauczyciela formy gramatycznej. Ćwiczenia słownikowe.

Uczenie się na pamięć i wygłaszanie indywidualnie i zbiorowo wierszy oraz śpiewanie piosenek.

Czytanie: Ćwiczenia w głośnym indywidualnym i chóralnym czytaniu tekstu pisanego i drukowanego. Czytanie z podziałem na role. Sporadyczne tłumaczenie na język polski opracowanych tekstów. Poznanie techniki posługiwania się słownikiem w podręczniku. Głośne czytanie w domu według wskazówek nauczyciela.

Pisanie (w domu i w szkole): Ćwiczenia w poprawnym i kaligraficznym przepisywaniu z tablicy i z książki. Ćwiczenia związane z materiałem ortograficznym i gramatycznym. Dyktanda objaśniające wzrokowe i słuchowe oraz dyktanda sprawdzające. Pisanie odpowiedzi na pytania w zakresie opracowanego tekstu.

II. TEMATYKA ĆWICZEŃ Z ZAKRESU SŁOWNICTWA ORAZ ĆWICZEŃ W CZYTANIU, MÓWIENIU I PISANIU

Życie i praca młodzieży

Nasza szkoła. Dzień ucznia. Nauka, zabawy i rozrywki młodzieży. Szkolne organizacje młodzieżowe. Boisko lub ogród szkolny.

Dom i rodzina

Mieszkanie. Członkowie rodziny. Praca rodziców. Nazwy podstawowych czynności życia codziennego. Nazwy posiłków. Zwierzęta i ptaki domowe.

Obrazki z życia w Związku Radzieckim i w Polsce

Stolica Polski — Warszawa. Stolica ZSRR — Moskwa. Obrazki z życia miasta: ulice, komunikacja miejska. Domy towarowe (np. zakupy ubrania i obuwia). Obrazki z życia wsi w różnych porach roku.

Baśnie ludowe, przysłowia i zagadki oraz tzw. czołporobki.

Różne

Określenie wielkości (długości, wagi itp.). Nazwy barw. Nazwy dni tygodnia.

III. GRAMATYKA I ORTOGRAFIA

1.

Rozróżnianie spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, twardych i miękkich na podstawie wiadomości z nauki o języku polskim.

Umiejętność wyróżniania w wyrazie sylaby akcentowanej. Wymowa o nieakcentowanego.

Rozpoznawanie i układanie zdań oznajmujących, pytających i wykrzyknikowych. Praktyczne wyróżnianie podmiotu i orzeczenia w zdaniu. Rozwijanie zdania nierozwiniętego przez dodanie przydawki, dopełnienia i okolicznika miejsca. Opuszczanie łącznika *есть* w orzeczeniu imiennym.

Rzeczownik. Rozpoznawanie rzeczowników własnych i pospolitych, żywotnych i nieżywotnych. Odmiana rzeczowników typowych dla I i II deklinacji z wyjątkiem rzeczowników na: *-ий, -ия, -ие* oraz mających w zakończeniu tematu *ж, ч, ш, щ, ц*.

Przymiotniki. Końcówki rodzajowe przymiotników twar-dotematowych. Odmiana tych przymiotników z wyjątkiem przymiotników o tematach na spółgłoski *с* i *ц*.

Wymowa końcówki *-ого* w deklinacji przymiotnikowej.

Liczenie do 100.

Zaimki osobowe (bez ich odmiany). Odmiana zaimków pytających: *кто, что*.

Czasownik. Odmiana typowych czasowników I i II koniugacji, np.: *читать, нести, говорить* w trybie oznajmującym. Rozróżnianie i praktyczne stosowanie znanych form trybu rozkazującego.

Poprawne użycie przyimków *в, к, на, над, о, от, под, с, у, из*.

2.

Pisownia spółgłosek na końcu wyrazu, np.: *гриб, снег*.

Oznaczanie miękkości spółgłosek w piśmie.

Pisownia samogłosek po *ж, ч, ш, щ*.

Pisownia form czasownikowych czasu teraźniejszego i przeszłego.

Pisownia o nieakcentowanego w znanych wyrazach.

Używanie wielkiej litery i znaków przestankowych w oparciu o wiadomości z gramatyki polskiej.

KLASA VI

(3 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ĆWICZENIA W MÓWIENIU, CZYTANIU I PISANIU

Mówienie: Ćwiczenia w mówieniu w celu opanowania słownictwa oraz poznawanych form gramatycznych. Stałe powiększanie zasobu leksykalnego uczniów (o dalsze 400 nowych wyrazów). Ćwiczenia w streszczaniu przeczytanego tekstu z pomocą pytań nauczyciela lub w formie opowiadania ciągłego na podstawie opracowanego planu lub bez takiego planu. Streszczenia z poleceniem zmiany form gramatycznych, osoby narratora oraz inne łatwe formy streszczeń. Zbiorowe opowiadania na podstawie obrazów ściennych lub ilustracji w podręczniku oraz wspólnych przeżyć klasy. Prowadzenie i użytkowanie w ćwiczeniach słowniczków specjalnych, np. z wyrazami podobnymi brzmieniem do wyrazów polskich a różniącymi się znaczeniem, z wyrazami o jednakowym brzmieniu a różnym rodzaju gramatycznym oraz ze słowniczków tematowych.

Uczenie się na pamięć i wyraziste wygłaszanie indywidualnie lub zbiorowo wierszy oraz krótkich fragmentów prozy. Śpiewanie pieśni rosyjskich.

Czytanie: Ćwiczenia w poprawnym, płynnym i estetycznym indywidualnym i chóralnym czytaniu tekstu drukowanego i pisanego. Ciche czytanie na lekcji połączone z wykonywaniem poleconego zadania. Czytanie z podziałem na role. Sporadyczne tłumaczenie tekstu rosyjskiego na język polski. Posługiwanie się słownikiem umieszczonym na końcu podręcznika. Głośne i ciche czytanie w domu.

Pisanie (w szkole i w domu): Ćwiczenia mające na celu wyrobienie umiejętności poprawnego pisania (na podstawie pozna-

nych reguł gramatycznych i ortograficznych). Ćwiczenia w poprawnym i kaligraficznym przepisywaniu z książki. Dyktanda objaśniające wzrokowe i słuchowe oraz dyktanda sprawdzające. Układanie zdań z użyciem wskazanej przez nauczyciela formy gramatycznej w zakresie opanowanego słownictwa. Pisemne przykłady łatwych zdań z języka polskiego na język rosyjski oraz ćwiczenia gramatyczne. Pisanie odpowiedzi na pytania na podstawie opracowanego tekstu. Zespołowe układanie i zapisywanie planów opracowywanych czytanek. Streszczanie opracowanych czytanek na podstawie ułożonych pytań i planów. Bardzo łatwe wypracowania na podstawie planu.

II. TEMATYKA ĆWICZEŃ Z ZAKRESU SŁOWNICTWA ORAZ ĆWICZEŃ W CZYTANIU, MÓWIENIU I PISANIU

Życie i praca młodzieży w ZSRR i w Polsce

Początek roku szkolnego. Wspomnienia z wakacji (np. z obozu pionierskiego, z kolonii letnich). Sport i wycieczki. Zabawy w szkole. Przyjaźń i pomoc koleżeńska.

Dom i rodzina

Obrazki z życia ucznia w domu w różnych porach roku. Pomoc dzieci w domowych zajęciach rodziców. Opieka nad zwierzętami domowymi i ptakami.

Obrazki z życia w Związku Radzieckim i w Polsce

Obrazki z życia w mieście i na wsi ze szczególnym uwzględnieniem sąsiednich republik: Ukrainy, Białorusi i Litwy. Rozrywki kulturalne na wsi i w mieście (np. w teatrze, w muzeum, w bibliotece, w czytelni).

Baśnie ludowe, przysłowia i zagadki oraz tzw. скороговорки.

Różne

Nazwy miesięcy.

III. GRAMATYKA I ORTOGRAFIA

1.

Cwiczenia w rozwijaniu zdania przez dodanie przydawki, dopełnienia, okoliczników miejsca, czasu i sposobu. Rozpoznawanie części zdania pojedynczego.

Rozpoznawanie części słotwórczych wyrazu (rdzeń, przedrostek, przyrostek) i części fleksyjnych (temat i końcówka).

Rzeczownik. Odmiana rzeczowników I i II deklinacji o tematach zakończonych na spółgłoskę twardą i miękką, na: ж, ч, ш, щ, ц, z wyjątkiem rzeczowników na -ий, -ия, -ие.

Przymiotnik. Odmiana przymiotników twar-dotematowych i miękkotematowych z wyjątkiem przymiotników o tematach на ж і ш. Rzeczownikowe formy przymiotników. Wymowa końcówki -ero w deklinacji przymiotnikowej.

Liczebnik. Liczenie do 1000. Liczebniki porządkowe do 100. Odczytywanie napisanej cyframi daty i kolejnego numeru lekcji.

Zaimek. Odmiana zaimków osobowych, pytających: какой, который i wskazującego: этот.

Czasownik. Formy bezokolicznikowe. Odmiana znanych czasowników zmiennotematowych, np.: вижу — видишь, люблю — любишь. Czasowniki dokonane i niedokonane (na łatwych przykładach znanych czasowników). Tworzenie czasowników dokonanych i niedokonanych przez dodanie przedrostka, np. писать — написать. Czas przyszły złożony i niezłożony, np.: буду писать, напишу.

Czasowniki zwrotne. Odmiana czasowników: бежать, есть, хотеть.

2.

Pisownia przedrostków: от-, над-, с-, под-, раз-, без-, из-.

Pisownia ъ, ь rozdziałającego.

Pisownia o nieakcentowanego w znanych wyrazach.

Pisownia poznanych form rzeczowników, przymiotników i zaimków.

Pisownia form czasownikowych, w szczególności bezokolicznika i czasowników zwrotnych.

Pisownia poznanych liczebników.

KLASA VII

(3 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ĆWICZENIA W MÓWIENIU, CZYTANIU I PISANIU

Mówienie: Ćwiczenia w mówieniu w celu opanowania słownictwa oraz poznawanych form gramatycznych. Odpowiedzi na pytania z użyciem znanych wyrazów w związkach składniowych i formach gramatycznych. Rozmowy na podstawie obrazów ściennych lub ilustracji w podręczniku oraz wspólnych przeżyć klasy. Opowiadania ciągłe, np. ze zmienionym lub uzupełnionym w porównaniu z treścią tekstu zakończeniem, opowiadanie samodzielne rozszerzone przez ucznia itp. Systematyczne powiększanie zasobu leksykalnego uczniów o następne 400 wyrazów w związku z czytaniem i przerabianym materiałem gramatycznym. Stałe stosowanie różnego rodzaju ćwiczeń słownikowych, prowadzenie słowników specjalnych i posługiwanie się nimi w ćwiczeniach.

Uczenie się na pamięć oraz wyraziste, estetyczne wygłaszanie indywidualnie i zbiorowo utworów wierszowanych oraz krótkich fragmentów prozy. Śpiewanie pieśni rosyjskich.

Czytanie: Ćwiczenia w głośnym, poprawnym oraz estetycznym indywidualnym i chóralnym czytaniu. Ciche czytanie na lekcji połączone z wykonaniem poleconego zadania. Ciche i głośne czytanie krótkich i łatwych utworów literatury dla młodzieży oraz wybranych artykułów z czasopiśm dla dzieci.

Samodzielne posługiwanie się przez uczniów słownikiem umieszczonym w podręczniku.

Pisanie (w szkole i w domu): Wyrabianie umiejętności poprawnego pisania w zakresie poznanych reguł ortograficznych i gramatycznych. Dyktanda objaśniające i sprawdzające. Układanie zdań z użyciem poznanych form gramatycznych. Pisemne przekłady nieskomplikowanych zdań z języka polskiego na język rosyjski oraz ćwiczenia językowe i słownikowe. Pisemne odpowiedzi na pytania na podstawie opracowanego tematu. Streszczenia

opracowanych czytanek. Pisanie zbiorowe i indywidualne łatwych wypracowań na tematy z życia codziennego lub lektury. Układanie planów przerabianych czytanek. Układanie listów.

II. TEMATYKA ĆWICZEŃ Z ZAKRESU SŁOWNICTWA ORAZ ĆWICZEŃ W CZYTANIU, MÓWIENIU I PISANIU

Życie i praca młodzieży w ZSRR i w Polsce

Interesujące przykłady działalności szkolnych organizacji młodzieżowych. Korespondencja z młodzieżą radziecką. Walka o wyniki nauczania, o przestrzeganie dyscypliny, o poszanowanie mienia społecznego itp.

Sport i turystyka młodzieży szkolnej, przygody ucznia, a w związku z tym zaznajomienie z osobliwościami różnych krajów i miast ZSRR. Troska o dzieci i młodzież w Polsce i w ZSRR.

Obrazki z życia w Związku Radzieckim i w Polsce

Obrazki z fabryki, kopalni, kolchozu. Praca rzemieślników. Park miejski lub ogród zoologiczny.

Opowiadania z podróży koleją, statkiem, samolotem. Osiągnięcia techniki i nauki radzieckiej, np. wielkie zapory wodne, elektrownie atomowe, atomowe statki arktyczne, samoloty odrzutowe i „sputniki”.

Obrazki z przeszłości

Barwne, krótkie obrazki z przeszłości Rosji (przede wszystkim z XIX w.).

Opowiadania z dziejów ZSRR, np. Wielka Rewolucja Październikowa, Wojna Narodowa 1941—1945 (polsko-radzieckie braterstwo broni).

Baśnie ludowe, przysłowia i zagadki oraz tzw. *скопороговки*.

III. GRAMATYKA I ORTOGRAFIA

1.

Ćwiczenia w układaniu zdań oznajmujących, pytających, wykrzyknikowych i rozkazujących. Interpunkcja zdania pojedynczego na podstawie wiadomości z gramatyki języka polskiego. Rozbiór zdania pojedynczego.

Rzeczownik. Odmiana rzeczowników I i II deklinacji na -ий, -ия, -ие. Odmiana rzeczowników III deklinacji. Odmiana rzeczowników мать, дочь. Odmiana rzeczowników время, имя.

Przymiotnik. Odmiana przymiotników twardotematowych i miękkotematowych oraz przymiotników o tematach zakończonych на ж і ш.

Liczebnik. Odmiana liczebników два, три, четыре, пять. Użycie składniowe liczebników od 1 do 5. Odmiana liczebników porządkowych na podstawie wiadomości o odmianie przymiotników.

Zaimek. Odmiana zaimków: весь тот.

Czasownik. Odmiana czasowników w stronie czynnej i zwrotnej w trybie oznajmującym. Tworzenie form trybu rozkazującego w 2 osobie liczby pojedynczej i mnogiej. Tworzenie form trybu przypuszczającego.

Użycie przyimków: по, после, между.

Rozróżnianie w zdaniu poznanych części mowy.

2.

Pisownia poznanych form rzeczowników, przymiotników, liczebników i za mków. Zwroćenie szczególnej uwagi na pisownię:

a) końcówek rzeczowników na -ий, -ия, -ие;

b) mianownika i narzędnika liczby pojedynczej i rzeczowników III deklinacji.

Pisownia form czasownikowych:

a) pisownia ь w formach czasownikowych,

b) pisownia form 3 osoby i bezokolicznika czasowników zwrotnych -тся, -ться, np.: он учится; надо учиться.

c) pisownia partykuły бы w trybie przypuszczającym.

Pisownia o nieakcentowanego w poznanych wyrazach.

Używanie znaków przestankowych (na podstawie wiadomości z gramatyki języka polskiego).

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Nauczanie języka rosyjskiego w szkole podstawowej rozpoczyna się od tzw. okresu wstępnego. Praca nauczyciela w tym okresie winna mieć na celu: osłuchanie się uczniów z brzmieniem mowy rosyjskiej, wyrobienie najelementarniejszych umiejętności w zakresie poprawnej wymowy i budowania najprostszych zdań, poznanie alfabetu rosyjskiego oraz zapoczątkowanie nauki czytania i pisania.

Na kurs wstępny nauczyciel zależnie od potrzeb przeznaczy od 25 — 30 godzin.

2. Przy realizacji programu nauczania w klasie V należy zwrócić szczególniejszą uwagę na:

— opanowanie przez uczniów alfabetu rosyjskiego w druku i w piśmie oraz wyrobienie wyraźnego i kaligraficznego pisma;

— oznaczanie miękkości spółgłosek w piśmie oraz p.ownię samogłosek по ж, ш, ч, щ;

— zrozumienie różnicy akcentowania w języku polskim i rosyjskim.

W nauczaniu języka rosyjskiego w klasach VI — VII należy zwrócić szczególniejszą uwagę na:

— poprawność i płynność czytania przerobionych tekstów;

— wyrobienie poprawnej wymowy i akcentowania wyrazów w zakresie przerobionego materiału;

— opanowanie zasobu leksykalnego, form gramatycznych i zasad ortograficznych w zakresie wskazanym przez program.

Przy realizacji tematyki lektury i ćwiczeń można posługiwać się nie tylko podręcznikiem, ale i radzieckimi czasopismami dla dzieci, z których nauczyciel wybiera łatwy, odpowiedni dla uczniów materiał, przestrzegając zasady stopniowania trudności. Podręcznik dostarcza tekstów oraz określa zakres słownictwa i wiadomości gramatycznych.

Od samego początku nauczyciel powinien prowadzić lekcje (z wyjątkiem gramatyki) w języku rosyjskim, aby uczniowie mogli oswoić się z tym językiem. Przy zaznajamianiu z nowymi wyrazami w okresie wstępnym należy stosować metodę bezpośredniego kojarzenia przedmiotu, czynności, stanu czy cechy z ich nazwami, a zatem operować pokazem. W późniejszym okresie należy posługiwać się innymi sposobami, uciekając się do tłumaczenia na język polski tylko wówczas, kiedy inne środki byłyby zawodne.

Przy głośnym czytaniu należy stosować czytanie indywidualne i chóralne. Czytanie chóralne może być stosowane dopiero po doprowadzeniu poszczególnych uczniów do poprawnego odczytania tekstu.

Błędy w czytaniu i mówieniu powinni poprawiać sami uczniowie na znak nauczyciela. Po wyeliminowaniu błędu zdanie musi być powtórzone przez ucznia indywidualnie, a następnie przez innych uczniów. Ćwiczenia w czytaniu i mówieniu należy prowadzić bez pośpiechu, gdyż wymagają one dużo staranności i dokładności od nauczyciela i uczniów.

Zaznajomienie uczniów z nowymi dla nich zjawiskami gramatycznymi poprzedza się przypomnieniem odpowiednich wiadomości z gramatyki języka polskiego, aby można było czynić zestawienia i porównania. Dotyczy to zwłaszcza tych różnic i podobieństw, które powodują częste popelnianie błędów.

Przy przepisywaniu tekstów nie można poprzestać na przepisywaniu mechanicznym, lecz trzeba wdrażać uczniów do tzw. rozbioru ortograficznego (analizy) przez stosowanie odpowiednich podkreśleń czy obramowań. Rozbiór ortograficzny powinien być stosowany przy każdym dyktandzie objaśniającym jako środek zapobiegający błędom. Dyktanda sprawdzające stosuje się jedynie w celu sprawdzenia, w jakim stopniu uczniowie opanowali przerobiony materiał ortograficzny.

Prowadzenie słowniczków specjalnych w klasach VI — VII musi stanowić samodzielną domową pracę uczniów, kontrolowaną przez nauczyciela. Praca ta ma pełną wartość tylko wówczas, jeśli prowadzenie słowniczków łączy się ze stosowaniem od czasu do czasu ćwiczeń utrwalających na zawartym w nich materiale.

Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu należy urozmaicać, stosując na zmianę wszystkie podane w programie formy.

Ważną sprawą jest umiejętne wdrażanie uczniów do układania prostych planów przeczytanych tekstów, gdyż prowadzi to do opanowania przez uczniów umiejętności układania planów własnych wypracowań. Zarówno plany tekstów, jak i wypracowań powinny być układane wspólnie na lekcjach i zapisywane na tablicy.

Tłumaczenie tekstów rosyjskich na język polski nie powinno być zjawiskiem stałym ani też z reguły obejmować całego tekstu. Należy stosować je co pewien czas i przede wszystkim w odniesieniu do zdań czy urywków trudniejszych. Przekłady pisemne z języka polskiego na rosyjski mają na tym poziomie charakter ćwiczeń w używaniu poznanych wyrazów i form gramatycznych.

3. W nauczaniu języka rosyjskiego należy jak najszerszej stosować metodę poglądową. Pomocą będą tu tablice do nauki alfabetu rosyjskiego (wzory kaligraficznego pisma), obrazy ściennie, ilustracje w podręczniku, tablice gramatyczno-ortograficzne, mapa ZSRR, portrety, zdjęcia oraz przezrocza, filmy i płyty. Trzeba również jak najczęściej sięgać do materiału przerobionego w klasach poprzednich, stosując rozmaitego rodzaju zestawienia, porównania, nawiązania i powtórzenia.

Nauczyciel powinien przy każdej sposobności w naturalny i prosty sposób wydobywać momenty wychowawcze zawarte w materiale nauczania.

Program wprowadza w klasie VII samodzielne czytanie krótkich i łatwych utworów, np. bajek oraz wybranych krótkich artykułów z czasopism. W związku z tym nauczyciel powinien udzielić uczniom odpowiednich wskazówek: co, kiedy i jak mają czytać. Wskazówki dotyczące sposobu samodzielnego czytania muszą obejmować: umiejętne posługiwanie się słownikiem; wynotowywanie wyrazów, zwrotów lub zdań niezrozumiałych pomimo użycia słownika, w tym celu, by zapytać o nie nauczyciela; środki utrwalania w pamięci treści przeczytanego tekstu (plany, streszczenia); uświadomienie sobie, co się w utworze przeczytanym podobało uczniowi, a co się mu nie podobało itd.

Tematy łatwych wypracowań powinny być żywe i interesujące, najlepiej oparte o przeżycia i doświadczenia uczniów, układanie listów, indywidualnie czy zbiorowo, może mieć na celu korespondowanie z młodzieżą radziecką i innych krajów, co podniesie atrakcyjność form pracy.

Nauczyciel musi wyjaśnić uczniom, w jaki sposób mają odrabiać także czy inne zadania domowe. Nowe typy zadań powinny być najpierw przećwiczone na lekcji.

4. W wyniku nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej uczniowie mają zdobyć początkową znajomość języka rosyjskiego, którą rozwiną i pogłębią w dalszej nauce.

Po trzech latach nauki języka rosyjskiego uczniowie powinni:

- poprawnie czytać opracowywane w klasie teksty;
- tłumaczyć znane teksty na język polski bez posługiwania się słownikiem, a teksty inne, lecz bardzo łatwe — przy użyciu słownika;
- rozumieć skierowane do nich w języku rosyjskim wypowiedzi, oparte na poznanym w toku nauki zasobie słów oraz zwrotów i form gramatycznych;
- formułować w mowie i piśmie pytania i odpowiedzi na tematy z życia codziennego przy zastosowaniu poznanych wyrazów, form gramatycznych oraz prostych konstrukcji składniowych;
- poprawnie pisać w zakresie poznanych zasad ortograficznych;
- wygłaszać z pamięci kilka wierszy i krótkich fragmentów prozy;
- umieć posługiwać się słownikami dwujęzycznymi, umieszczonymi w podręczniku.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

Wł. Gałęcki: *Metodyka nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej*. PZWS. 1958

Wł. Gałęcki: *Zasady nauczania języka rosyjskiego (metodyka)*. PWN. 1957

M. Froelichowa, J. Ranachowska: *Przewodnik metodyczny do podręcznika języka rosyjskiego dla klasy V*. PZWS. 1958

M. Froelichowa: *Przewodnik metodyczny do podręcznika języka rosyjskiego dla kl. VI*. PZWS. 1958

J. Ranachowska: *Przewodnik metodyczny do podręcznika języka rosyjskiego dla kl. VII*. PZWS. 1959

O. Opólska-Danecka, H. Guzowa: *Praca twórcza nad błędami*. PZWS. 1958

H. Guzowa, M. Lyczkowski, O. Opólska-Danecka: *Atrakcyjne formy w nauczaniu języka rosyjskiego*. PZWS. 1959

Materiały do metodyki nauczania języka rosyjskiego (Instytut Pedagogiki. PZWS. 1953)

Kurs wstępny — opracowała N. Modlińska

Ćwiczenia w pisaniu — opracowała M. Froelichowa

Nauczanie gramatyki — opracowanie Wł. Gałęcki.

Język Rosyjski — czasopismo dla nauczycieli

JĘZYK ANGIELSKI, FRANCUSKI I NIEMIECKI

UWAGI WSTĘPNE

1. Głównym celem nauczania języków obcych nowożytnych w szkole jest wyrobienie umiejętności praktycznego wykorzystania ich czy to w kontaktach bezpośrednich z ludźmi, czy też przy lekturze tekstów.

2. Wysuwając na plan pierwszy praktyczne znaczenie nauczania języków obcych, nie należy tracić z oczu ich wartości kształcących. Przy nauce języka obcego uczniowie poznają wyrażanie myśli przy pomocy innego systemu środków językowych niż system języka ojczystego. Tym samym uczą się obserwować zjawiska językowe i ich nierozłączny związek z procesem myślenia — na bogatszym materiale i w bardziej zróżnicowany sposób.

Nauka języka obcego dostarcza materiału do porównywania zjawisk językowych w języku obcym i ojczystym, dzięki czemu rozwija się poczucie językowe uczniów oraz pogłębia się ich spojrzenie na język własny, na jego strukturę i bogactwo środków ekspresji.

W szkole podstawowej nie można ani analizować szerzej struktury obcego języka, ani wyciągać dalej idących wniosków przy porównywaniu go ze strukturą języka ojczystego, tym niemniej w pierwszych trzech latach nauki gromadzi się odpowiedni materiał do szerszego objaśnienia w następnych latach.

Bardzo istotne znaczenie dla podnoszenia ogólnej kultury mowy ma nieodłącznie związane z nauką języka obcego kształcenie słuchu i umiejętności artykulacyjnych uczniów.

3. Informacje, jakie uczeń otrzymuje o kraju, życiu i kulturze narodu, którego język stanowi przedmiot nauczania, mają wysoce kształcący charakter. Są one tym cenniejsze, że dociągają do uczniów właśnie w języku obcym. Wład między językiem a życiem narodu staje się widoczna, co pobudza zainteresowania uczniów i ułatwia prawidłowe kojarzenie elementów językowych z odpowiadającymi im zjawiskami życia. Wprawdzie skromne możliwości językowe ucznia w pierwszych trzech latach nauki ograniczają zakres informacji rzeczowych, jednak można i należy zakres ten rozszerzać przez korelację z innymi przedmiotami, pracę w kółku zainteresowań i odpowiednio dobrane obrazy.

4. Wychowawcza rola nauczania języków obcych polega na wyrabianiu u dzieci systematyczności i wytrwałości w pracy, umiejętności skupienia uwagi, obserwowania, kojarzenia i wnioskowania, wreszcie — śmiałości w wypowiedaniu się i poczucia odpowiedzialności za treść i formę wypowiedzi.

Nauka języka obcego służy idei zbliżenia między narodami i przyczynia się do wychowania uczniów w duchu humanizmu socjalistycznego i internacjonalizmu.

5. W nauczaniu języka obcego należy zwrócić uwagę na korelację z innymi przedmiotami, a przede wszystkim z językiem polskim.

Szczególnie ważne — i to przez cały czas trwania nauki języka obcego — są związki z nauczaniem języka polskiego, ponieważ język ojczysty stanowi punkt oparcia dla wszystkich nowych doświadczeń językowych uczniów. Nauczyciel języka obcego powinien znać program nauczania języka polskiego. Dział „Nauka o języku” zorientuje nauczyciela, które pojęcia morfologii, składni, słowotwórstwa, nauki wymowy itd. są już uczniowi znane z lekcji języka polskiego. Uczeń nie powinien w zasadzie spotykać się po raz pierwszy na lekcjach języka obcego z całkowicie mu nieznanymi pojęciami gramatyki, chyba że wiążą się one ze specyficznymi dla tego języka zjawiskami, np. rodzajnikami (przedimkami). Wprawdzie jednym z założeń programu klas V — VII jest minimalne podawanie uogólnień (reguł) gra-

matycznych, tam jednak, gdzie się podaje uogólnienie, trzeba je tak formułować, aby nie stały w kolizji ze sformułowaniami gramatyki języka ojczystego.

Dział „Lektura” programu nauczania języka polskiego wskaże nauczycielowi, jakie przekłady utworów literackich z danego języka obcego poleca się uczniom do przeczytania, jakie wiadomości o danym kraju i życiu jego mieszkańców uczeń otrzymuje, jakie dzieła i jacy autorzy są mu znani. W klasie VII, a wyjątkowo i wcześniej, nadarza się już na lekcjach języka obcego, a zwłaszcza w kółkach zainteresowań, okazja do odwołania się do wiadomości wyniesionych z lektury przekładów.

Związek nauczania języka obcego nowożytnego z nauczaniem geografii wystąpi szczególnie w klasie VII. Program nauczania geografii świata w klasie VII przewiduje omawianie krajów Europy i Ameryki Północnej (między innymi Wielkiej Brytanii, Francji, Niemiec i Stanów Zjednoczonych A. P.). Jest to okoliczność nader pomyślna, ponieważ w tej klasie materiał językowy pozwala już uwzględnić w tematyce obrazy z życia ludzi w określonych regionach i miastach tego kraju, którego język stanowi przedmiot nauki.

Dla nauczyciela języka obcego jest sprawą bardzo istotną, aby uczniowie dowiedzieli się jak najwięcej o narodzie, którego język jest przedmiotem nauczania, na lekcjach innych przedmiotów. W ramach tematyki własnego przedmiotu nauczyciel języka obcego, przy najlepszych chęciach, może uczniowi przekazać tylko bardzo skromne wiadomości z tego zakresu, gdyż jego wysiłki ześrodkowują się na wyrabianiu umiejętności językowych ucznia.

6. W materiale nauczania klas V — VII wyodrębniono tematykę, wymowę i materiał gramatyczny.

Tematyka dla każdej klasy jest sformułowana w jednym lub kilku krótkich zdaniach, wyznacza ona tylko trzon, wokół którego należy gromadzić tematy szczegółowe. W sformułowaniach tematyki nie zawsze podaje się, czy dotyczy ona życia w Polsce, w krajach mówiących nauczanym językiem, czy też w jakimś innym kraju. Nie stawia się tu ograniczeń. Zrozumiałe jest jednak, że nierozzerwalność związku między językiem a narodem,

który nim mówi, wymaga, aby gdzie tylko można wprowadzić tematykę z życia tego narodu.

„Materiał gramatyczny” obejmuje morfologię i składnię. Ten dział programu ma znaczenie kierunkowe, gdyż reguluje narażanie materiału nauczania i w znacznej mierze decyduje o jego zakresie.

Odmienne pod względem ujęcia przedstawia się w poszczególnych programach dział „Wymowa”. W programie nauczania języka angielskiego większość haseł tego działu powtarza się w klasie następnej. Chodzi tu bowiem o podkreślenie ciągłości w ćwiczeniu podstawowych elementów wymowy angielskiej, zwłaszcza elementów trudnych dla polskiego ucznia. Zaznacza się, że w klasach V — VII nie może być mowy o jakimkolwiek teoretyzowaniu i że podana terminologia w dziale „Wymowa” przeznaczona jest w większości wypadków dla nauczyciela, a nie dla ucznia. Uczeń ma wyrabiać w sobie określone w programie umiejętności w zakresie wymowy, a nie nabywać wiadomości z zakresu fonetyki obcego języka. Wszelkie informacje, jakie otrzymuje np. o artykulacji głosek, powinny nosić przede wszystkim charakter praktyczny.

Materiał podany w programie języka angielskiego w dziale „Zasady czytania” tym bardziej nie powinien stać się przedmiotem teoretycznych wywodów ani skomplikowanych klasyfikacji. Zadaniem nauczyciela jest jedynie zwrócenie uwagi uczniów na te związki między literą a głosek, które występują w szeregu poznanych przez ucznia wyrazów i ułatwiać mu w ten sposób prawidłowe odczytywanie wyrazów, spotkanych w tekście po raz pierwszy. Ponieważ nie można przewidzieć, które wyrazy wejdą do słownictwa ucznia w kolejnych latach nauki, można tematy podane w dziale „Zasady czytania” dość swobodnie przesuwać z klasy do klasy. Do uogólnienia jakiejś zasady czytania można przystąpić dopiero wtedy, kiedy uczniowie zapoznają się już z materiałem słownikowym, wystarczającym do zilustrowania tej zasady.

Dział „Słownictwo” występuje w programie języka angielskiego w materiale wszystkich klas; w programie języka francuskiego — w klasie V i VII; w programie języka niemieckiego tylko w klasie V. W programie języka angielskiego w dziale

tym z większą konsekwencją niż w dziale „Wymowa” powtarzają się hasła w kolejnych klasach, a że przybywają również nowe, materiał narasta z każdym rokiem nauki, rozszerza się zasób słownikowy, zwiększa się ilość typów słotwórczych oraz pojawia się możliwość grupowania wyrazów według ich budowy, a także według ich pokrewieństw znaczeniowych.

Programy nie określają materiału lekcyjnego pod względem ilościowym ani jakościowym. Zaleca się jak najdalej posuniętą staranność w doborze słownictwa i baczenie na to, aby było to słownictwo o możliwie największej użyteczności i częstoci występowania.

Zasób materiału w dziale „Materiał gramatyczny” powstał w programach wszystkich języków w wyniku ostrej selekcji, zdążającej do ograniczenia materiału gramatycznego do niezbędnego minimum.

JĘZYK ANGIELSKI

MATERIAL NAUCZANIA

KLASA V

(3 godziny tygodniowo)

I. TEMATYKA

Najbliższe otoczenie ucznia w szkole i w domu.

II. WYMOWA

Rozróżnienie słuchem i poprawna artykulacja pojedynczych głosek mowy angielskiej oraz w poznawanych prostych wyrazach. Wskazywanie na układ narządów mowy i ruchy artykulatoryjne przy wymawianiu głosek angielskich w porównaniu (gdzie jest to możliwe i celowe) z artykulacją mowy ojczystej. Głoski długie i krótkie, mocne i słabe.

Wymawianie spółgłosek dźwięcznych na końcu wyrazu. Spółgłoski zgłoskotwórcze *n* i *l*.

Zwrócenie uwagi na prawidłowy przycisk wyrazów i rytm ogólny zdania. Wskazanie różnicy między intonacją opadającą i wznoszącą się.

Stopniowe zapoznawanie ze znakami międzynarodowej transkrypcji fonetycznej.

III. ZASADY CZYTANIA

Czytanie liter i najważniejszych zespołów liter oznaczających samogłoski w sylabie akcentowanej.

Czytanie liter: *a*, *e*, *i*, *o*, *u* w trzech pierwszych podstawowych typach sylab, tj. w sylabie otwartej (zwykłej i oznaczonej przy

pomocy tzw. *niemego e*), w sylabie zamkniętej oraz w sylabie z literą samogłoskową + r.

Czytanie liter oraz najważniejszych połączeń liter oznaczających samogłoski w sylabie nieakcentowanej;

czytanie liter *a, e, o* oraz zespołów *er, or*;

czytanie litery *e* w końcówce *es* l. mn. rzeczowników;

po literach oznaczających: *s, z, f, ʒ, tf, dʒ*.

Czytanie liter oznaczających spółgłoski:

czytanie litery *c* jako *k* i jako *s*;

czytanie litery *g* jako *g* i jako *dʒ*.

czytanie połączeń liter *sh, ch* i *th*;

czytanie litery *s* w końcówce l. mn. rzeczowników, zależnie od poprzedzającej głoski;

czytanie zespołu liter *ed* w końcówce *Past Participle* czasowników regularnych po literze oznaczającej głoskę dźwięczną, bezdźwięczną i po *t, d*;

czytanie podwójnych liter oznaczających spółgłoski.

IV. ZASADY PISANIA

Alfabet angielski — nazwy liter (*Spelling*). Pisownia liczby mnogiej rzeczowników zakończonych w l. p. literą *y* i literą *o* oraz literami oznaczającymi spółgłoski: *s, z, f, ʒ, tf, dʒ*.

Pisanie dużą literą przymiotników utworzonych od imion własnych, nazw miesięcy i dni tygodnia oraz zaimka osobowego *I*.

V. SŁOWNICTWO

Wyrazy proste i złożone. Czasowniki złożone z partykułami przysłówkowymi (*Adverbial Particles*). Wyrazy pytające (*Question words*).

Specyficzne użycie przyimków z określeniami miejsca i czasu.

VI. MATERIAL GRAMATYCZNY

Morfologia

Rzeczownik. Regularne tworzenie liczby mnogiej rzeczowników. Nieregularna forma liczby mnogiej rzeczowników: *man, woman, child*. Dopelniacz z przyimkiem *of*.

Zaimek. Zaimek osobowy w *Subject* i w *Object Case*. Zaimek wskazujący: *this, that, these*. Zaimki pytające: *who, which, what*.

Przymiotnik. Przymiotniki dzierżawcze. Liczebniki główne do 100.

Przedimek. Użycie przedimka określonego i nieokreślonego w typowych przypadkach.

Czasownik. Czasy: *Present Continuous* i *Present Perfect* wyraźnie wskazujący rezultat wykonanej czynności w stronie czynnej.

Forma: *to be going to* w sensie czasu przyszłego.

Czasowniki *be, have, can*. Wybrane czasowniki z partykułą przysłówkową.

Składnia

Szyk zdań twierdzących, pytających i przeczących z orzeczeniem: *am, are, is, have, has, can*. Tryb rozkazujący w formie twierdzącej (w 2 osobie).

Konstrukcja *there is, there are*.

KLASA VI

(3 godziny tygodniowo)

I. TEMATYKA

Życie dzieci i młodzieży w szkole i poza szkołą, jej zajęcia i rozrywki.

II. WYMOWA

Rozróżnianie słuchem i poprawna artykulacja pojedynczych głosek mowy angielskiej i w poznanych wyrazach ze zwróceniem szczególnej uwagi na głoski odbiegające brzmieniem i artykulacją od głosek polskich. Przycisk w wyrazach dwu- i wielosylabowych.

Zwrócenie uwagi na intonację zdań pytających szczegółowych. Dźwięczne spółgłoski w wygłosie. Spółgłoski zgłoskotwórcze. Wymawianie spółgłoski *r* na końcu wyrazu, przed nagło-

sem samogłoskowym. Ćwiczenia w biernym posługiwaniu się transkrypcją fonetyczną (odczytywanie i przepisywanie pojedynczych wyrazów i zwrotów).

III. ZASADY CZYTANIA

Czytanie liter i zespołów liter oznaczających samogłoski w sylabie akcentowanej:

czytanie liter *a, e, i, o, u, y* w czwartym podstawowym typie sylab, tj. w sylabie z literą samogłoskową + *re*,

czytanie litery *a* w połączeniach literowych *an, as (ass)* oraz *all* i *al* + spółgłoska.

Czytanie zespołów liter *ai, ea, co* i *er* (w sylabie akcentowanej).

Czytanie połączenia *w + or* przed spółgłoską.

Czytanie liter i zespołów liter oznaczających spółgłoski.

Czytanie zespołów liter *ch* jak *ts* i *k*.

Czytanie zespołów liter *ck* i *wh*.

Czytanie zespołów liter *ves* w l. mn. rzeczowników typu *leaf, wife*.

IV. ZASADY PISANIA

Dalsze przykłady pisania wielką literą przymiotników utworzonych od imion własnych. Stosowanie wielkich liter w tytułach książek, rozdziałów, nagłówek gazet itd.

Opuszczanie końcowego *niemego e* przed przyrostkami i końcówkami zaczynającymi się od samogłoski.

Zasada podwajania końcowej pojedynczej spółgłoski przy dodawaniu do wyrazu końcówek i przyrostków zaczynających się od samogłoski. Podwajanie końcowej pojedynczej spółgłoski przy stopniowaniu przymiotników.

Pisownia l. mn. rzeczowników zakończonych w l. poj. literami *f* i *fe* po samogłosce.

V. SŁOWNICTWO

Wyrazy proste i złożone. Czasowniki złożone z partykułami przysłówkowymi. Czasowniki o tej samej formie co rzeczowniki. Tworzenie przysłówków od przymiotników przy pomocy przyrostka *ly*. Niektóre antonimy.

Posługiwanie się słownikiem w podręczniku.

VI. MATERIAŁ GRAMATYCZNY

Morfologia

Rzeczownik. Nieregularna liczba mnoga rzeczowników *foot* i *tooth*. Rzeczowniki o tej samej formie co czasowniki *Saxon Genitive*.

Zaimek. Zaimki względne *who* i *which* w 1 przypadku. Zaimek pytający *whose*. Zaimki dzierżawcze.

Przymiotnik. Stopniowanie przymiotników jednosylabowych. Liczebniki porządkowe. Liczebniki główne powyżej 100.

Czasownik. Czas *Simple Present*. Dalsze utrwalanie użycia *Pres. Perfect* dla wskazania rezultatu wykonanej czynności. Czasowniki o tej samej formie co rzeczowniki. Czasownik *must*. Forma *Gerund* — użycie jej po przyimkach i czasownikach.

Przysłówek. Przysłówki utworzone od przymiotników za pomocą przyrostka *ly*. Miejsce w zdaniu przysłówków typu *always* (*Adverbs of Frequency*) oraz *Adverbs of Definite Time*.

Przyimek. Wybrane przykłady pytań z przyimkiem na końcu.

Składnia

Zdania twierdzące, pytające i przeczące w czasie *Simple Present*.

KLASA VII

(3 godziny tygodniowo)

I. TEMATYKA

Życie codzienne ludzi pracy w mieście i na wsi.

II. WYMOWA

Artykulacja głosek angielskich w wyodrębnieniu i połączeniach śródwyrazowych i międzywyrazowych. Zestawienie głosek podobnych, osobno i w poznanych wyrazach. Przycisk w nowo poznanych wyrazach wielosylabowych. Dźwięczny wygłos. Spółgłoski zgłoskotwórcze. Wymawianie końcowego *r* przed samogłoskowym nagłosem. Intonacja opadająca i wznosząca się, główne zakresy jej użycia, ze szczególnym uwzględnieniem zdań pytających. Formy mocne i słabe czasowników posiłkowych i ułomnych — *be, have, do, can* i *must*. Opanowanie umiejętności samodzielnego odnajdywania wymowy wyrazów, podanej przy pomocy transkrypcji fonetycznej w słowniku podręcznika.

III. ZASADY CZYTANIA

Czytanie litery *a* w połączeniu *af, ath*;
czytanie zespołów liter: *au, aw* oraz *w + ar*;
czytanie połączenia *ai* w sylabie akcentowanej jako *ei* i w sylabie nieakcentowanej jako *i* lub *d*;
czytanie zespołu liter *ear* i *eer*;
czytanie zespołów liter *ou* jako *au, v, u* oraz *ow* jako *ou* i *au*;
czytanie zespołu liter *th* jako spółgłoski dźwięcznej i jako spółgłoski bezdźwięcznej;
czytanie litery *y* jako spółgłoski *j*.

IV. ZASADY PISANIA

Zebranie przykładów wymiany litery *y* i *i* przy dodaniu przyrostków i końcówek (ważniejsze wyjątki od zasady ogólnej).

Formy tzw. ściągnięte czasowników posiłkowych i ułomnych: *be, have, do, can, must* jako odpowiedniki form słabych w wymowie.

V. SŁOWNICTWO

Wyrazy proste i złożone. Czasowniki złożone z partykułami przysłówkowymi. Zestawienia utworzone przez użycie rzeczownika jako przydawki poprzedzającej inny rzeczownik. Czasowniki o tej samej formie co rzeczowniki. Różne zakresy znaczeniowe niektórych wyrazów, zależne od ich związków z innymi wyrazami (konotacja).

Niektóre synonimy i antonimy. Niektóre wyrażenia idiomatyczne.

Posługiwanie się słownikiem w podręczniku i tekstach lekturowych.

VI. MATERIAL GRAMATYCZNY

Morfologia

Rzeczownik. Narzędnik z przyimkiem *with*. Rzeczowniki użyte w funkcji przymiotnika.

Zaimek.

Przymiotnik. Stopniowanie przymiotników wielosylabowych. Stopniowanie nieregularne *good (well), bad (badly), many, much*. Rzeczowniki użyte w funkcji przymiotnika.

Czasownik. Czas *Simple Past*. Użycie *Present Perfect* *for* i *since*. Formy *can — cou'd, must — had to*. Liczne przykłady czasowników z partykułą przysłówkową.

Przyimek. Liczne przykłady użycia przyimka na końcu zdania pytającego.

Składnia

Zdania twierdzące, pytające i przeczące w czasie *Simple Past*. Rozpoznanie dopełnienia bliższego (*Direct Object*), jego pozycja w szyku zdania.

Użycie przyimka na końcu zdania pytającego.

KLASA VII

(3 godziny tygodniowo)

I. TEMATYKA

Życie codzienne ludzi pracy w mieście i na wsi.

II. WYMOWA

Artykulacja głosek angielskich w wyodrębnieniu i połączeniach śródwyrazowych i międzywyrazowych. Zestawienie głosek podobnych, osobno i w poznanych wyrazach. Przycisk w nowo poznanych wyrazach wielosylabowych. Dźwięczny wygłos. Spółgłoski zgłoskotwórcze. Wymawianie końcowego *r* przed samogłoskowym nagłosem. Intonacja opadająca i wznosząca się, główne zakresy jej użycia, ze szczególnym uwzględnieniem zdań pytających. Formy mocne i słabe czasowników posiłkowych i ułomnych — *be, have, do, can* i *must*. Opanowanie umiejętności samodzielnego odnajdywania wymowy wyrazów, podanej przy pomocy transkrypcji fonetycznej w słowniku podręcznika.

III. ZASADY CZYTANIA

Czytanie litery *a* w połączeniu *af, ath*;
czytanie zespołów liter: *au, aw* oraz *w + ar*;
czytanie połączenia *ai* w sylabie akcentowanej jako *ei* i w sylabie nieakcentowanej jako *i* lub *d*;
czytanie zespołu liter *ear* i *eer*;
czytanie zespołów liter *ou* jako *au, v, u* oraz *ow* jako *ou* i *au*;
czytanie zespołu liter *th* jako spółgłoski dźwięcznej i jako spółgłoski bezdźwięcznej;
czytanie litery *y* jako spółgłoski *j*.

IV. ZASADY PISANIA

Zebranie przykładów wymiany litery *y* i *i* przy dodaniu przyrostków i końcówek (ważniejsze wyjątki od zasady ogólnej).

Formy tzw. ściągnięte czasowników posiłkowych i ułomnych: *be, have, do, can, must* jako odpowiedniki form słabych w wymowie.

V. SŁOWNICTWO

Wyrazy proste i złożone. Czasowniki złożone z partykułami przysłówkowymi. Zestawienia utworzone przez użycie rzeczownika jako przydawki poprzedzającej inny rzeczownik. Czasowniki o tej samej formie co rzeczowniki. Różne zakresy znaczeniowe niektórych wyrazów, zależne od ich związków z innymi wyrazami (konotacja).

Niektóre synonimy i antonimy. Niektóre wyrażenia idiomatyczne.

Posługiwanie się słownikiem w podręczniku i tekstach lekturowych.

VI. MATERIAŁ GRAMATYCZNY

Morfologia

Rzeczownik. Narzędnik z przyimkiem *with*. Rzeczowniki użyte w funkcji przymiotnika.

Zaimek.

Przymiotnik. Stopniowanie przymiotników wielosylabowych. Stopniowanie nieregularne *good (well), bad (badly), many, much*. Rzeczowniki użyte w funkcji przymiotnika.

Czasownik. Czas *Simple Past*. Użycie *Present Perfect* z *for* i *since*. Formy *can — cou'd, must — had to*. Liczne przykłady czasowników z partykułą przysłówkową.

Przyimek. Liczne przykłady użycia przyimka na końcu zdania pytającego.

Składnia

Zdania twierdzące, pytające i przeczące w czasie *Simple Past*. Rozpoznanie dopełnienia bliższego (*Direct Object*), jego pozycja w szyku zdania.

Użycie przyimka na końcu zdania pytającego.

JĘZYK FRANCUSKI

MATERIAŁ NAUCZANIA

KLASA V

(3 godziny tygodniowo)

I. TEMATYKA

Najbliższe otoczenie ucznia w szkole i w domu.

II. WYMOWA

Wymowa samogłosek. Samogłoski ustne i nosowe, otwarte i ścieśnione. Barwa samogłoski w zależności od jej pozycji (e otwarte i e ścieśnione). Wymowa spółgłosek. Wymowa spółgłosek dźwięcznych na końcu wyrazu. Łączenie międzywyrazowe między wyrazami niesamodzielnymi i samodzielnymi i po czasowniku *être*. Długość samogłosek i spółgłoski wydłużające. Grupa rytmiczna. Reguła czytania liter i grup literowych. Litery niewymawiane. Elizja.

Akcent w wyrazach samodzielnych i niesamodzielnymi.

Uwaga: Przy nauce wymowy stosuje się fakultatywnie międzynarodową transkrypcję fonetyczną, ograniczoną do głosek i poszczególnych wyrazów.

III. SŁOWNICTWO

Wyrazy samodzielne i niesamodzielne. Wyrazy o podobnym temacie w języku polskim i francuskim. Najprostsze wyrażenia idiomatyczne.

IV. MATERIAŁ GRAMATYCZNY

Morfologia

Rzeczownik. Tworzenie rodzaju żeńskiego i liczby mnogiej. Odpowiedniki francuskie deklinacji polskiej (sześć przypadków).

Rodzajnik. Użycie rodzajnika określonego i nieokreślonego. *Article contracté*. Opuszczenie rodzajnika.

Formy i użycie rodzajnika cząstkowego przed rzeczownikiem bezpostaciowym.

Przymiotnik. Tworzenie rodzaju żeńskiego i liczby mnogiej (z nieprawidłowych *beau, nouveau*). Stopniowanie przymiotnika. Miejsce przymiotnika po rzeczowniku.

Liczebnik. Liczebniki główne i porządkowe. Użycie liczebnika głównego zamiast porządkowego.

Zaimek przymiotny dzierżawczy. Formy i użycie zaimka przymiotnego dzierżawczego. Zestawienie z językiem polskim (np. *mon* w znaczeniu *swój*).

Zaimek przymiotny wskazujący. Formy i użycie zaimka przymiotnego wskazującego.

Zaimek osobowy. Formy akcentowane i nieakcentowane (podmiot i dopełnienie bliższe).

Zaimek pytający. Zaimek pytający *quel, qui, qui est-ce qui? qu'est-ce qui? Qu'est-ce que?*

Czasownik. Trzy grupy czasowników, z trzeciej grupy najpotrzebniejsze formy. Forma przecząca i pytająca. Bezokolicznik, tryb rozkazujący. Czasowniki posiłkowe, czasowniki zwrotne. Tworzenie i znaczenie czasów: *présent de l'indicatif* i *futur immédiat*. Formy nieosobowe i nieokreślone czasownika: *on chante, il pleut, il y a*.

Przysłówek. Miejsce przysłówka po czasowniku.

Składnia

Podmiot rzeczownikowy i zaimkowy. Wyrażanie orzeczenia przypadkiem pierwszym. Dopełnienie bliższe w przypadku

czwartym i drugim (w znaczeniu partytywnym w zdaniu twierdzącym oraz po przeczeniu, tak w znaczeniu partytywnym jak i dla negacji absolutnej; dopełnienie dalsze wyrażane przypadkiem trzecim). Podstawowe konstrukcje przydawkowe.

Szyk wyrazów w zdaniach. Prosty szyk głównych części w zdaniu oznajmującym i przeczącym. Szyk przestawny w zdaniu pytającym. Prosty szyk w zdaniu pytającym z zaimkiem pytającym *qui?* (*Qui ouvre la porte?*) i w zdaniu pytającym z formułą pytającą *est-ce que?*

KLASA VI

(3 godziny tygodniowo)

I. TEMATYKA

Życie dzieci i młodzieży w szkole i poza szkołą, w mieście i na wsi, jej zajęcia i rozrywki. Krajobraz. Wycieczki.

II. SŁOWNICTWO

Wzbogacanie słownictwa za pomocą najprostszych *familles de mots*. Wyrażenia idiomatyczne. Najprostsze elementy słowotwórcze (przedrostki i przyrostki).

III. MATERIAŁ GRAMATYCZNY

Morfologia

Rzeczownik. Najbardziej typowe wypadki nieregularnego tworzenia liczby mnogiej i rodzaju żeńskiego.

Przymiotnik. Najbardziej typowe wypadki nieregularnego tworzenia liczby mnogiej i rodzaju żeńskiego.

Zaimek przymiotny dzierżawczy. Utrwalanie umiejętności użycia zaimków dzierżawczych odnoszących się do osoby 3.

Zaimek osobowy. Formy akcentowane i nieakcentowane zaimka osobowego.

Zaimek przysłówkowy: *en, y*.

Zaimek nieokreślony. Zaimek nieokreślony: *tout* (*toute la famille, tous sont, venus*).

Zaimki rzeczowne.

Zaimek wskazujący: *Ce, cela*.

Czasownik. Czasowniki zakończone na *cer, ger, yer, eter, eler* i dalsze czasowniki z 3 grupy. *Présent* strony biernej. *Futur simple*. *Passé composé* dla czynności wyrażanych polskimi czasownikami dokonanymi. *Participe passé*. Najważniejsze czasowniki odmienne ze słowem posiłkowym *être*. *Imparfait*.

Przysłówek. Stopniowanie przysłówków. Miejsce przysłówka przy czasowniku w *passé composé*: *il a bien chanté*.

Składnia

Podmiot i orzeczenie (czasownikowe i imienne), łącznik, orzecznik, dopełnienie bliższe i dalsze (rzeczownikowe i zaimkowe). Zwykle miejsce okolicznika w zdaniu.

Zdanie twierdzące, pytające i przeczące. Zmiana szyku wyrazów za pomocą zwrotów *c'e ... qui, c'est ... que*. Miejsce w zdaniu dopełnienia bliższego i dalszego. Zdanie dopełnieniowe.

KLASA VII

(3 godziny tygodniowo)

I. TEMATYKA

Paryż i charakterystyczne dzielnice Francji. Krajobraz i ludzie. Życie codzienne ludzi pracy w mieście i na wsi. Zabytki. Podróże.

II. MATERIAL GRAMATYCZNY

Morfologia

Rzeczownik. Tworzenie liczby mnogiej rzeczowników złożonych.

Zaimki rzeczowne. Zaimki rzeczowne wskazujące i dzierżawcze.

Czasownik. *Passé composé* dla czynności wyrażanych po'lskim czasownikiem niedokonanym. *Futur*. Użycie *présent* dla wyrażenia czynności przyszłej: *si j'ai le temps*. *Passé récent*. Forma nieodmienna *participle présent*. *Participle passé*.

Składnia

Zdania dopełnieniowe pytające (*d'où, pourquoi?*). Zdanie warunkowe (typ I i II).

JĘZYK NIEMIECKI

MATERIAL NAUCZANIA

KLASA V

(3 godziny tygodniowo)

I. TEMATYKA

Uczeń w szkole i w domu. Szkoła, klasa, dom, rodzina.

II. WYMOWA I SŁOWNICTWO

Odrębności wymowy i pisowni w miarę występowania nowych wyrazów. Akcent wyrazowy.

III. MATERIAL GRAMATYCZNY

Morfologia

Rodzajniki. Rodzajnik określony i nieokreślony.

Rzeczownik. Odmiana rzeczowników (liczba mnoga na *-e*, *-er*, *en* (*n*) oraz bez końcówki). Rzeczowniki zdrobniałe na *-chen*, *-lein*. Rzeczowniki złożone i ich rodzaj.

Przymiotnik. Przymiotnik jako orzecznik. Stopniowanie przymiotników.

Liczebnik. Liczebniki główne.

Zaimek. Zaimki osobowe, dzierżawcze, pytające (*wer? was?*), nieokreślone (*es*).

Przysłówek. Stopniowanie przysłówków.

Przyimek. Przyimki: *an, auf, in, über, unter, vor, aus, mit, bei, von, zu, nach, für, um.*

Czasownik. *Präsens Indikativ Aktiv.* Tryb rozkazujący. Czasowniki posilkowe czasu: *sein, haben, werden.*

Czasowniki modalne: *können, müssen, wollen.* Czasowniki zwrotne. Bezokolicznik bez *zu.* Czasowniki nieregularne: *gehen, stehen.*

Składnia

Zdania pojedyncze w formie twierdzącej, pytającej i rozkazującej.

Szyk prosty i przestawny. Przeczenie: *nein, nicht, kein.* Zdania współrzędne złożone ze spójnikami: *und, aber, oder, auch, sondern.*

KLASA VI

(3 godziny tygodniowo)

I. TEMATYKA

Życie dzieci i młodzieży w szkole i poza szkołą, w mieście i na wsi, zajęcia i rozrywki. Krajobraz. Wycieczki.

II. WYMOWA I PISOWNIA

Akcent wyrazów złożonych. Takty mowy.

Pisownia samogłosek. Wskaźniki długości samogłosek. Pisownia *ä, ö, ü, äu.* Podział wyrazu na zgłoski.

III. MATERIAL GRAMATYCZNY

Morfologia

Rodzajnik. Opuszczanie rodzajnika przed imionami własnymi.

Rzeczownik. Deklinacja mocna, słaba, mieszana.

Tworzenie rzeczowników pochodnych przy pomocy przyrostka *-in, -er, -ei, -heit, -keit, -schaft, -ung.*

Przymiotnik. Przymiotnik jako przydawka. Odmiana przymiotników. Stopniowanie przymiotników nieregularnych,

Przymiotniki z przyrostkiem *-ig, -lich, -un*.

Liczebnik. Liczebniki porządkowe.

Zaimek. Odmiana zaimków osobowych, dzierżawczych, wskazujących i pytających. Zaimki nieokreślone (*niemand, nichts, etwas*).

Zaimek zwrotny *sich*, nieosobowy *es*.

Przysłówek. Stopniowanie nieregularne przysłówków. Przysłówki: *wo? woher? wohin?*

Przyimek. Przyimki z 3 i 4 przypadkiem, z 3 przypadkiem (*aus, bei, mit, nach, von, zu*), z 4 przypadkiem (*durch, für, ohne, um*).

Czasownik. *Futur I* (w zdaniu głównym). *Indikativ Aktiv* i *Imperfekt Indicativ Aktiv*. Odmiana słaba i mocna. Czasowniki nieregularne: *bringen, wissen, denken*.

Czasowniki modalne: *dürfen, sollen*. Czasowniki złożone rozdzielnie i nierozdzielnie (w zdaniach głównych).

Czasownik posiłkowy *werden*.

Składnia

Zdania pojedyncze, zdanie współrzędnie złożone. Zdania ze spójnikami: *als, daß, weil, wenn*. Zdania podrzędne, zaczynające się od zaimków i przysłówków pytajnych. Zaimek nieokreślony *man* i *es* jako podmiot.

Orzeczenie złożone. Okoliczniki czasu, miejsca i sposobu.

KLASA VII

(3 godziny tygodniowo)

I. TEMATYKA

Niemcy, kraj i jego mieszkańcy. Życie codzienne ludzi pracy w mieście i na wsi. Zdarzenia z życia wybitnych ludzi. Zwyczaje. Sport.

II. WYMOWA I PISOWNIA

Akcent zdaniowy.

Pisownia spółgłosek. Pisownia *s* i *ß*, *f*, *v*, *ph*. Pisownia końcówek przymiotnikowych *-ig* i *-lich*.

III. MATERIAŁ GRAMATYCZNY

Morfologia

Rodzajnik. Opuszczanie rodzajnika przed rzeczownikami wyrażającymi zawód, użytymi jako orzecznik, przed rzeczownikami wyrażającymi określenie wagi, miary, ilości.

Rzeczownik. Utrwalenie wiadomości z zakresu deklinacji mocnej, słabej, mieszanej. Rzeczowniki z przedrostkami *ge-* i *un-*, oraz zakończone na *-tum*, *-nis*, *-sal*.

Przymiotniki. Przymiotniki z przyrostkami *-isch*, *-bar*, *-sam*. Utrwalenie wiadomości z zakresu odmiany przymiotników.

Liczebnik. Najprostsze ułamki. Oznaczanie czasu, daty.

Zaimek. Odmiana zaimków względnych. Zaimki nieokreślone *man*, *jemand*.

Przyimek. Przyimki z 3 i 4 przypadkiem, przyimki z 3 przypadkiem (*aus*, *bei*, *mit*, *nach*, *von*, *zu*), przyimki z 4 przypadkiem. Przyimki z 2 przypadkiem (*während*, *wegen*).

Czasownik. *Plusquamperfekt* strony czynnej. Bezokolicznik z *zu*. Utrwalenie *Perfekt*. Imiesłowy. Formy podstawowe. Czasowniki rozdzielne, złożone oraz czasy złożone w zdaniach pobocznych.

Składnia

Zdania podrzędne ze spójnikami *daß*, *weil*, *als*, *wenn* i zdania względne.

Szyk wyrazów w zdaniach podrzędnych.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU

1. Zasadnicze znaczenie w nauczaniu języków obcych w szkole podstawowej ma wiek uczniów, właściwe temu wiekowi dyspozycje oraz zadania wytknięte przez program.

Ponieważ głównym zadaniem nauczania języka obcego jest równomierne wyrabianie u ucznia sprawności w praktycznym posługiwaniu się językiem, należy od samego początku nauki położyć nacisk na metodyczną stronę pracy nauczyciela nad rozwijaniem tych sprawności. Spośród czterech podstawowych sprawności językowych, rozumienia języka w mowie, mówienia, czytania i rozumienia języka w piśmie, pisania — mówienie i nierozłącznie z nim związane rozumienie mówionego języka uznaje się jako sprawności przy nauce języka metodycznie najważniejsze, a więc pierwsze w kolejności ćwiczenia. Postęp w mówieniu obcym językiem w znacznie większym stopniu ułatwia nabywanie sprawności w czytaniu i w pisaniu w tym języku niż czytanie i pisanie przyczynia się do opanowania języka w mowie. Dodatkowym uzasadnieniem tego priorytetu nauczania mowy jest wiek uczniów w szkole podstawowej, wiek dobrej pamięci oraz związanych z nią zdolności imitacyjnych, zwłaszcza w zakresie dokładnego reprodukowania dźwięków obcej mowy. Okoliczność tę należy wykorzystać, pamiętając, że przy dobrym postawieniu wymowy w klasie V i przy ułatwionym zapamiętywaniu konstrukcji zdaniowych i podstawowego słownictwa tworzy się u ucznia o wiele mocniejszą i trwalszą podstawę językową, niż to można uczynić np. w klasie VIII.

Wysunięcie nauki mówienia w języku obcym jako klucza do nabywania sprawności w czytaniu i pisaniu nie oznacza bynajmniej, że można zaniedbać te sprawności. Chodzi o to, aby uczeń poznawał istotne elementy nowego materiału językowego naj-

pierw w mowie, a następnie dopiero przez kontakt z tekstem podręcznika. Najbardziej pożądane jest ustne wprowadzenie nowego materiału przez nauczyciela przy jak najszerszym stosowaniu metody poglądowej. Dopiero po wprowadzeniu ustnym przechodzi się do pracy z podręcznikiem, przy czym nauczyciel jako pierwszy powinien głośno odczytać tekst, dążąc do jak największej poprawności i zrozumiałości.

2. Nie zaleca się przeciągać wstępnego okresu nauki, to jest bez posługiwania się podręcznikiem, a zwłaszcza bez zapisywania na tablicy i w zeszytach. Celowe jest jednak prowadzenie nauki wyłącznie metodą ustno-słuchową w ciągu kilku pierwszych lekcji, zwłaszcza przy nauczaniu języka angielskiego, dla wyeliminowania trudności związanych ze stosunkiem mowy do pisma i dla skoncentrowania uwagi uczniów na czynnościach i percepcjach słuchowo-wymawianiowych, którym wyznaczamy rolę kierunkową.

Materiał językowy powinni uczniowie przyswajać sobie w formie najprostszyci zdań o dobranych i ustopniowanych konstrukcjach. Warunkiem zapamiętania przez ucznia konstrukcji zdania, formy gramatycznej, podobnie jak i wyrazu — jego znaczenia, formy dźwiękowej, pisowni oraz jego powiązań z innymi wyrazami, jest znaczna liczba powtórzeń i to przede wszystkim w ćwiczeniach wykonywanych indywidualnie przez ucznia. Posługiwanie się uogólnieniami gramatycznymi ma uzasadnienie tylko wtedy, jeśli pomaga w nabywaniu praktycznych umiejętności językowych. W większości wypadków uczeń powinien dochodzić do uogólnienia gramatycznego dopiero po dłuższym obezwaniu z danym zjawiskiem językowym, na podstawie spostrzeżeń i doświadczeń uzyskanych w ćwiczeniach różnych sprawności językowych. W klasach V—VII nie uczy się gramatyki jako systemu, chodzi przede wszystkim o takie opanowanie przez ucznia konstrukcji i form językowych na drodze ćwiczeń, aby posługiwał się nimi bez każdorazowego uciekania się do uogólnień gramatycznych. Zakłada to dość znaczny stopień automatyzacji w posługiwaniu się dobranym materiałem językowym, a osiągnięciu takiego stopnia sprzyjają niewątpliwie zdolności imitacyjne i plastyczność pamięci uczniów szkoły podstawowej.

3. Nauczanie języka w klasach V—VII powinno mieć jak najbardziej aktywny charakter również i w tym sensie, że powinno angażować możliwie różnorodnie dyspozycje i zainteresowania dziecka. Między innymi żywy, aktywizujący charakter nadają lekcjom takie zajęcia, jak inscenizowanie niektórych tekstów lekcyjnych czy piosenek, gry i zabawy, konkursy w pewnych sprawnościach językowych, konkursy recytatorskie, piosenki, rysunki z podpisami w języku obcym itp. W klasie, w której odbywa się lekcja języka, powinny na ścianach znajdować się obrazki, afisze, fotografie itp., ukazujące to, co piękne i wartościowe w krajobrazie, życiu, obyczajach i sztuce kraju, którego mowy dzieci się uczą.

Bardzo istotne jest również to, aby poznawany język od samego początku spełniał swą rolę komunikatywną, tzn. aby służył jako środek porozumiewania się między nauczycielem a uczniami w sprawach dotyczących toku lekcji, sprawach porządkowych itp. Zwłaszcza wydawanie zleceń skojarzonych z wykonaniem czynności sprzyja opanowaniu materiału językowego. Podobne znaczenie ma nawiązanie do sytuacji i zdarzeń bieżących, oczywiście, jeśli na to pozwalają bardzo skromne możliwości językowe uczniów.

4. Posługiwanie się językiem ojczystym na lekcjach języka obcego należy ograniczyć do minimum. W języku polskim formuluje się nieliczne objaśnienia gramatyczne; posługuje się nim również wówczas, gdy nawet przy pomocy gestu, demonstracji itd. nie można porozumieć się z uczniem w języku obcym lub gdy na porozumienie trzeba wiele czasu, a także gdy naraża się na błędną interpretację ze strony uczniów. Nauczyciel powinien pamiętać, że od niego zależy stworzenie na lekcjach odpowiednich sytuacji i takie kierowanie przebiegiem lekcji, aby utrzymanie kontaktu z uczniami nie wymagało posługiwania się językiem ojczystym. Powinien również wyrobić u uczniów ambicję posługiwania się w czasie lekcji jak najwięcej językiem obcym.

Cwiczenia polegające na tłumaczeniu — czy to z języka obcego na polski, czy z polskiego na obcy — należy stosować z umiarem nie jako sposób utrwalania materiału językowego, lecz je-

dynie dla sprawdzenia prawidłowego rozumienia i kojarzenia materiału przez uczniów, w pewnych zaś wypadkach dla zapobieżenia błędnemu rozumieniu i kojarzeniu.

5. Realizując program szkoły podstawowej szczególną uwagę należy zwrócić na metodę nauki wymowy.

Wymowa nauczyciela stanowi zazwyczaj przez długi czas jedynym wzorem, na którym kształtuje się wymowa uczniów. Nakłada to na nauczyciela nie tylko obowiązek doskonalenia tego wzoru, ale i służenia nim uczniowi jak najczęściej i w jak najwłaściwszy sposób. Zanim uczniowie przystąpią do własnych prób wymawiania, powinni słyszeć szereg razy dany materiał językowy w interpretacji nauczyciela, tzn. ćwiczenia w słuchaniu muszą poprzedzać ćwiczenia artykulacyjne, przy czym muszą się one odbywać w warunkach zapewniających skupienie uwagi uczniów. Ćwiczenia słuchowo-artykulacyjne najlepiej prowadzić na początku lekcji, a nie na jej końcu. Materiał ćwiczeniowy powinien być tak dobrany, aby przy ćwiczeniach jednego elementu nie występowały inne, równie trudne lub trudniejsze. Każdy zauważony błąd wymowy nauczyciel poprawia, podając najpierw poprawną wersję, a następnie zalecając powtórzenie jej uczniowi. Jeśli w dłuższej wypowiedzi ucznia zauważymy błąd, lepiej pozwolić mu wypowiedź zakończyć, a potem dopiero błąd poprawić. Należy również uwrażliwić uczniów na błędy wymowy kolegów przez odwoływanie się do ich opinii o poprawności wypowiedzi.

Ćwiczenia chóralne wymowy wówczas są celowe, jeśli nauczyciel jest w stanie uchwycić słuchem wszelkie niepoprawności. Nie należy ich stosować z całą klasą, można natomiast podzielić klasę na niewielkie grupy, np. 5 — 10 osób i ćwiczyć kolejno z tymi grupami.

Oparowanie prostych konstrukcji zdaniowych przez ucznia aż do całkowitej swobody w posługiwaniu się nimi, to proces wymagający nieustannego ćwiczenia, z uwagą zwróconą przede wszystkim na prawidłowy szyk wyrazów. Wprawdzie na początku nauki dobiera się na ogół proste konstrukcje zdaniowe, występujące również w języku polskim, lecz uczeń zawsze przejawia skłonności do przedstawiania szyku wyrazów, dopuszczanego

w języku ojczystym. Już w pierwszym roku nauki nie sposób jest uniknąć wprowadzenia konstrukcji swoistych dla obcego języka, idiomatycznych — ze względu na ich wielką częstotliwość i użyteczność. Konstrukcje te gruntuje się w pamięci ucznia przy pomocy licznych ćwiczeń.

Inwersję, tj. przesunięcie orzeczenia właściwego przed podmiot, należy wskazać uczniom jako główną cechę zdania w formie pytającej. Od początku nauki wyrobienie u uczniów umiejętności formułowania pytań i swobodnego posługiwania się nimi stanowi jedno z podstawowych zadań nauczyciela. Nie należy przy tym poprzestać na mechanicznych ćwiczeniach polegających na zamianie formy zdań. Nauczyciel powinien zalecić uczniom formułowanie pytań i odpowiedzi na nie, organizować wymianę pytań i odpowiedzi między uczniami, zarządzać tworzenie pytań związanych z treścią obrazków itp. Podobnie częstego i urozmaiconego ćwiczenia wymaga opanowanie przez uczniów formy przeczącej. Nauczyciel musi być szczególnie uwrażliwiony na wszelkie błędy w strukturze zdania i poprawiać je natychmiast, aby nie uległy utrwaleniu. Uczeń natomiast powinien wiedzieć i pamiętać, że są to błędy szczególnie poważne.

6. Lekcje w pierwszych tygodniach nowego roku szkolnego w klasie VI i VII należy poświęcić na gruntowne powtórzenie materiału klasy poprzedniej. Realizację programu przewidzianego na daną klasę można podjąć dopiero po stwierdzeniu, że wszystkie istotne elementy materiału poprzedniej klasy zostały przerobione i ugruntowane. Przy powtórzeniu należy dążyć do osiągnięcia wyższego stopnia poprawności wymowy niż w klasie poprzedniej, jak również do większej samodzielności uczniów w posługiwaniu się poznanymi konstrukcjami zdaniowymi, formami gramatycznymi oraz materiałem leksykalnym w mowie i piśmie. Osiąga się w ten sposób wyższy stopień aktywizacji ucznia.

W klasie VII przy rozkładaniu materiału na rok szkolny należy przewidzieć okres 2—3 tygodni przed końcem roku szkolnego na powtórzenie centralnych partii materiału przerobionego w ciągu trzech lat nauki oraz na uzupełnienie zauważonych braków. Powtórzenie to ma duże znaczenie i lepiej jest w razie

konieczności pominąć mniej ważne partie materiału klasy VII niż zrezygnować z końcowego powtórzenia.

Podręcznik skupia odpowiednio dobrany materiał nauczania; podaje go w sposób metodycznie prawidłowy oraz ułatwia pracę w jego przyswojeniu przez odpowiednio dobrane ćwiczenia. Podręcznik określa w znacznym stopniu kolejność i tempo przetwarzanych zagadnień gramatycznych oraz reguluje ilość materiału słownikowego, skupia ten materiał wokół pewnych możliwie interesujących i wartościowych treści. Pamiętać jednak należy i o jego wadach, zwłaszcza jeśli chodzi o sprawność podstawową, najważniejszą: mówienie w języku obcym. Pożądane jest, aby rozumienie mowy i mówienie, zwłaszcza w pierwszym roku nauki, było punktem wyjścia w nauczaniu, podręcznik natomiast i związane z nim ćwiczenia w czytaniu, rozumieniu pisma i pisanii — punktem dojścia. Ponieważ jednak przy ćwiczeniach w rozumieniu mowy i mówieniu stosuje się możliwie jak najszerszej metodę poglądową, podręcznik może i tutaj przyjść z pomocą przez odpowiednie ilustracje, zwłaszcza tam, gdzie nauczyciel nie jest w stanie znaleźć rekwizytów czy ukazać omawianych czynności. Ilustracje podręcznika zaleca się wykorzystywać do ćwiczeń w mówieniu zarówno przed, jak i po zapoznaniu się uczniów z towarzyszącym im tekstem. Doskonałą pomocą stanowią również tzw. historyjki obrazkowe lub serie czynności.

Przy ćwiczeniach słuchowo-wymawianiowych, tak ważnych właśnie w pierwszych latach nauki, oddać mogą wielkie usługi odpowiednio opracowane płyty językowe i magnetofon. Przestrzec jednak należy przed posługiwaniem się płytami, na których nagrano kurs językowy o innych założeniach metodycznych i innym materiale językowym.

Szereg pomocy szkolnych, jak zegar, kalendarz, tablice z zestawieniem barwnych przedmiotów, mogą uczniowie wykonać we własnym zakresie. Stosowanie tablic ilustrujących kategorie gramatyczne czy zasady czytania jest również godne zalecenia, pod warunkiem jednak, że pomoce te będą opierały się na materiale językowym opanowanym przez uczniów, a układ ich będzie przejrzysty i nieskomplikowany. Do wyżej wymienionych pomocy włączyć jeszcze należy serie przezroczy i filmy, związane z materiałem i tokiem nauczania.

WYNIKI NAUCZANIA

Po trzech latach nauki języka w szkole podstawowej uczeń powinien:

— rozróżniać słuchem i wymawiać poprawnie głoski języka obcego w wyodrębnieniu i w poznanych wyrazach i zdaniach przy zastosowaniu właściwego rytmu, przycisku wyrazowego i zdaniowego oraz zasadniczej intonacji;

— rozumieć wypowiedzi nauczyciela i głośno przez niego czytane teksty — w ramach przerobionego materiału;

— opanować pamięciowo (w ramach opracowanej tematyki i materiału językowego) dobrany zasób krótkich, prostych zdań (pytań, odpowiedzi, poleceń, krótkich informacji), związanych z konkretnymi sytuacjami życia codziennego, umieć się nimi posługiwać w razie potrzeby w mowie i w piśmie, umieć wypowiedzieć lub napisać zdania o tej samej budowie co zdania zapamiętane, ale o nieco zmienionym słownictwie;

— rozumieć znaczenie i zastosowanie głównych form gramatycznych, zawartych w materiale nauczania;

— czytać i pisać poprawnie poznane wyrazy i zdania oraz odczytywać poprawnie nowe wyrazy o typowej pisowni;

— rozumieć dokładnie przerobione teksty przy własnym cichym i głośnym czytaniu, rozumieć przy pomocy słownika przytekstowego bardzo łatwe teksty lekturowe, opracowane w ramach przerobionego materiału językowego;

— recytować poprawnie polecane do nauczania na pamięć wiersze oraz śpiewać piosenki.

Ponadto w oparciu o tematykę tekstów podręcznika i tekstów lekturowych oraz przy szerokim stosowaniu pomocy naukowych uczeń powinien zdobyć pewien zasób wiadomości o życiu i kulturze kraju, którego język stanowi przedmiot nauki.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

Do wszystkich języków zachodnio-europejskich

Języki Obce w Szkole — czasopismo przedmiotowe (2-miesięcznik)

Inostrannyje Jazyki w Szkole — czasopismo (2-miesięcznik). Moskwa

Zygmunt Czerny: *Dydaktyka języków nowożytnych*. Nasza Księgarnia

Warszawa 1936

Ippoldt: *Dydaktyka języka niemieckiego*

Marcel Cohen: *Język, jego budowa i rozwój* (tłum. z franc.) PWN. Warszawa 1958

Marcel Cohen: *Grammaire et style*. Editions Sociales. Paris 1955

Harold Palmer E.: *The Scientific Study and Teaching of Languages*

G. Harrap. London 1937.

V. Mallinson: *Teaching a Modern Language*. London 1955

A. Brzeski: Niektóre problemy nauczania języków obcych. Artykuły w *Nowej Szkole* nr 6 (1956, str. 572).

E. Iwańczak i A. Prejbisz: *Uwagi metodyczne do nauczania języków zachodnio-europejskich*. PZWS.

A. Brzeski: Fazy rozwoju psychicznego w nauczaniu języków obcych. *Języki Obce w Szkole* nr 3/1958, str. 143.

Do języka angielskiego

Tadeusz Grzebieniowski: *Gramatyka opisowa języka angielskiego*. PWN Warszawa 1954

Antoni Prejbisz: *Gramatyka języka angielskiego*. PZWS. Warszawa 1958

E. V. Gatenby: *English as a Foreign Language*. Longmans London 1954

S. Morris: *The Art of Teaching English as a Living Language* Macmillan, London 1954

Daniel Jones: *An English Pronouncing Dictionary* (New Edition) Dent London 1956

Mac. Cathy: *English Pronunciation* (3rd Edition). Heffer Cambridge 1947

A. S. Hornby: E. V. Gatenby H. Wakefield: *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford University Press, London 1956 (7 impression)

M. A. West *General Service List of English Words* (2nd Edition). Longmans London 1953

- W. F. Mackey: *What to Look for in Method*, English Language Teaching Spring 1953 — Spring 1955 — London. The British Council
- A. S. Hornby: *A Guide to Patterns and Usage in English* Oxford University Press, London 1954

Poradnik metodyczny do podręcznika na kl. VIII.

Do języka francuskiego

Janina Terechowa: *Gramatyka języka francuskiego*, PZWS, Warszawa 1950

L. W. Szczerba: *Fonetika francuskowo języka*, Moskwa 1953

M. Peyrollaz et N. L. Bara de Tovar: *Manuel de phonétique et de diction française à l'usage des étrangers*, Larousse, Paris 1954

Maurice Grammont: *Traité pratique de la langue française*, Delagrave, Paris 1948

Albert Danzal: *Grammaire raisonnée de la langue française*, Lyon 1947

Adolf Thomas: *Dictionnaire des difficultés de la langue française*, Larousse, Paris 1956

Poradnik metodyczny do podręcznika na klasę VIII.

Do języka niemieckiego

Wanda Dewitzowa: *Zwięzła gramatyka języka niemieckiego*, PZWS, 1953

Der grosse Duden — *Wörterbuch und Leitfaden der deutschen Rechtschreibung*.

Theodor Siebs. *Deutsche Bühnenaussprache — Hochsprache*.

Poradnik metodyczny do podręcznika na klasę VIII.

HISTORIA

UWAGI WSTĘPNE

1. Nauczanie historii w szkole podstawowej ma na celu ukształtowanie wyobrażeń i pojęć historycznych, które pozwolą uczniom wytworzyć sobie obraz życia i zmian, jakie zachodziły na świecie i w Polsce w przeszłości, i lepiej zrozumieć doniosłość rewolucyjnej przemiany w dziejach naszego narodu, jaką jest wejście Polski na drogę socjalizmu. W świadomości uczniów winno się utrwalić przekonanie, że przemiana ta była konieczną i naturalną konsekwencją ekonomiczno-społecznego rozwoju.

Cel ten realizuje się w oparciu o materiał nauczania, obejmujący wiadomości z dziejów ojczystych i powszechnych, dostosowany do wieku i rozwoju uczniów.

Nauczanie historii w szkole podstawowej powinno w szczególności:

— wytworzyć umiejętność ujmowania przez uczniów faktów i zjawisk historycznych we wzajemnym ich powiązaniu,

— doprowadzić do zrozumienia roli pracy w tworzeniu dóbr materialnych i duchowych,

— dać podstawę do orientacji w zasadniczych przejawach życia gospodarczego, społecznego, kulturalnego i politycznego.

Nauczanie historii powinno budzić w uczniach miłość do ojczyzny, poczucie dumy i godności narodowej, wytworzyć świadomą i czynną postawę obywatelską wobec zadań budownictwa socjalistycznego. Internacjonalistyczną postawę ucznia należy kształtować przez budzenie szacunku i zrozumienia dla innych narodów. Wielką rolę odegra w tym m.in. znajomość najważniejszych wydarzeń z historii międzynarodowego ruchu robotniczego.

Osiągnięcie wymienionych celów nauczania historii powinno przyczynić się do zrozumienia przez uczniów obecnej sytuacji

w świecie oraz dążeń obozu sił postępowych i roli, jaką w tym obozie odgrywa Polska.

Nauczanie historii powinno przyczynić się również do ukształtowania przeświadczenia, że zdobycze kultury i cywilizacji zawdzięcza ludzkość pracy i twórczości wielu pokoleń, że istnieje stały postęp, że budowa socjalizmu oraz współczesne stosunki w Polsce i w świecie, a także przelomowe zdobycze nauki i techniki są wynikiem dokonującego się rozwoju i postępu.

2. Układ materiału nauczania historii w szkole podstawowej jest następujący:

W klasach niższych nauczanie historii odbywa się na lekcjach języka polskiego. Uczniowie poznają luźne obrazy z przeszłości Polski. W klasie IV uczniowie poznają obrazy z dziejów Polski już w układzie chronologicznym. Nauczanie historii w klasie IV ma na celu przede wszystkim oswojenie uczniów z perspektywą historyczną i wyrobienie wyobrażeń o zmienności warunków życia w różnych czasach.

Materiał nauczania historii w klasie V obejmuje niektóre wiadomości z historii Polski i historii powszechnej w okresie od VI wieku do 1505 r. przy zachowaniu ciągu wydarzeń historycznych. Materiał nauczania historii powszechnej ogranicza się do najważniejszych wydarzeń.

Przedstawienie toku wydarzeń na tym poziomie winno być żywe i barwne, działające na wyobraźnię i uczucia dzieci.

Materiał nauczania w klasie VI dotyczy okresu od odkryć geograficznych do 1864 r. i powinien być podawany z wyraźniejszą tendencją do systematycznego przedstawienia ciągu dziejów (procesu historycznego), wykazywania związków między wydarzeniami następującymi po sobie oraz z wydarzeniami współczesnymi, zachodzącymi w Polsce i świecie. W oparciu o realia (fakty i obrazy historyczne, ilustracje itp.) należy stopniowo wdrażać uczniów do myślenia abstrakcyjnego (formułowanie pojęć, uogólnienia).

Materiał nauczania w klasie VII obejmuje okres od 1870 do 1945 roku i podawać go należy w sposób bardziej zbliżony do systematycznego. W klasie VII należy ściślej wiązać wydarzenia z historii Polski z wydarzeniami z dziejów powszechnych, szcze-

gólnie w odniesieniu do wieku XIX, gdyż ścisły związek wydarzeń historyczno-politycznych z nowymi zjawiskami gospodarczo-społecznymi jest dla uczniów klasy VII już możliwy do zrozumienia.

3. Realizując program nauczania historii w klasach V — VII nauczyciel powinien stosować się do wskazówek podanych w uwagach o realizacji programu i wynikach nauczania. Należy więc zwracać uwagę na zasadnicze elementy wiedzy historycznej, dostępne uczniom w związku z ich ogólnym rozwojem, by osiągnąć określone programem wyniki nauczania i wychowania. W uzasadnionych przypadkach nauczyciel może niektóre tematy traktować bardziej zwięźle, by inne potraktować obszerniej.

Podstawową pomocą w nauczaniu historii w klasach V — VII jest podręcznik. W klasach łączonych można wykorzystać zawarte w podręczniku pytania i ćwiczenia, które ułatwią organizację pracy samodzielnej ucznia podczas zajęć cichych.

Dużo uwagi należy poświęcić wdrożeniu uczniów do korzystania z podręcznika, wiązaniu zawartego w nim materiału z treścią odpowiednich powieści historycznych, artykułów z prasy oraz literatury popularnonaukowej. Wiązanie takie może przyczynić się do rozbudzenia zamiłowania do czytelnictwa i wykształcenia potrzeby czytania książek. Jako pomoc naukową można wykorzystywać niekiedy teksty źródłowe.

Aby przyzwyczaić uczniów do lokalizowania faktów historycznych, należy na lekcjach historii posługiwać się mapą fizyczną terenu, na którym rozgrywały się omawiane wydarzenia, a także historyczną mapą przekrojową.

W miarę możliwości należy wykorzystywać jako pomoce naukowe przezrocza, tablice, obrazy i filmy, a także historyczne audycje radiowe oraz telewizyjne.

Przy omawianiu ilustracji w podręczniku oraz innych pomocy graficznych uczniowie powinni dojść do rozumienia różnic zachodzących pomiędzy fotografią, ilustracją, rekonstrukcją a oryginalnym dziełem sztuki.

Nauczyciel powinien wymagać od uczniów znajomości dat wskazanych w programie oraz, w miarę możliwości, ogólnej orientacji w chronologii.

Pożądane jest wiązanie materiału nauczania historii we wszystkich klasach z historią własnego regionu, przy traktowaniu jej jako elementu historii całego kraju.

Dużą rolę w nauczaniu historii odgrywają wycieczki. Organizuje się je celem zaznajomienia uczniów z zabytkami historycznymi we własnej miejscowości, w najbliższej okolicy i na terenie kraju. Oprócz zabytków miejscowych (odkrywki archeologiczne, budowle, muzea, archiwa) należy wiedzieć również bardziej odległe miejsca, upamiętnione wydarzeniami historycznymi, a także zabytkowe i współczesne warsztaty pracy i porównywać dawne formy pracy ze współczesnymi.

Nauczanie historii powinno być powiązane z nauczaniem innych przedmiotów, szczególnie zaś języka polskiego, geografii i rysunku.

Nauczyciel historii powinien dążyć do utworzenia działu historycznego w bibliotece szkolnej, pedagogicznej i uczniowskiej, i stale go uzupełniania go wartościowymi pozycjami.

KLASA V

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

1. Słowianie. Kształtowanie się feudalizmu w Polsce

Źródła wiadomości o Słowianach w VI — VII w.: wykopaliska archeologiczne, kronikarze. Siedziby Słowian, zajęcia. Trzy grupy Słowian: południowi, wschodni i zachodni.

Plemiona słowiańskie nad Odrą i Wisłą w VI — IX wieku. Zajęcia ludności: rolnictwo, hodowla, rybołówstwo, myślistwo, bartnictwo, początki rzemiosła, wytapianie metali, wyrób narzędzi i broni.

Zjednoczenie plemion polskich. Walki Mieszka I z feudałami niemieckimi. Sojusz z Czechami. Przyjęcie chrześcijaństwa (966).

Zjazd w Gnieźnie (1000). Wojny z cesarzem niemieckim. Pokój w Budziszynie. Granice państwa polskiego. Wyprawa na Kijów. Opanowanie Grodów Czerwieńskich. Koronacja Bolesława Chrobrego (1025).

Gospodarstwa chłopskie. Narzędzia: radło, socha, plug, brona. Wielka własność świecka i kościelna. Uzależnianie ludności wolnej. Osady rzemieślniczo-handlowe jako początki miast.

Powstanie przeciw możnym i Kościołowi. Kazimierz Odnowiciel: przywrócenie jedności państwa.

Szkoły klasztorne i katedralne: roczniki, kronika Galla. Budownictwo romańskie.

2. Wzrost znaczenia wielkich feudałów w Polsce. Obrona Polski za Bolesława Krzywoustego

Bolesław Śmiały, uniezależnienie się od cesarstwa. Koronacja (1076). Wystąpienie możnowładców polskich (biskup Stanisław ze Szczepanowa, Sieciech) i cesarza niemieckiego przeciw królowi. Wygnanie Bolesława Śmiałego.

Obrona niepodległości państwa przed Niemcami (Głogów, Psie Pole). Przyłączenie Pomorza do Polski. Statut Bolesława Krzywoustego (1138).

3. Rozdrobnienie feudalne. Początki gospodarki czynszowej

Marchia Brandenburska na ziemiach zachodnich Słowian.

Utrata Pomorza Szczecińskiego.

Zakon krzyżacki. Sprowadzenie Krzyżaków do Polski (1226). Państwo krzyżackie na ziemi Prusów.

Podbój Rusi przez Tatarów. Walka Polaków z najazdami Tatarów; Legnica (1241).

Doskonalenie narzędzi rolniczych. Nowe sposoby gospodarowania. Zakładanie nowych wsi. Gospodarka czynszowa.

Doskonalenie rzemiosła, handel. Zakładanie miast na prawie niemieckim. Wygląd miast, budownictwo miejskie.

Życie w miastach: bogaci kupcy, rzemieślnicy, biedota miejska. Cechy. Zakony.

4. Zjednoczenie Polski. Początek przewagi szlachty

Walka o zjednoczenie Polski za Władysława Łokietka. Koronacja Władysława Łokietka (1320).

Zagarnięcie Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków. Walka Łokietka z Krzyżakami; Płowce. Poparcie Krzyżaków przez cesarza i papieża.

Organizacja państwa za Kazimierza Wielkiego. Statut wiślicki. Założenie uniwersytetu w Krakowie (1364).

Rozwój gospodarczy Polski za Kazimierza Wielkiego. Zakładanie i rozbudowa miast. Budownictwo gotyckie. Sprawa Śląska, Pomorza i Rusi Czerwonej za Kazimierza Wielkiego.

Ludwik Węgierski królem Polski. Przywilej koszycki. Jadwiga na tronie polskim.

Najazd Krzyżaków na Litwę. Związek Polski i Litwy przeciwko Krzyżakom. Układ w Krewie (1385). Jagiello królem Polski.

Wielka wojna z Krzyżakami. Zwycięstwo pod Grunwaldem (1410).

Spór polsko-krzyżacki na soborze w Konstancji. Wystąpienie delegacji Polski (Paweł Włodkowiec).

Słowianie południowi pod jarzmem tureckim. Zagrożenie Węgiei, bitwa pod Warną. Zdobycie Konstantynopola przez Turków.

Handel miast pruskich z Polską. Związek Pruski. Wojna trzy-nastoletnia. Pokój toruński (1466).

Wzrost znaczenia Wisły jako drogi handlowej. Rozkwit Gdańska.

Statuty nieszawskie, sejmiki, Sejm Walny.

Przewaga szlachty w Polsce: Statut piotrkowski (1496). Konstytucja „nihil novi” (1505).

Akademia jagiellońska. Życie zakonów krakowskich. Jan Długosz.

Wysoki poziom sztuki. Wit Stwosz.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Po opracowaniu pierwszych tematów z programu nauczania historii uczniowie powinni zrozumieć, że powstanie państwa polskiego było rezultatem zjednoczenia plemion polskich, że gruntuwanie się państwowości polskiej postępowało w ostrych starciach z napierającymi feudalami niemieckimi i w walkach wewnętrznych, zarówno części możliwych z księciem, jak i mas ludowych, walczących z uciskiem rodzimym (powstanie ludowe za Mieszka II).

W dalszym ciągu należy podkreślić, że w dobie rozdrobnienia dzielnicowego wprawdzie nastąpiło osłabienie państwa, lecz że w tym okresie życie gospodarcze rozwijało się dalej i że stopniowo powstawały warunki sprzyjające przywróceniu jedności państwa.

2. Przy omówieniu walki o odbudowę jedności państwa w XIV w. uczniowie powinni dostrzec zarówno potrzebę wewnętrznie silnego, jednolitego państwa, jak i konieczność zorganizowania obrony przed naporem ze strony Zakonu. Z kolei należy omówić unię z Litwą, pogrom Zakonu i odzyskanie Pomorza oraz wzrost międzynarodowego znaczenia Polski w XV w., a szczególnie w Europie środkowej.

3. Należy uczniom jasno przedstawić, że na skutek doskonalenia się narzędzi i wzrostu wydajności pracy dokonał się postęp w rozwoju rolnictwa i doszło do oddzielenia się rzemiosła od rolnictwa. W wyniku tego powstały najpierw oddzielne osady handlowo-przemysłowe, później zaś miasta jako ośrodki rozwiniętego handlu i wytwórczości rzemieślniczo-przemysłowej. Tym głęboko sięgającym przemianom gospodarczym towarzyszyło podniesienie się poziomu życia, kultury materialnej i duchowej.

Poznanie przemian gospodarczych powinno iść w parze ze zrozumieniem przemian w życiu społecznym, w szczególności w położeniu chłopstwa i mieszczaństwa. Omawiając wymienione warstwy i klasy społeczne, nauczyciel powinien wyraźnie ukazać na konkretnych przykładach klasę uciemiężonych i klasę panującą, uprzywilejowane stanowisko możnowładców świeckich i duchownych oraz szlachty. Mimo wspólnych interesów w walce z chłopstwem i mieszczaństwem, istniały w łonie klasy panującej sprzeczności. Toczyła się walka między możnymi świeckimi i duchownymi oraz między możnowładztwem a szlachtą. Z walki tej szlachta wyszła zwycięsko, uzyskując decydujący wpływ na sprawy państwowe.

4. Zaznajomienie się z początkami kultury (budownictwo romańskie, kronikarstwo) nastąpi w powiązaniu z obrazami z życia szkół katedralnych i klasztornych. Należy przedstawić rozwój szkolnictwa, w szczególności w związku z rosnącymi potrzebami państwa za Kazimierza Wielkiego i pierwszych Jagiellonów (Akademia

Krakowska), hamowany przez używanie łaciny. Niemniej jednak na tle rozwoju gospodarczego i znaczenia politycznego państwa uczeń powinien zdawać sobie sprawę ze wzrostu potrzeb społeczeństwa w dziedzinie kultury materialnej i duchowej, przejawiającego się w budownictwie (zwłaszcza miejskim), sztuce (gotyk, Wit Stwosz), nauce (Paweł Włodkowic, Jan Długosz) i w życiu codziennym.

5. Wyniki nauczania w klasie V będą osiągnięte, jeżeli uczeń zrozumie i zapamięta fakty z dziejów ojczystych i powszechnych, zdobędzie sprawność w orientowaniu się na mapie historycznej przekrojowej, osiągnie umiejętność posługiwania się pojęciami z zakresu chronologii (data historyczna), ustroju gospodarczego, społecznego, politycznego, kultury materialnej i duchowej.

W klasie V uczniowie obowiązani są do zapamiętania następujących dat: 966, 1000, 1025, 1138, 1226, 1241, 1320, 1364, 1410, 1466, 1505.

KLASA VI

(3 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

1. Rozkwit rzeczypospolitej szlacheckiej

Wielkie odkrycia geograficzne: odkrycie Ameryki przez Kolumba (1492); odkrycie drogi do Indii — Vasco da Gama. Magellan. Ówczesne środki żeglugi i komunikacji.

2. Gospodarka folwarczno - pańszczyźniana

Folwark pańszczyźniany w Polsce w XVI wieku. Handel zbożem. Przypisanie chłopu do ziemi, zwiększenie pańszczyzny. Zbiegostwo.

Rzemiosło, górnictwo i hutnictwo. Postępy techniki.

Wielcy mistrzowie włoskiego Odrodzenia: Michał Anioł, Leonardo da Vinci, Rafael.

Wystąpienie Lutra. Wojna chłopska w Niemczech (1525).

Hołd pruski. Powstanie świeckiego Księstwa Pruskiego (1525).

Walka szlachty o naprawę Rzeczypospolitej. Skarb i wojsko. Arianie — bracia polscy i ich poglądy społeczne. Szkoły różnowiercze. Raków ariński.

Walka o tolerancję religijną.

Wyjazdy młodzieży polskiej na uniwersytety włoskie. Szkoły parafialne. Uniwersytet krakowski. Mikołaj Kopernik. Walka o uniezależnienie nauki spod wpływów Kościoła.

Pisarze Złotego Wieku: Rej, Kochanowski — twórcy literatury w języku polskim. Frycz Modrzewski w obronie chłopów i mieszczan.

Przebudowa Wawelu w stylu Odrodzenia. Dwór Zygmunatów ośrodkiem życia kulturalnego i artystycznego.

Unia Lubelska (1569).

Pierwsza wolna elekcja. Artykuły henrykowskie (1573).

Zakon jezuitów. Inkwizycja.

Wojny Batorego z Rosją. Piechota wybraniecka.

Wojny za Zygmunta III. Wyprawa magnatów polskich na Moskwę. Wojny ze Szwecją. Zwycięstwo Chodkiewicza pod Kirchholmem.

Bitwa morska pod Oliwą.

3. Kryzys Rzeczypospolitej szlacheckiej. Początki odrodzenia narodowego

Wielkie majątki magnackie na Ukrainie. Kozacyzna.

Powstanie Chmielnickiego na Ukrainie (1648). Połączenie Ukrainy Zadnieprzańskiej z Rosją.

Najazd Szwedów na Polskę (1655 — 1660). Bohaterska walka narodu polskiego. Stefan Czarniecki. Pokój w Oliwie.

Zagrożenie Polski przez Turków. Śmierć Żółkiewskiego pod Cecorą. Zwycięstwo Sobieskiego pod Chocimem. Odsiecz Wiednia (1683).

Ruina gospodarki rolnej. Wzrost ucisku pańszczyźnianego. Upadek miast.

Królestwo pruskie i jego potęga militarna. Reformy Piotra I w Rosji.

Mieszanie się państw ościennych w sprawę Polski za Sasów. Słabość militarna kraju. Rządy magnatów. Zrywanie sejmów.

Stanisław Konarski w walce o reformę szkoły i sejmu.

Chałupnictwo i manufaktury w Anglii i Francji. Wynalazki techniczne. Wprowadzenie maszyn.

Manufaktury w Polsce.

Polityka państw ościennych zmierzających do utrzymania słabości Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwszy rozbiór Polski (1772).

Komisja Edukacji Narodowej — przejęcie szkół jezuickich przez państwo (1773). Działacze Komisji: Hugo Kołłątaj, Grzegorz Piramowicz. Nauczanie w języku polskim. Nowe przedmioty nauczania. Pierwsze polskie podręczniki. Zapoczątkowanie szkolnictwa świeckiego.

4. Wojna o niepodległość w Ameryce Północnej. Wielka rewolucja francuska

Wojna kolonii angielskich w Ameryce Północnej o niepodległość. Udział Polaków: Kościuszko, Pułaski. Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Warunki życia chłopów, rzemieślników i biedoty miejskiej we Francji w końcu XVIII wieku. Dwór i arystokracja. Dążenie bogatego mieszczaństwa do uzyskania praw politycznych.

Wybuch rewolucji, zdobycie Bastylji 14 lipca 1789 r. Deklaracja praw człowieka i obywatela. Zdobycie władzy przez burżuazję. Obalenie monarchii we Francji. Obrona rewolucyjnej Francji przed najazdem wojsk państw feudalnych. Rządy jakobinów.

5. Wzrost życia kulturalnego. Walka o naprawę Rzeczypospolitej i utrzymanie niepodległości państwa

Życie kulturalne za Stanisława Augusta. Ignacy Krasicki. Bacciarelli. Łazienki. Teatr — Bogusławski.

Poglądy społeczne Staszica i Kołłątaja; Kuźnica Kołłątajowska. Pierwsze uchwały Sejmu Czteroletniego: skarb i wojsko. Konstytucja 3 maja 1791 r.

Konfederacja targowicka. Wojna polsko-rosyjska.

Drugi rozbiór Polski (1793).

Wybuch powstania. Przysięga Kościuszki na Rynku w Krakowie (1794). Bitwa pod Raclawicami. Uniwersał połaniecki. Insurrekcja warszawska: rola ludu, Jan Kiliński. Oblężenie i obrona Warszawy. Klęska pod Maciejowicami. Upadek powstania. Trzeci rozbiór (1795).

6. Okres walk z systemem feudalnym i uciskiem zaborców

Napoleon Bonaparte. Legiony polskie we Włoszech. Jan Henryk Dąbrowski. Demokratyczne stosunki w legionach. San Domingo. Klęska Prus. Powstanie w Wielkopolsce. Księstwo Warszawskie (1807). Zniesienie poddaństwa w Księstwie Warszawskim. Położenie chłopów po zniesieniu poddaństwa. Wykorzystywanie Księstwa przez Napoleona.

Wojna Napoleona z Rosją (1812). Odwrót wielkiej armii spod Moskwy. Upadek Napoleona.

Kongres wiedeński (1815). Utworzenie Królestwa Polskiego. „Święte Przymierze”.

Rządy carskie w Królestwie Polskim. Tajne związki; kontakty z dekabrystami w Rosji; Walerian Łukasiński.

Noc listopadowa (1830). Piotr Wysocki. Dyktatura Chłopickiego. Towarzystwo Patriotyczne. Joachim Lelewel. Sprawa chłopska w powstaniu listopadowym. Wojna polsko-rosyjska: Grochów, Ostrołęka (Bem), obrona Woli (Sowiński). Upadek powstania. Wielka Emigracja.

Chłopski spisek księdza Ściegiennego. Złota książeczka. Edward Dembowski. Przygotowanie i wybuch powstania krakowskiego (1846). Manifest Rządu Narodowego. Ruchy chłopskie w Galicji. Upadek powstania.

Maszyna parowa, zastosowanie w przemyśle i komunikacji. Koleje i statki parowe. Rozwój przemysłu fabrycznego w Europie zachodniej. Wzrost liczbowy proletariatu fabrycznego, położenie robotnika — wolnego najmity.

Marks i Engels — twórcy Manifestu Komunistycznego.

Wybuch rewolucji we Francji w lutym 1848 r. Prawo do pracy, warsztaty narodowe, dni czerwcowe.

Powstanie w Wielkopolsce.

Polski ruch narodowy na Śląsku. Rok 1848 w zaborze austriackim. Uwłaszczenie chłopów.

Rewolucja na Węgrzech. Udział Polaków w rewolucji węgierskiej (Bem, Dembiński).

Zniesienie poddaństwa i pańszczyzny w Rosji. Ruchy chłopskie w Królestwie. Ucisk carski w Królestwie. Wzrost nastrojów patriotycznych w społeczeństwie polskim, manifestacje. Działalność Wielopolskiego.

Biali i Czerwoni (Jarosław Dąbrowski). Wybuch powstania (1863). Manifest Rządu Narodowego. Partyzancki charakter wojny (Padlewski, Sierakowski, Wróblewski). Udział rewolucjonistów innych krajów w powstaniu. Poparcie ze strony rosyjskich sił postępowych. Dyktatura Traugutta. Upadek powstania. Uwłaszczenie chłopów (1864).

Utworzenie I Międzynarodówki (1864). Marks i Engels — przywódcami ruchu robotniczego. Stosunek Marksa i Engelsa do sprawy polskiej.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Wiadomości o odkryciach geograficznych powinny — obok przyczyn i znaczenia ich dla Europy i Polski — pokazać w szczególności związki i wzajemne oddziaływanie stosunków gospodarczych w Europie zachodniej i w Polsce (wzrastający eksport zboża i surowców, nieograniczony — zwłaszcza dla szlachty — import wyrobów przemysłowych ze szkodą rodzimego rzemiosła). Trzeba ukazać początkowy rozkwit rzemiosła polskiego, z kolei zahamowanie rozwoju miast w wyniku antymieszczańskiej polityki szlachty, rozwój rzemiosła pańszczyźnianego i przyłączenie chłopów do ziemi.

2. Przy omawianiu kultury Odrodzenia należy podkreślić jej świecki charakter, jej wszechstronność (nauka, literatura, architektura, malarstwo, rzeźba) i postępową treść, przejawiającą się m. in. w zainteresowaniu się człowiekiem, zrzuconiu więzów dogmatycznych, kępujących postęp w nauce i w życiu, krytycznym stosunku do Kościoła, badaniu przyrody, możliwości upowszechniania wiedzy dzięki wynalazkowi druku. Odrodzenie polskie po-

winno wystąpić jako część Odrodzenia europejskiego, należy jednak akcentować jego charakter narodowy i bogate znamiona rodzime. Polska w XVI w. dotrzymuje Europie kroku w rozwoju kultury i wnosi wielkie wartości do kultury europejskiej (Kopernik, Frycz Modrzewski).

Refomację należy ująć jako ruch społeczny, występujący również pod formą religijną do walki z uciskiem, a w Polsce jako ruch polityczny, podejmujący walkę z możnowładztwem i Kościołem o gruntowną reformę państwa. Należy położyć akcent na radykalizację reformacji (wojna chłopska w Niemczech, ideologia braci polskich) i trwale jej osiągnięcia dla kultury narodowej w Polsce. W szczególności należy silnie podkreślić dążenie do uniezależnienia się spod wpływów Kościoła, a także zagadnienie tolerancji religijnej (zwłaszcza na tle wojen religijnych w Niemczech), walkę w obronie mas ciemnionych, przeciwstawianie się wojnom zaborczym, rozkwit szkolnictwa. W wyniku nauki powinno być jasne, że walka szlachty o reformy miała charakter postępowy.

W załamaniu się reformacji i zwycięstwie kontrreformacji w Europie i w Polsce należy widzieć zahamowanie rozwoju, wzrost sił reakcji i nietolerancji.

3. Ukazując potęgę polityczną Rzplitej w XVI w. należy z całą uwagą traktować załączki przyszłej słabości państwa, zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej (odwrót od polityki zachodniej, niedocenienie sprawy bałtyckiej, wielonarodowościowy charakter Rzplitej po unii lubelskiej, niedoprowadzenie do końca walki o reformę państwa, wolna elekcja). Szczególnie podkreślić trzeba załamanie się politycznej roli szlachty i umocnienie się gospodarcze i polityczne magnaterii („królewiecią”), jej politykę wewnętrzną i zagraniczną, sprzeczną z interesami Rzplitej i wciągającą państwo w długotrwałe, niszczące kraj wojny zaborcze, na wewnątrz zaś zaostrzającą konflikty społeczne, religijne i narodowościowe na całym obszarze Rzplitej. Ważne jest pokazanie prywaty magnatów, a nawet przejawy zdrady narodowej. Uczeń powinien poznać wybitne jednostki i ich rolę w życiu państwowym, w obronie przed najazdami. Powinien też rozróżnić wojny zaborcze i obronne, a w tych ostatnich dostrzec aktywną rolę mas ludowych.

4. Problem zacofania gospodarczego Rzplitej należy powiązać z ugruntowaniem się gospodarki folwarcznej jako formy panującej na wsi, rosnącą pańszczyzną i innymi powinnościami, z pogłębiającą się ruiną chłopstwa, a także mieszczaństwa i zniszczeniami wojennymi. Zaostrzające się konflikty społeczne doprowadziły do wybuchu powstania na Ukrainie i do ruchów chłopskich na ziemiach polskich, które pogłębiły ogólny kryzys państwowy. Odbiciem tego kryzysu był upadek kultury.

Przemiany gospodarcze i społeczne, zachodzące współcześnie w Europie, zwłaszcza zachodniej, manufaktura i jej rozwój, a wraz z tym początki nowych klas społecznych — burżuazji i wolnonajemnej siły roboczej, muszą być przedmiotem bacznej uwagi ze strony nauczyciela. Uczniowie powinni rozumieć różnicę między manufakturą (podział pracy, wzrost wydajności pracy, wolnonajemna siła robocza, wyzwolenie z ograniczeń cechowych) a rzemiosłem cechowym, pojąć, że podział pracy na proste procesy produkcyjne przyspiesza i ułatwia zastąpienie pracy ludzkiej pracą mechaniczną. Przy omawianiu manufaktur należy zwrócić uwagę na różnice między manufakturą kapitalistyczną a pańszczyźnianą.

Na tym tle trzeba ukazać walkę o likwidację zacofania kraju, podjętą przez postępowe elementy wśród szlachty, ostre walki klasowe toczone przez chłopstwo, konflikty w łonie klasy panującej (reakcja magnacka) oraz niesprzyjającą sytuację zewnętrzną (zorganizowana akcja trzech przyszłych zaborców w sojuszu z oligarchią magnacką). Należy zaakcentować fakt, że pierwszy rozbiór zmobilizował wszystkie zdrowe siły w narodzie do walki o reformy, celem uratowania bytu niepodległego.

5. Przy omawianiu burżuazyjnej rewolucji francuskiej należy mocno podkreślić jej znaczenie dziejowe: głoszenie hasła wolności, równości wobec prawa, zniesienie przywileju urodzenia, obalenie feudalnej monarchii, dojście do władzy nowej klasy — burżuazji, a tym samym zwycięstwo kapitalizmu, mimo że rewolucja ta była dziełem mas.

Trzeba też pokazać wpływ i oddziaływanie rewolucji francuskiej na Polskę. Pamiętając o zacofaniu kraju, trzeba wykazać, że odmiennie warunki pociągnęły za sobą konieczność odmiennych

rozwiązań, a więc np. że w Polsce dążenia do wzmocnienia władzy królewskiej i dziedziczności tronu były postępowe, dlatego przedstawiciele myśli postępowej dążyli do stworzenia silnej władzy. Lepiej wystąpi wówczas dorobek polskiego Oświecenia i główni jego przedstawiciele, Kuźnica Kollatajowska, odrodzenie kulturalne narodu, Komisja Edukacji Narodowej, początki reform Sejmu Czteroletniego i Konstytucja 3 Maja, Uniwersał Połaniecki. Rozumiejąc połowiczność wielu reform, należy podkreślać ich wagę i pozytywne znaczenie.

Reformy te były realizowane w ostrej walce. Do walki o utrzymanie niepodległości, a potem o jej odbudowę włączają się coraz szersze warstwy — mieszczaństwo, pospólstwo, chłop. Chociaż nastąpiła katastrofa rozbiorów, naród się nie załamał, praca Komisji Edukacji Narodowej wydała trwałe owoce, podjęto walkę o odbudowę państwowości w oparciu o rewolucyjne siły Europy. Nauczyciel powinien wypuklić zrozumienie w coraz szerszych warstwach potrzeby powiązania walki o wyzwolenie narodowe z walką o wyzwolenie społeczne chłopu polskiego. Należy wskazać na heroizm zarówno akcji spiskowej, jak i walki powstańczej, różnorodność jej form, zmaganie się z własną reakcją i zaborcami, rolę patriotycznej szlachty, wspólną walkę rewolucjonistów polskich i rosyjskich i doprowadzić do zrozumienia, że carat był wspólnym wrogiem narodu polskiego i rosyjskiego.

6. Ukazując rozwój życia gospodarczego na ziemiach polskich pod zaborami, należy podkreślić odmienność kształtowania się kapitalizmu w poszczególnych zaborach i nierównomierny jego rozwój. Zagadnienie uwłaszczenia w poszczególnych zaborach należy powiązać z rewolucyjną walką chłopu polskiego i z sytuacją w państwach zaborczych. W szczególności wykazać należy rolę i wpływ Manifestu Rządu Narodowego 1863 r. na uwłaszczenie chłopów w Królestwie.

7. Przy omówieniu rewolucji przemysłowej w Europie należy podkreślić społeczne znaczenie wynalazków technicznych we wszystkich dziedzinach, w szczególności zaś olbrzymi skok od manufaktury do przemysłu maszynowego i jego konsekwencje

dla ukształtowania się dwóch nowych, podstawowych klas społeczeństwa kapitalistycznego: burżuazji i klasy robotniczej. W niektórych okresach produkcja maszynowa powodowała pogorszenie sytuacji robotnika, jak: masowe bezrobocie, nędza, praca kobiet i dzieci. Lecz wielkie skupienie robotników w fabrykach i wzrost ich świadomości umożliwiły im organizowanie się do walki z uciskiem. Na tym tle ułatwione będzie zrozumienie roli Marksa i Engelsa oraz Manifestu Komunistycznego w procesie organizowania i kierowania walką klasy robotniczej o wyzwolenie społeczne oraz utworzenia I Międzynarodówki. Należy przy tym silnie podkreślić, że z powstaniem I Międzynarodówki wiązała się akcja w obronie ciemiężonego narodu polskiego.

8. Omawiając rewolucję 1848 r. i powstanie czerwcowe we Francji oraz ruchy rewolucyjne na ziemiach polskich, należy wykazać utrzymujące się zacofanie ziem polskich, gdzie kapitalistyczne stosunki rozwijały się w warunkach niezlikwidowanego feudalizmu, gdy w Europie zachodniej dojrzywał już konflikt między burżuazją a proletariatem, narody zaś walczyły o demokratyczne przeobrażenia.

9. Uczniowie powinni zapamiętać podstawowe fakty i zjawiska z dziejów ojczystych i powszechnych w zakresie przewidzianym na tę klasę, pogłębić umiejętność orientowania się na mapie historycznej przekrojowej oraz przyswoić sobie nowe pojęcia z dziedziny gospodarczej, społecznej, ustrojowo-politycznej, z dziedziny kultury materialnej i duchowej.

W klasie VI uczniowie są obowiązani do zapamiętania następujących dat: 1492, 1525, 1573, 1683, 1772, 1789, 1791, 1793, 1794, 1795, 1807, 1812, 1815, 1830, 1846, 1848, 1863, 1864.

KLASA VII

(2 godziny tygodniowo w I półroczu, 3 godziny tygodniowo w II półroczu)

MATERIAL NAUCZANIA

1. Nierównomierny rozwój gospodarczy państw kapitalistycznych. Imperializm. Ugruntowanie się kapitalizmu na ziemiach polskich

Komuna Paryska. Udział Polaków w Komunie: Wróblewski, Dąbrowski. Znaczenie Komuny.

Polityka rusyfikacyjna caratu w Królestwie Polskim. Ugoda-wość. Walka Polaków o oświatę, tajne nauczanie. Dążenie do gospodarczej rozbudowy kraju.

Polityka germanizacyjna w zaborze pruskim. Odrodzenie narodo-we na Górnym Śląsku i Mazurach.

Autonomia Galicji, spolszczenie administracji i szkolnictwa. Zaco-fanie gospodarcze Galicji.

Wiek pary i elektryczności. Nowe wynalazki w przemyśle, wy-korzystanie energii elektrycznej, rozbudowa komunikacji.

Łączenie się wielkich zakładów przemysłowych w Anglii, Fran-cji, Niemczech i Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Walka o surowce i rynki zbytu. Polityka kolonialna państw imperialistycznych.

Ruch robotniczy w krajach zachodnioeuropejskich; wzrost iloś-ciowy klasy robotniczej.

Zacofanie gospodarcze carskiej Rosji w drugiej połowie XIX wieku. Kapitalizm w zaborze rosyjskim. Przemysł Króle-stwa. Obszarnicy i chłopci po uwłaszczeniu.

Początki ruchu robotniczego w Królestwie Polskim. Ludwik Waryński — Wielki Proletariat (1882 — 1886).

Utworzenie II Międzynarodówki (1889). Dzień 1 maja — świę-tom klasy robotniczej.

Partie robotnicze w Królestwie Polskim: Socjal-Demokracja Królestwa Polskiego i Litwy — Róża Luksemburg, Julian Mar-chlewski, Feliks Dzierżyński; Polska Partia Socjalistyczna — Bolesław Limanowski.

Ruch ludowy i robotniczy w zaborze austriackim: Bolesław i Maria Wyslouchowic, Ignacy Daszyński.

Wybuch rewolucji w Rosji (1905). Lenin i bolszewicy w rewolucji 1905 r. Rewolucja 1905 r. na ziemiach polskich: strajki i demonstracje, walki na barykadach w Łodzi, ruchy chłopskie, strajk szkolny. Upadek ruchu rewolucyjnego.

Życie kulturalne na ziemiach polskich w II połowie XIX w. i początkach XX w. — nauka, literatura, sztuka.

2. Pierwsza wojna światowa

Szybki rozwój gospodarczy Niemiec, Stanów Zjednoczonych i Japonii. Sprzeczności pomiędzy państwami imperialistycznymi źródłem wojny.

Państwa centralne i koalicja. Wybuch pierwszej wojny światowej (1914).

Nowe środki i metody prowadzenia wojny. Wykorzystanie przemysłu dla celów wojennych.

Okupacja niemiecko-austriacka Królestwa Polskiego. Stosunek koalicji i państw centralnych do sprawy niepodległości Polski.

Udział Polaków w pierwszej wojnie światowej. Polskie formacje wojskowe (legiony, armia polska we Francji, korpusy polskie w Rosji).

Rewolucja lutowa 1917 r. w Rosji. Powrót Lenina do Rosji. Rady delegatów robotniczych i żołnierskich.

3. Zwycięstwo rewolucji proletariackiej w Rosji i jej międzynarodowe znaczenie

Wielka Październikowa Rewolucja Socjalistyczna (1917). Partia komunistyczna pod wodzą Lenina organizatorem zwycięstwa rewolucji. Udział Polaków w Rewolucji Październikowej.

Pierwsze dekrety władzy radzieckiej: dekret o ziemi, dekret o pokoju. Deklaracja praw narodów Rosji.

Stosunek bolszewików do sprawy niepodległości Polski, anulowanie traktatów rozbiorowych.

Koniec pierwszej wojny światowej: rewolucja w Niemczech, rozpad Austro-Węgier, kapitulacja Niemiec (listopad 1918 r.).

Odzyskanie niepodległości Polski (rozbrajanie Niemców w Królestwie, powstanie w Wielkopolsce). Walka o władzę w Polsce, rady delegatów robotniczych i chłopskich. Utworzenie Komunistycznej Partii Polski w grudniu 1918 r. i jej udział w walce rewolucyjnej.

Traktat wersalski (1919). Nowe państwa w Europie. Sprawa Polski. Liga Narodów.

Walka Republiki Radzieckiej z kontrrewolucją i imperialistyczną interwencją.

Wojna polsko-radziecka. Traktat ryski. Plebiscyty, powstania śląskie. Ustalenie granic Polski.

Związek Radziecki — pierwsze państwo robotników i chłopów. Budowa socjalizmu w ZSRR. Plany pięcioletnie. Kierownicza rola partii komunistycznej.

Odbudowa państwowości polskiej. Zrastanie się trzech zaborów. Burżuazyjno-demokratyczny charakter Konstytucji marcowej (1921).

Powojenne trudności gospodarcze i częściowe ich przezwyciężanie. Zależność Polski od kapitałów zagranicznych. Odbudowa powojenna. Chorzów, budowa portu w Gdyni. Centralny Okręg Przemysłowy.

Ciężkie położenie klasy robotniczej. Walka klasy robotniczej o polepszenie sytuacji mas pracujących.

Walka chłopów o ziemię. Sprawa reformy rolnej. Trudne warunki życia chłopów.

Rozwój życia kulturalnego: walka o demokratyzację i upowszechnienie szkoły, uniwersytety ludowe i robotnicze; rozwój nauki i sztuki.

Przewrót majowy (1926). Stopniowa faszycyzacja Polski. Faszystowski charakter Konstytucji 1935 r. Reakcyjne ugrupowania polityczne.

Walka postępowej części społeczeństwa, rola KPP i lewicowych elementów PPS i SL. Front ludowy przeciw faszycyzacji kraju, dyskryminacjom narodowościowym i polityce sojuszu ze światowymi siłami reakcji.

Europa przed drugą wojną światową: imperialistyczna polityka faszycyzmu, wyścig zbrojeń. Walki rewolucyjne w Hiszpanii, udział Polaków (Dąbrowszczacy, generał Walter-Swierczewski).

Zaborcza polityka hitlerowskich Niemiec.

Polityka zagraniczna sanacyjnego rządu przed drugą wojną światową.

Monachium. Zabór Czechosłowacji przez Hitlera.

Zagrożenie Polski, żądania Hitlera w 1939 r. Złe przygotowanie Polski do wojny.

4. Druga wojna światowa

Najazd hitlerowski na Polskę (1 IX 1939 r.). Bohaterstwo żołnierzy i ludności cywilnej. Wypowiedzenie wojny przez Anglię i Francję — brak działań wojennych na Zachodzie. Westerplatte, obrona Warszawy. Wycofanie się rządu polskiego i dowództwa armii na granicę rumuńską. Wkroczenie wojsk radzieckich (17 IX 1939 r.). Przekroczenie granicy przez rząd i dowództwo. Ostatnie walki z hitlerowcami — Hel, Modlin, Kock.

Podboje hitlerowskie w Europie. Najazd i okupacja Norwegii, Danii, Holandii i Belgii. Udział wojska polskiego w wojnie na Zachodzie. Bitwa o Narwik, walki we Francji, bitwa o Anglię (dywizjon 303). Udział floty polskiej w walkach na morzu. Klęska Francji i jej kapitulacja (1940).

Opanowanie krajów bałkańskich.

Wojna z ZSRR. Najazd hitlerowski na ZSRR (1941). Klęska armii niemieckiej pod Moskwą. Koalicja antyhitlerowska. Bohaterska obrona Leningradu. Zwycięstwo pod Stalingradem (1943). Ruch partyzancki na tyłach wroga.

Okupacja hitlerowska na ziemiach polskich. Utworzenie Generalnej Gubernii i włączenie części Polski do Rzeszy. Eksploatacja gospodarcza. Wyniszczanie narodu polskiego: wysiedlanie, masowe mordy, łapaniki, wywożenie na roboty do Niemiec, egzekucje, obozy śmierci (Oświęcim, Majdanek). Prześladowanie i zagłada Żydów. Niszczenie dorobku kulturalnego narodu polskiego.

Polski ruch oporu. Zorganizowanie oddziałów zbrojnych w kraju (GL, AK, BCh, AL), ich bohaterska walka z okupantem. Utworzenie Polskiej Partii Robotniczej (1942). Organizacje młodzieżowe (ZWM, Szare Szeregi). Tajne nauczanie. Powstanie w getcie warszawskim. Powstanie Krajowej Rady Narodowej. Powstanie warszawskie (1 VIII 1944).

Związek Patriotów Polskich w ZSRR (1943). Ludowe Wojsko

Polskie w ZSRR. I Dywizja Kościuszkowska. Bitwa pod Lenino. Utworzenie I Armii WP. Wkroczenie Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego na ziemie polskie.

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego. Manifest 22 VII 1944 r.

Rozgromienie hitlerowskich Niemiec. Udział Polaków w wyzwoleniu Europy zachodniej. Wielka ofensywa radziecka (1945). Kapitulacja Niemiec (9 V 1945). Udział Wojska Polskiego w wyzwolaniu Polski i zwycięstwie nad Niemcami.

Zrzucenie bomby atomowej w Hiroszimie. Kapitulacja Japonii.

*
* *
*

WIADOMOŚCI O ŚWIECIE I POLSCE PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

1. Świat po II wojnie światowej

Konferencja w Poczdamie. Podział Niemiec. Powrót Ziemi Zachodnich do Polski. Proces norymberski.

Polska w nowych granicach.

Organizacja Narodów Zjednoczonych: organizacja, zadania, znaczenie.

ZSRR i kraje demokracji ludowej w Europie i Azji.

Powstanie Chińskiej Republiki Ludowej.

Wyzwalanie się krajów kolonialnych i zależnych.

Rola Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej w obozie państw kapitalistycznych — pakt militarne.

Jedność krajów socjalistycznych w obronie pokoju, pakt warszawski.

2. Polska Ludowa

Okres utrwalania władzy ludowej.

Reforma rolna, nacjonalizacja podstawowych gałęzi gospodarki narodowej.

Odbudowa kraju, zagospodarowanie Ziemi Zachodnich.

Powstanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1948) i jej kierownicza rola.

Inne partie polityczne: Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, Stronnictwo Demokratyczne. Front Jedności Narodu.

Budowa podstaw socjalizmu w Polsce. Plan 6-letni.

Uchwalenie Konstytucji PRL 1952 r.

Własność państwowa, spółdzielcza, indywidualna.

Plany gospodarcze.

Sejm i Rada Państwa.

Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Rady narodowe — terenowe organy władzy ludowej.

Sądy — wymiar sprawiedliwości.

Prawa i obowiązki obywateli.

Znaczenie VIII Plenum KC PZPR (1956).

Wtyczne rozwoju PRL — III Zjazd PZPR (1959).

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Program nauczania historii w klasie VII obejmuje okres ostatnich stu lat. Jest to okres najgłębszych przeobrażeń w dziedzinie gospodarczej, społecznej i politycznej, okres rozwijania się socjalistycznych stosunków w świecie. Zrozumienie ich jest niezbędne do orientowania się w najistotniejszych cechach współczesności, w szczególności zaś do zdawania sobie sprawy z rewolucyjnych przemian społecznych i ustrojowych zachodzących w Polsce po II wojnie światowej.

Należy wykazać, że Komuna Paryska jest początkiem tego nowego etapu historycznego, jako pierwsza próba zdobycia władzy przez proletariat francuski, przeciwstawiający się antynarodowej polityce burżuazji.

Nauczyciel podkreśli doniosłe zmiany zachodzące w świecie po 1871 r.: dalszy rozwój techniki, powstanie nowych gałęzi produkcji, pogłębianie się sprzeczności między mocarstwami, kolonializm, zacofanie krajów kolonialnych i zależnych, przebiegający nierównomiernie rozwój kapitalizmu.

W świetle omówionych zagadnień uczniowie winni dostrzec i pojąć znaczenie wzrostu aktywności klasy robotniczej oraz powstanie II Międzynarodówki.

2. Na tle tych przemian w świecie ukazane są dzieje narodu polskiego po 1864 r., w szczególności rozwój przemysłu i rol-

nictwa, wysiłki do przewyciężenia zacofania („praca u podstaw”), uformowanie się burżuazji i proletariatu oraz początki i kołęje ruchu robotniczego i chłopskiego. Walka o zachowanie narodowości w warunkach polityki germanizacyjnej i rusyfikacyjnej oraz ugodowość polskich klas posiadających, odrodzenie narodowe na Śląsku i Mazurach, zachowanie i pielęgnowanie jedności narodu, mimo rozbicia na zabory, muszą znaleźć dobitny wyraz. Wystąpić powinna w sposób jasny sprawa jedności walki o narodowe i społeczne wyzwolenie, nowe formy walki o niepodległość i podjęcie jej w odmiennych warunkach przez nową klasę — proletariat, która dochodzi do własnego programu społecznego i politycznego (Wieki Proletariat, SDKPiL, PPS). Uczniowie powinni zrozumieć, co łączyło poszczególne odłamy klasy robotniczej i co je dzieliło.

Podkreślenia wymaga fakt, że naród polski w walce z zaborcami miał sojuszników w klasie robotniczej państw zaborczych, a szczególnie w rosyjskim ruchu robotniczym (bolszewicy) i w ruchach narodów ciemnionych przez carat. Pełny akcent należy położyć na zasadę samookreślenia narodów, wprowadzoną przez W. Lenina do programu SDPRR.

Należy szerzej omówić rozwój kultury polskiej, walkę o kulturę i oświatę dla mas w języku narodowym (tajne nauczanie), wskazać odmienność warunków w poszczególnych zaborach (autonomia Galicji).

Uczniowie powinni dostrzec pogłębienie się sprzeczności klasowych i narodowych na początku XX w., nasilenie walki w Królestwie i Rosji. Rewolucję 1905 r. w Królestwie i w Rosji należy omówić łącznie oraz podkreślić, że chociaż w Królestwie narastała ona niezależnie, to jednak wrzenie rewolucyjne w Rosji przyspieszyło jej wybuch, a zwycięstwo rewolucji w Królestwie było niemożliwe bez zwycięstwa rewolucji w Rosji.

3. Przy omawianiu sprawy polskiej w czasie pierwszej wojny należy wykazać, że tylko klęska wszystkich zaborców i zwycięstwo rewolucji mogły przynieść wyzwolenie narodowe Polski. Rewolucja Październikowa, anulując traktaty rozbiorowe, pierwsza stanęła na stanowisku prawa Polski do niepodległego bytu państwowego. Trzeba uwydatnić fakt, że naród polski nie

czekał beczynn timer, lecz że Polacy, walcząc na różnych frontach, a przede wszystkim w kraju z zaborcami, przyspieszyli wyzwolenie się z niewoli.

Przy omawianiu Rewolucji Październikowej należy uwydatnić rolę partii bolszewickiej i jej przywódcy, Lenina. W związku z tym należy wysunąć na plan pierwszy istotę państwa dyktatury proletariatu, a w szczególności zdobycie władzy w państwie przez klasę robotniczą, kolejno zaś obronę państwa robotniczo-chłopskiego przed kontrrewolucją i obcą interwencją. Pozwoli to na zrozumienie trudności, z jakimi Związek Radziecki musiał walczyć, zanim stworzone zostały warunki budowy socjalizmu.

Przy omawianiu zakończenia wojny i traktatu wersalskiego oraz sytuacji w świecie powojennym należy zwrócić uwagę na wzrost fali rewolucyjnej, a w jej konsekwencji demokracyzację społeczeństwa i wzrost znaczenia partii komunistycznej z jednej strony, a z drugiej zaś na próby faszyzacji Europy.

4. Omawianie historii Polski okresu 20-lecia pozwoli na zrozumienie, że procesowi budowy państwowości polskiej towarzyszyły ostre walki klasowe. Trzeba uwypuklić, że tendencja do przesunięcia granicy daleko na wschód stwarzała dodatkowe trudności w organizowaniu państwa. Niemniej osiągnięte zostały również pozytywne rezultaty, np. w dziedzinie odbudowy gospodarczej, szkolnictwa i nauki. Nie mogło to jednak zmienić połączenia klasy robotniczej. W dalszym ciągu występowało zaostrożenie walki klasowej, wynikającej m. in. z zależności naszego przemysłu od obcego kapitału i z nierozwiązania sprawy agrarnej. W walce o postępowe postulaty przewodziła KPRP i PPS-Lewica, później KPP, przy wielkiej aktywności robotników zgrupowanych w PPS i wydatnym udziale w życiu politycznym radykalnych elementów chłopskich oraz postępowej inteligencji.

W okresie międzywojennym zarysowują się w Polsce dwa okresy: pierwszy — burżuazyjno-demokratyczny, do przewrotu w 1926 r., drugi — postępującej faszyzacji kraju. Wyraźnie jednak powinno wystąpić, że faszyzacja Polski po 1926 r. nie była zjawiskiem odosobnionym ani specyficznie polskim.

W toku omawiania tych tematów należy uwydatnić, że po-

między polityczną i ekonomiczną sytuacją międzynarodową a sytuacją Polski zachodził ścisły związek. Na tym tle uczeń zrozumie błędność ówczesnej polityki zagranicznej i wewnętrznej oraz jej konsekwencje, jak też rolę postępowej części społeczeństwa, będącej w opozycji i walce z sanacyjnym rządem przeciw faszyzacji kraju i Europy, i wskazującej na potrzebę solidarności ze Związkiem Radzieckim. Wystąpi wówczas jasno, że katastrofa wrześniowa była wynikiem sp'otu czynników wewnętrznych i zewnętrznych, głównie zaś dyplomatycznej izolacji Polski w konsekwencji prób porozumienia się i współdziałania rządów sanacyjnych z faszystowskimi Niemcami, złego przygotowania militarnego przed agresją hitlerowską oraz niepodjęcia działań wojennych przez Francję i Anglię, wbrew umowom zawartym z Polską; wystąpi beznadziejność sytuacji Polski już w chwili wybuchu wojny. Równocześnie jednak należy podkreślić wolę walki narodu, która znalazła swój wyraz zarówno w czasie kampanii wrześniowej, zwłaszcza w bohaterstwie żołnierza i postawie ludności, jak i w latach okupacji.

5. W dziale „Druga wojna światowa” główny nacisk należy położyć na walkę narodu polskiego z hitlerowskimi Niemcami w kraju i poza granicami, polsko-radzieckie braterstwo broni oraz na decydującą rolę ZSRR w wyzwoleniu Polski. Podkreślić tu trzeba dzieje I Armii WP — jej marsz od Lenino do Berlina — oraz ukazać formacje polskie na Zachodzie.

6. W „Wiadomościach o świecie i Polsce po II wojnie światowej” szczególną uwagę należy zwrócić na przeobrażenia polityczne i społeczno-gospodarcze Polski jako państwo zwycięskiego socjalizmu, na solidarność Polski z krajami obozu socjalistycznego, a zwłaszcza na znaczenie przyjaźni i współpracy polsko-radzieckiej dla umocnienia międzynarodowej pozycji Polski, jej całości, bezpieczeństwa i rozwoju. Należy wyjaśnić znaczenie walki Związku Radzieckiego i wszystkich państw obozu socjalistycznego o utrzymanie pokoju.

Wskazane jest cmawianie na lekcjach historii aktualnych tematów politycznych, społecznych, gospodarczych i kulturalnych

w oparciu o prasę codzienną, czasopisma i literaturę naukowo-popularną.

7. W wyniku nauczania w klasie VII — podobnie jak w klasach niższych — obok nowych wiadomości i dat uczniowie powinni pogłębić poznane i zrozumieć nowe dla nich pojęcia ekonomiczne, społeczne, ustrojowe i polityczne.

W kl. VII uczniowie obowiązani są do zapamiętania następujących dat: 1871, 1882—1886, 1889, 1905, 1914, 1917, listopad 1918, grudzień 1918, 1919, 1920, 1921, 1926, 1939, 1941, 1942, 1943, 22 lipca 1944, 1 sierpnia 1944, 9 maja 1945, 1948, 1952, 1956, 1959.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

A. Opracowania z zakresu metodyki

St. Nowaczyk: *Jak uczyć historii w szkole podstawowej*. Wspólna Sprawa. 1957.

T. Słowikowski: *Metody utrwalania wiadomości w nauczaniu historii*. PZWS. 1957.

Cz. Szybka: *Samodzielna praca uczniów na lekcjach historii*. PZWS. 1957.

W. Moszczeńska i A. Bornholtzowa: *Podstawy metodologiczne i dydaktyczne nauczania historii w szkole*. PZWS. 1958.

A. Bornholtzowa: *Niektóre problemy metodyki historii jako nauk*. PZWS. 1958.

Materiały z dziedziny metodyki nauczyciel znajdzie w czasopiśmie przedmiotowym *Historia i Nauka o Konstytucji* (czasopismo to przestało wychodzić w 1956 r.) oraz w *Wiadomościach Historycznych*, zawierających oprócz artykułów o tematyce przedmiotowej również informacje bibliograficzne o pracach metodycznych z zakresu historii.

W pracy szkolnej może nauczyciel wykorzystać również miesięcznik *Mówią Wieki*, przeznaczony w zasadzie dla młodzieży starszej.

B. Podręczniki i książki pomocnicze

Historia Polski. PWN.

A. Gardawski, J. Gąsowski, Z. Rajewski: *Archeologia i pradzieje Polski*. PZWS. 1957.

H. Míchnik i L. Mosler: *Historia Polski do 1795*. PZWS. 1959.

J. Bardach, A. Gieysztor, H. Lowmiański, E. Maleczyńska: *Historia Polski do 1466 r.* PZWS. 1958.

S. Kieniewicz, T. Lepkowski, W. Łukasiewicz, T. Mencil: *Historia Polski 1795—1864*. PZWS. 1959.

T. Manteuffel: *Sredniowiecze powszechne*. PWN. 1958.

W. Chłapowski: *Historia powszechna. Wieki średnie*. PZWS. 1959.

K. Piwarski: *Historia powszechna nowożytna 1640—1789*. PZWS. 1959.

H. Katz: *Historia powszechna nowożytna 1789—1870 r.* PZWS. 1959.

Historia dla klasy II techników. PWSZ. 1959.

Historia dla klasy III techników. PWSZ. 1959.

G. Markowski: *Wypisy historyczne dla nauczycieli kl. VII*. Wspólna Sprawa. 1958.

W. Kula: *Rozważania o historii*. PWN. 1958.

Wiadomości o świecie współczesnym. Pod redakcją W. Madonia i B. Siwka. PZWS. 1958.

Wiadomości o Polsce współczesnej. Pod redakcją A. Gwiżdża, Z. Jarosza, W. Popkowskiego i J. Zakrzewskiej. PZWS. 1958.

Pozycje zawarte w bibliotece historycznej „Wiedzy Powszechnej” oraz „Książki i Wiedzy” przeznaczone są przede wszystkim dla nauczyciela. Jednak ciekawsze fragmenty z niektórych opracowań można w streszczeniu podać również uczniom szkoły podstawowej.

BIOLOGIA

UWAGI WSTĘPNE

1. Nauczanie biologii w szkole ma na celu zaznajomienie uczniów z podstawowymi zjawiskami i prawidłowościami życia roślin, zwierząt i ludzi oraz zaprawianie ich do wykorzystania w działalności praktycznej zdobytych z tej dziedziny wiadomości.

Nauczanie biologii ma wielostronne wartości kształcące i wychowawcze, a mianowicie:

- pogłębia zainteresowania uczniów światem zwierząt i roślin oraz rozwija ich ogólną aktywność poznawczą;
- wdraża do starannej obserwacji zjawisk świata zewnętrznego, ich dokładnego analizowania i obiektywnego ujmowania;
- kształtuje naukowe podstawy poglądu na świat;
- dostarcza wiedzy, która posiada bezpośrednią użyteczność praktyczną;
- wzmacnia poszanowanie przyrody oraz rozwija niektóre cechy charakteru, w szczególności poczucie odpowiedzialności, cierpliwość, systematyczność i wytrwałość;
- budzi wrażliwość na piękno przyrody i rozwija uczucia estetyczne.

2. Elementarne wiadomości o życiu zwierząt i roślin w najbliższym otoczeniu przewiduje już program w klasie I i II w tematyce języka polskiego.

W klasie III wiadomości o przyrodzie żywej występują łącznie z wiadomościami geograficznymi, są one oparte o obserwacje

biologiczne i geograficzne na wycieczkach i mają charakter propedeutyczny.

Program klasy IV przewiduje przede wszystkim elementarne wiadomości z fizyki. Wiadomości te stanowią podbudowę rozumienia podstawowych czynności organizmów w dalszej nauce biologii.

W klasie IV nauka o przyrodzie żywej ograniczona jest do elementarnych prac hodowlanych i w związku z nimi do wiadomości o niektórych roślinach uprawnych i ich szkodnikach.

W klasie V program biologii obejmuje podstawowe wiadomości o życiu i budowie roślin, w klasie VI podstawowe wiadomości o życiu i budowie zwierząt — a w klasie VII naukę o człowieku.

W materiale klas V i VI uwzględniono zagadnienia gospodarcze, związane z uprawą roślin i hodowlą zwierząt. Zagadnienia te należy opracowywać gruntownie, starając się o zilustrowanie ich przy pomocy materiału zdobytego na wycieczkach, z czasopism i audycji radiowych.

Zagadnienia gospodarcze mogą się stać punktem wyjścia do aktywizacji uczniów w kierunku zajęć społecznie użytecznych, np. udział w zadrzewianiu nieużytków i dróg, oczyszczaniu drzew owocowych ze szkodników, w walce ze szkodnikami upraw polowych, porządkowaniu ogródków przy domach, tępieniu chwastów.

Zasadniczym celem uwzględniania zagadnień gospodarczych w nauczaniu biologii jest wyrobienie w młodzieży umiejętności wiązania nauki z życiem praktycznym, zrozumienie ważności wykorzystania możliwości gospodarczych i stałego podnoszenia produkcji.

W materiale nauczania klasy VII występują zagadnienia higieny osobistej i społecznej. Na zagadnienia te należy położyć duży nacisk, starając się aby wskazówki higieniczne były podbudowane wiadomościami o czynnościach i budowie narządów. Należy też dążyć do wyrabiania nawyków higienicznych w życiu codziennym.

W klasach V i VI podkreśla się zagadnienia ochrony przyrody i jej zasobów. W praktyce szkolnej zagadnienia te należy

uwzględniać nie tylko przy opracowywaniu tematów wskazanych w materiale nauczania, ale przy każdej nadarzającej się okazji, kładąc nacisk na wdrożenie uczniów do czynnego stosowania zasad ochrony przyrody w życiu codziennym. Należy uwzględniać ochronę przyrody, zwłaszcza przyrody charakterystycznej (lasy, wody) dla danego terenu.

W klasie V wyodrębniono lekcje na szkolnej działce doświadczalnej. Na lekcjach tych obok umiejętności z zakresu uprawy gleby (kopanie, grabienie itp.), siewu, sadzenia i pielęgnowania roślin (np. okopywanie, odchwaszczanie, dokarmianie nawozami sztucznymi) muszą występować również odpowiadające nabywanym umiejętnościom wiadomości. Uczeń, wykonując określone czynności, powinien rozumieć, jaki jest ich wpływ na wzrost i rozwój rośliny. Należy więc nie tylko podawać wiadomości dotyczące wymagań życiowych konkretnej rośliny, ale odwoływać się również do ogólnych wiadomości o życiu i budowie roślin, które uczniowie poznawali na poprzednich lekcjach botaniki.

Z powyższego wynika, że lekcje na działce powinny nie tylko wyposażać uczniów w nowe wiadomości i umiejętności, ale także utrwalać dawne, przyczyniając się w ten sposób do podwyższenia wyników nauczania.

3. W nauczaniu biologii stosować można różne metody i sposoby, zależnie od materiału lekcyjnego, miejsca pracy, czasu, którym rozporządzamy, zestawu pomocy naukowych, stanu zaopatrzenia pracowni. Należy przestrzegać podstawowych zasad nauczania: pogłębłości, systematyczności oraz samodzielności i aktywności ucznia.

Najlepsze wyniki osiąga się w nauczaniu biologii przy zastosowaniu obserwacji i doświadczeń, które dają duże możliwości aktywizacji uczniów, rozwijają ich zdolności poznawcze i budzą zainteresowanie przedmiotem. Zwiększa się dlatego gruntowność i trwałość przyswajanego materiału.

W czasie lekcji, na której stosuje się doświadczenia i obserwacje, uczniowie otrzymują odpowiednie okazy i związane z nimi zadania do wykonania. Zadania te mogą dotyczyć tematów z zakresu budowy zewnętrznej (morfologia), wewnętrznej (anatomia) i czynności organizmu (fizjologia).

Najłatwiejsze dla uczniów są zadania dotyczące zewnętrznej budowy rośliny, toteż od nich trzeba zaczynać, zwłaszcza w klasie V. Przygotowanie materiału do tych zadań (mech płonnik, paproć, nasiona i owoce roślin kwiatowych, motyl, żaba, ryba itp.) nie następuje specjalnych trudności ze względu na dostępność materiału. Do tego typu zadań nie jest konieczna pracownia, tego rodzaju lekcje można organizować w klasie. Pamiętać należy przy tym o przygotowaniu takiej ilości okazów, jaka jest konieczna do obserwacji przez wszystkich uczniów.

Kształcące są zadania z zakresu czynności organizmów; są one najczęściej długotrwałe. Potrzebne jest więc miejsce, gdzie by je można przygotowywać i przetrzymywać przez określony czas celem obserwowania wyników. Miejscem takim jest pracownia lub kącik żywej przyrody.

Bardzo trudne dla ucznia są pod względem rzeczowym i technicznym zadania z anatomii roślin, ponieważ wymagają użycia mikroskopu. Jeżeli mikroskopów brak, można się posługiwać lupą, oglądając pod światło preparat umieszczony na szkiełku przedmiotowym i nakryty szkiełkiem przykrywkowym.

Przed każdą lekcją, na której stosujemy obserwacje i doświadczenia, należy przewidzieć, jakie okazy będą potrzebne. Rośliny i zwierzęta łatwe do hodowli przechowujemy jako materiał żywy, inne suszymy, jeszcze inne konserwujemy na mokro (w spirytusie denaturowanym lub 4% formalinie).

Przy zbieraniu okazów należy bezwzględnie przestrzegać zasad ochrony przyrody. Zasady te należy mocno wpoić uczniom, zwłaszcza gdy korzystamy z ich pomocy przy gromadzeniu okazów.

Większość obserwacji i doświadczeń wiąże się z pracami hodowlanymi, które prowadzimy w pracowni biologicznej, w kąciku żywej przyrody i na szkolnej działce doświadczalnej.

Zadaniem ich jest unaocznienie uczniom ciągłości zjawisk, umożliwienie opanowania koniecznych umiejętności oraz zbliżenie ich do świata roślin i zwierząt. Naczelną zasadą prowadzenia tych prac jest zapewnienie hodowanym okazom odpowiednich warunków.

Od hodowli długotrwałych (stałych) należy odróżnić hodowle krótkotrwałe, polegające na przetrzymywaniu roślin lub zwierząt przez jakiś czas jako materiały do obserwacji, np. rozwijających się pąków, skrzeku żabiego, gąsienic oraz przechowywaniu żywych okazów przyniesionych z wycieczek, celem dokładniejszego opracowywania ich na lekcjach lub w kołach zainteresowań. Krótkotrwałe prace hodowlane są mało kłopotliwe i właśnie tych hodowli trzeba prowadzić jak najwięcej, gdyż uczniowie dużo korzystają z lekcji opartych na materiale żywym.

Wycieczki bliskie, jedno- lub dwugodzinne, można przeprowadzać w ramach godzin przewidzianych w planie nauczania. W celu zapoznania uczniów z niektórymi tematami, np. las, staw, należy organizować wycieczki dłuższe, zajmujące cały dzień szkolny. Takich wycieczek nie można zmieścić w ramach przydziału godzin. Organizując je, trzeba w porozumieniu z kierownictwem szkoły łączyć dwa pokrewne przedmioty, np. biologię i geografę, dla oszczędności czasu.

Wycieczki można wiązać z wykonywaniem odpowiednich prac społecznie użytecznych, np. zwalczanie szkodników i chwastów, sadzenie lasu.

W każdej klasie należy organizować przeciętnie 2 dłuższe wycieczki w ciągu roku. Z tego jedna wycieczka w klasach V i VI powinna mieć na celu poznanie zakładu produkcyjnego opartego o hodowle lub surowce roślinne i zwierzęce, np. stacje jedwabnicze, stawy rybne, zakłady warzywnicze i kwiaciarskie, sady handlowe.

4. Działka szkolna, hodowle i wycieczki dostarczają na lekcje pomocy w formie materiału żywego. Niektóre zagadnienia wymagają jednak innych pomocy naukowych, jak tablice, serie niewielkich obrazków ilustrujących określone zagadnienia (np. rośliny chronione), przezrocza, film, preparaty roślinne i zwierzęce suche i mokre, lupy, mikroskop, rzutnik.

Śpośród wymienionych pomocy naukowych na specjalną uwagę zasługuje film, który ma tę przewagę nad tablicami i przezroczkami, że odtwarza ruch i środowisko, jest więc doskonałą pomocą naukową pod warunkiem, że lekcja z filmem będzie traktowana jako praca, a nie jako rozrywka, wiadomości

zaś uzyskane przy pomocy filmu będą egzekwowane tak samo, jak wiadomości, których źródłem są inne pomoce naukowe.

Wprowadzając mikroskop w klasie V musimy pamiętać, że zrozumienie obrazu mikroskopowego jest trudne. Obraz ten nie tylko jest powiększony w stosunku do badanego obiektu, lecz ponadto pojawiają się na nim nowe szczegóły. Widzimy go zawsze płasko; najczęściej jest on przekrojem badanego przedmiotu, a ma dać pojęcie bryły; pole mikroskopu jest ograniczone, najczęściej więc oglądamy tylko część całości.

Dla ułatwienia uczniom zrozumienia obrazu mikroskopowego należy przestrzegać następujących zasad:

— oglądanie preparatu mikroskopowego powinno być poprzedzone oglądaniem tego samego obrazu gołym okiem i przez lupę, tak aby powiększenie i nowe szczegóły pojawiały się stopniowo;

— najlepiej zacząć zajęcia z użyciem mikroskopu od pokazywania obiektów drobnych, które całe mieszczą się w polu widzenia i nie wymagają przekroju, np. ziarna skrobi;

— pierwsze preparaty mikroskopowe należy sporządzać w obecności uczniów w klasie, aby mogli ocenić stosunek całości do obrazu mikroskopowego w polu widzenia.

Na pierwszej lekcji z mikroskopem należy uczniom krótko wyjaśnić zasadę działania przyrządu (połączenie kilku soczewek) i nazwać okular, obiektyw i lusterko, stolik, śruby i ew. aparat oświetlający.

5. Ważną rolę w nauczaniu biologii spełnia lektura popularnonaukowa. Wyposaża ona uczniów w wiadomości, które mogą im się przydać przy prowadzeniu prac hodowlanych i upraw w pracowni, na działce szkolnej, w ogródku przydomowym, w pracy społecznie użytecznej, przy wyborze zawodu; daje okazję do samodzielnego zdobywania wiadomości wykraczających poza program szkolny, a zgodnych z zainteresowaniami ucznia.

Wobec dużych dydaktyczno-wychowawczych wartości lektury, musi ona być starannie dobrana; książki muszą być przystępne i interesujące.

Jeżeli jakaś pozycja stanowi lekturę obowiązującą, należy uzyskane tą drogą wiadomości egzekwować i oceniać.

6. Zeszyt przedmiotowy prawidłowo prowadzony ułatwia przygotowanie lekcji i przyzwyczaja uczniów do samodzielnej pracy.

W biologicznym zeszycie przedmiotowym ucznia szkoły podstawowej powinny być zapisy dotyczące każdej odbytej lekcji, niezależnie od tego, gdzie się ona odbywa.

Nieodzownymi częściami zapisu powinny być: kolejny numer lekcji, data, temat oraz notatki słowne i rysunkowe, obejmujące zasadnicze zagadnienia opracowywane na lekcji.

Rysunek biologiczny może przedstawiać budowę zewnętrzną lub wewnętrzną organizmu, może również obrazować wykonywane doświadczenia, np. asymilację dwutlenku węgla; może mieć formę planu, np. działki szkolnej; schematu, np. układu kostnego ssaka oraz wykresów graficznych, np. wydajność ziemniaków z ha.

Rysunek biologiczny ma charakter konturowy, zawiera te szczegóły, które ilustrują opracowywane zagadnienia, przedstawia kształt obiektu oraz zachowuje właściwy stosunek pomiędzy poszczególnymi elementami całości. Zasadniczo nie powinien być cieniowany ani kolorowany. Na odstępstwa od tej zasady pozwalamy sobie tylko wówczas, gdy zacięniowanie lub barwa mają zwrócić uwagę ucznia na pewien określony szczegół. Wielkość rysunku powinna być taka, aby zarówno całość, jak i poszczególne elementy były łatwo czytelne.

Rysunek rozwija spostrzegawczość ucznia, pobudza jego aktywność, ułatwia rozumienie opracowanego tematu i stanowi sprawdzian stopnia opanowania materiału.

Notatka słowna może obejmować podpisy pod rysunkiem, objaśnienia szczegółów zaznaczonych na rysunku, krótkie omówienie kolejnych etapów przeprowadzonego doświadczenia, wnioski i uogólnienia; może być również planem zagadnienia opracowywanego na lekcji.

Zeszyt przedmiotowy powinien być wyrazem aktywnego stosunku ucznia do zagadnień opracowywanych na lekcji. Kopowanie rysunków z podręcznika lub tablic biologicznych oraz przepisywanie tekstów znajdujących się w podręczniku nie prowadzi do aktywizacji ucznia, nie stwarza warunków do samodzielnego

myślenia, natomiast przyzwyczajają go do bezmyślności i bierności. Dlatego też taki sposób prowadzenia zeszytu przedmiotowego z biologii należy uznać za niewłaściwy, a nawet szkodliwy.

7. Umiejętne wykorzystanie podręcznika ma duże znaczenie dla uzyskania dobrych wyników nauczania.

Podręcznik może być źródłem nowych wiadomości, nowego spojrzenia na znane już uczniowi fakty, jeżeli odpowiednio sformułowane zadania zmuszą go do samodzielnej pracy nad tekstami i rycinami, np. polecenie porównania własnego konturowego rysunku w zeszycie z odpowiednią ryciną w podręczniku albo polecenie przygotowania się do krótkiego omówienia treści rysunku wykonanego na lekcji.

Wykorzystanie podręcznika, zmuszające ucznia do aktywnej i samodzielnej pracy, jest szczególnie ważne w nauczaniu klas łączonych, w których praca, tzw. cicha, opiera się w znacznym stopniu na podręczniku.

8. Praca domowa powinna utrwalić i pogłębić materiał przyswojony na lekcji przez opracowanie tekstu podręcznika lub wykonanie odpowiednich zadań. Zadania powinny przyczyniać się do kształcenia samodzielności myślenia uczniów. Mogą one polegać np. na odczytaniu rysunku w podręczniku, na porównaniu go z własnym rysunkiem konturowym, na przygotowaniu tabelki opartej na porównaniu właściwości omawianych roślin lub zwierząt, na prowadzeniu hodowli rośliny lub zwierzęcia i wykonanie zapisu poobserwacyjnego.

Stosowanie zadań domowych w formie pisemnych streszczeń rozdziałów podręcznika lub przerysowywania rycin z podręcznika jest niewłaściwe.

W programie nie wskazuje się liczby godzin na realizację poszczególnych tematów. Sprawę tę ustala nauczyciel według własnego uznania. Program podaje tylko orientacyjny, ramowy przydział godzin dla większych działów.

KLASA V

(3 godziny tygodniowo w I półroczu, 2 godziny tygodniowo w II półroczu)

MATERIAL NAUCZANIA

BOTANIKA

Pogłębienie wiadomości o roślinie kwiatowej. Wyróżnienie części nadziemnych i podziemnych. Rozszerzenie wiadomości o budowie kwiatu i zapylaniu. Zwrócenie uwagi na zmienność osobników w związku z warunkami ich życia.

Owoc. Powstawanie owocu ze słupka. Części owocu i ich rola: owocnia (mięsista lub sucha), nasiona. Znaczenie owoców dla człowieka. Prace nad rozwojem sadownictwa w Polsce. Oczkowanie i szczepienie. Krótkie omówienie prac Miczurina.

Nasienie. Części nasienia, np. fasoli: lupina, kielek, liścienie. Ich znaczenie. Zdolność kiełkowania. Warunki kiełkowania: woda, temperatura, powietrze. Oddychanie nasion. Najważniejsze wiadomości o siewie: odpowiedni czas i głębokość, znaczenie doboru, czyli selekcji nasion dla hodowli.

Korzeń. Części korzenia. Rola korzenia w życiu rośliny: przytwierdzenie do podłoża, pobieranie wody z rozpuszczonymi w niej minerałami. Budowa komórkowa korzenia. Pojęcie komórki.

Łodyga. Podnoszenie się pokarmów w łodydze oraz drogi ich krążenia. Wyróżnianie tkanki miękkiszowej i przewodzącej. Przykłady łodyg zielnych i zdrewniałych (zdolnych do przetrwania). Wprowadzenie pojęcia: bylina.

Liść. Zapoznanie się z kilkoma rodzajami liści o dużej i małej powierzchni, o cienkiej skórce, o powierzchni kutnerowatej i skórzastej, przystosowanie tych liści do parowania i warunków życia. Wyróżnienie w liściu skórki, miękiszu i żyłek (nerwów). Rola żyłek w przewodzeniu pokarmów. Występowanie ciałek zieleni w komórkach miękiszu. Asymilacja dwutlenku węgla. Obecność w roślinie cukru i skrobi.

Drzewa iglaste (na przykładzie sosny lub świerku). Przystosowanie do warunków życia. Kwiaty: rozdzielność i wiatropylność. Budowa szyszki. Wprowadzenie pojęcia: rośliny nagonasenne.

Wiadomości o lasach. Lasy w Polsce. Wpływ lasu na glebę i klimat. Pożytek z drewna.

Paprotniki. Paprocie. Warunki życia paproci. Wyróżnienie części rośliny; stwierdzenie, że paproć jest byliną. Rozmnażanie przez zarodniki. Skrzypy jako uciążliwe chwasty. Widlaki jako rośliny chronione. Udział paprotników w powstawaniu węgla kamiennego.

Mchy. Warunki życia mchów. Płonnik. Wyróżnianie części rośliny. Pobieranie wody całą powierzchnią. Rozmnażanie przez zarodniki. Powstawanie i znaczenie torfu.

Grzyby. Warunki życia grzybów. Grzyby jako rośliny nie mające ciała zieleni. Wprowadzenie pojęć: roztocze i pasożyty. Wyróżnianie grzybni i owocnika. Rozmnażanie przez zarodniki. Najważniejsze grzyby kapeluszowe, jadalne i trujące. Grzyby pasożytnicze, np. huby, rdza zbożowa. Pleśniak biały i pędzlak. Miejsce występowania pleśni. Sposoby walki z pleśnią. Wzmianka o penicylinie. Drożdże: fermentacja alkoholowa w przemyśle, w gospodarstwie domowym i jej znaczenie.

Głony. Środowisko i sposób życia glonów. Budowa komórki oraz obecność ciała zieleni.

Zestawienie wiadomości. Stwierdzenie, że rośliny są zbudowane z komórek. Stwierdzenie stopniowania budowy roślin od glonów, które wcale nie mają narządów, do roślin, które mają wykształcone narządy.

Rośliny uprawne. W Polsce: zboża, ziemniaki, buraki cukrowe, warzywa, rośliny włókniste i oleiste. Znaczenie gospodarze tych roślin. Przygotowanie gleby i nawożenie. Wybrane rośliny uprawne w innych krajach: bawełna, ryż, herbata, kawa, rośliny dostarczające kauczuku.

Pospolite rośliny kwiatowe. Powtórzenie i uzupełnienie wiadomości o życiu i budowie roślin na przykładzie

kilku roślin kwitnących wiosną, np. z rodziny jaskrowatych i li-
liowatych.

Ochrona przyrody w Polsce. Zebranie wiadomości dotyczących ochrony przyrody, podawanych w ciągu całego roku przy odpowiednim materiale programowym. Najważniejsze rośliny chronione.

Lekcje na działce.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Orientacyjny przydział godzin na realizację programu przedstawia się następująco:

Budowa i czynności rośliny kwiatowej, wiadomości o roślinach nagonasiennych	40 godz.
Paprocie, mchy, grzyby, glony. Zestawienie wiadomości	17 „
Rośliny uprawne. Zapoznanie z pospolitymi roślinami, ochrona przyrody i jej zasobów w Polsce	13 „
Lekcje na działce	10 „

2. Przewodnią myślą programu nauczania botaniki w klasie V jest zapoznanie uczniów ze zmiennością roślin oraz współzależnością między rośliną i środowiskiem.

Związek między budową i życiem rośliny a środowiskiem wskazujemy przy każdej okazji zarówno w warunkach naturalnych podczas wycieczek i na działce szkolnej, jak również przy pomocy hodowli i doświadczeń, obrazujących np. wpływ soli mineralnych, światła, temperatury, wody itp. na wzrost i rozwój roślin. Omawiając zagadnienie zależności roślin od warunków życia należy wskazywać na rolę człowieka w kierowaniu rozwojem roślin uprawnych, zgodnie z potrzebami gospodarczymi.

Pomimo że materiał programowy ułożony jest w kierunku zstępującym, należy zwracać uwagę na podobieństwo i różnice omawianych grup systematycznych (np. rośliny kwiatowe, paprocie, mchy), a w końcu roku szkolnego przy zestawieniu materiału wskazać na stopniowe różnicowanie się narządów w ujęciu ewolucyjnym.

W programie mocno zaakcentowano tematy związane z czynnościami zarówno organizmu jako całości, jak i jego narządów oraz tkanek. Dlatego też nie można oddzielać zagadnień morfologicznych i anatomicznych od fizjologicznych, lecz należy traktować je łącznie.

Z czynnościami roślin należy zapoznać uczniów przy pomocy odpowiednich doświadczeń, ustawianych i prowadzonych przez uczniów jako zadania długofalowe. Doświadczenia powinny być tak przeprowadzone, aby dały możliwie wyraźny obraz przebiegu funkcji życiowych rośliny, np. wzrostu, oddychania, asymilacji, krążenia substancji odżywczych. Aby mieć materiał do doświadczeń, należy w odpowiednim czasie rozpocząć prace hodowlane w pracowni lub kąciuku żywej przyrody i na działce.

3. Bardzo ważnym zagadnieniem w klasie V jest wprowadzenie po raz pierwszy pojęcia komórki i zapoznanie uczniów z komórkową budową roślin. Stwierdzenie budowy komórkowej jest ważnym dowodem jedności świata organicznego, dostępnym dla uczniów klasy V.

Nauczanie o komórce rozpoczynamy od obrazu przekroju poprzecznego i podłużnego korzenia, widzianego przez lupę lub mikroskop, na przykładzie tkanki miękkiszowej, i doprowadzamy do zrozumienia, że korzeń jest zbudowany z niezmiernie małych bryłek. Na przykładzie obrazu mikroskopowego korzenia i łodygi doprowadzamy z kolei do stwierdzenia, że komórki nie są rozrzucone beładnie, lecz tworzą skupienia podobnych komórek, które nazywamy tkankami (tkanka miękkiszowa, przewodząca i skórka). Przy opracowywaniu tego działu wprowadzamy tylko konieczne terminy, aby nie przeciążyć ucznia.

4. W ostatnim punkcie programu przewidziano lekcje na działce. Należy przeprowadzić około 10 tych lekcji, rozkładając je częściowo na jesień (np. kopanie ziemniaków, przygotowanie gleby na zimę, sadzenie drzewek owocowych), częściowo zaś na wiosnę (np. wiosenne przygotowanie do siewu lub sadzenia, sadzenie lub siew, odchwaszczanie, dokarmianie sztucznymi nawozami, okopywanie, zwalczanie szkodników).

Jeżeli szkoła nie posiada działki, należy przeprowadzić odpowiednie lekcje na działkach międzyszkolnych, wykorzystać ogród-

ki przydomowe uczniów lub założyć uprawy w skrzynkach i doniczkach.

Dla potrzeb działki należy też wykorzystać kącki żywej przyrody i pracownie szkolne, np. do przeprowadzenia prób kiełkowania nasion, przygotowywania rozsady.

Wycieczek krótkich, jedno- i dwugodzinnych można organizować dowolną liczbę, zależnie od warunków miejscowych (miasto, wieś); dłuższych, całodziennych — 2. Jedną dla poznania biocenozy (np. las), drugą do zakładu hodowlanego lub produkcyjnego, przerabiającego surowce pochodzenia roślinnego.

Prace społecznie użyteczne można zorganizować w formie: sadzenia lasu, zadrzewiania dróg, opieki nad zielenicami miejskimi, walki z chwastami, szkodnikami roślin itp.

5. Uczeń klasy V powinien:

— posiadać wiadomości dotyczące budowy zewnętrznej, wewnętrznej i czynności roślin objętych programem nauczania, z uwzględnieniem roślin o znaczeniu gospodarczym; umieć rozpoznać kilkanaście roślin zielnych, kilka roślin kwitnących wczesną wiosną, krzewy i drzewa najbliższego otoczenia; wiedzieć, że rośliny są zbudowane z komórek; znać przykłady świadczące o zmienności organizmu roślinnego oraz zależności roślin od ich warunków życia;

— rozumieć potrzebę ochrony przyrody i znać kilka roślin podlegających ochronie;

— umieć obserwować i formułować swoje spostrzeżenia;

— umieć pielęgnować rośliny doniczkowe znajdujące się w kącku żywej przyrody lub pracowni;

— siać, sadzić rośliny na działce oraz je pielęgnować.

KLASA VI

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

ZOOLOGIA

Pierwotniaki. Pantofelek jako organizm jednokomórkowy. Budowa i tryb życia. Podobieństwa i różnice między pierwotniakami a roślinami jednokomórkowymi.

Zapoznanie z różnorodnością postaci zwierząt jednokomórkowych na kilku przykładach (bez omawiania szczegółów budowy).

Jamochłony. Stufbia — jej tryb życia, zdolność regeneracyjna. Rozmnażanie przez pączkowanie i płciowe. Budowa polipa z uwzględnieniem jamy chłonąco-trawiącej. Chelbia bałtycka. Tryb życia.

Robaki płaskie (tasiemiec). Robaki obłe (glista). Cechy związane z pasożytniczym trybem życia.

Pierścienice. Dżdżownica. Budowa zewnętrzna w związku z trybem życia, elementarne wiadomości o budowie wewnętrznej, zwrócenie uwagi na budowę pierścieniową. Rola dżdżownicy w przemianach gleby.

Stawonogi. Skorupiaki. Rak — budowa pierścieniowa, porównanie z dżdżownicą. Tryb życia. Linienie. Plankton i jego znaczenie gospodarcze na przykładzie wiadomości o rozwielitce i oczliku.

Owady. Bielinek kapustnik lub inny motyl. Tryb życia, rozwój, budowa zewnętrzna.

Owady pożyteczne: jedwabnik, pszczoła. Zapylenie kwiatów przez owady.

Owady szkodliwe ze wskazaniem sposobów ich zwalczania: mucha, stonka ziemniaczana, owocówka jabłkówekczka, brudnica nieparka i ewentualnie inne szkodniki, w zależności od występowania na danym terenie.

Znaczenie gospodarcze owadów. Zestawienie wspólnych cech owadów. Porównanie z dżdżownicą i rakiem. Różnorodność form i rozpowszechnienie owadów.

Pajączaki. Budowa zewnętrzna i tryb życia pająka krzyżaka. Wskazanie na członowatą budowę nóg i pancerzyk chitynowy jako wspólne cechy wszystkich stawonogów.

Mięczaki. Blotniarka lub zatoczek, szczeżuja, środowisko, tryb życia.

Kręgowce

Ryby. Tryb życia ryby oraz jej budowa w związku z warunkami życia w środowisku wodnym. Zwrócenie uwagi na płetwy parzyste, jako odpowiednik kończyn innych kręgowców. Zapoznanie z najważniejszymi układami wewnętrznymi: układ kostny, oddechowy, krążenia, pokarmowy, wydalniczy, nerwowy. Ważniejsze ryby użytkowe. Rybołówstwo słodkowodne i morskie; hodowla ryb.

Zestawienie charakterystycznych cech gromady ryb.

Plązy. Żaba. Krótkie omówienie budowy i czynności szkieletu, układu krwionośnego, pokarmowego, oddechowego, wydalniczego i nerwowego. Zapoznanie uczniów z tkankami (nabłonkowa, mięśniowa, krew). Przeobrażenie żaby (zwrócić uwagę na zmianę przystosowań organizmu w związku z przejściem do lądowego trybu życia). Przegląd najpospolitszych płazów krajowych (ropucha, traszka). Pożyteczność płazów. Zestawienie charakterystycznych cech gromady płazów.

Gady. Tryb życia i budowa jaszczurki. Linienie. Zdolności regeneracyjne. Wiadomości o węzach krajowych i niektórych egzotycznych. Wzmianka o żółwiach i krokodylach oraz o gadach kopalnych.

Zestawienie charakterystycznych cech gromady gadów.

Ptaki. Budowa i tryb życia dowolnego ptaka krajowego, np. gołębia, ze specjalnym zwróceniem uwagi na budowę skrzydła, jako przeobrażonej kończyny przedniej. Przystosowanie do lotu. Wędrowki ptaków. Gniazdowanie. Budowa jaja ptasiego. Stałocieplność i zmiennocieplność zwierząt.

Znaczenie ptaków w walce ze szkodliwymi owadami. Ochrona ptaków.

Rozwój hodowli drobiu w Polsce. Najważniejsze użytkowe odmiany drobiu.

Przegląd niektórych ptaków należących do następujących rzędów: grzebiące, wróblowate, drapieżne.

Krótką charakterystyką gromady ptaków. Wzmianka o prapłaku. Pochodzenie ptaków od gadów kopalnych.

Ssaki. Budowa i tryb życia dowolnego ssaka krajowego (np. królika).

Na niewielkiej liczbie przykładów przegląd ssaków należących do następujących rzędów: stekowce jako formy pierwotne (cechy gadzie: jajo, duże wahania temperatury ciała itd.); owadożerne; nietoperze; wieloryby; małpy.

Wybrane szczegóły budowy ssaków w związku z warunkami ich życia, np. redukcja lub rozwój palców, zależnie od sposobu poruszania się. Związek sposobu odżywiania się z uzębieniem i budową przewodu pokarmowego i kończyn.

Ssaki ginące i ich ochrona.

Przegląd ssaków domowych. Krowa, owca, świnia, koń — ich pochodzenie.

Znaczenie hodowli w gospodarce krajowej.

Zestawienie charakterystycznych cech gromady ssaków.

Ogólne pojęcie o następujących jednostkach systematycznych: gatunek, gromada, typ.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działań programu przedstawia się następująco:

Pierwotniaki. Jamochłony. Robaki. Pierścienice	— 11 godz.
Stawonogi. Mięczaki	— 13 „
Ryby. Płazy. Gady. Ptaki. Ssaki	— 40 „

2. Myślą przewodnią programu nauczania zoologii w klasie VI jest pogłębienie i rozszerzenie wiadomości uczniów o plastyczności organizmów, ich zmienności, współzależności między organizmami a środowiskiem oraz zapoznanie z ewolucyjnym rozwojem świata zwierzęcego.

W celu uwidocznienia plastyczności organizmów należy wskazywać na różnice pomiędzy omawianymi zwierzętami danej grupy, uzasadniając zmiany wpływami różnych środowisk. Zwłaszcza

cza w związku z pierwotniakami, jamochłonami i robakami należy wpoić uczniom przeświadczenie o różnorodności świata zwierzęcego w obrębie każdej grupy. Jest to bardzo ważne, gdyż do tych przykładów będziemy wielokrotnie nawiązywać przy omawianiu plastyczności i zmienności organizmów należących do innych grup systematycznych.

Przy omawianiu podobieństw między grupami zwierzęcymi (typy, gromady) trzeba zwrócić uwagę na budowę pierścieniową (metameryczną), wyraźnie występującą u pierścienic i stawonogów, a w postaci śladów u kręgowców (kręgosłup).

Przy opracowywaniu kręgowców należy zwrócić szczególną uwagę na zasadnicze podobieństwo budowy kręgosłupa i kończyn przy jednoczesnej ich zmienności i plastyczności, zależnie od wykonywanych czynności i sposobu życia, np. kończyna przednia (górną) człowieka — pierwsza para kończyn konia, psa, nietoperza, małpy itp.

Mimo zachowania w programie nazw zasadniczych typów nie należy rozbudowywać systematyki. Uczniowie powinni przyjmować te terminy jako nazwy zbiorowe, do których są przyzwyczajeni w życiu codziennym, np. ryby, ptaki, owady. Tworzenie tych grup należy wyjaśniać na zasadzie podobieństw między zwierzętami.

3. Oprócz najważniejszego celu, jakim jest wpojenie w ucznia pojęcia zmienności żywego organizmu pod wpływem warunków życia, program wysuwa zagadnienia praktyczne. Wymienia przede wszystkim te zwierzęta, które mają poważniejsze znaczenie w gospodarce człowieka.

Wycieczki krótkie można organizować na działkę szkolną, gdzie będzie okazja do zapoznania uczniów ze szkodnikami roślin uprawnych. Jedną z dłuższych wycieczek, podobnie jak w klasie V, należy zorganizować do zakładu hodowlanego (np. staw rybny) lub produkcyjnego, przerabiającego surowce zwierzęce, np. mleczarnia, lub produkcyjno-hodowlanego (np. stacja jedwabnicza).

Podobnie jak w klasie V należy w związku z zagadnieniami gospodarczymi organizować zajęcia społecznie użyteczne (np. walka ze szkodnikami sadów).

Żeby zdążyć w porę z opracowaniem materiału, można postępować w sposób następujący: W związku z każdą grupą systematyczną (typ lub gromada) należy opracowywać szczegółowo jedno zwierzę jako jej „przedstawiciela”, biorąc pod uwagę jego budowę, rozwój, tryb życia i środowisko (zgodnie z zaleceniami programu), pozostałe zaś zwierzęta należące do tej samej grupy należy omawiać mniej szczegółowo.

Tam, gdzie wybór „przedstawiciela” pozostawiono nauczycielowi, np. błotniarka lub zatoczek, bielinek lub inny motyl, owady szkodliwe, należy opracowywać tylko jeden przykład, z pominięciem innych.

Ponadto należy komasować zagadnienia programowe o podobnej lub uzupełniającej się treści. Na przykład zgodnie z programem w związku z pajęczakami należy wskazać na „członowatą” budowę nóg wszystkich stawonogów. Nawiązanie to można przeprowadzić przy rozpatrywaniu budowy pająka krzyżaka. Podobnie „zwrócenie uwagi na płetwy parzyste ryby jako odpowiednik kończyn innych kręgowców” może nastąpić przy omawianiu budowy zewnętrznej ryby.

Przy takich komasacjach i częściowo redukcjach materiału nauczania należy pamiętać, aby nie pomijać tych elementów, które są ważne do uwypuklenia przewodniej myśli programu zoologii.

Jednak i przy takich zabiegach wystąpią trudności w praktyce szkolnej, ponieważ nie zmieniony podręcznik obejmuje materiał dostosowany do większego wymiaru godzin. Toteż nauczyciel musi wyraźnie wskazywać uczniom, które partie materiału należy opracować w domu, które tylko przeczytać, a które opuścić.

4. Uczeń klasy VI powinien :

— zdobyć wiadomości dotyczące trybu życia i budowy zwierząt podanych jako przykładowe oraz wiedzieć o znaczeniu gospodarczym niektórych zwierząt;

— znać przykłady świadczące o zmienności zwierząt oraz ich zależności od warunków życia w środowisku;

— znać szczegóły budowy zwierząt, wskazujące na zmienność i stopniowy rozwój świata zwierzęcego, np. podobieństwo budowy zwierząt należących do różnych grup systematycznych (np. pierścienice i stawonogi, gady i ptaki);

- wiedzieć, że ciało zwierząt zbudowane jest z komórek;
- umieć obserwować i formułować swoje spostrzeżenia słownie i przy pomocy rysunków;
- umieć założyć akwarium i prowadzić proste hodowle.

KLASA VII

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

NAUKA O CZŁOWIEKU

Budowa zewnętrzna organizmu człowieka. Zasadnicze części ciała. Budowa komórkowa organizmu człowieka, tkanki, narządy. Podobieństwo budowy człowieka i innych ssaków.

Rola szkieletu. Budowa fizyczna i chemiczna kości. Zapoznanie się z całością szkieletu, znajomość ważniejszych kości, ich znaczenia. Połączenia kości. Budowa stawu. Szkielet kończyn. Swoistość ich budowy w związku z pionową postawą ciała i przekształcenie ich na narządy służące do pracy. Skrzywienie kości. Pomoc przy złamaniu lub zwicnięciu. Wady w budowie szkieletu i zniekształcenia nabyte.

Czynności i budowa mięśni. Rodzaje tkanki mięsnej. Mechanizm skurczu mięśnia. Źródło energii mięśniowej. Związek mięśni z nerwami. Działanie mięśnia nie związanego ze szkieletem i działanie mięśni w zespole z elementami kostnymi (prostowniki i zginacze). Znaczenie ćwiczeń cielesnych i sportu dla rozwoju narządów ruchu.

Rola i czynności przewodu pokarmowego. Główne składniki pokarmowe (węglowodany, białka, tłuszcze oraz woda i sole mineralne). Znaczenie trawienia pokarmów. Rola enzymów. Kolejne etapy procesu trawienia w poszczególnych odcinkach przewodu pokarmowego: jama ustna (ślinianki), przełyk, żołądek i jelita.

Budowa i czynności układu oddechowego. Płuca, drogi oddechowe. Oddychanie. Wymiana gazów w płucach i tkankach. Mowa. Higiena narządów oddechowych.

Czynności i budowa układu krążenia. Krążenie krwi i limfy. Rola naczyń włoskowatych. Skład krwi i rola jej składników. Czynności i budowa serca oraz wielkich naczyń krwionośnych. Wyjaśnienie działania dużego i małego krwioobiegu. Krzepnięcie krwi. Tamowanie krwi. Opatrywanie ran.

Zużytkowanie pokarmów przez organizm. Wzrost organizmu. Pokarm i tlen jako źródło energii wytwarzanej przez organizm. Przemiana materii. Witaminy. Higiena odżywiania.

Czynności układu wydalniczego. Produkty przemiany materii. Wydalanie. Narządy wydalania. Odsączanie się produktów wydalania z krwi. Moczowody i pęcherz.

Budowa i rola skóry. Skóra właściwa i naskórek. Różnorodne znaczenie skóry: regulator ciepła, organ wydalniczy oraz siedlisko narządów zmysłowych. Pasożyty skóry. Higiena skóry i włosów.

Regulacja chemiczna w organizmie. Gruczoły wydzielania wewnętrznego. Rola hormonów, ich oddziaływania na całość organizmu.

Budowa i rola układu nerwowego. Komórka nerwowa. Mózg, rdzeń i nerwy w układzie centralnym. Czynności odruchowe: wrodzone (bezwarunkowe) i nabyte (warunkowe). Rola układu współczulnego.

Znużenie. Sen. Higiena układu nerwowego. Używki. Trucizny: nikotyna, alkohol. Alkoholizm jako klęska społeczna.

Narządy zmysłów. Budowa i czynności oka. Wady wzroku i zapobieganie im. Choroby oczu: zapalenie spojówek, jęczmień; jaglica jako choroba społeczna. Budowa i czynności ucha. Organ równowagi. Węch. Smak.

Kierownicza rola układu nerwowego.

Rozwój organizmu. Rozmnażanie roślin i zwierząt. Komórki rozrodcze. Zarodek. Dojrzewanie i starzenie się.

Powstanie i ewolucja człowieka. Rasy ludzkie jako przykład zmienności wewnątrz jednego gatunku.

Higiena społeczna. Choroby zakaźne i walka z nimi. Niszczenie zarazków przez człowieka. Zwalczanie zarazków wewnątrz organizmu. Surowice i szczepionki. Pasożyty roślinne — bakterie. Gruźlica. Pasożyty zwierzęce jednokomórkowe: ameba dyzenteryjna, zarazek malarii, pasożyty wielokomórkowe: owsik, glista ludzka, włosień, tasiemiec. Drogi szerzenia się chorób zakaźnych.

Higiena osiedli ludzkich. Opieka nad matką i dzieckiem.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działów programu przedstawia się następująco:

Budowa zewnętrzna organizmu człowieka. Rola szkieletu. Czynności, budowa mięśni — 11 godz.

Rola i czynności przewodu pokarmowego. Budowa i czynności układu oddechowego. Czynności i budowa układu krążenia. Zużytkowanie pokarmów przez organizm.

Czynności układu wydalniczego. Budowa, rola skóry — 27 „

Regulacja chemiczna w organizmie. Budowa i rola układu nerwowego — 12 „

Rozwój organizmu. Higiena społeczna ; ; ; — 14 „

2. Wiadomości o budowie i czynnościach organizmu ludzkiego powinny być podane w takim zakresie, by doprowadzić uczniów do zrozumienia czynności własnego ciała o tyle, o ile na to pozwalają wiadomości z fizyki i chemii. Nie należy podawać dużej liczby nazw kości, mięśni, związków chemicznych itp., lecz wyjaśniać procesy naturalne, a w niektórych przypadkach i chorobowe.

Lekcje nauki o człowieku powinny służyć do pogłębienia i uzupełnienia tematów częściowo znanych uczniom z zoologii, jak odżywianie, oddychanie i krążenie krwi. Zagadnienia te należy wyzyskać do pogłębienia i uzupełniania pojęć ewolucyjnych, z którymi uczniowie zapoznawali się w klasie VI.

Każdy temat należy ujmować funkcjonalnie, tj. od strony działania, a nie anatomii.

Mimo iż w programie z konieczności wskazano na kolejne poznawanie funkcjonowania narządów, nauczyciel powinien stale kierować uwagę uczniów na organizm jako całość, co szczególnie należy podkreślić przy omawianiu układu nerwowego i chemicznej regulacji organizmu oraz przemiany materii.

3. Sprawę pochodzenia człowieka należy traktować porównawczo, na tle przykładów zaczerpniętych ze zmienności innych gatunków ssaków, aby nie osiągnąć wrażenia, że ewolucja człowieka zachodziła na podstawie innych praw lub innymi drogami niż u pozostałych ssaków.

Przy omawianiu procesu ucłowieczenia formy przedludzkiej należy podkreślić znaczenie świadomej pracy, zwłaszcza społecznej.

4. Zagadnień higienicznych nie należy traktować jako zbioru narzuconych przepisów. Funkcjonalny układ programu pozwala na wyjaśnianie następstw takiego lub innego postępowania, a więc przepis higieniczny powinien być zawsze logiczną konsekwencją omawianego zagadnienia.

Przy omawianiu zagadnień higieny należy uwypuklać osiągnięcia Polski Ludowej w zakresie opieki nad zdrowiem ludności.

W nauczaniu biologii w klasie VII należy, podobnie jak w klasach V i VI, stosować obserwacje i doświadczenia.

Pożądane są wycieczki ilustrujące zagadnienia z zakresu higieny społecznej, np. stacja opieki nad matką i dzieckiem.

5. Uczeń klasy VII powinien:

— posiadać wiadomości dotyczące, czynności i budowy narządów wskazanych w programie nauczania, ze szczególnym uwzględnieniem roli centralnego układu nerwowego;

— umieć porównać budowę człowieka z budową innych ssaków;

- znać przykłady świadczące o jedności świata organicznego oraz o tym, że człowiek jest jednym z ogniw świata organicznego;
- rozumieć potrzebę higieny w życiu osobistym i społecznym oraz posiadać nawyki higienicznego postępowania w życiu codziennym;
- umieć obserwować oraz wyciągać wnioski ze spostrzeżeń.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

- W. Bętkowski: *Cwiczenia botaniczne w szkole ogólnokształcącej*. PZWS. 1933
- D. Gayówna: *Rośliny w różnych porach roku*. PZWS. 1957
- A. Dziurzyński: *Szkolne wycieczki zoologiczne*. PZWS. 1958
- S. Gerd: *Akwarium w szkole*. PZWS. 1956
- S. Gerd: *Zywe zwierzęta w pracy szkolnej*. PZWS. 1953
- H. Jaczewska (red.): *Nauczanie biologii w klasach V — VII szkoły ogólnokształcącej*. PZWS. 1954
- K. Mitkiewicz: *Higiena szkolna*. PZWS. 1958
- Dr J. Mydlarski: *Pochodzenie człowieka*. Spółdzielnia Wydawnicza „Wiedza”. 1948
- Dr J. Mydlarski: *Drogi i bezdroża rozwoju człowieka*. „Wiedza”. 1951
- A. Podgórska: *Prace hodowlane w szkole*. PZWS. 1952
- A. Podgórska, H. Sikorska: *Pracownia biologiczna*. Poradnik dla nauczyciela
- A. Podgórska, H. Pomirska: *Okazy naturalne w nauczaniu biologii*. PZWS (w przygotowaniu)
- J. Poluszyńska, Ż. Łukasikowa, T. Czajowski: *Lekcje ćwiczeniowe z zoologii w kl. VI*. PZWS. 1956
- J. Rostański: *Przewodnik do oznaczania roślin*
- Rykov: *Metodyka nauczania zoologii*. PZWS. 1956
- Szałajew, Rykov: *Zoologia dla kl. VI*. Nasza Księgarnia. 1956
- W. Stęślińska: *Praca stworzyła człowieka*. Wiedza Powszechna. 1953
- S. Tolpa i J. Radomski: *Botanika*. PWRiL. 1957
- J. Wernerowa: *Doświadczenia i obserwacje zoologiczne w szkole*. PZWS. 1956
- J. Wernerowa, T. Kaczmarczyk: *Z doświadczeń przodujących nauczycieli biologii*. PZWS. 1958
- J. Wernerowa i J. Zabiński: *Nauka o człowieku dla kl. VII*. Wskazówki dla nauczyciela. PZWS. 1957
- Lekcja na działce szkolnej*. Praca zbiorowa. CODKO. 1955
- Wycieczki biologiczne w szkole podstawowej*. Biblioteka Metodyczna CODKO. 1957
- Przyroda Polska*. Organ Ligi Ochrony Przyrody
- Biologia w Szkole* — czasopismo przedmiotowe.

GEOGRAFIA

UWAGI WSTĘPNE

1. Geografia w szkole odgrywa dużą rolę w ogólnym rozwoju umysłowym dzieci i młodzieży. Rozwija zdolności poznawcze uczniów, jak zdolność obserwacji i myślenia, uczy szukania i odnajdywania związków między elementami środowiska przyrodniczego oraz między przyrodą a społeczeństwem, wyposaża w ogólne wiadomości o warunkach przyrodniczych i o gospodarce człowieka na Ziemi, przyczynia się do kształtowania podstaw naukowego poglądu na świat.

Jako nauka o kraju ojczystym rozwija uczucia patriotyczne przez poznawanie Polski, jej piękna i bogactw oraz osiągnięć gospodarczych i kulturalnych narodu. Jako nauka o świecie, o krajach, życiu i gospodarce innych narodów sprzyja zbliżeniu narodów.

Celem nauczania geografii w szkole podstawowej jest:

- zdobycie przez uczniów wiadomości z geografii ogólnej, geografii Polski i świata,
- zdobycie umiejętności posługiwania się mapami i czytania ich, korzystania z podręcznika, lektury popularnonaukowej oraz rozumienia prostych wykresów i zestawień liczbowych,
- kształcenie umiejętności obserwacji zjawisk otaczającego świata i życia społeczeństwa.

Nauczanie geografii wiąże się z nauczaniem innych przedmiotów. Opiera się ono między innymi na wiadomościach zdobywanych na lekcjach matematyki, fizyki i chemii. Z drugiej strony geografia ułatwia opanowanie materiału naukowego innych przedmiotów, np. historii.

2. Elementarne wiadomości z geografii otrzymują uczniowie na lekcjach języka polskiego już w klasie I i II, zaznajamiając się z krajobrazem najbliższej okolicy i zdobywając wstępne wiadomości o kierunkach i pogodzie.

W klasie III na lekcjach przyrody i geografii uczniowie prowadzą obserwacje w okolicy szkoły.

W klasie IV poznają podstawowe pojęcia geograficzne i charakterystyczne krajobrazy Polski, a na ich tle życie ludzi w różnych krainach.

Materiał nauczania klas V — VII ma charakter bardziej systematyczny. Obejmuje on:

- w klasie V elementy geografii ogólnej,
- w klasie VI geografii Polski,
- w klasie VII geografii świata.

3. Osiągnięcie wymaganych przez program wyników nauczania zależy od stosowania właściwych metod pracy oraz korzystania z niezbędnych pomocy naukowych.

Jedną z najważniejszych metod zdobywania przez uczniów wiadomości z geografii jest obserwacja. Tematykę obserwacji, jej treść i czas trwania należy dostosować do programu danej klasy i możliwości uczniów. W szkole podstawowej prowadzi się przede wszystkim obserwacje dorywcze (np. form terenu, wód, zmian szaty roślinnej w różnych porach roku). Do bardziej systematycznych należą obserwacje meteorologiczne i astronomiczne, które prowadzi się w określonych, z góry zaplanowanych miesiącach lub dniach (np. obserwacje meteorologiczne we wrześniu, styczniu, maju lub czerwcu, obserwacje wysokości Słońca nad widnokretem w dniach kalendarzowych zmian pór roku).

Te systematyczne i powtarzające się obserwacje prowadzi się na boisku lub w pobliżu szkoły, rzadziej w pracowni geograficznej lub w klasie. Natomiast okazją do obserwacji dorywczych są wycieczki szkolne. Mają one niezwykle doniosłe znaczenie w nauczaniu geografii.

Każda klasa powinna oprócz wycieczek bliższych odbyć co najmniej jedną wycieczkę dalszą o charakterze krajoznawczym. W klasie V wycieczka taka nie może trwać dłużej niż 1 dzień. W klasie VI i VII dopuszczalne są również wycieczki 2-dniowe.

Celem wycieczek tego typu jest poznanie krainy geograficznej odmiennej pod względem krajobrazowym i gospodarczym od tej, w której znajduje się szkoła.

Wycieczki należy starannie przygotować, a ich temat, cel i plan omówić z uczestnikami. Obserwacje prowadzone na wycieczkach oraz zebrane materiały powinny być wykorzystane na lekcjach.

Do nauczania geografii w szkole podstawowej konieczne są następujące pomoce naukowe: mapy fizyczne i polityczne (Polski, świata, poszczególnych kontynentów i państw), globus fizyczny, globusy indukcyjne, kompas, gnomon, tablice i obrazy. Pożądane są również przezrocza i filmy.

Warunkiem należytego opanowania przez uczniów wiadomości określonych programem jest:

— stosowanie podręcznika na lekcji oraz wdrażanie uczniów do samodzielnego posługiwania się nim w domu i w szkole,

— utrwalanie wiadomości przez powtarzanie i wiązanie nowych wiadomości z dawnymi oraz wykonywanie ćwiczeń na podstawie map fizycznych i konturowych oraz „zeszytów do ćwiczeń geograficznych”.

Obowiązujący materiał nauczania należy przerabiać na lekcjach w klasie. Praca domowa ucznia ma na celu utrwalenie i pogłębienie tego materiału przez opanowanie tekstu podręcznika lub wykonanie odpowiednich ćwiczeń. Nie mogą one zabierać uczniowi więcej czasu niż 15 do 20 minut samodzielnej pracy.

Nie należy stosować zadań domowych w formie pisemnych wypracowań, np. opisów krajobrazów, streszczeń, ani zlecać przerysowywania map i kreślenia siatek.

4. Program nie określa obowiązującej liczby godzin na realizację poszczególnych tematów, pozostawiając tę sprawę uznaniu nauczyciela. „Uwagi o realizacji programu” zawierają tylko orientacyjny i ramowy przydział godzin dla większych działów programu.

Kolejność przerabianych działów i tematów powinna w zasadzie odpowiadać kolejności ustalonej w programie. W uzasadnionych wypadkach nauczyciel może jednak wprowadzić pewne zmiany w tej kolejności.

KLASA V

2 godziny tygodniowo w I półroczu, 3 godziny tygodniowo w II półroczu)

MATERIAL NAUCZANIA

WIADOMOŚCI Z GEOGRAFII OGÓLNEJ

1. Kula ziemiska

Widnokrag, linia widnokregu — obserwacje wysokości Słońca. Wyznaczanie kierunków w terenie za pomocą gnomonu i kompasu.

Kształt i wielkość Ziemi. Pierwsze podróże dookoła Ziemi.

Model Ziemi — globus. Kierunki na globusie. Południki, bieguny, równik, równoleżniki. Siatka geograficzna.

Półkula północna i południowa, wschodnia i zachodnia.

2. Mapa świata

Równoleżniki i południki na mapie.

Rozmieszczenie lądów i mórz na globusie i na mapie świata.

3. Położenie geograficzne

Szerokość geograficzna. Długość geograficzna. Ćwiczenia w oznaczaniu położenia geograficznego punktów na mapie świata.

4. Ukształtowanie powierzchni Ziemi

Poziomica jako linia łącząca miejsca o jednakowej wysokości. Ćwiczenia w odczytywaniu wysokości na podstawie poziomicy.

Góry

Grzbiety górskie, szczyty, stoki, przełęcze, urwiska. Potoki górskie, wodospady. Działalność wód górskich, głęboko wcięte doliny rzeczne. Przewaga lasów i łąk nad polami uprawnymi. Osiedla i drogi w górach. Pogoda w górach.

Krajobraz wysokich gór. Nagie skały, wieczne śniegi, lodowce. Przegląd najważniejszych łańcuchów górskich.

Niziny

Niziny równinne i pagórkowate. Uprawne pola, łąki, lasy. Szerokie doliny rzeczne, żeglowność rzek, kanały. Drogi i osiedla.

Przegląd najważniejszych nizin na mapie świata.

Wyżyny

Wyżyny równinne i faliste. Wąwozy i jary. Przegląd najważniejszych wyżyn na mapie świata.

5. Wulkany, trzęsienia ziemi

Wulkany, źródła gorące, gejzery. Trzęsienia ziemi.

6. Oceany i morza

Wybrzeże dobrze i słabo rozwinięte. Przylądki, najważniejsze półwyspy, przesmyki. Zatoki, cieśniny.

Brzeg wysoki i niski. Falowanie morza, jego wpływ na wybrzeże.

Przegląd oceanów, mórz i zatok na mapie świata. Kanały miedzynorskie.

7. Wody lądowe

Rzeki, sieć rzeczna, dorzecze, zlewisko, dział wodny. Działalność wód płynących. Przegląd najważniejszych rzek na mapie świata.

Jeziora. Przegląd najważniejszych jezior świata.

Znaczenie wód lądowych dla człowieka. Regulacja rzek. Kanały. Żegluga. Biały węgiel.

8. Ruchy Ziemi i strefy klimatyczne

Pozorny ruch Słońca na niebie. Dawne wyobrażenia o ruchu Słońca i gwiazd. Mikołaj Kopernik.

Ruch wirowy Ziemi, dzień i noc, doba.

Ruch obiegowy Ziemi.

Zmiany kąta padania promieni słonecznych w południe w różnych porach roku (obserwacje).

Zmiany wysokości Słońca nad widnokregiem w różnych szerokościach geograficznych. Zwrotniki, koła podbiegunowe, strefy klimatyczne. Pory roku.

9. Przegląd najbardziej charakterystycznych krajobrazów na kuli ziemskiej

Krajobraz podbiegunowy. Położenie Słońca nad widnokregiem. Dzień polarny i noc polarna. Lód lądowy i lód morski. Góry lo-

dowe. Tundra. Zwierzęta krain polarnych. Warunki życia człowieka. Wyprawy polarne i ich znaczenie.

Krajobraz lasów równikowych. Słońce nad równikiem, temperatura powietrza, deszcze zenitalne. Puszcza równikowa, życie człowieka w puszczy, jego zajęcia.

Krajobraz stepowy. Wygląd stepu w porze dżdżystej i w porze suchej. Rośliny stepowe. Zwierzęta na stepie. Życie ludów koczowniczych.

Krajobraz pustynny. Opis pustyni na przykładzie Sahary. Mała ilość opadów. Wahania temperatury w ciągu doby. Wietrzenie skał. Działalność wiatru. Oazy, życie w oazie.

Krajobraz leśny strefy umiarkowanej. Las iglasty i mieszany. Zmiany w krajobrazie wywoływane przez pracę człowieka.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Materiał nauczania geografii w klasie V obejmuje 9 działów. Orientacyjny przydział godzin na ich realizację przedstawia się następująco:

Dział 1 — 3: Kula ziemiska. Mapa świata. Położenie geograficzne — 25 godz.

Dział 4 — 5: Ukształtowanie powierzchni. Wulkany. Trzęsienia Ziemi — 15 godz.

Dział 6 — 7: Oceany i morza. Wody lądowe — 15 godz.

Dział 8 — 9: Ruchy Ziemi i strefy klimatyczne. Przegląd najbardziej charakterystycznych krajobrazów na kuli ziemskiej — 20 godz.

2. Przy realizacji programu nauczania geografii w klasie V należy nawiązywać do wiadomości zdobytych przez uczniów w klasie IV. Dotyczy to szczególnie kierunków (głównych i pośrednich), sposobów ich wyznaczania i orientowania się w terenie, podziałki i sposobu przeliczania według niej odległości na planach i mapach, skali barw i sposobów odczytywania na podstawie barwnej mapy fizycznej form ukształtowania powierzchni (góry, wyżyny, niziny), znaków używanych na mapie fizycznej i mapie administracyjnej Polski.

Szczególnie ważną rolę w nauczaniu geografii w klasie V odgrywa obserwacja. Na podstawie obserwacji i samodzielnej pracy uczniów wprowadzamy pojęcia kierunków widnokregu, jego kształtu i wielkości, pojęcia ruchów Ziemi, stref klimatycznych, form powierzchni oraz niektóre pojęcia związane z wodami lądowymi, np. ujście, źródło, dział wodny.

W klasie V należy zorganizować w ciągu roku szkolnego co najmniej 2 wycieczki kilkugodzinne — w jesieni i na wiosnę. Na wycieczkach tych obserwują uczniowie formy terenu, rodzaje wód występujących na danym terenie i ogólne cechy krajobrazu.

Na wycieczkach należy wykorzystać wiadomości o kierunkach, planie i podziałce, i przyzwyczajając uczniów do stosowania ich w praktyce (np. przy czytaniu planu okolicy).

W ciągu roku szkolnego prowadzi się z uczniami obserwacje wysokości Słońca i pomiary kąta padania promieni słonecznych. Obserwacje te i pomiary powinny być wykonane we wrześniu, w grudniu, w marcu i czerwcu, w miarę możliwości w dniach kalendarzowych zmian pór roku. Mogą być one wykonane poza terenem szkoły, na boisku lub podwórzu szkolnym, a nawet gdy nie ma innych możliwości — na oknie w klasie lub w pracowni.

Najważniejsze przyrządy stosowane w nauczaniu geografii w klasie V — to kompas, gnomon, globus fizyczny i globus indukcyjny oraz przystawki do globusa, tellurium i piaskownica. Jeśli szkoła nie ma tellurium, należy ruch Ziemi ilustrować przy użyciu globusów indukcyjnych (albo pilek gumowych), globusa fizycznego i rysunku na tablicy. Tablice, obrazy, przezrocza i filmy mają zastosowanie w szczególności przy omawianiu form powierzchni, wulkanów i przy opisach krajobrazów i życia ludzi. Wyniki obserwacji uczniowie powinni notować w zeszytcie, w miarę potrzeby i możliwości ilustrować rysunkami.

3. W wyniku nauczania geografii uczniowie klasy V powinni opanować elementarne wiadomości:

— o kształcie i wielkości Ziemi, kierunkach na globusie i siatce geograficznej, oznaczaniu położenia geograficznego, ruchach Ziemi i zjawiskach wynikających z nich (dzień i noc, strefy klimatyczne, pory roku);

- o rozmieszczeniu lądów i mórz na kuli ziemskiej;
- o podstawowych formach ukształtowania powierzchni Ziemi i linii brzegowej;
- o wodach lądowych.

Ponadto powinni znać charakterystyczne cechy typowych krajobrazów na kuli ziemskiej.

W związku z tematyką programową uczniowie klasy V powinni opanować umiejętności oznaczania położenia geograficznego punktów na mapach, rozróżniania form powierzchni na mapie fizycznej i wskazywania poznanych gór, rzek, miast i innych obiektów geograficznych.

KLASA VI

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

GEOGRAFIA POLSKI

1. Część ogólna

Położenie Polski na kuli ziemskiej. Położenie Polski w Europie. Obszar i granice. Sąsiedzi Polski.

Mapa fizyczna Polski. Podziałka; obliczanie odległości na mapach o różnych podziałkach.

Ukształtowanie powierzchni Polski na podstawie mapy poziomicowej barwnej — góry, wyżyny, niziny.

Pasowy układ ukształtowania powierzchni. Ćwiczenia w czytaniu mapy poziomicowej barwnej.

Obrazy z przeszłości geologicznej ziem Polski. Najpospolitsze skały: granit, bazalt, wapień, piaskowiec. Skały w najbliższej okolicy (wycieczka).

Klimat. Badanie stanu pogody. Cechy klimatu polskiego: sześć pór roku, przewaga wiatrów zachodnich, wpływ oceanu i lądu, wpływ rzeźby na klimat. Opady.

Główne rzeki i ich dopływy. Dorzecza. Działy wodne.

Podział Polski na krainy.

2. Część szczegółowa

Karpaty. Tatry. Pieniny. Beskidy. Pogórze Karpackie. Bogactwa naturalne: ropa naftowa, sól, wody mineralne, skały użytkowe, lasy, „biały węgiel”. Górale.

Sudety. Grupy górskie i kotliny. Bogactwa mineralne i ich wykorzystanie.

Obniżenie podgórskie. Nizina Śląska. Brama Morawska. Brama Krakowska i Nizina Sandomierska. Znaczenie komunikacyjne i osadnicze obniżenia podkarpackiego.

Pas wyżyn. Wyżyna Śląska, okręg górniczo-przemysłowy. Wyżyna Krakowsko-Wieluńska, krajobraz skał wapiennych. Góry Świętokrzyskie, ich bogactwa mineralne. Wyżyna Lubelska i Roztocze. Krajobraz lessowy. Warunki sprzyjające rozwojowi rolnictwa.

Kraina Wielkich Dolin. Nizina Wielkopolsko-Kujawska. Rolnictwo, czarnoziemy kujawskie. Sole. Nizina Mazowiecka. Dośrodkowy bieg rzek. Charakterystyczne grupy etniczne Mazowsza. Warszawa — stolica Polski.

Pojezierza. Pojezierze Mazurskie i Pojezierze Pomorskie, krajobraz polodowcowy.

Morze Bałtyckie. Wybrzeże morskie, rodzaje brzegów. Rybołówstwo. Porty. Kaszubi.

Ochrona przyrody. Parki narodowe, rezerваты.

3. Elementy geografii gospodarczej ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu

Liczba ludności. Gęstość zaludnienia. Podział administracyjny. Zajęcia ludności.

Najważniejsze obszary upraw. Największe obszary leśne. Występowanie bogactw mineralnych. Główne okręgi przemysłowe. Główne drogi komunikacji lądowej i wodnej.

Omówienie najważniejszych cech gospodarki własnego regionu.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Materiał nauczania geografii w klasie VI obejmuje 3 działy. Orientacyjny przydział godzin na ich realizację przedstawia się następująco:

Część ogólna	:	— 20 godzin
Część szczegółowa	— 30 godzin
Elementy geografii gospodarczej	— 10 godzin

2. Realizacja programu nauczania geografii w klasie VI wymaga prowadzenia ćwiczeń i zajęć w okolicy szkoły oraz bliższych i dalszych wycieczek. W ciągu roku szkolnego należy zorganizować w tej klasie co najmniej 2 wycieczki kilkugodzinne i jedną wycieczkę dalszą (jedno- lub dwudniową).

Na wycieczkach kilkugodzinnych prowadzi się z uczniami obserwacje form powierzchni i rodzajów wód występujących na danym terenie, przeprowadza się ćwiczenia w orientowaniu się w terenie za pomocą sposobów poznanych w klasach niższych oraz ćwiczenia w czytaniu planu lub mapy okolicy.

Ponadto na wycieczkach kilkugodzinnych uczniowie poznają obiekty gospodarcze znajdujące się na danym terenie.

Uczniowie klasy VI powinni również w miarę możliwości zaznajomić się z charakterystycznymi wytworami kultury ludowej swojego regionu.

Realizacja programu nauczania geografii w klasie VI wymaga wdrożenia młodzieży do prowadzenia prostych obserwacji meteorologicznych (temperatura, opady, ciśnienie powietrza i wiatry).

W klasie VI należy prowadzić ćwiczenia na podstawie mapy fizycznej i administracyjnej Polski, mapek konturowych i mappek w zeszytach ćwiczeń geograficznych.

Nauczanie geografii regionalnej wymaga stosowania obrazów, przezroczy i filmów. Ma ono na celu zaznajomienie uczniów z krajobrazem poszczególnych krain i wytworzenie wyraźnych wyobrażeń i pojęć, np. form ukształtowania powierzchni, działu wodnego, spadku rzeki, rodzajów jezior itp.

3. W wyniku nauczania geografii uczniowie klasy VI powinni:

— opanować ogólne wiadomości z geografii Polski;
 — poznać najważniejsze cechy geograficzne poszczególnych krain;

— zdobyć najważniejsze wiadomości o ludności i gospodarce
 — poznać najważniejsze cechy własnego regionu.

Ponadto uczniowie klasy VI powinni zdobyć umiejętności:

— wskazywania na mapie Polski poznanych krain, miejscowości, gór i rzek;

— określania położenia geograficznego dowolnych punktów w Polsce;

— posługiwania się barwną mapą poziomową Polski, mapami klimatycznymi (mapy izoterm i opadów atmosferycznych), gleb i surowców mineralnych;

— rozpoznawania kilku najpospolitszych skał występujących w Polsce, a w szczególności w najbliższej okolicy;

— prowadzenia prostych obserwacji meteorologicznych (temperatura, wiatry, opady), obserwacji wysokości Słońca oraz notowania wyników tych obserwacji.

KLASA VII

(3 godziny tygodniowo w I półroczu, 2 godziny tygodniowo w II półroczu)

MATERIAL NAUCZANIA

GEOGRAFIA ŚWIATA

1. Europa — przegląd ogólny

Linia brzegowa Europy. Morza, zatoki, cieśniny, półwyspy, wyspy, przylądki.

Ukształtowanie powierzchni. Rozmieszczenie nizin, wyżyn i gór. Główne pasma górskie.

Wody lądowe. Główne rzeki Europy. Zlewiska. Największe jeziora Europy.

Klimat. Położenie Europy w strefie umiarkowanej. Wpływ Oceanu Atlantyckiego i Prądu Zatokowego na klimat Europy.

Klimat morski i lądowy. Klimat śródziemnomorski. Klimat arktyczny. Klimat górski.

Strefy roślinne. Tundra. Lasy iglaste, mieszane i liściaste. Stepy. Roślinność śródziemnomorska.

2. Azja — przegląd ogólny

Linia brzegowa Azji. Ważniejsze morza, zatoki, cieśniny, półwyspy, wyspy, archipelagi.

Ukształtowanie powierzchni. Góry, wyżyny, niziny i ich rozmieszczenie.

Klimat i świat roślinny. Klimat lądowy. Monsuny. Kontrasty klimatyczne i roślinne.

Wody lądowe. Najważniejsze rzeki i jeziora.

3. Kraje Europy

Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. Położenie, obszar, granice. Podział na kraje na podstawie ukształtowania powierzchni. Rzeki i jeziora. Strefy klimatyczne i roślinne. Rolnictwo. Górnictwo i przemysł na tle bogactw naturalnych. Ludność. Ustrój socjalistyczny.

Czechosłowacja. Kraje geograficzne. Przemysłowienie kraju. Państwo dwu narodów.

Węgry. Nizina Węgierska. Znaczenie Dunaju. Ludność.

Rumunia. Kraje geograficzne. Ropa naftowa. Ludność.

Bulgaria. Góry i wyżyny. Kraje nad Dunajem. Wybrzeże morskie. Ludność i jej zajęcia.

Albania. Krajobraz. Ludność.

Jugosławia. Kraje geograficzne. Zjawiska krasowe. Ludność.

Niemcy. Kraje geograficzne. Ludność. Bogactwa naturalne i przemysł. Zagłębie Ruhry. Niemiecka Republika Demokratyczna i Niemiecka Republika Federalna.

Wielka Brytania. Położenie wyspiarskie i jego znaczenie. Ukształtowanie powierzchni. Klimat. Bogactwa naturalne. Przemysłowienie. Ludność i jej zajęcia. Dominia i najważniejsze kolonie.

Francja. Położenie i granice. Różnorodność krain: baseny masywy i góry łańcuchowe. Sieć rzeczna. Ludność i jej zajęcia.

Włochy. Nizina Padańska. Apeniny. Wyspy. Zjawiska wulkaniczne. Ludność i jej zajęcia. Piękno krajobrazu i zabytki przeszłości.

Przegląd państw na mapie politycznej Europy.

4. Kraje Azji

Chińska Republika Ludowa. Główne krainy geograficzne. Klimat. Wielkie rzeki. Uprawa roli. Rzemiosło. Rozwój przemysłu na tle bogactw mineralnych. Ludność.

Japonia. Położenie wyspiarskie. Wulkany i trzęsienia ziemi. Klimat. Ludność i jej zajęcia.

Indie. Krainy. Klimat. Bogactwa naturalne. Ludność. Republiki Indii, Pakistanu i Cejlonu.

Przegląd najważniejszych państw na mapie politycznej Azji.

5. Afryka

Położenie. Ukształtowanie powierzchni. Wody. Klimat. Passaty. Symetryczny układ stref klimatycznych i roślinnych. Pustynie, stepy, lasy równikowe. Świat zwierzęcy.

Ludność i jej zajęcia. Podbój Afryki przez państwa europejskie. Ucisk kolonialny. Walki wyzwolenicze.

Przegląd mapy politycznej Afryki.

6. Australia

Położenie. Ukształtowanie powierzchni. Cechy klimatu. Osobliwość świata zwierzęcego i roślinnego. Ludność. Hodowla.

Oceania. Pochodzenie wysp. Nowa Zelandia.

7. Ameryka Północna

Przegląd ogólny

Położenie. Linia brzegowa. Ukształtowanie powierzchni. Klimat. Sieć wodna.

Stany Zjednoczone. Krainy geograficzne. Bogactwa naturalne. Rolnictwo i przemysł. Ludność. Emigracja polska.

Kanada. Krajobraz i ludność.

8. Ameryka Południowa

Przegląd ogólny

Krainy geograficzne. Klimat. Rzeki. Surowce mineralne. Ludność. Najważniejsze państwa Ameryki Południowej, ich stolice. Brazylia. Puszcza nad Amazonką. Wyżyna Brazylijska. Główne rośliny uprawne. Polacy w Brazylii.

9. Kraje Polarne

Arktyka. Grenlandia. Antarktyda.
Wyprawy polarne.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Materiał nauczania geografii w klasie VII obejmuje 9 działów. Orientacyjny przydział godzin na ich realizację przedstawia się następująco:

Dział 1 i 2: Przegląd ogólny Europy i Azji	— 15 godz.
Dział 3: Kraje Europy	— 25 „
Dział 4: Kraje Azji	— 10 „
Dział 5 i 6: Afryka i Australia	— 12 „
Dział 7 i 8: Ameryka Północna i Ameryka Południowa	— 10 „
Dział 9: Kraje polarne	— 3 „

2. W nauczaniu geografii świata w klasie VII najważniejszymi pomocami są mapy, podręcznik i zawarte w nim ilustracje oraz obrazy, filmy i przezrocza. W klasie VII zaleca się ponadto lekturę książek i popularnych czasopism geograficzno-krajoznawczych. Ogólny przegląd kontynentów należy opracować na podstawie map fizycznych i politycznych oraz mapek konturowych. Również na podstawie mapy należy dokonywać przeglądu państw na mapach politycznych. Przy opracowaniu tematu „Przegląd na mapie politycznej” chodzi tylko o to, by uczniowie umieli wymienić i wskazać na mapie ważniejsze państwa i ich stolice.

W klasie VII należy zorganizować jedno- lub dwudniową wycieczkę o charakterze krajoznawczym. Ponadto, jeśli warunki lokalne na to pozwalają, należy urządzać wycieczki do muzeów

i na wystawy, na których uczniowie mogą się zaznajomić z krajobrazem i kulturą kraju oraz z warunkami życia ludności różnych obszarów świata.

3. W wyniku nauczania geografii uczniowie klasy VII powinni opanować podstawowe wiadomości z geografii kontynentów i państw omawianych w tej klasie.

Powinni również zdobyć umiejętności:

— posługiwania się mapą fizyczną i polityczną świata oraz poszczególnych kontynentów i omawianych państw;

— wyprowadzania prostych wniosków na podstawie map, np. wniosków dotyczących klimatu na podstawie mapy fizycznej i mapy roślinności, wniosków dotyczących gospodarki na podstawie mapy fizycznej, mapy bogactw mineralnych i map rozmieszczenia ludności;

— porównywania omawianych państw z Polską, np. pod względem wielkości obszaru, położenia geograficznego, klimatu, sieci wodnej, bogactw mineralnych.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

J. Brinkien, M. Mielecki i K. Tywoński: *Pomoce naukowe wykonane w szkole. Zeszyt III*. PZWS. Warszawa 1954

J. Brinken: *Obserwacje i ćwiczenia z geografii matematycznej*. Biblioteczka Metodyczna CODKO. PZWS. Warszawa 1957

J. Brinken: *Cwiczenia i zagadki geograficzne na podstawie mapek*. Wołwódzki Ośrodek Doskonalenia Kadr Oświatowych. Szczecin 1957

M. Czekańska: *Ilustracje graficzne w nauczaniu geografii*. „Wspólna Sprawa”. Warszawa 1958

Materiały do metodyki nauczania geografii. Pod red. M. Wiszniewicz, G. Wuttke. PZWS. Warszawa 1957

G. Wuttke: *Cwiczenia i wycieczki w nauczaniu geografii*. PZWS. Warszawa 1957

A. Bibik: *Metodyka nauczania geografii części świata*. PZWS. Warszawa 1956

W. Budanow: *Mapa w nauczaniu geografii*. Nasza Księgarnia. Warszawa 1950.

W. Kurazow: *Metodyka nauczania geografii*. PZWS. Warszawa 1954

A. Polowinkin: *Geografia i rysunek*. Nasza Księgarnia. Warszawa 1951

K. Songajlo: *Nauczanie geografii na podstawie krajoznawstwa*. PZWS. Warszawa 1955

Geografia w Szkole — czasopismo przedmiotowe.

MATEMATYKA

UWAGI WSTĘPNE

1. Cele nauczania matematyki w szkole podstawowej są następujące:

— przyswojenie pojęcia liczby całkowitej i ułamkowej, działań na tych liczbach oraz opanowanie techniki rachunku pamięciowego i piśmiennego,

— wyrobienie umiejętności znajdowania związków liczbowych między wielkościami występującymi w zagadnieniach,

— poznanie form geometrycznych i wyrobienie przestrzennej wyobraźni w zakresie materiału podanego w programie nauczania,

— umiejętność stosowania nabytych wiadomości i opanowanej techniki rachunkowej do potrzeb życia,

— wyrobienie umiejętności logicznego myślenia oraz poprawnego, jasnego i krótkiego formułowania spostrzeżeń i wniosków,

— przyzwyczajanie do ujmowania liczbowego opracowywanych projektów oraz do racjonalnego planowania i wykonywania zamierzonej pracy.

Ponadto nauczanie matematyki ma na celu wdrożenie do ścisłości w rozumowaniu, poprawności wypowiedzi, przyzwyczajenie do samodzielnego wysiłku w pracy oraz konsekwencji w postępowaniu.

Przez ukazywanie związków między wiadomościami teoretycznymi a potrzebami praktycznymi, między nauką a zastosowaniami technicznymi nauczanie matematyki powinno przyczynić się do wyrobienia u ucznia postawy poszukującej, analitycznej, a przez to dać podstawę do lepszego zrozumienia zjawisk otaczającego świata i przygotować do udziału w jego przebudowie na drodze postępu i socjalizmu.

2. Wymienione cele nauczania matematyki można osiągnąć przede wszystkim przez szerokie stosowanie środków poglądowych oraz oparcie nauczania na rozwiązywaniu konkretnych, zrozumiałych dla dzieci zagadnień, wśród których na czoło wysuwają się zagadnienia z życia praktycznego i techniki.

Przy wprowadzaniu nowego materiału należy starannie stosować zasadę stopniowania trudności, w myśl hasła „od łatwiejszego do trudniejszego”, a wnioski, uogólnienia i reguły podawać dopiero po zrozumieniu przez dzieci przerobionego materiału.

Nowe tematy należy wiązać ze znanymi oraz stale powtarzać i ugruntowywać przerobiony materiał nauczania danej klasy i klas niższych.

Należy dokładnie rozpoznawać stopień opanowania poszczególnych partii materiału programowego na podstawie częstego badania wyników nauczania przez odpowiedzi ustne oraz klasowe prace pisemne. Prace pisemne zaleca się dawać w szczególności na początku każdego roku szkolnego, aby zdobyć podstawę do prawidłowego ułożenia planu powtarzania materiału klasy poprzedniej. Klasowe prace pisemne po zakończeniu każdego ważniejszego działu pozwolą na wyciągnięcie wniosków co do tempa i sposobu przerabiania dalszych partii programu.

3. Wymienione w programie nauczania każdej klasy działy należy przerabiać zasadniczo w podanej kolejności. Kolejność przerabiania poszczególnych tematów w działach może być zmieniona w zależności od doświadczeń nauczyciela, układu podręcznika i innych przyczyn pod warunkiem zachowania ciągłości linii metodycznej w nauczaniu.

Działy geometrii należy przeplatać działami arytmetyki bez obowiązku wydzielania stałych godzin w tygodniowym rozkładzie na nauczanie geometrii. Zaleca się częste uwzględnianie rozwiązywania zadań o treści geometrycznej na lekcjach arytmetyki i wykorzystanie wiadomości i sprawności z zakresu arytmetyki na lekcjach geometrii.

4. Szczególny nacisk należy położyć na rozwiązywanie zadań tekstowych zarówno w rachunku pamięciowym, jak i piśmiennym. Rozwiązywanie zadań tekstowych powinno stanowić podstawę pracy na lekcjach matematyki. Zadania trudniejsze należy po-

przedzać rozwiązywaniem zadań łatwiejszych tego samego typu, a przy ustalaniu kolejności rozwiązywanych zadań uwzględniać powolne ale stałe podnoszenie stopnia ich trudności.

W zależności od poziomu klasy nauczyciel powinien starannie dobrać zadania ze względu na ich trudność; zanim zdecyduje się na rozwiązywanie zadania na lekcji obowiązany jest uprzednio sam to zadanie rozwiązać. Takie postępowanie pozwoli nauczycielowi dokonać odpowiedniego wyboru zadań oraz przygotować, jeśli zajdzie potrzeba, odpowiednie zadania pomocnicze.

KLASA V

(6 godzin tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

1. Powtórzenie i utrwalenie działań na liczbach całkowitych.

Powtórzenie i usystematyzowanie numeracji słownej i piśmiennej; pisanie i czytanie liczb do miliardów włącznie.

Cztery działania na liczbach całkowitych i na wyrażeniach dwumianowanych w rachunku pamięciowym i piśmiennym. Prawa działań (przemienność, łączność, rozdzielność), związki zachodzące między liczbami w działaniach oraz wykorzystywanie tych związków do sprawdzania wyników działań, zwłaszcza w metodach rachunku pamięciowego; niezmiennosc ilorazu; liczby 0 i 1 w działaniach arytmetycznych.

Zastosowanie czterech działań na liczbach całkowitych i wyrażeniach dwumianowanych do rozwiązywania zadań tekstowych. Zadania na obliczanie prędkości, drogi i czasu.

2. Okrąg i koło. Kąt. Prostokąt i jego pole

Powtórzenie wiadomości o linii prostej, półprostej i odcinku.

Pojęcie okręgu i koła; promień, cięciwa, średnica, łuk, półokrąg, półkoło. Użycie cyrkla.

Kąt. Porównywanie kątów: kąt prosty, ostry i rozwarty; kąt pełny i półpełny; kąty przyległe, kąty wierzchołkowe. Mierzenie

kątów w stopniach za pomocą kątomierza. Kreślenie kątów o danej liczbie stopni.

Kreślenie kąta prostego, prostych prostopadłych i prostych równoległych przy użyciu ekierki i linijki. Kreślenie prostokąta i kwadratu; przekątne tych figur.

Powtórzenie wiadomości o skali i planie; ćwiczenia w obliczaniu rzeczywistej długości na podstawie planu i mapy.

Obliczanie pola prostokąta i kwadratu. Układ metryczny jednostek kwadratowych; gruntowe jednostki miary pola w układzie metrycznym. Zastosowanie nabytych wiadomości do zadań o tematyce zaczerpniętej z życia praktycznego.

3. Elementarne wiadomości o podzielności liczb

Wielokrotność. Podzielnik. Cechy podzielności przez 10, 5 i 2; przez 100, 25 i 4 oraz przez 9 i 3.

Liczby pierwsze i liczby złożone. Rozkład liczb na czynniki pierwsze. Wspólny dzielnik i największy wspólny dzielnik dwóch liczb. Wspólna wielokrotność i najmniejsza wspólna wielokrotność dwóch lub kilku liczb. Praktyczne sposoby znajdowania wspólnej wielokrotności w prostych przypadkach.

4. Ułamki zwykłe

Ułamki o dowolnych mianownikach. Ułamki właściwe i niewłaściwe. Wylączenie całości z ułamka niewłaściwego. Zamiana liczby mieszanej na ułamek niewłaściwy.

Dodawanie i odejmowanie ułamków o jednakowych mianownikach.

Równość ułamków; skracanie i rozszerzanie ułamków. Sprowadzanie ułamka do wspólnego mianownika. Porównywanie ułamków.

Dodawanie i odejmowanie ułamków.

Ułamek jako iloraz liczb całkowitych; kreska ułamkowa jako znak dzielenia.

Mnożenie ułamka przez liczbę całkowitą. Dzielenie ułamka przez liczbę całkowitą.

Obliczanie ułamka danej wielkości. Mnożenie liczby całkowitej przez ułamek, mnożenie ułamka przez ułamek.

Dzielenie liczby całkowitej przez ułamek; dzielenie ułamka przez ułamek; obliczanie wielkości według danego jej ułamka.

Rozwiązywanie zadań z zastosowaniem działań na liczbach całkowitych i ułamkach.

5. Prostopadłościan i jego objętość

Opis prostopadłościanu i sześcianu na podstawie modelu. Ściany, krawędzie i wierzchołki. Sporządzanie siatek i sklejanie modeli prostopadłościanów.

Obliczanie objętości prostopadłościanu; układ metryczny jednostek sześciennych oraz jednostek pojemności. Zastosowanie do zagadnień praktycznych.

6. Zastosowania

Sprawdzanie stopnia opanowania całości materiału programowego na materiale zadaniowym z zastosowaniem działań na liczbach całkowitych i ułamkach, z uwzględnieniem zadań na obliczanie obwodów i pól prostokątów oraz objętości prostopadłościanów.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU

1. Materiał nauczania matematyki dla klasy V obejmuje 6 działów, a każdy dział pewną liczbę tematów. Kolejność przerabiania działów i tematów w działach została omówiona w p. 3. „Uwag wstępnych”.

Dla ułatwienia przygotowania rozkładu materiału podaje się orientacyjny przydział liczby godzin lekcyjnych na przerobienie poszczególnych działów programu:

dział 1	około	45	godzin
dział 2	„	20	„
dział 3	„	15	„
dział 4	„	75	„
dział 5	„	15	„
dział 6	„	10	„

Podkreśla się, że wymieniony przydział godzin ma charakter orientacyjny. Nauczyciel może w zależności od potrzeby i pozio-

mu klasy zużyć na poszczególne działy większą lub mniejszą liczbę godzin lekcyjnych. Dotyczy to zwłaszcza działu 1., na który w wielu przypadkach wypadnie zużyć więcej czasu niż podano w przydziale.

2. Wymienione w dziale 1. powtórzenie i utrwalenie działań na liczbach całkowitych należy uzupełniać w ciągu całego roku szkolnego stałymi ćwiczeniami w rachunku pamięciowym i piśmiennym.

3. Materiał z geometrii należy przerabiać w oparciu o obserwacje i mierzenie oraz o dużą liczbę ćwiczeń w kreśleniu przy użyciu linijki, ekierki, cyrkla i kątomierza.

Gruntowe jednostki miar metrycznych (m^2 , a, ha) powinni uczniowie poznać pogładowo przez pokazanie ich w terenie.

Obliczanie pól prostokątów i objętości prostopadłościanów powinno być oparte na gruntownej znajomości metody obliczania, a nie na mechanicznym stosowaniu reguły. Obliczanie pola powierzchni prostopadłościanu przerabia się jako ćwiczenie w obliczaniu pól prostokątów, a nie jako osobny temat.

4. Przy podawaniu wiadomości o ułamkach należy szeroko stosować środki pogładowe: konkrety, rysunki itp.; wprowadzenie reguł może nastąpić po stwierdzeniu gruntownego zrozumienia przez uczniów przerabianego zagadnienia.

Przy skracaniu ułamków można stosować sposób kolejnego skracania przez wspólne dzielniki — celem ominięcia żmudnego rozkładania na czynniki. Podobnie przy sprowadzaniu prostych ułamków do wspólnego mianownika można stosować praktyczne sposoby znajdowania wspólnej wielokrotności.

5. W nauczaniu matematyki w klasie V należy w ciągu całego roku położyć nacisk na rozwiązywanie zadań tekstowych przy dowolnym, ale stałym podnoszeniu stopnia ich trudności.

Zadania tekstowe powinny być z reguły rozwiązywane podczas lekcji. Zadawanie zadań typowych jako pracę domową dopuszczalne jest po uprzednim gruntownym ich przygotowaniu w czasie lekcji.

Dział 6. „Zastosowania” ma na celu powiązanie wszystkich zdobytych wiadomości i wykorzystywanie ich przy rozwiązywaniu trudniejszych zadań, a ponadto sprawdzenie stopnia opanowania całości materiału programowego i wyrównanie zauważonych braków.

WYNIKI NAUCZANIA

W wyniku nauczania arytmetyki w klasie V uczniowie powinni osiągnąć:

— pełną sprawność w wykonywaniu działań na liczbach całkowitych w rachunku pamięciowym i piśmiennym wraz z umiejętnością stosowania ich do rozwiązywania zadań,

— umiejętność swobodnego wykonywania czterech działań na ułamkach zwykłych o prostych mianownikach z zastosowaniem do rozwiązywania zadań tekstowych,

— opanowanie pojęcia mnożenia i dzielenia przez ułamek na przykładach zagadnień: wyznaczenie ułamka danej wielkości i wyznaczenie wielkości z danego jej ułamka.

W wyniku nauczania geometrii uczniowie powinni zapoznać się z zasadniczymi figurami geometrycznymi, zdobyć wprawę w posługiwaniu się linijką i ekiem przy konstrukcjach geometrycznych oraz umiejętność obliczania pól prostokątów i objętości prostopadłościanów wraz ze znajomością metrycznych jednostek miary pola i objętości.

KLASA VI

(6 godzin tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

1. Powtórzenie wiadomości o ułamkach zwykłych.

Powtórzenie i utrwalenie podstawowych własności ułamków zwykłych. Wprowadzenie pojęcia ułamka jako stosunku dwóch wielkości.

Cztery działania na ułamkach w rachunku pamięciowym i piśmiennym na materiale zadaniowym ze szczególnym uwzględnieniem mnożenia i dzielenia przez ułamek.

2. Liczby dziesiętne

Ułamki o mianownikach: 10, 100, 1000 itd.; zapisywanie ich w postaci liczb dziesiętnych. Liczby dziesiętne w pozycyjnym układzie dziesiątkowym. Zastosowanie liczb dziesiętnych do metrycznego układu miar.

Porównywanie liczb dziesiętnych. Dodawanie i odejmowanie liczb dziesiętnych.

Mnożenie i dzielenie liczby dziesiętnej przez liczbę całkowitą; mnożenie i dzielenie liczb dziesiętnych przez 10, 100, 1000 itd.;

Zamiana ułamka zwykłego na dziesiętny.

Mnożenie i dzielenie liczb dziesiętnych.

Zastosowanie działań na ułamkach zwykłych i liczbach dziesiętnych do rozwiązywania zadań tekstowych.

3. Wielokąty

Trójkąt, trójkąt równoboczny, równoramienny i różnoboczny; trójkąt prostokątny, ostrokątny i rozwartokątny.

Kreślenie wysokości trójkąta przy użyciu ekierki i linijki. Kreślenie kąta równego danemu kątowi przy użyciu cyrkla i linijki (przenoszenie kąta). Kreślenie trójkątów z danych jego elementów przy użyciu cyrkla i linijki. Trójkąty równe (przystające), cechy równości (przystawiania) trójkątów.

Równoległobok, romb i trapez; wysokości i przekątne tych figur.

Powtórzenie i ugruntowanie umiejętności obliczania pola prostokąta i znajomości metrycznych jednostek pola. Obliczanie pola działki prostokątnej na podstawie planu.

Przekształcanie trójkąta, równoległoboku i trapezu na równoważny prostokąt. Obliczanie pola trójkąta, równoległoboku i trapezu.

Obliczanie pól wielokątów za pomocą podziału wielokąta na figury znane.

4. Obliczenia procentowe

Procent i promil. Wyznaczanie procentu danej wielkości. Obliczanie wielkości według danego jej procentu.

Zastosowanie obliczeń procentowych w zadaniach o treści zaczerpniętej z życia praktycznego.

5. Zadania na zależność proporcjonalną

Przykłady wielkości wprost proporcjonalnych. Rozwiązywanie zadań na zależność wprost proporcjonalną.

Przykłady wielkości odwrotnie proporcjonalnych. Rozwiązywanie zadań na zależność odwrotnie proporcjonalną.

6. Graniastosłupy i ostrosłupy

Opis graniastosłupa prostego o podstawie trójkątnej i wielokątnej. Prostopadłościan jako szczególny przypadek graniastosłupa. Krawędzie równoległe i krawędzie prostopadłe do siebie, krawędzie skośne. Sporządzanie siatek i sklejanie graniastosłupów. Ćwiczenia w obliczaniu pola powierzchni graniastosłupa.

Powtórzenie i ugruntowanie umiejętności obliczania objętości prostopadłościanu i znajomości metrycznych jednostek objętości.

Obliczanie objętości graniastosłupa.

Opis ostrosłupa prawidłowego na podstawie modelu; ściany, krawędzie i wierzchołki. Wysokość ostrosłupa; mierzenie wysokości ostrosłupa. Sporządzanie siatek i sklejanie modeli ostrosłupów. Ćwiczenia w obliczaniu pola powierzchni ostrosłupa.

Obliczanie objętości ostrosłupa.

7. Zastosowania

Sprawdzanie stopnia opanowania całości materiału programowego na materiale zadaniowym z różnych dziedzin z zastosowaniem działań na liczbach całkowitych, ułamkach zwykłych i liczbach dziesiętnych oraz obliczeń procentowych z uwzględnieniem zadań na zależność proporcjonalną oraz zadań wymagających wiadomości z geometrii.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU

1. Materiał nauczania matematyki dla klasy VI obejmuje 7 działów, a każdy dział pewną liczbę tematów. Kolejność przerabiania działów i tematów w działach omówiona została w p. 3. „Uwag wstępnych”.

Dla ułatwienia przygotowania rozkładu materiału podaje się orientacyjny przydział liczby godzin lekcyjnych na przerobienie poszczególnych działów programu:

dział 1	około	40	godzin
dział 2	„	40	„
dział 3	„	25	„
dział 4	„	20	„
dział 5	„	25	„
dział 6	„	20	„
dział 7	„	10	„

Podkreśla się, że wymieniony przydział godzin ma charakter orientacyjny. Nauczyciel może w zależności od potrzeby i poziomu klasy zużyć na poszczególne działy większą lub mniejszą liczbę godzin lekcyjnych. Dotyczy to zwłaszcza działu 1, na który w wielu przypadkach wypadnie zużyć więcej czasu niż podano w przydziale.

2. Powtórzenie i ugruntowanie działań na ułamkach ma na celu pogłębienie zdobytych w klasie V wiadomości oraz osiągnięcie pełnej sprawności w wykonywaniu działań na ułamkach wraz z ich zastosowaniem do rozwiązywania zadań.

3. Przy przerabianiu wiadomości o liczbach dziesiętnych należy stale nawiązywać do materiału o ułamkach zwykłych, traktując liczby dziesiętne jako szczególny przypadek ułamków zwykłych.

Należy zwrócić uwagę, że wprowadzenie liczb dziesiętnych powoduje przedłużenie w prawo układu dziesiętnego, co pociąga za sobą ważne konsekwencje w technice rachunkowej.

Przy zamianie ułamków zwykłych na liczby dziesiętne zaleca się stosowanie jedynie praktycznych sposobów zamiany, tzn. dzielenia licznika przez mianownik, lub, jeżeli to jest możliwe, rozszerzenie ułamka zwykłego do uzyskania mianownika dziesiętnego. Należy ograniczyć się przy tym jedynie do podawania sposobu tej zamiany ze wzmianką, że wynik jest przybliżony, gdy odrzucimy resztę, bez rozważania przypadków liczby dziesiętnej skończonej czy nieskończonej. Podobne wzmianki o wyniku przybliżonym należy uczynić przy dzieleniu liczb całkowitych oraz przy mno-

zeniu i dzieleniu liczb dziesiętnych wielocyfrowych w przypadkach, kiedy ze względów praktycznych wystarczy ograniczyć wyznik do mniejszej liczby znaków dziesiętnych.

4. Wiadomości z geometrii płaskiej należy przerabiać stosując dużą liczbę ćwiczeń w mierzeniu i kreśleniu przy użyciu linijki, ekierki, cyrkla i kątomierza oraz zwracając uwagę na dokładność i staranność pracy.

5. Pojęcie procentu należy wprowadzić jako $\frac{1}{100}$ danej wielkości. Obliczanie procentu danej wielkości i wielkości według danego jej procentu może odbywać się więc jako znajdowanie ułamka danej wielkości lub wielkości na podstawie jej ułamka.

Kolejność przerabiania działów: „Obliczenia procentowe” oraz „Zadania na zależność proporcjonalną” pozostawia się do swobodnej decyzji nauczyciela. Mogą one być przerabiane w innej kolejności niż podaje program.

6. Pojęcie wielkości wprost proporcjonalnych i wielkości odwrotnie proporcjonalnych należy opracować na tle odpowiednich zagadnień, nie rozwijając teorii proporcji. W klasie VI ujęcie tego tematu powinno być propedeutyczne, oparte przede wszystkim na dużej liczbie rozmaitych zadań.

7. Rozważania przestrzenne oparte na modelach brył mają na celu zapoznanie uczniów z położeniem prostych i płaszczyzn w przestrzeni nie w oderwaniu, lecz w związku z poznawanymi konkretnie bryłami.

Pojęcie wysokości ostrosłupa można wprowadzić przy użyciu modelu szkieletowego za pomocą ekierki, której jedna przyprostokątna leży na podstawie ostrosłupa.

Ćwiczenia w obliczaniu pól powierzchni graniastosłupów i ostrosłupów traktuje się jako ćwiczenia w obliczaniu pól trójkątów i wielokątów bez konieczności stosowania ogólnych wzorów.

Opracowanie objętości ostrosłupa musi opierać się na doświadczalnym stwierdzeniu przy użyciu odpowiednich modeli, że objętość ostrosłupa stanowi trzecią część objętości graniastosłupa o tej samej podstawie i wysokości.

Przy omawianiu graniastosłupów i ostrosłupów w klasie VI

można ograniczyć się do opracowywania brył o podstawie trójkątnej i czworokątnej najczęściej występujących w praktyce.

8. Zadania tekstowe powinny być przerabiane w ciągu całego roku przy powolnym, lecz stałym podnoszeniu stopnia ich trudności. Chodzi tu bowiem o logiczne rozumowanie, które można rozwinąć przez odnajdywanie zależności zachodzących między wielkościami występującymi w zadaniach.

Nadto obowiązują w tej sprawie wskazówki podane w punkcie 5. „Uwag o realizacji programu” dla klasy V.

9. W ciągu całego roku szkolnego zaleca się oswajać stopniowo uczniów z używanym liter na oznaczenie liczb, np. przy okazji rozwiązywania grupy zadań jednego typu bądź jako krótkiej formy zapisu praw działań, bądź też przy tworzeniu wzorów na obliczanie pól figur lub objętości brył. Należy jednak zachować dużą ostrożność, aby wzór literowy nie został wprowadzony przedwcześnie, tzn. zanim uczniowie rzeczywiście zrozumieją, że wzór literowy stanowi wygodny skrót znanej im reguły.

WYNIKI NAUCZANIA

W wyniku nauczania arytmetyki w klasie VI uczniowie powinni osiągnąć:

— sprawność w operowaniu liczbami całkowitymi, ułamkami zwykłymi i liczbami dziesiętnymi w rachunku pamięciowym i piśmiennym,

— umiejętność rozwiązywania zadań tekstowych z uwzględnieniem procentów oraz zadań dotyczących wielkości wprost proporcjonalnych i wielkości odwrotnie proporcjonalnych.

W wyniku nauczania geometrii uczniowie powinni osiągnąć: umiejętność wykonywania konstrukcji w zakresie materiału nauczania przy użyciu linijki, ełkierki i cyrkla, znajomość podstawowych własności wielokątów oraz umiejętność obliczania ich pól, znajomość własności graniastosłupów i ostrosłupów o podstawach czworokątnych i trójkątnych wraz z umiejętnością obliczeń pól powierzchni i objętości.

KLASA VII

(4 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

1. Powtórzenie i utrwalenie działań na liczbach całkowitych, ułamkach i liczbach dziesiętnych

Powtórzenie czterech działań na liczbach całkowitych, ułamkach zwykłych i liczbach dziesiętnych w rachunku pamięciowym i piśmiennym na zadaniach czerpanych z życia praktycznego i z dostępnych dla uczniów dziedzin nauki i techniki. Powtórzenie własności działań i związków zachodzących między liczbami w działaniach; zastosowanie do obliczania wielkości niewiadomych występujących we wzorach arytmetycznych oraz do rozwiązywania prostych równań stopnia pierwszego z jedną niewiadomą.

Użycie nawiasów i kreski ułamkowej. Kwadrat i sześcián liczby. Kolejność działań.

Zmiany wyników działań w zależności od zmiany liczb w nich występujących.

Przybliżenie dziesiętne ułamka zwykłego. Wzmianka o ułamku okresowym. Zaokrąglenie przybliżenia dziesiętne.

Przybliżone szacowanie wyników działań przez zaokrąglenie liczb w nich występujących. Przybliżenie dziesiętne jako wynik zaokrąglenia lub jako wynik pomiaru; praktyczne sposoby wykonywania działań na przybliżeniach dziesiętnych. Zastosowanie do rozwiązywania zadań z różnych dziedzin z uwzględnieniem zadań o treści geometrycznej, np. obliczanie kubatury pomieszczeń.

2. Oznaczenia literowe

Wprowadzenie liter oznaczających liczby. Symbole $a + b$, $a - b$, $a \cdot b$, a^2 , b^3 , $\frac{a}{b}$. Użycie nawiasów. Ujmowanie rozwiązań prostszych zadań we wzory literowe, np. obliczanie objętości poznanych brył. Obliczanie wartości wyrażeń literowych przez podstawianie na miejsce liter danych cyfrowych całkowitych i ułamkowych.

3. Kreślenie figur, obliczanie pól

Sposoby wykonywania konstrukcji podstawowych przy użyciu cyrkla i linijki; podział odcinka na połowy, prowadzenie prostopadłych, kreślenie dwusiecznej kąta (bez dowodów). Kreślenie wielokątów foremnych wpisanych w koło (sześciokąt, trójkąt, kwadrat, ośmiokąt). Symetria figur; przykłady symetrii osiowej i symetrii środkowej; kreślenie figur symetrycznych, przykłady figur mających oś symetrii i figur mających środek symetrii.

Obliczanie pól działek wielokątnych na podstawie planu z uwzględnieniem przybliżeń dziesiętnych.

4. Stosunek i proporcjonalność

Stosunek dwóch wielkości. Proporcja, podstawowe własności proporcji. Wielkości wprost proporcjonalne i wielkości odwrotnie proporcjonalne. Rozwiązywanie zadań na zależność proporcjonalną prostą i zależność proporcjonalną odwrotną, reguła trzech. Podział wielkości na części będące w danych stosunkach (podział proporcjonalny).

Zastosowanie do obliczeń procentowych. Wyznaczanie stosunku procentowego jednej wielkości do drugiej. Wyznaczanie stosunku procentowego części składowych do całości. Oprocentowanie w czasie.

Diagramy (prostokątne, kołowe i inne) jako ilustracje stosunków ilościowych między wielkościami ze szczególnym uwzględnieniem procentów.

5. Graniastosłupy, ostrosłupy. Okrąg, koło. Bryły obrotowe

Powtórzenie i ugruntowanie wiadomości o graniastosłupach i ostrosłupach w szczególności o podstawach w kształcie wielokątów foremnych.

Obliczanie długości okręgu; przybliżenie dziesiętne liczby π . Obliczanie pola koła i pola wycinka kołowego.

Opis walca obrotowego i stożka obrotowego na podstawie modeli. Rozwinięcie powierzchni i sklejanie modeli. Obliczanie pola powierzchni i objętości tych brył według wzorów.

Kula; promień i średnica kuli; koła wielkie na kuli. Obliczanie pola powierzchni i objętości kuli na podstawie wzorów.

6. Zastosowania

Sprawdzanie stopnia opanowania całości materiału programowego na materiale zadaniowym z różnych dziedzin, z uwzględnieniem zadań geometrycznych na obliczanie pól powierzchni i objętości brył danych za pomocą szkiców technicznych w skali lub według podanych wzorów (np. pryzmy, stożka ściętego, beczki).

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU

1. Materiał nauczania matematyki dla klasy VII obejmuje 6 działów, a każdy dział pewną liczbę tematów. Kolejność przeobrażania działów i tematów w działach została omówiona w p. 3. „Uwag wstępnych”.

Dla ułatwienia przygotowania rozkładu materiału podaje się orientacyjny przydział liczby godzin lekcyjnych na przerobienie poszczególnych działów programu:

dział 1	około	45	godzin
dział 2	„	10	„
dział 3	„	15	„
dział 4	„	25	„
dział 5	„	15	„
dział 6	„	10	„

Podkreśla się, że wymieniony przydział godzin ma charakter orientacyjny. Nauczyciel może w zależności od potrzeby i poziomu klasy zużyć na poszczególne działy większą lub mniejszą liczbę godzin lekcyjnych. Dotyczy to zwłaszcza działu 1., na który w wielu przypadkach wypadnie zużyć więcej czasu niż podano w przydziale.

2. Powtórzenie i utrwalenie działań na liczbach całkowitych, ułamkach zwykłych i liczbach dziesiętnych na materiale zadaniowym ma na celu osiągnięcie przez uczniów całkowitej biegłości w wykonywaniu działań w rachunku pamięciowym i piśmiennym oraz z zastosowaniem przy rozwiązywaniu zadań oraz opanowania przez uczniów praktycznych sposobów wykonywania działań na przybliżeniach dziesiętnych, otrzymanych w wyniku pomiarów

lub zaokrąglenia. Opracowanie mnożenia i dzielenia przybliżeń dziesiętnych należy poprzedzić omówieniem pojęcia stopnia dokładności przybliżenia dziesiętnego.

Przez stosowanie w ciągu całego roku szkolnego zadań i ćwiczeń z użyciem przybliżeń dziesiętnych należy wdrożyć uczniów do stosowania znanych sposobów działań na przybliżeniach wszędzie tam, gdzie występują wartości przybliżone, m. in. przy obliczeniach długości okręgu, pola koła, objętości brył obrotowych.

Przy rozwiązywaniu zadań obowiązują wskazówki podane w punkcie 5. „Uwag o realizacji programu” dla klasy V.

3. Przy obliczaniu wartości liczbowej wyrażeń literowych zaleca się podnosić sprawność rachunkową uczniów w zakresie działań na ułamkach zwykłych i liczbach dziesiętnych zarówno w rachunku pamięciowym, jak i piśmiennym.

4. Dział pt. „Stosunek i proporcjonalność”, rozpoczęty w klasie VI, należy powtórzyć na materiale zadaniowym, poszerzyć i pogłębić.

Rozwiązywania zadań na zależność proporcjonalną i na procenty nie można opierać na mechanicznym stosowaniu wzorów, ale w każdym przypadku należy przeprowadzić rozumowanie zmierzające do rozwiązania. Stosowanie wzorów i skrótów w rozumowaniu możliwe jest po stwierdzeniu rzeczywistego opanowania zagadnienia przez uczniów.

5. Wymieniony w dziale 3 i 5 materiał geometryczny stanowi ugruntowanie, rozszerzenie i usystematyzowanie wiadomości z klasy V i VI w oparciu o konstrukcje podstawowe oraz kontynuowanie propedeutycznego kursu geometrii zawierającego, podobnie jak w klasie VI, elementy geometrii płaskiej i przestrzennej.

Przy opracowaniu obliczania objętości walca i stożka należy zwrócić uwagę na analogię do graniastoslupa i ostrosłupa, i na tej podstawie wprowadzić odpowiednie wzory literowe. Należy wprowadzić również wzory na obliczanie pola powierzchni walca i stożka.

6. W roku szkolnym 1959/60 oraz do czasu ukazania się nowych podręczników dla klasy VII należy korzystać z następujących podręczników:

A. M. Rusiecki, W. Schayer: *Arytmetyka VI*.

J. Grabowiecki: *Materiały uzupełniające do nauczania arytmetyki w klasie VI i VII*.

3. S. Kulczycki, S. Straszewicz: *Geometria dla szkół podstawowych*. PZWS 1959.

U w a g a: W roku szkolnym 1959/60 w klasie VII należy przeobrazić materiał z geometrii według instrukcji programowej na r. szk. 1956/57 z uwzględnieniem uwag zawartych w „Wytycznych w sprawie realizacji programów nauczania w szkołach podstawowych” (PZWS. 1958) według podręcznika: S. Kulczycki, S. Straszewicz *Geometria dla klasy VII* (PZWS. 1957, 1958) albo S. Kulczycki, S. Straszewicz *Geometria dla szkół podstawowych* (PZWS. 1959).

WYNIKI NAUCZANIA

W wyniku nauczania arytmetyki w klasie VII uczniowie powinni osiągnąć:

— biegłość w wykonywaniu czterech działań na liczbach całkowitych i ułamkach w rachunku pamięciowym i piśmiennym,

— umiejętność rozwiązywania zadań w zakresie praktycznych zastosowań ułamków zwykłych, liczb dziesiętnych i procentów z uwzględnieniem przybliżeń dziesiętnych, zadań na zależność proporcjonalną oraz umiejętność rozwiązywania zadań za pomocą prostych równań stopnia pierwszego z jedną niewiadomą.

W wyniku nauczania geometrii uczniowie powinni zdobyć wprawę w posługiwaniu się ekierką, linijką i cyrklem przy wykonywaniu konstrukcji podstawowych, umiejętność słownego opisywania wykonywanych konstrukcji, znajomość figur geometrycznych foremnych, znajomość obliczania długości okręgu i pola koła, umiejętność opisywania graniastosłupów, ostrosłupów i brył obrotowych, znajomość podstawowych pojęć odnoszących się do wzajemnego położenia prostych i płaszczyzn w przestrzeni w oparciu o poznane bryły oraz umiejętność obliczania pól powierzchni i objętości omawianych brył.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

T. Abramowicz: *Zadania dla uczniowskich kółek matematycznych*. PZWS. 1957

A. Białas: *Nauczanie geometrii przestrzennej w klasie VII*. PZWS. 1956

J. Hawlicki: *Metody rozwiązywania tekstowych zadań arytmetycznych*. PZWS. 1954

S. Kulczycki: *Nauczanie geometrii w klasach VI i VII szkoły ogólnokształcącej*. PZWS. 1953

L. Jeleńska: *Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania*. Nasza Księgarnia. 1948

W. Cziczigin: *Metodyka nauczania arytmetyki*. Nasza Księgarnia. 1951

A. S. Pczolko: *Metodyka nauczania arytmetyki*. Nasza Księgarnia. 1952

Matematyka — czasopismo dla nauczycieli.

FIZYKA

UWAGI WSTĘPNE

1. Nauczanie fizyki w szkole podstawowej przygotowuje do głębszego rozumienia zjawisk otaczającego świata, do ich analizowania i odnajdowania zależności i prawidłowości, do uogólniania doświadczeń i do przyczynowego wyjaśniania zjawisk w świetle zdobywanej wiedzy ogólnej.

Nauczanie fizyki musi też objąć elementy techniki powiązane bezpośrednio z materiałem z fizyki. Odnajdowanie zastosowań i praw fizyki w technice, poznawanie mechanizmów oraz zasad ich budowy, posługiwanie się tymi mechanizmami w działaniu — pogłębia wiadomości uczniów z fizyki, budzi ich zainteresowania i aktywność, kształtuje czynną postawę wobec rzeczywistości, przygotowuje do posługiwania się teorią w działalności praktycznej, rozwija ogólną kulturę techniczną.

Przez zaprawianie młodzieży do dokładnej i wnikliwej obserwacji zjawisk, stosowanie celowego eksperymentu, odnajdowanie zależności przyczynowych, przewidywanie i wyjaśnianie zjawisk oraz uzasadnianie tych przewidywań i wyjaśnień w oparciu o poznane związki i prawa, stawianie hipotez i sprawdzanie ich w doświadczeniu — nauczanie fizyki rozwija bogate i kontrolowane przez rzeczywistość myślenie — posiada więc wysokie wartości kształcące i wychowawcze.

2. Zadaniem nauczania fizyki jest w szczególności:

- a) zaznajamianie uczniów ze wskazanymi w programie zjawiskami, prawidłowościami i prawami fizyki, z ich występowaniem i wykorzystywaniem w technice oraz wyjaśnianie w ich świetle najważniejszych zjawisk współczesnej techniki i produkcji;

- b) wyrabianie umiejętności dokonywania obserwacji i doświadczeń jako źródła wiadomości ogólnych, jako sprawdzianu tych wiadomości i jako prób zastosowań w działalności praktycznej; rozwijanie przez to myślenia praktycznego, opartego na spostrzeżeniach, wyobrażeniach i analogiach, oraz myślenia teoretycznego, opartego na twierdzeniach ogólnych i związkach logicznych między nimi;
- c) zaprawianie do sprawdzania i potwierdzania swych rozumowań i wniosków przez doświadczenie, do rzetelności i do dokładności w wypowiedziach i w działaniu.

3. Materiał nauczania fizyki obejmuje usystematyzowany propedeutyczny kurs wiadomości:

- z mechaniki i nauki o cieple w klasie VI oraz
- z akustyki, optyki, nauki o magnetyzmie i elektryczności w klasie VII.

Program wprowadza tematy wiążące naukę fizyki z jej zastosowaniami technicznymi. Jest rzeczą ważną, by nauczyciel wykorzystał wszelkie dostępne mu środki (np. w formie zaznajamiania uczniów z urządzeniami technicznymi z najbliższego otoczenia) do pogłębienia i uwypuklenia tych związków.

Tematy w programie są podane w pewnej metodycznej kolejności. Nauczyciel może kolejność tę zmienić w obrębie danego działu programu. Należy jednak dążyć do tego, aby w przejrzysty sposób wystąpiło powiązanie ze sobą kolejno przerabianych treści.

Dużej staranności wymaga wprowadzanie i ugruntowywanie nowych pojęć. Należy pamiętać o tym, że pojęcia nabierają treści w umysłach uczniów stopniowo i że rzeczą nauczania jest stałe wzbogacanie tej treści. O znajomości danego pojęcia nie świadczy umiejętność wypowiedzenia przez ucznia poprawnej definicji, która zresztą na poziomie klasy VI i VII nie zawsze bywa możliwa. Dotyczy to np. pojęć masy, energii, temperatury, napięcia itd. Należy uczniów zaprawiać przede wszystkim do stosowania porównania, odróżniania, opisu zamiast określania pojęć. Kontrolując wiadomości uczniów, należy formułować pytania tak, by nie wymagały one podania definicji, lecz dotyczyły raczej

konkretnych przejawów danej wielkości fizycznej, skutków jej działania, sposobów wyznaczania jej wartości, warunków przebiegu danego zjawiska itp.

4. Dobór, układ i formy opracowywania materiału nauczania umożliwiają szerokie stosowanie organizacji nauczania, opartej na samodzielnej pracy uczniów pod kierunkiem nauczyciela. W szczególności należy stosować metody nauczania o charakterze eksperymentalno-laboratoryjnym, polegające na wyprowadzaniu przez uczniów nowych wiadomości z doświadczenia oraz na sprawdzaniu i na zastosowaniu zdobytych wiadomości w doświadczeniu.

Doświadczenia, które przeprowadzamy w szkole, są dwojakiego rodzaju:

- a) doświadczenia przeprowadzane przez nauczyciela, często przy pomocy uczniów, tzw. pokazy;
- b) doświadczenia przeprowadzane samodzielnie przez uczniów w zespołach 2 — 4-osobowych, tzw. ćwiczenia uczniowskie. Te ostatnie wymagają odpowiedniego wyposażenia szkoły w pomoce naukowe.

I jeden i drugi rodzaj doświadczeń ma pełną wartość dopiero wtedy, gdy dostarcza odpowiedzi na nasuwające się w toku lekcji pytania problemowe, gdy uczniowie rozumieją, na jakie pytania mają dać odpowiedź, gdy interesują ich wyniki doświadczeń i gdy mogą one służyć do samodzielnego wyprowadzania wniosków.

Doświadczenia na ten sam temat, przeprowadzane przez wszystkie zespoły równocześnie, nie zabierają dużo czasu, jeżeli nauczyciel przygotuje uprzednio wszystkie niezbędne pomoce i sprawdzi ich stan. Niektóre tematy ćwiczeń wymagają poświęcenia na nie całej lekcji. Właśnie te tematy ćwiczeń uczniowskich podane są w „Uwagach o realizacji programu”. Wartość ćwiczeń zespołowych polega przede wszystkim na tym, że każdy zespół musi samodzielnie opracować odpowiedź, co pozwoli poszczególne odpowiedzi porównać, wzajemnie skorygować lub uzupełnić, a w pewnych przypadkach uogólnić otrzymane wyniki szczegółowe.

W celu utrwalenia przebiegu i wyników doświadczeń uczniowie powinni prowadzić podczas lekcji notatki, zawierające schematyczno-przekrojowe rysunki przyrządów i ich zestawów, oraz zwięźle ujęte wyniki doświadczeń i wysnute wnioski. W żadnym przypadku nie należy obarczać uczniów przerysowywaniem rysunków z książki oraz rysunkami perspektywicznymi.

Ważną rolę w nauczaniu fizyki odgrywają proste zadania rachunkowe. Stanowią one ilustrację liczbową poznanych praw i związków między wielkościami fizycznymi, ćwiczą w stosowaniu nabytych wiadomości oraz utrwalają je w pamięci. Tematów do tych zadań powinny dostarczyć zagadnienia praktyczne, techniczne oraz zagadnienia wylaniające się w toku lekcji ćwiczeniowych. Do odpowiedzi na pytanie zawarte w zadaniu dochodzić należy stopniowo, etapami, stosując rozwiązania częściowe, przy czym przy wyniku każdego z wykonanych działań uczeń powinien podać fizyczny sens tego wyniku.

Celem zaznajomienia uczniów z zastosowaniami fizyki, ze skalą urządzeń technicznych, warunkami pracy w zakładach przemysłowych, wreszcie z budową i działaniem poszczególnych maszyn, narzędzi technicznych itp., należy organizować wycieczki do zakładów produkcyjnych, warsztatów naprawczych, spółdzielni produkcyjnych i innych instytucji. Wyboru obiektów, których zwiedzanie jest wskazane, powinien dokonać nauczyciel w zależności od miejscowych warunków.

Organizując wycieczkę należy zaznajomić się uprzednio dokładnie z danym obiektem, a następnie ustalić wspólnie z uczniami cel i plan wycieczki, wskazać zadania, które mają być wykonane przez uczniów, przypomnieć wiadomości z fizyki, niezbędne do zrozumienia procesu produkcyjnego, zasady budowy i działania maszyn lub urządzeń technicznych itp.

Role uzupełniania i pogłębiania wiadomości zdobytych w szkole oraz budzenia zainteresowania dzisiejszymi zdobyczami fizyki spełniać powinna lektura uzupełniająca, w formie książek, broszur i czasopism popularnonaukowych i technicznych. Tematyka lektury powinna objąć: wiadomości historyczne, odnoszące się do odkryć i wynalazków z dziedziny fizyki i techniki, życiorysy wielkich fizyków, zagadnienia ważne ze względów naukowych

lub technicznych a pominięte lub pobieżnie potraktowane w programie, jak opisy budowy i działania urządzeń technicznych, maszyn i narzędzi.

5. Ważnym uzupełnieniem i wzbogaceniem nauczania fizyki w szkole podstawowej bywa praca pozalekcyjna uczniów w pracowniach, w kółkach naukowych — fizycznych lub technicznych. Tutaj można szerzej łączyć tematy z fizyki z tematami z techniki, poznawanie z działaniem, pracę umysłu z pracą ręki, stosując korelację między nauczaniem fizyki a nauczaniem pracy ręcznej przez wykonywanie np. pomocy naukowych do lekcji z fizyki, modeli mechanizmów, maszyn, urządzeń technicznych itp.

Porządek przerabiania tematów z fizyki nie zawsze jest zgodny z porządkiem podyktowanym przez szersze zagadnienie techniczne. Wprowadzanie kilku powiązanych między sobą tematów technicznych może psuć porządek nauczania fizyki. Toteż na lekcjach stosujemy porządek właściwy fizyce, a w pracy pozalekcyjnej możemy stosować porządek odpowiadający ujęciu technicznemu. Choć w pracy pozalekcyjnej nie wszyscy uczniowie biorą udział, ma ona jednak wpływ na wyniki pracy wszystkich. Udział w lekcjach uczniów, którzy w pracy pozalekcyjnej zdobyli nowe zainteresowania, zamiłowania i wiadomości, może dodatnio oddziaływać na pracę całej klasy.

KLASA VI

(3 godziny tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

I. WIADOMOŚCI Z MECHANIKI

Wiadomości wstępne. Ciało fizyczne. Trzy stany skupienia ciał. Mierzenie długości z dokładnością do 1 mm. Wyznaczanie objętości cieczy i pojemności naczyń za pomocą menzurki. Wyznaczanie objętości ciał stałych metodą wypierania cieczy.

O siłach i ich mierzeniu. Przykłady działania sił. Skutki działania sił. Cechy siły: wartość, punkt przyłożenia, kierunek działania. Graficzny obraz siły.

Siła ciężkości. Pion i jego zastosowania. Poziomnica i jej zastosowania.

Mierzenie siły za pomocą dynamometru. Jednostki ciężarowe siły: Gram (G) i kilogram (kG). Zastosowania dynamometru (waga sprężynowa).

Pojęcie ciężaru właściwego. Jednostka ciężaru właściwego $\left(\frac{G}{cm^3}\right)$. Przybliżone wyznaczanie ciężaru właściwego za pomocą wagi sprężynowej.

Parcie wywierane przez ciało stałe na podstawę.

Ciśnienie. Jednostka ciśnienia $\left(\frac{G}{cm^2}\right)$.

Parcie i ciśnienie wywierane przez ciecze i gazy. Parcie i ciśnienie cieczy na ściany i dno naczynia. Prawo równowagi cieczy jednorodnej w naczyniach połączonych. Zastosowania tego prawa.

Parcie cieczy na ciało w niej zanurzone. Prawo Archimedesesa. Pływanie ciał; areometr.

Ciśnienie atmosferyczne. Doświadczenie Torricellego; barometr rtęciowy i metalowy. Jednostki ciśnienia 1 mm Hg, 1 atmosfera, 1 atmosfera techniczna. Wyzyskanie ciśnienia atmosferycznego (lewar prosty i zgięty, pompy wodne i in.).

Prawo Archimedesesa w zastosowaniu do gazów.

O maszynach prostych. Równowaga sił działających na dźwignię dwustronną. Waga. Ważenie.

Równowaga sił działających na inne maszyny proste; blok stały (nieruchomy), kołowrót, dźwignia jednostronna, blok przesuwny (ruchomy), równia pochyła. Zastosowania maszyn prostych.

Tarcie, jego znaczenie w przyrodzie i technice.

Praca, moc, energia. Praca, jej miara, jednostki pracy: kilogramometr (kGm). Prawo zachowania pracy na przykładzie jednej z maszyn prostych.

Moc, jej miara, jednostki mocy: kilogramometr na sekundę $\left(\frac{kGm}{sek}\right)$; koń mechaniczny (KM).

Pojęcie energii jako zasobu pracy (na przykładach). Energia potencjalna (na przykładach). Energia kinetyczna (na przykładach). Czynniki wpływające na wartość energii kinetycznej ciała poruszającego się (prędkość i masa). Masa jako miara ilości substancji. Wzmianka o zależności ciężaru ciała od jego masy. Jednostki masy: kilogram (kg); gram (g).

Przemiana pracy na ciepło na przykładach (tarcie, uderzenie) znanych uczniom z praktyki życia codziennego.

II. WIADOMOŚCI Z NAUKI O CIEPLE

Rozszerzalność cieplna ciał. Temperatura. Wiadomości o źródłach ciepła. Ogrzewanie ciał. Rozszerzalność cieplna ciał.

Termometr (laboratoryjny, pokojowy, lekarski).

Zmiany długości i objętości ciał przy zmianach temperatury. Wyjątkowa rozszerzalność wody i jej znaczenie w przyrodzie. Ruch ciepła; przewodnictwo, unoszenie, promieniowanie (na przykładach).

Kalorymetria. Pobieranie i oddawanie ciepła przez wodę. Jednostki ilości ciepła: kaloria (cal), kilokaloria (kcal). Układanie bilansu cieplnego dla wody. Kalorymetr. Pobieranie i oddawanie ciepła przez inne ciała; ciepło właściwe.

Zmiany stanu skupienia ciał. Topnienie i krzepnięcie. Temperatura topnienia i krzepnięcia. Pobieranie ciepła przy topnieniu i oddawanie ciepła przy krzepnięciu. Zmiana objętości wody podczas krzepnięcia i znaczenie tego zjawiska. Parowanie i skraplanie. Czynniki wpływające na szybkość parowania. Wrzenie. Temperatura wrzenia. Pobieranie ciepła przy parowaniu i oddawanie ciepła przy skraplaniu; znaczenie tych zjawisk w przyrodzie i technice. Destylacja i jej zastosowanie. Opady atmosferyczne.

Silniki cieplne. Przemiana ciepła na pracę. Pojęcie ciepła spalania. Kocioł parowy. Silnik parowy tłokowy i jego zastosowania. Silnik spalinowy tłokowy i jego zastosowania.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Pomiar długości dobrze jest poprzedzić wstępnymi ocenami „na oko”. Uczniowie sprawdzają wówczas swe przypuszczenia, co budzi zainteresowanie i ożywia lekcję. Przy okazji dokonywania pomiarów długości z dokładnością do 1 mm należy podkreślić, że wszystkie pomiary stosowane w fizyce prowadzą do uzyskania wartości przybliżonych oraz zwrócić uwagę na wymagania różnych stopni dokładności, dyktowane przez praktykę.

2. Pojęcie siły wprowadzamy jako pojęcie nie wymagające definicji, przy czym ciężar stanowi jeden z przykładów siły. Miernienia siły dokonujemy początkowo przy użyciu wagi sprężynowej (dynamometru), odsuwając użycie wagi szkolnej do chwili, gdy zapoznamy uczniów z dźwignią dwustronną.

Pomiary objętości ciał i ich ciężaru dają podstawę do wprowadzenia pojęcia ciężaru właściwego. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na to, że uczniom nie jest jeszcze znane pojęcie prostej proporcjonalności. Nieznane są również uczniom na początku klasy VI działania na liczbach dziesiętnych. Występujące w zadaniach wartości liczbowe należy zatem wyrażać w ułamkach zwykłych.

3. Nauczyciel, który z różnych powodów przewiduje trudności w wyczerpaniu całego materiału programowego, może, według swego uznania, wprowadzić w całości lub częściowo pewne uproszczenia i skróty programu.

W „Wiadomościach z mechaniki” można:

— pominąć temat „Graficzny obraz siły”;

— zrezygnować z wprowadzenia pojęcia masy, co jest równoznaczne z pominięciem tematów; „Czynniki wpływające na wartość energii kinetycznej (prędkość, masa)”, „Masa jako ilość substancji”, „Wzmianka o zależności ciężaru od masy”. Nauczyciel, który zdecyduje się na ten skrót w programie, spotka się jednak z pewnymi trudnościami w nauce o ciepłe, mianowicie w kalorymetrii. Wystąpi tam bowiem zależność pobieranej lub oddawanej ilości ciepła od ilości substancji, którą wyrazić należy w gramach, oznaczonych symbolem „g” — w odróżnieniu od gramów siły „G”;

— pominąć temat „areometr”.

4. Orientacyjny przydział liczby godzin lekcyjnych dla poszczególnych partii materiału przedstawia się następująco:

Wiadomości wstępne	5 godz.
O siłach i ich mierzeniu	10 "
Parcie i ciśnienie wywierane przez ciecze i gazy	16 "
O maszynach prostych	11 "
Praca, moc, energia	10 "
Rozszerzalność cieplna ciał. Temperatura	8 "
Kalorymetria	10 "
Zmiany stanu skupienia	10 "
Silniki cieplne	10 "

Pozostałe godziny można wykorzystać na lekcje powtórzeniowe lub na zwiększenie czasu przeznaczanego na tematy bardziej związane z techniką.

Z rozkładem materiału programowego wiąże się ściśle zaplanowanie i przygotowanie odpowiedniego sprzętu i materiałów do ćwiczeń uczniowskich i pokazów.

Do podstawowych ćwiczeń w tej klasie zaliczyć należy następujące:

Pomiary długości z dokładnością do 1 mm.

Wyznaczanie pojemności naczyń za pomocą menzurki oraz objętości ciał stałych metodą wypierania cieczy.

Skalowanie sprężyny. Mierzenie sił przy użyciu dynamometru.

Wyznaczenie wyporu wywieranego na ciała zanurzone w cieczy oraz wykazanie zależności tej siły od objętości ciała i ciężaru właściwego cieczy.

Warunki równowagi sił działających na dźwignię dwustronną.

Wyznaczenie ciężaru właściwego ciała stałego (o kształtach regularnych i dowolnych) przy użyciu wagi dźwigniowej.

Warunki równowagi sił działających na dźwignię jednostronną i na blok przesuwany (ruchomy).

Stwierdzenie zasady zachowania pracy na przykładzie jednej z maszyn prostych.

Obserwacja zjawiska rozszerzalności cieplnej ciał.

Stwierdzenie zależności ciepła pobieranego przez wodę od jej

ilości i przyrostu temperatury. Pomiar temperatury mieszaniny wody.

Obserwacja zjawisk topnienia i krzepnięcia.

Stwierdzenie pochłaniania ciepła przy parowaniu i oddawania ciepła przy skraplaniu.

5. Wskazane jest zorganizowanie dwóch wycieczek w ciągu roku szkolnego do obiektów znajdujących się w najbliższym otoczeniu szkoły, np.:

nad rzekę, jezioro, morze, do portu lub przystani celem obejrzenia statków, łodzi itp. oraz obejrzenia sprzętu ratowniczego;

na plac budowy w celu obejrzenia budowy fundamentów, budowy i działania żurawia, windy, kafaru, koparki, spychacza itp.;

do gospodarstwa rolnego lub składu narzędzi rolniczych celem obejrzenia jednej z maszyn rolniczych lub traktora i samochodu;

do kotłowni celem obejrzenia kotła parowego i jego osprzętu; do kuźni;

do parowozowni lub na dworzec kolejowy celem obejrzenia parowozu.

6. W wyniku nauczania fizyki w klasie VI uczniowie powinni zdobyć:

— znajomość i umiejętność opisanie następujących zjawisk: skutków działania siły, ciśnienia w cieczech i gazach, ciśnienia atmosferycznego, pływania ciał, równowagi sił w maszynach prostych, rozszerzalności cieplnej ciał, pobierania i oddawania ciepła, topnienia i krzepnięcia, parowania, skraplania, wrzenia, przemiany pracy w ciepło i ciepła w pracę;

— zrozumienie następujących pojęć: siły, ciężaru właściwego, ciśnienia, pracy, mocy, energii, temperatury, ilości ciepła i ciepła właściwego;

— znajomość następujących praw i zasad: prawo równowagi cieczy jednorodnej w naczyniach połączonych, prawo Archimidesa, prawo równowagi sił działających na dźwignię i jej odmiany, prawo zachowania pracy, prawo przemiany pracy w ciepło i ciepła w pracę;

— znajomość następujących jednostek fizycznych: m — cm — mm, cm^3 — ml, kG — siła i G — siła, $\frac{\text{G}}{\text{cm}^3}$, $\frac{\text{kG}}{\text{cm}^2} = \text{at}$, 1 mm

Hg, kGm, $\frac{\text{kGm}}{\text{sek}}$, KM, kaloria i kilokaloria;

— umiejętność posługiwania się następującymi przyrządami: menzurką, pionem, poziomnicą, dynamometrem, wagą szkolną, wodowskazem, lewarem prostym w różnej postaci, barometrem, termometrem;

— rozumienie działania następujących urządzeń: wodociągu, pompy wodnej, dźwigni i jej odmian, równi pochyłej, silnika parowego i silnika spalinowego;

— umiejętność wykonania następujących pomiarów i ćwiczeń: mierzenie długości z dokładnością do 1 mm, wyznaczenie objętości cieczy i ciał stałych oraz pojemności naczyń, mierzenie sił, wyznaczanie ciężaru właściwego ciał, wyznaczanie siły wyporu wywieranego na ciała zanurzone w cieczy, badania warunków równowagi sił działających na dźwignię dwustronną, blok stały, kołowrót, dźwignię jednostronną, blok przesuwny; odczytywanie temperatury, zestawienie bilansu cieplnego dla wody;

— umiejętność rozwiązywania prostych zadań rachunkowych na obliczanie: ciężaru właściwego, ciśnienia i parcia, ciśnienia i parcia hydrostatycznego, sił działających przy użyciu maszyn prostych typu dźwigni, wyporu cieczy, pracy i mocy oraz ilości ciepła pobranego lub oddanego przez wodę.

KLASA VII

(3 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. AKUSTYKA

Ruch drgający, powstawanie dźwięku. Ruch drgający prosty (sprężyna, wahadło). Okres, częstotliwość, amplituda drgań. Przykłady występowania ruchu drgającego prostego.

Powstawanie i rozchodzenie się dźwięku. Prędkość rozchodzenia się dźwięku. Wysokość i natężenie dźwięku. Odbicie dźwięku, echo.

II. OPTYKA

Optyka geometryczna. Źródła światła. Prostoliniowe rozchodzenie się światła. Cień i półcień. Zaćmienie Słońca i Księżyca. Prędkość światła (informacyjnie).

Prawo odbicia światła. Obrazy otrzymywane za pomocą zwierciadła płaskiego; zastosowania. Krótkie wiadomości o zwierciadłach wklęsłych i ich zastosowaniach.

Zjawisko załamania światła. Załamanie światła w płytce równoległościennej i w pryzmacie.

Soczewki skupiające; ognisko i ogniskowa soczewki. Obrazy otrzymywane za pomocą soczewki skupiającej (doświadczalnie i graficznie). Aparat projekcyjny, aparat fotograficzny, oko, lupa, mikroskop (zasady działania).

Optyka fizyczna. Zjawisko rozszczepiania światła białego (widmo ciągłe). Wniosek o złożonej budowie światła białego. Synteza barw, światło białe.

III. MAGNETYZM I ELEKTRYCZNOŚĆ

O magnesach i polu magnetycznym. Magnesy naturalne i sztuczne. Bieguny magnetyczne i ich oddziaływanie. Igła magnetyczna.

Pole magnetyczne; linie sił pola (doświadczalnie). Zachowanie się żelaza w polu magnetycznym.

Elektrostatyka. Elektryzowanie ciał. Wzajemne oddziaływanie ciał naelektryzowanych. Dwa rodzaje elektryczności. Przewodniki i izolatory. Elektroskop.

Budowa atomu; elektron.

Indukcja elektrostatyczna. Działanie ostrzy. Zasada piorunochronu, błyskawica, grzmot.

Wstępne wiadomości o prądzie elektrycznym. Prąd elektryczny w metalach jako ruch elektronów. Źródła prądu elektrycznego.

Obwód elektryczny (żarówka jako wskaźnik prądu). Krótkie wiadomości o ogniwach (ogniwo Leclanchego).

Działanie magnetyczne prądu. Pole magnetyczne prądu elektrycznego (reguła „prawej dłoni”). Właściwości magnetyczne zwojnic.

Zasada galwanoskopu. Elektromagnesy. Zastosowania elektromagnesów (w dźwigach, uchwytach, dzwonku elektromagnetycznym, telegrafii i in.). Działanie pola magnetycznego na przewodnik, przez który płynie prąd. Silnik elektryczny prądu stałego i jego zastosowanie.

Działanie chemiczne prądu. Przepływ prądu przez ciecze. Elektrolity. Elektroliza roztworu siarczanu miedzi lub chlorku cynku. Jednostka ładunku: kulomb jako ładunek, który wydziela 1,118 mg srebra. Natężenie prądu. Jednostka natężenia prądu: amper $\left(\frac{1 \text{ kulomb}}{\text{sek}}\right)$. Amperomierz. Zastosowania elektrolizy.

Wstępne pojęcie o oporze. Zależność natężenia prądu w obwodzie od rozmiarów przewodów i materiałów, z których są one wykonane (doświadczalnie). Pojęcie oporu elektrycznego. Oporniki i ich zastosowanie.

Energetyczne skutki prądu elektrycznego. Praca prądu elektrycznego (silnik elektryczny). Ciepło wydzielane w czasie przepływu prądu (żarówka, grzejnik). Napięcie pomiędzy końcami odcinka obwodu. Jednostka napięcia: volt. Voltomierz i jego użycie (bez wyjaśnienia zasady działania). Wzory na pracę i moc prądu. Prawo Joule'a.

Prawo Ohma. Zależność prądu w danym obwodzie od przyłożonego napięcia; prawo Ohma; łączenie szeregowo i równoległe odbiorników energii elektrycznej, np. żarówek, grzejników (doświadczalnie). Schemat domowej instalacji elektrycznej.

Indukcja elektromagnetyczna i jej wykorzystanie. Różne sposoby wzbudzenia prądów indukcyjnych. Zasada budowy prądnicy na prąd zmienny i stały. Transformatory; ich zastosowania w sieci elektrycznej. Telefon i mikrofon. Zagadnienie elektryfikacji kraju i jej znaczenie.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W optyce geometrycznej nie podajemy wiadomości o współczynniku załamania światła. Zwrócić należy jednak uwagę na to, by uczeń w rysunkach swych przedstawiających bieg wiązki świetlnej w płytce równoległościennej i pryzmacie posługiwał się prostopadłą padania i rozróżniał przypadki, w których kąt padania jest większy czy mniejszy od kąta załamania.

2. Realizacja programu z elektrostatyki wymagać będzie podania uczniom pewnych koniecznych informacji o niektórych odkryciach i osiągnięciach fizyki współczesnej. Dotyczy to wyjaśnienia elektryzowania ciał. Aby uczniowie zrozumieli, że ładunki elektryczne nie powstają i nie giną, trzeba opowiedzieć im o korpuskularnej budowie substancji, cząsteczkach i atomach, o jądrach i elektronach oraz podać pewne elementarne wiadomości z teorii atomowej.

3. Dużo uwagi poświęcać należy wprowadzeniu i ugruntowaniu podstawowych pojęć z zakresu wiadomości o prądzie elektrycznym. Zapoznajemy ucznia dość wcześnie z magnetycznym działaniem prądu, aby móc objaśnić budowę prostego galwanoskopu. Pojęcie natężenia prądu i jego jednostki wprowadza się przy omawianiu chemicznego działania prądu. Opierając się na energetycznych skutkach prądu i wykorzystując wiadomości z nauki o cieple z klasy poprzedniej, wprowadzamy pojęcie napięcia elektrycznego. Przechodząc do zapoznania ucznia z prawem Ohma oraz jednostką oporu, opieramy się na uprzednio poznanej zależności natężenia prądu od użytego przewodu. Silniejszy akcent położyć należy na te punkty programu z zakresu elektryczności, które wiążą się z praktycznym wykorzystywaniem energii elektrycznej w domu, warsztacie itd. (żarówka, grzejnik, domowa instalacja elektryczna, silnik), zwracając przy tym szczególną uwagę uczniów na niebezpieczeństwa porażenia prądem.

Dział „Działanie chemiczne prądu” nie zawiera wiadomości dotyczących pierwszego prawa elektrolizy i równoważnika elektrochemicznego — należy jednak zwrócić uwagę uczniom, że masa produktu elektrolizy zależy od natężenia prądu, czasu jego przepływu i rodzaju wydzielającej się na elektrodzie substancji.

4. W dziale „Optyka geometryczna” pozostawia się nauczycielowi możliwość pominięcia wymienionych w programie tematów: „episkop” i „mikroskop”, jeżeli będą trudności w ich przereobiciu.

5. Zamieszczony poniżej przydział godzin dla poszczególnych partii materiału programowego traktować należy jako wyłącznie orientacyjny, a nie obowiązujący:

Ruch drgający, powstawanie dźwięku	6 godz.
Optyka geometryczna	25 „
Optyka fizyczna	3 „
O magnesach i polu magnetycznym	3 „
Elektrostatyka	6 „
Wstępne wiadomości o prądzie elektrycznym	3 „
Działanie magnetyczne prądu	10 „
Działanie chemiczne prądu	6 „
Wstępne pojęcie o oporze	3 „
Energetyczne skutki prądu elektrycznego	5 „
Prawo Ohma	5 „
Indukcja elektromagnetyczna i jej wykorzystanie	15 „

W rozkładzie materiału należy przewidzieć lekcje powtórzeniowe.

6. Nauczanie fizyki oprócz należy na samodzielnych ćwiczeniach uczniowskich. Zestawienie głównych tematów tych ćwiczeń przedstawia się następująco:

Wykazanie dla wiązki światła równości kątów padania i odbicia.

Otrzymywanie obrazu za pomocą zwierciadła płaskiego (szyba).

Załamanie światła w płytce równoległościennej i pryzmacie (obserwacje).

Otrzymywanie obrazów za pomocą soczewki skupiającej. Obserwacja widma magnetycznego w różnych przypadkach. Zestawienie obwodu elektrycznego (ogniwo, żarówka, wyłącznik).

Obserwacje pola magnetycznego wytworzonego przez prąd elektryczny.

Zaznajomienie z budową, działaniem i zastosowaniem elektromagnesu (dzwonek elektromagnetyczny).

Zaznajomienie z budową i działaniem silnika elektrycznego. Elektroliza siarczanu miedzi lub chlorku cynku.

Mierzenie natężenia prądu w różnych miejscach obwodu.

Badanie zależności natężenia prądu w obwodzie przewodnika od długości, przekroju i materiału przewodu.

Obserwacje wydzielania się ciepła w przewodach podczas przepływu prądu.

Szeregowe i równoległe łączenie oporów.

Obejrzenie instalacji elektrycznej w budynku.

7. Wskazane jest zorganizowanie dwu wycieczek w ciągu roku szkolnego do obiektów znajdujących się w najbliższym otoczeniu szkoły, np. celem obejrzenia działania silnika elektrycznego, instalacji telefonicznej, sieci wysokiego napięcia i transformatora.

8. W wyniku nauczania fizyki w klasie VII uczniowie powinni osiągnąć:

— umiejętność opisanie i podanie praktycznego przykładu następujących zjawisk: ruchu drgającego prostego, powstawania, rozchodzenia się i odbioru dźwięku; prostoliniowego rozchodzenia się, odbicia i załamania światła; otrzymywania obrazów za pomocą zwierciadeł płaskich i soczewek; elektryzowania ciał przez tarcie i indukcję; prądu elektrycznego, jego działania magnetycznego, chemicznego i energetycznego, powstawania prądów indukcyjnych;

— zrozumienie następujących pojęć: okres, częstotliwość i amplituda drgań, wysokość i natężenie dźwięku, ognisko i ogniskowa, pole magnetyczne, ładunek elektryczny, natężenie prądu elektrycznego, napięcie prądu elektrycznego, opór elektryczny przewodnika;

— znajomość następujących jednostek wielkości fizycznych: kulomb, amper, wolt, om, wat, kilowat, kilowatogodzina;

— znajomość następujących praw: prawo odbicia światła, prawo Joule'a, prawo Ohma;

— umiejętność posługiwania się następującymi przyrządami: lupą, igłą magnetyczną, elektroskopem, amperomierzem, woltomierzem, opornicą;

— umiejętność samodzielnego wykonania następujących pomiarów i ćwiczeń: wyznaczanie okresu drgań wahadła, wyznaczanie kątów padania i odbicia oraz kąta załamania, otrzymywanie obrazów za pomocą zwierciadła płaskiego i soczewki skupiającej, sprawdzenie reguły Ampera, zestawianie obwodu elektrycznego, obwodu dzwonka elektrycznego i obwodu do przeprowadzenia elektrolizy w obwodzie, mierzenie napięcia pomiędzy wybranymi dwoma punktami obwodu, szeregowo i równoległe łączenie oporów, wzbudzanie prądów indukcyjnych;

— znajomość działania urządzeń: domowej instalacji elektrycznej (grzejnik, bezpiecznik, licznik), silnika elektrycznego, transformatora, telefonu, mikrofonu;

— umiejętność rozwiązywania prostych zadań rachunkowych, w których stosowane będą poznane prawa.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

M. Jeżewski i Cz. Fotyma: *Nauczanie fizyki w szkole podstawowej*. NK. 1949.

Cz. Fotyma, A. Bogucki: *Pracownia fizyczna i chemiczna w szkole ogólnokształcącej*. PZWS. 1954.

M. Halaunbrenner: *Ćwiczenia praktyczne z fizyki. Kurs podstawowy*. PZWS. 1957.

P. Znamieński: *Ćwiczenia praktyczne z fizyki. Cz. I i II*. NK.

W. Bakuszyński: *Organizacja prac laboratoryjnych z fizyki w szkole ogólnokształcącej*. NK.

Fizyka w Szkole — czasopismo dla nauczycieli.

CHEMIA

UWAGI WSTĘPNE

1. Chemia jako nauka przyrodnicza opiera się na eksperymencie, który ściśle wiąże się z wiadomościami teoretycznymi. W nauczaniu chemii w szkole powinien być w miarę możliwości utrzymany eksperymentalny charakter nauki, gdyż pozwala on rozwijać abstrakcyjne myślenie na materiale doświadczalnym.

Charakter pracy laboratoryjnej uczniów i jej zespołowość sprzyjają osiągnięciu szeregu celów wychowawczych, jak wyrobienie poczucia odpowiedzialności i dokładności w pracy, samodzielności, solidarności, poszanowania mienia publicznego.

2. Nauczanie chemii w klasie VII ma za zadanie:

— wyrobienie umiejętności obserwowania zjawisk i wysnuwania z nich wniosków;

— zaznajomienie uczniów z podstawowymi przemianami materii i rządzącymi nimi prawami;

— zaznajomienie uczniów w najbardziej elementarnym zakresie z podstawowymi pojęciami chemicznymi, założeniami teorii atomistycznej, słownictwem i symboliką chemiczną;

— zaznajomienie z najpospolitszymi substancjami chemicznymi, ich właściwościami i zastosowaniami w życiu codziennym i w produkcji chemicznej.

W klasie VII uczniowie powinni poznać najprostsze przyrządy i materiały chemiczne oraz nauczyć się obchodzenia z nimi. Ponadto powinni zdobyć umiejętność wykonywania prostych doświadczeń.

3. Program chemii klasy VII można ująć w cztery zasadnicze części.

Część pierwsza obejmuje trzy pierwsze działy i zawiera prosty,

lecz zasadniczy materiał faktyczny o powietrzu, tlenie, wodzie i wodorze. Na tym materiale należy się oprzeć, by wprowadzić uczniów w naukę chemii.

Część druga obejmuje przede wszystkim działy 4 i 6, w których materiał nauczania ma charakter teoretyczny. W części tej występują podstawowe pojęcia, prawa chemiczne, założenia teorii atomistycznej oraz symbolika chemiczna, ujęte w najbardziej elementarnym zakresie.

Część trzecia dotyczy systematyki pierwiastków i związków chemicznych. Obejmuje ona materiał służący do zapoznania uczniów z tlenem i wodorem, niezbędne wiadomości o niektórych innych pierwiastkach i podział pierwiastków na metale i niemetale oraz podział metali na szlachetne i nieszlachetne. Uczniowie mają poznać dokładniej tlenki, zasady, kwasy i sole jako zasadnicze grupy w systematyce związków chemicznych. Na odpowiednio dobranych przykładach uczniowie powinni poznać poszczególne substancje, a na ich podstawie charakterystyczne właściwości grupy związków oraz podstawowe procesy ich otrzymywania i typy przemian chemicznych.

Część czwarta obejmuje głównie materiał zawarty w dziale 10 i w dużej mierze w dziale 9, ujęty przede wszystkim od strony praktycznej i opisowej. Materiał tej części służy ożywieniu nauczania chemii w klasie VII, budzeniu u młodzieży zamiłowania do nauki przedmiotu, a także lepszemu przygotowaniu do życia praktycznego. Do praktyki życia codziennego należy także nawiązywać przy opracowywaniu innych części programu.

KLASA VII

(2 godziny tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

1. Metale

Właściwości fizyczne pospolitych metali. Wspólne i charakterystyczne właściwości metali. Stopy metali.

Zachowanie się metali w powietrzu. Zachowanie się metali podczas ogrzewania w powietrzu i bez dostępu powietrza. Podział metali na szlachetne i nieszlachetne. Przyrost masy podczas ogrzewania w powietrzu metali nieszlachetnych.

2. Metale a powietrze. Tlen

Badanie składu powietrza. Składniki powietrza: tlen, azot i inne gazy.

Właściwości fizyczne tlenu. Utlenianie metali w tlenie. Spalanie żelaza w tlenie. Spalanie magnezu w powietrzu.

Utlenianie a spalanie. Łączenie się metali z tlenem, synteza. Tlenki metali.

Rozkład tlenków metali przez ogrzewanie, analiza. Znaczenie i zastosowanie tlenu. Szkodliwe działanie powietrza (tlenu). Ochrona żelaza przed rdzewieniem i jej znaczenie gospodarcze.

3. Metale a woda. Wodór

Analiza wody przy użyciu prądu elektrycznego. Składniki wody. Stosunek objętościowy otrzymanych gazów.

Działanie żelaza na wodę. Wypieranie wodoru z wody przez metale.

Właściwości fizyczne wodoru. Spalanie wodoru. Potwierdzenie składu wody. Zastosowanie wodoru. Woda jako rozpuszczalnik.

4. Niektóre pojęcia i prawa chemiczne

Pierwiastek a związek chemiczny. Mieszanina a związek chemiczny. Stałość składu związków chemicznych.

Zjawiska fizyczne. Przemiany (reakcje) chemiczne. Typy reakcji chemicznych: łączenia się (syntezy), rozkładu (analizy) i wymiany.

Niezmiennosc masy w reakcjach chemicznych, prawo zachowania masy.

Podział pierwiastków na metale i niemetale. Rozpowszechnienie pierwiastków na Ziemi. Występowanie tych samych pierwiastków na Ziemi i we Wszechświecie.

5. N i e m e t a l e

Spalanie węgla drzewnego w powietrzu i w tlenie. Dwutlenek węgla. Tlenek węgla. Redukcja tlenków metali za pomocą węgla.

Siarka. Spalanie siarki w powietrzu i w tlenie. Dwutlenek siarki. Trójtlenek siarki.

Krzemionka, tlenek niemetalu.

Spalanie fosforu czerwonego.

Właściwości chloru. Łączenie się chloru z metalami. Łączenie się wodoru z chlorem. Chlorowodór.

6. A t o m i c z ą s t e c z k a

Pojęcie atomu. Wielkość i masa bezwzględna atomów. Względna masa atomowa.

Łączenie się atomów w reakcjach syntezy. Pojęcie cząsteczki. Względna masa cząsteczkowa.

Elementy symboliki chemicznej.

Pojęcie wartościowości. Wzory chlorków i tlenków na podstawie wartościowości.

Proste obliczenia chemiczne.

7. Z a s a d y

Reakcje: tlenku magnezowego i tlenku wapniowego z wodą. Badanie właściwości otrzymanych produktów.

Wodorotlenek sodowy i jego właściwości. Zastosowanie wodorotlenku sodowego i wapniowego.

8. K w a s y

Reakcja dwutlenku siarki, dwutlenku węgla i pięciotlenku fosforu z wodą. Właściwości otrzymanych roztworów. Kwasy: węglowy, siarkawy, fosforowy.

Kwas siarkowy, jego właściwości. Rozcieńczanie stężonego kwasu siarkowego. Zastosowanie kwasu siarkowego.

Kwas azotowy, jego właściwości i zastosowanie.

Kwas solny, jego właściwości i zastosowanie.

Kwasy tlenowe i bazy tlenowe.

9. S o l e

Działanie kwasu solnego na metale. Chlorki.

Działanie kwasu siarkowego na metale. Siarczany.

Reakcje tlenków i wodorotlenków metali z kwasami, reakcja zobojętniania. Azotany, węglany, fosforan wapniowy.

Omówienie niektórych bardziej znanych soli i ich występowania w przyrodzie. Omówienie tych soli jako surowców przemysłowych.

wych, jako bogactw kopalnych Polski oraz ich zastosowania w gospodarstwie domowym.

Sole jako nawozy sztuczne. Znaczenie nawozów w gospodarce rolnej.

10. Niektóre gałęzie przemysłu chemicznego

Węgle kopalne. Rozkładowa destylacja węgla kamiennego i jej produkty. Gazownie i koksownie. Znaczenie przemysłu gazowniczokoksowniczego. Zwęglanie substancji organicznych przy ogrzewaniu bez dostępu powietrza. Otrzymywanie węgla drzewnego.

Ropa naftowa i jej występowanie. Przeróbka ropy naftowej i jej produkty. Gaz ziemny. Znaczenie gospodarcze przemysłu naftowego.

Rudy żelaza. Hutnictwo żelaza. Surówka. Stal. Znaczenie gospodarcze stali.

Krótkie wiadomości o miedzi, glinie i cynku.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Podstawą nauczania chemii musi być eksperyment, który występuje w formie ćwiczeń uczniowskich lub w formie wykonywanych przez nauczyciela doświadczeń. W wyborze pomiędzy ćwiczeniami uczniowskimi a demonstracją kierować się należy następującymi względami: gdzie tylko bezpieczeństwo uczniów i zaopatrzenie pracowni na to pozwalają, należy stosować ćwiczenia uczniowskie; wybierając zaś demonstrację, trzeba dbać o to, by wszyscy uczniowie mogli dokładnie śledzić przebieg demonstrowanego zjawiska i w tym celu należy stosować inną niż do ćwiczeń aparaturę, odpowiednio większych rozmiarów.

Dobór i organizacja eksperymentów powinny być wcześniej tak przygotowane, aby był czas na wypróbowanie materiałów i przyrządów oraz ich ewentualne uzupełnienie.

Wiadomości dotyczące organizacji pracowni chemicznej, doboru i organizacji doświadczeń oraz higieny i bezpieczeństwa pracy w szkolnej pracowni chemicznej znaleźć można w wydawnictwach zamieszczonych w wykazie literatury pomocniczej dla nauczycieli,

2. Do czasu ukazania się podręczników dostosowanych do programu należy wybierać z podręczników istniejących te rozdziały, które odpowiadają materiałowi zawartemu w programie.

3. Nauczycielowi pozostawia się swobodę w doborze doświadczeń i innego materiału ilustracyjnego, jak również w dokonywaniu uzasadnionych przesunięć kolejności tematów.

4. Naukę chemii rozpoczynają uczniowie od materiału konkretnego i w dużej mierze już im znanego. Pierwsze lekcje o metalach mają na celu wyrobienie umiejętności dokonywania obserwacji, porównywania i rejestracji spostrzeżeń, które prowadzą na podstawie ustalenia podobieństw i różnic do rozpoznawania substancji i przemian materii. Przyzwyczajanie uczniów do systematycznego opisu substancji jest jednym z ważniejszych celów, jakie należy tu osiągnąć.

Uczniowie porządkują swoje wiadomości o metalach i stwierdzają, że ich gęstość, temperatura topnienia, przewodnictwo elektryczne mogą być traktowane jako cechy charakterystyczne metali, na podstawie których można je rozpoznawać. Uczniowie obserwują również zmiany, jakim ulegają metale ogrzewane w powietrzu i bez dostępu powietrza i stwierdzają, że na zmianę właściwości metali wpływa obecność powietrza. Doświadczenia z ważeniem opilków żelaza czy miedzi przed ogrzewaniem i po ogrzewaniu w powietrzu prowadzą do wniosku, że masa opilków ogrzanych zwiększyła się na skutek złączenia się opilków z częścią powietrza podczas ogrzewania.

Materiał wskazany w działach 1—3 ma służyć do zaznajomienia uczniów ze składem powietrza i z aktywnym składnikiem powietrza — tlenem, który powoduje zmiany właściwości metali. Uczniowie porównują intensywność zachodzenia procesów chemicznych w powietrzu i tlenie, poznają najprostsze związki chemiczne — tlenki.

Omawianie metali powinno posłużyć nie tylko do poznania składu powietrza i wody, ale również reakcji syntezy, analizy i wymiany. Na podstawie doświadczeń uczniowie powinni stwierdzić, że substancje nie tylko można łączyć ze sobą, by powstały nowe, nie tylko można je rozkładać na prostsze składniki (rozkład

tlenku rtęci, elektroliza wody), ale również wymieniać składniki substancji złożonej (działanie żelaza na wodę).

Materiał wskazany w działach 4—6 dotyczy niektórych pojęć i praw chemicznych i służy do wprowadzenia podstaw teorii atomistycznej.

Dwa podstawowe prawa chemiczne: zachowania masy oraz stałych stosunków wagowych mogą być wprowadzone tylko na materiale doświadczalnym.

Należy również zapoznać uczniów z sylwetkami uczonych Łomonosowa oraz Lavoisiera, którzy wykryli prawo zachowania masy. O Jędrzeju Śniadeckim należy wspomnieć jako o uczonym, który pierwszy w Polsce rozpowszechnił zdobycze ówczesnej wiedzy chemicznej i napisał pierwszy podręcznik chemii w języku polskim.

Znajomość praw chemicznych należy wykorzystać do rozwiązywania zadań rachunkowych. Zadania rachunkowe z zakresu chemii pozwolą lepiej zrozumieć i utrwalić treść praw oraz podkreślić ich znaczenie praktyczne. Stopień trudności i typy zadań muszą być uzależnione od posiadanych przez uczniów wiadomości z matematyki.

Pojęcia atomu i cząsteczki, masy atomowej i cząsteczkowej oraz symbolikę chemiczną należy wprowadzić w bardzo elementarnym zakresie. Do uprzyśtępnienia i przyswojenia uczniom nowych dla nich pojęć należy posługiwać się modelami. Chodzi tu przede wszystkim o to, by uczniowie zrozumieli podstawowe pojęcia chemiczne i umieli wyjaśnić je na przykładach.

Materiał wskazany w działach 7—9 poświęcony jest zaznajomieniu uczniów z zasadami, kwasami i solami.

Przy przerabianiu tego materiału należy zwrócić uwagę na charakterystyczne cechy budowy cząsteczek wodorotlenków, kwasów i soli oraz na charakterystyczne właściwości tych cząsteczek. Nacisk należy położyć nie na materiał teoretyczny, lecz na praktyczny. Uczeń powinien poznać właściwości związków, które w poszczególnych grupach będą przykładami właściwości wspólnych i charakterystycznych dla danej grupy związków, a ponadto powinien dowiedzieć się, z czego można dany związek otrzymać, jak przebiega reakcja jego otrzymywania, jakie ma on

zastosowanie, czy występuje w przyrodzie, czy też otrzymuje się go w fabrykach.

Dział 10 zawiera materiał dotyczący zagadnień gospodarczych dużej wagi. Materiał ten jest dostępny dla uczniów i łatwy do zilustrowania doświadczalnego. Należy wykorzystać przy tym tablice poglądowe i inne pomoce naukowe ułatwiające omówienia tych tematów, np. kolekcje produktów rozkładowej destylacji węgla, rud żelaznych, gatunków stali, przezroczka, filmy.

Opracowanie tych zagadnień na lekcjach chemii powinno umożliwić uczniom klasy VII zrozumienie podstawowych problemów gospodarczych, poruszanych często w prasie codziennej, radiu i literaturze popularnonaukowej.

Dla ułatwienia przygotowania rozkładu materiału nauczania podaje się orientacyjny przydział godzin lekcyjnych na realizację poszczególnych działów programu:

Metale	3 godz.
Metale a powietrze. Tlen	5 „
Metale a woda. Wodór	3 „
Niektóre pojęcia i prawa chemiczne	4 „
Niemetale	6 „
Atom i cząsteczka	8 „
Zasady	3 „
Kwasy	4 „
Sole	10 „
Niektóre gałęzie przemysłu chemicznego	10 „

5. W wyniku nauczania chemii w klasie VII uczniowie powinni:

— poznać właściwości podstawowych substancji, jak tlen, wodór i woda, a oprócz tego pierwiastki i związki, które są typowe, powszechnie znane, i mają duże praktyczne znaczenie (np. żelazo, magnez, dwutlenek węgla, dwutlenek siarki, kwas solny, kwas siarkowy, wodorotlenek sodowy i wodorotlenek wapniowy, chlorek sodowy, węglan wapniowy);

— umieć opisać podstawowe procesy chemiczne, jak utlenianie i spalanie, reakcje i ich typy oraz procesy prowadzące do otrzymywania różnych substancji, głównie zaś zasad, kwasów i soli;

— poznać skład powietrza jako mieszaniny gazów, skład wody jako związku chemicznego i w zakresie elementarnym skład

i budowę cząsteczek substancji, będących przykładami związków i ich grup;

— przyswoić w elementarnym zakresie takie pojęcia, jak atom, cząsteczka, pierwiastek, związek chemiczny, zjawisko fizyczne, reakcje syntezy, analizy i wymiany;

— poznać w elementarnym zakresie prawo stałości składu i prawo zachowania masy;

— wykazać elementarną znajomość i umiejętność stosowania w prostych przypadkach symboliki chemicznej oraz wykonywania łatwych obliczeń na podstawie prawa stałości składu;

— zdobyć wiadomości dotyczące występowania w przyrodzie, zastosowań i znaczenia praktycznego oraz gospodarczego szczególnie ważnych i pospolitych substancji, jak np. tlen, wodór, woda, węgiel, sól kamienna, żelazo;

— wykazać umiejętność wykonywania prostych doświadczeń chemicznych;

— wykazać umiejętność rysowania schematów prostej aparatury chemicznej.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

Cz. Fotyma i A. Bogucki: *Pracownia fizyczna i chemiczna w szkole ogólnokształcącej*. PZWS. 1954.

Al. Paćlerek i A. Rogowski: *Doświadczenia chemiczne dla klasy VII szkoły podstawowej*. PZWS. 1956.

H. Grodecka: *Bezpieczeństwo i higiena pracy w szkolnej pracowni chemicznej*. *Chemia w Szkole*. R. 1956, nr 2.

B. Borusiak: *Zagadnienie bezpieczeństwa i higieny pracy na lekcjach chemii*. *Chemia w Szkole*. R. 1957, nr 6.

K. Hryniewicz: *Zadania w kursie chemii*. *Chemia w Szkole*. R. 1953, nr 4.

Chemia w Szkole — czasopismo dla nauczycieli.

RYSUNEK

UWAGI WSTĘPNE

1. Celem nauczania rysunku w klasach V — VII szkoły podstawowej jest:

— zdobywanie umiejętności rysowania i malowania przedmiotów z otoczenia oraz wypowiedzania rysunkiem własnych wyobrażeń i przeżyć;

— rozwijanie spostrzegawczości, pamięci wzrokowej, wyobraźni plastycznej, wrażliwości estetycznej i smaku artystycznego;

— przyzwyczajenie do posługiwania się rysunkiem w pracy szkolnej i w życiu jako środkiem wypowiedzania się i porozumiewania oraz zdobywania i utrwalania wiedzy.

2. Program nauczania rysunku zawiera następujące działy: nauka rysowania i malowania, ćwiczenia kompozycyjne, wiadomości o sztuce, a w klasie VII ponadto rysunek schematyczny.

Na naukę rysowania i malowania (z pamięci, z pokazu, z natury) i na rysunek ilustracyjny należy przeznaczyć we wszystkich klasach większość godzin lekcyjnych. Każdy temat należy wykonać w całości na dwugodzinnej lekcji. W związku z tym począwszy od klasy V lekcje rysunku powinny odbywać się na przemian z lekcjami pracy ręcznej, co drugi tydzień po dwie godziny.

W realizacji programu nie obowiązuje przestrzeganie kolejności działów i tematów. Można wiązać i przeplatać ćwiczenia z poszczególnych działów. Na przykład ćwiczenia z zakresu kompozycji literackiej można przeprowadzać w klasie V na jednej z pierwszych lekcji, w związku z potrzebą podpisywania rysunków.

3. Nauka rysowania i malowania wymaga stopniowania trudności technicznych, prowadzenia od form prostych do złożonych, od tematów łatwych do trudniejszych, od ujęć płaskich (dwuwymiarowych) do przestrzennych (trójwymiarowych), od rysunku z pamięci przez rysunek z pokazu do rysunku z natury.

Tok postępowania przy nauce rysunku z pamięci jest następujący: nauczyciel przypomina przedmiot zaobserwowany kiedyś przez uczniów, przeprowadza analizę jego formy, po czym uczniowie przystępują do rysowania.

Przy rysunku z pokazu obserwacja odbywa się na lekcji. Nauczyciel pokazuje przedmiot przyniesiony do klasy, analizuje jego formę i chowa go, a uczniowie przystępują do rysowania.

Przy rysunku z natury uczniowie obserwują przedmiot przez całą lekcję, mając stale możliwość porównywania swojego rysunku z widzianym przedmiotem. Celem ustalania proporcji i kierunków uczniowie mogą stosować wizowanie.

W miesiącach letnich można prowadzić lekcje na powietrzu, zwłaszcza przy wykonywaniu szkiców perspektywicznych.

Nauczyciel powinien uznawać w pracach dzieci właściwą dla danego wieku formę rysunku czy malowidła, pozostawiając uczniom jak najwięcej swobody w szczerym wypowiedzianiu plastycznym własnych przeżyć.

Przy ćwiczeniach z zakresu liternictwa uczniowie powinni zrozumieć, że w układach literniczych obowiązują te same zasady kompozycji, co w innych dziedzinach plastyki. Szczególną rolę w kompozycji literniczej odgrywa charakter tworzywa, temat oraz użytkowe przeznaczenie układu.

Należy doprowadzić uczniów do umiejętności oceny wartości artystycznych układu literniczego i odczuwania jego piękna.

4. Ponieważ nauczanie rysunku w szkole podstawowej ma przyczynić się do rozbudzenia w uczniach wrażliwości estetycznej i do wyrobienia w nich smaku artystycznego, należy — w ścisłej łączności z realizowaniem poszczególnych ćwiczeń rysunkowych, malarskich czy kompozycyjnych — przeprowadzać pogadanki o sztuce, wykorzystując wszystkie okazje na lekcjach i poza lekcjami.

Omawianie tematów należy ilustrować dobrymi reprodukcjami

mi, a jeśli jest to możliwe, oryginalnymi dziełami sztuki (w muzeach, na wystawach, przy zwiedzaniu zabytków itp.). Uczniowie mogą wyszukiwać również odpowiednie przykłady w otoczeniu w celu dostarczenia materiału do pogadarek o sztuce. Nauczyciel poprzez dyskusje z uczniami powinien doprowadzić ich do określenia, na czym polegają wartości estetyczne dostarczonego przedmiotu lub jego braki. Omawianie przykładów złych obok przykładów dobrych może być również pożyteczne.

Uwrażliwianie uczniów na piękno przez omawianie przedmiotów wziętych z bezpośredniego otoczenia dziecka — domu rodzinnego, szkoły, wpłynie na podniesienie estetyki życia codziennego naszych uczniów.

W klasie VI zakres tej tematyki rozszerza się na region. Korzystając z eksponatów sztuki ludowej o zdecydowanych formach i barwach, zazwyczaj technicznie doskonałych pod względem zrozumienia właściwości materiału i narzędzia, nauczyciel zwróci uwagę na poprawność i prostotę kompozycji artysty ludowego. Trzeba wyjaśniać sens i społeczną wartość sztuki ludowej, przestrzegając jednak przed jej ślepym naśladownictwem. Architekturę budynków i wnętrz oraz stylów w architekturze należy omawiać na przykładach zabytków i architektonicznych rekonstrukcji w regionie. Architekturę współczesną należy omówić na przykładzie nowych obiektów w mieście lub na wsi. W klasie tej należy również zwrócić uwagę uczniów na piękno wytworów techniki.

Realizując dział programu „Wiadomości o sztuce” nauczyciel rysunku w klasie VI powinien nawiązywać do wiadomości uczniów, zdobytych na lekcjach geografii, historii i pracy ręcznej.

W klasie VII nauczyciel powinien uczyć patrzeć na obrazy, rozbudzać zainteresowania plastyką, odróżniać dzieła sztuki, wyrażać potrzebę obcowania ze sztuką.

W klasie tej należy zwrócić szczególną uwagę na szatę graficzną książek i na zawarte w nich ilustracje, w związku z przerabianym działem programu nauczania języka polskiego „Podstawowe wiadomości o książce”.

KLASA V

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

I. NAUKA RYSOWANIA I MALOWANIA

Z a g a d n i e n i a i ć w i c z e n i a

Cechy typowe przedmiotów: forma, kierunki, proporcje, kolor, próby wyrażania przestrzeni i powiązania rysunku z tłem; trafianie koloru lokalnego; kolory zasadnicze i pochodne, ciepłe i zimne.

Rysowanie z pamięci, z pokazu oraz z natury przedmiotów użytkowych i tworzyw przyrody o kształtach zdecydowanych, w ujęciu dwuwymiarowym, z podkreśleniem cech charakterystycznych, typowych oraz uchwyceniem proporcji i kierunków. Zakładanie rysunku kolorem lokalnym i powiązanie z tłem przy różnicowaniu kolorystycznym.

Plastyczne wyrażanie w rysunku ilustracyjnym indywidualnych przeżyć dziecka. Wstępne zaznajomienie z horyzontem rysunkowym w ilustracji.

P r z y k ł a d y t e m a t ó w d o w y b o r u

1. Rysunek z pamięci: ryby, ptaki i zwierzęta domowe, ludzie w charakterystycznym ubiorze (górnik, piekarz, kominiarz, pielęgniarz, marynarz, milicjant).

2. Rysunek z pokazu lub z natury: narzędzia pracy, np. młotek, sierp, kilof, łopata, siekiera, strug, klejce.

3. Ilustracje wyrażające plastycznie kreską i plamą kolorową pracę oraz życie środowiska, np. fabryki dymią, budujemy nowy dom, orka traktorami, zabawa ludowa, ślizgawka, na łodzi itp.

Techniki: ołówek, pióro, patyk, akwarela, klejówka, wydzieranka.

II. ĆWICZENIA Z ZAKRESU KOMPOZYCJI LITERNICZEJ

Budowanie jednoelementowych liter wielkiego alfabetu (maju-skula), opartych na elementach koła i prostej; zestawienie liter w wyrazy.

Tematy orientacyjne: opisywanie rysunków, opisywanie teczki na rysunki.

Techniki: ołówek lub kredka, patyk o zakończeniu kolistym lub pióro redis nr 2 — 4.

III. WIADOMOŚCI O SZTUCE

Sztuka w środowisku dziecka — przedmioty użytkowe: naczynia, meble, tkaniny, stroje, zabawki.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Przy nauce rysowania i malowania (z pamięci, pokazu i natury) należy położyć duży nacisk na rozmieszczenie rysunku w prostokącie karty rysunkowej, na właściwe postępowanie przy rysowaniu od całości przedmiotu do części składowych i szczegółów, na poprawne ujmowanie formy przy zachowaniu zaobserwowanych proporcji i kierunków oraz na podkreślanie cech charakterystycznych, a opuszczanie szczegółów nieistotnych.

Należy zaznaczyć uczniów z techniką malowania, kolorem lokalnym oraz z kontrastowaniem namalowanego przedmiotu z tłem.

2. W rysunku ilustracyjnym należy zwrócić uwagę w pierwszym rzędzie na uczuciowe przeżycie treści i na estetyczną jednolitość formy. Tematy podane w programie powinny zachęcić uczniów do swobodnych wypowiedzi plastycznych oraz do rozwijania pomysłowości w zestawieniach elementów liniowych i plam kolorystycznych. Należy podać uczniom sposoby tworzenia kompozycji, kontrastowania kształtów i kolorów, zachowania równowagi elementów w kompozycji itp.

Przy nauce rysunku ilustracyjnego w klasie V należy wstępnie, w oparciu o obserwacje, zaznaczyć uczniów z horyzontem

rysunkowym, ze sposobem ustosunkowania do niego postaci ludzkich.

3. W wyniku nauczania rysunku i malowania w klasie V uczniowie powinni umieć narysować z pamięci zwierzę i postać ludzką oraz z pamięci, pokazu i natury przedmioty użytkowe w dwu wymiarach, poprawnie rozmieszczając rysunki na karcie rysunkowej.

W zakresie kompozycji liternicznej uczniowie powinni nauczyć się pisania majuskułą i umieć podpisywać rysunki.

KLASA VI

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

I. NAUKA RYSOWANIA I MALOWANIA

Zagadnienia i ćwiczenia

Zapoznanie z podstawowymi zjawiskami i pojęciami z perspektywy zbieżnej: horyzont, punkt oczny, pozorne zmniejszanie się przedmiotów, zbiegi linii prowadzących w głąb.

Rysowanie przedmiotów o konstrukcji brył graniastych w ujęciu trójwymiarowym, w położeniu równoległym do płaszczyzny obrazu, w różnym ułożeniu przedmiotów względem punktu ocznego, z uwzględnieniem najwyraźniej występujących zbiegów i skrótów perspektywicznych w perspektywie zbieżnej, wprowadzonej praktycznie.

Wizowanie w celu ustalania proporcji i kierunków.

Zakładanie określonym kolorem płaszczyzn więcej i mniej nasświetlonych (cień własny).

Przykłady tematów do wyboru

1. Droga, tor kolejowy, wnętrze pokoju, skrzynia, walizki, pułki, dom.

Techniki: ołówek, pióro redis, farby wodne, tusz.

2. Komponowanie kreską i plamą kolorystyczną obrazów przedmiotów zaczerpniętych z otoczenia. Zastosowanie kontrastów kolorystycznych: jasnych — ciemnych, ciepłych — zimnych.

Martwa natura, owoce, wazon, kwiaty.

Techniki: farby akwarelowe, klejówka, wydzieranka.

3. Ilustrowanie scen z życia rodzinnego, droga, ulica, wnętrze — z ustosunkowaniem postaci ludzkiej do horyzontu.

Techniki: pióro, ołówek, klejówki, akwarele, wydzieranka i wycinanka.

II. ĆWICZENIA Z ZAKRESU KOMPOZYCJI LITERNICZEJ

Pismo dwuelementowe w oparciu o konstrukcję pisma poznawego w klasie V. Krótkie napisy informacyjne.

Techniki: patyk płasko ścięty lub pióro łopatkowe.

III. WIADOMOŚCI O SZTUCE

Sztuka ludowa regionu. Muzeum regionalne. Wpływ sztuki ludowej na przemysł artystyczny.

Architektura budynków i wnętrz. Elementarne rozróżnianie stylów. Architektura współczesna.

Piękno w technice: maszyny, karoserie samochodowe, kształty samolotów, łodzi, statków itp.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Głównym zagadnieniem w nauczaniu rysunku w klasie VI jest perspektywa. Do zrozumienia i stosowania w rysunku zasad perspektywy należy uczniów doprowadzać stopniowo przez obserwację, objaśnienia i odpowiednie ćwiczenia.

W klasie VI uczniowie po raz pierwszy zaznajamiają się z perspektywą zbieżną. Pojęcie horyzontu i punktu zbiegu należy wytworzyć na podstawie obserwacji zjawisk perspektywicznych w terenie i w budynku. Należy zwrócić uwagę uczniów, że horyzont zależy od pozycji rysującego i przebiega na wysokości jego oczu.

Należy wymagać rysunku odrębnego, mimo że uczniowie lubią posługiwać się liniałem. Można natomiast posługiwać się pomocami naukowymi, jak ramki do obserwacji, perspektograf itp. Ćwiczenia z zakresu perspektywy powinny doprowadzić uczniów do samodzielnego odkrycia punktu zbiegu dla bocznych ścian rysowanych przedmiotów. Dalsze odkrycie dotyczy jednego punktu zbiegu dla wszystkich linii poziomych równoległych.

W zakresie rysunku ilustracyjnego należy uświadomić uczniom założenia kompozycyjne i kolorystyczne oraz zaznajomić ich ze sposobami wzbogacania rysunku przy zachowywaniu czytelności kompozycji.

2. Przy ćwiczeniach z zakresu kompozycji literniczej największą trudność stanowi dla uczniów rozmieszczenie słów na karcie oraz określenie stosunku wysokości liter do grubości narzędzia.

Należy wskazać uczniom zasady rozmieszczania napisów i marginesów, stosując początkowo dla ułatwienia papier kratkowany. Do ćwiczeń literniczych należy używać płasko ściętego patyka.

3. W wyniku nauczania rysunku w klasie VI uczniowie powinni opanować umiejętność rysowania przedmiotów (trójwymiarowych) w perspektywie zbieżnej przy jednym punkcie zbiegu oraz wykonywania krótkich napisów, odpowiednio rozmieszczonych na karcie.

KLASA VII

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. NAUKA RYSOWANIA I MALOWANIA

Zagadnienia i ćwiczenia

Wprowadzenie w zagadnienia perspektywy brył graniastych w ustawieniu krawędziowym oraz w zagadnienia perspektywy brył obrotowych. Cień własny i rzucony na podstawę.

Szkicowanie z pamięci, z pokazu oraz z natury przedmiotów o kształtach geometrycznych, z zastosowaniem zdobytych wiadomości z perspektywy liniowej malarskiej i światłocienia.

Przykłady tematów do wyboru

1. Dom nowoczesny; dom z trójkątnym szczytem; skrzynie, stoły, pudełka oraz zgrupowania przedmiotów o kształtach graniastych; fragmenty architektoniczne.

2. Wiadro, kosz na śmiecie, beczka, garnki, dzbanki, klosze, cysterny, słup reklamowy, wieża ciśnień.

Techniki prac: ołówek, pióro, farby akwarelowe i kryjące wodne.

II. RYSUNEK SCHEMATYCZNY

Wyrażenie wiedzy o przedmiocie w rysunku schematycznym.

Przykłady tematów do wyboru: rysunki schematyczne pomocy naukowych, okazów przyrodniczych itp.

Techniki: ołówek, pióro, kreta, kredki lub farby akwarelowe.

III. ĆWICZENIA Z ZAKRESU KOMPOZYCJI

1. Kompozycja litericzna. Pismo blokowe jednoelementowe płaskie oraz półplastyczne.

Przykłady tematów do wyboru: aktualne hasła oraz napisy dla potrzeb szkoły.

Technika: wycinanie liter z kartonu.

2. Kompozycja dekoracyjna. Wprowadzenie w zagadnienia papieroplastyki. Wycinanie, nacinanie, załamywanie i formowanie kartonu.

Tematy do wyboru: akcenty dekoracyjne, symbole oświatowe, np. książka, pióro, znak ZHP.

Technika: papieroplastyka.

IV. WIADOMOŚCI O SZTUCE

Treść i wartości plastyczne obrazów. Malarstwo dekoracyjne (ścienne, witrażowe), sztalugowe, miniaturowe.

Rzeźba pełna. Płaskorzeźba.

Grafika artystyczna i jej rodzaje: druk wypukły (drzeworyt), druk wklęsły (miedzioryt, akwaforta itp.), druk płaski (litografia). Szata graficzna książki — ilustracje.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Przy realizowaniu programu nauczania rysunku w klasie VII należy kierować się uwagami jak w klasie VI.

Nauczanie rysunku perspektywicznego przedmiotów w ustawieniu krawędziowym oraz przedmiotów o kształcie brył obrotowych należy oprzeć o obserwacje i wskazówki praktyczne bez omawiania zagadnień teoretycznych. W dalszym ciągu trzeba kłaść nacisk na rysunek odręczny przy stopniowym zwiększaniu wymagań pod względem jakości wykonania.

2. W zakresie kompozycji literniczej i dekoracyjnej uczniowie projektują indywidualnie, a następnie opracowują zespołowo plakat służący za podstawę do wykonania dekoracji w naturalnej wielkości. Papieroplastyka nadaje się wyłącznie do krótkotrwałych (jednoliniowych) dekoracji okolicznościowych.

3. W wyniku nauczania rysunku w klasie VII uczniowie powinni zdobyć umiejętność rysowania przedmiotów o kształcie brył graniastych w ustawieniu krawędziowym oraz brył obrotowych, a ponadto wykonywania haseł i napisów pismem płaskim oraz półplastycznym.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

Nina Bobieńska: *Uczymy się rysować*. PZWS. Warszawa 1958.

Edward Kurzyński: *Nauczanie rysunku perspektywicznego*. PZWS. Warszawa 1957.

M. Samotyhowa: *Patrzymy na obrazy*. Nasza Księgarnia. Warszawa 1956.

Rysunek i Praca Ręczna — czasopismo dla nauczycieli.

PRACA RĘCZNA

UWAGI WSTĘPNE

1. Nauczanie pracy ręcznej w szkole ma duże walory kształcące i wychowawcze. Umiejętne posługiwanie się narzędziami, praktyczne zastosowanie przy tym wiadomości zdobytych w szkole na innych lekcjach rozwija zarówno ogólną sprawność ruchowo-manipulacyjną, jak i zdolności poznawcze uczniów. Obie strony procesu pracy — myślenie i działanie — wzajemnie się tu przenikają i uzupełniają.

Wykonywanie przedmiotów mających praktyczne zastosowanie daje dzieciom poczucie bezpośredniej użyteczności ich pracy oraz wiąże nauczanie szkolne z życiem.

Nauczanie pracy ręcznej wyrabia podstawowe nawyki kultury technicznej u młodzieży, a przez to przyczynia się do podniesienia kultury technicznej w społeczeństwie. Znaczenie osiągnięć w tej dziedzinie jest szczególnie ważne w dzisiejszych warunkach szybkiego rozwoju techniki.

Podkreślając doniosłą rolę nauczania pracy ręcznej należy stwierdzić, że osiągnięcie należytych wyników wymaga odpowiedniego wyposażenia i zaopatrzenia szkół oraz racjonalnego planowania i przygotowania zajęć.

2. Zadaniem nauczania pracy ręcznej w szkole jest:

— poznawanie i opanowywanie wskazanych przez program technik obróbki ręcznej i w miarę możliwości mechanicznej materiałów;

— wyrabianie ogólnej sprawności ruchowo-manipulacyjnej i umiejętności posługiwania się prostymi narzędziami;

— wyrabianie wrażliwości na wartości estetyczne wykonywa-

nych przedmiotów i przyczynianie się do podnoszenia estetyki otoczenia;

— poznawanie urządzeń technicznych stosowanych w produkcji i w życiu;

— rozwijanie spostrzegawczości, wyobraźni i myślenia, zwłaszcza przez praktyczne stosowanie wiadomości nabytych w wyniku nauczania fizyki, biologii, geografii i matematyki;

— wyrabianie podstawowych umiejętności pracy i kultury technicznej przez praktyczne poznawanie i stosowanie zasad organizacji i racjonalizacji pracy;

— rozwijanie życiowej zaradności, dyscypliny, odpowiedzialności, dokładności i wytrwałości w pracy oraz wyrabianie gospodarności i socjalistycznego stosunku do pracy i do własności społecznej;

— ułatwianie uczniom wyboru przyszłej pracy zawodowej przez zaznajomienie ich z rodzajami pracy i uświadomienie im własnych możliwości.

3. Materiał nauczania w programie pracy ręcznej w każdej klasie obejmuje zajęcia rękodzielnicze, zaznajamianie z maszynami oraz zagadnienia organizacji i racjonalizacji pracy.

Tematyka z zakresu organizacji i racjonalizacji pracy nie wymaga osobnych lekcji, wskazuje ona tylko na sposoby przerabiania tematów z zakresu zajęć rękodzielniczych, wymienionych w części I.

Przez organizację w nauczaniu pracy ręcznej należy rozumieć ustalenie i przestrzeganie ładu i porządku pracy oraz warunków i sposobów wykonywania czynności, które są uznane za najlepsze.

Często jednak zachodzi potrzeba zmiany ustalonej organizacji, gdy doświadczenie wykaże możliwości jej ulepszenia. Takie poprawianie organizacji jest racjonalizacją. W nauczaniu pracy ręcznej trzeba stosować i organizację i racjonalizację. Trzeba ustalać najlepsze warunki i sposoby wykonania każdej pracy, a jednocześnie zachęcać do ich dalszego ulepszenia, wskazywać na możliwości wysiłku racjonalizatorskiego.

4. Nauczanie poszczególnych technik podzielono na zajęcia dla chłopców i dla dziewcząt. Dla chłopców przewiduje się prace

z tektury w klasie V, prace z drewna w klasach V i VI, prace z metalu w klasie VI, prace z różnych materiałów (w tym z mas plastycznych) w klasie VII. Dla dziewcząt program przewiduje prace z tektury w klasie V, szycie i roboty dziane w klasach V, VI i VII oraz prace z różnych materiałów w klasie VII.

Do poszczególnych technik podano w programie: ćwiczenia, przykłady tematów do wyboru, materiały, narzędzia i przybory oraz wiadomości z zakresu technologii materiałów.

Ćwiczenia należy przeprowadzać zasadniczo w podanej kolejności, w toku wykonywania konkretnego przedmiotu, a nie w postaci oderwanych ćwiczeń sprawnościowych.

Podkreślić należy, że przedmioty wykonywane na lekcjach pracy ręcznej powinny być praktycznie użyteczne dla dziecka lub szkoły.

Spośród przykładowo podanych tematów prac w zakresie poszczególnych technik nauczyciel powinien wybrać najbardziej odpowiednie ze względu na wyposażenie szkoły i zaopatrzenie w materiały do pracy.

Wiadomości z technologii należy podawać przy wprowadzaniu nowych materiałów, wykorzystując przy tym odpowiednie tablice technologiczne. Pożyteczne są próbne doświadczenia technologiczne na odpadach materiałów.

Realizacja tematu „Zaznajamianie z urządzeniami technicznymi i maszynami” w klasach V, VI i VII uzależniona jest od zapatrzenia szkoły oraz od możliwości wykorzystania w tym celu odpowiednich urządzeń w sąsiednich szkołach zawodowych i zakładach produkcyjnych.

Przy zaznajamianiu z maszynami i poszczególnymi mechanizmami stanowiącymi ich części składowe, należy nawiązywać w kl. VI i VII do wiadomości uczniów z fizyki i chemii.

5. Z zakresu organizacji i racjonalizacji pracy należy już w klasach I — IV systematycznie wdrażać do ładu i porządku na lekcjach, do planowania pracy, do celowości, oszczędności i wydajności pracy.

W klasie V przy organizacji zajęć należy uwzględniać i uświadamiać uczniom zasady cyklu organizacyjnego w pracy indywidualnej, w klasie VI organizacji pracy zespołowej, zaś w klasie

VII ulepszania techniki pracy oraz organizacji pracy potokowej.

Odpowiednio do tych założeń w klasie V występują tematy do wykonania indywidualnego, związane z potrzebami życia i z organizacją indywidualnego stanowiska pracy, w klasie VI — tematy do wykonania zespołowego, w klasie VII — tematy prac, które mogą być racjonalizowane, oraz obmyślanie i wykonywanie pomocy technicznych do organizowanych przykładowo prac potokowych.

Po wyrobieniu nawyków w zakresie organizacji pracy we właściwej klasie należy do nich nawiązywać i utrzymywać je w latach następnych.

6. Program nauczania pracy ręcznej daje nauczycielowi i uczniom dużą swobodę przy wyborze tematów prac i sposobów ich wykonania, nie wymaga kolejnego wyrabiania oddzielnych umiejętności i nawyków. Wykonując coraz bardziej skomplikowane przedmioty, analizując przy tym każde zadanie oraz możliwości i sposoby jego wykonania, uczniowie rozwijają stopniowo myślenie i ogólną sprawność ruchowo-manipulacyjną. Przy wykonywaniu prac trudniejszych obmyślają sposoby użycia pomocy technicznych, ułatwiających im wykonanie zadania. Zaopatrzenie szkoły w takie pomoce i w miarę możliwości ich sporządzanie przyczyni się do podniesienia poziomu nauczania pracy ręcznej.

Ze względu na konieczność wstępnego przygotowania narzędzi i materiałów na każdą lekcję wskazane jest, aby lekcje pracy ręcznej odbywały się na przemian z lekcjami rysunku — co drugi dzień po dwie godziny.

W szkołach, które mają nauczycieli specjalistów oraz dostateczne wyposażenie w urządzenia, narzędzia i materiały do pracy, celowe i pożądane jest powiększenie wymiaru czasu na nauczanie pracy ręcznej do 2 godzin tygodniowo pod warunkiem jednak zachowania przewidzianej planem ogólnej liczby zajęć tygodniowych dziecka. Powiększenie wymiaru godzin pracy ręcznej daje możliwości gruntowniejszej i szerszej realizacji programu — konstruowanie trudniejszych, bardziej skomplikowanych technicznie przedmiotów, przerobienia większej liczby ćwiczeń,

szerszego zaznajomienia uczniów z urządzeniami technicznymi i maszynami, bogatszego wiązania tematyki lekcji pracy ręcznej z tematyką innych przedmiotów, zwłaszcza fizyki, gruntowniejszego opanowania wiadomości i umiejętności organizacyjnych.

W tych warunkach należy też w szerszym zakresie uwzględnić wykonywanie przez dzieci prac społecznie użytecznych w szkole i poza szkołą.

Wyniki nauczania pracy ręcznej można podnieść przez zorganizowanie i należyte prowadzenie szkolnych kółek technicznych i modelarskich oraz kierowanie zainteresowanej młodzieży do domów kultury i innych instytucji pozaszkolnych, prowadzących zajęcia techniczne. Szeroko rozbudowane prace pozalekcyjne i pozaszkolne dają uczniom warunki do wykazania inicjatywy i pomysłowości techniczno-konstrukcyjnej, zwłaszcza przy wykonywaniu pomocy naukowych oraz modeli różnych aparatów, maszyn i urządzeń technicznych. Prace w dziedzinie modelarstwa mają specjalnie dużą wartość kształcącą ze względu na tematykę, powiązaną z treścią nauczania innych przedmiotów.

KLASA V

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ZAJĘCIA RĘKODZIELNICZE

1. Prace z tektury (dla chłopców i dziewcząt)

Ćwiczenia: cięcie tektury nożem przy węgielnicy, oklejanie brzegów, oklejanie powierzchni papierem, klejenie klajstrem i klejem stolarskim.

Przykłady tematów do wyboru: podklejanie obrazków, teczki związane do czasopism i zeszytów, pudełka otwarte, szkicowniki.

Materiały: tektura (nr 30 i 40), papiery, płótno introligatorskie, nici, taśma bawełniana szerokości do 12 mm, klajster, klej stolarski.

Narzędzia i przybory: linijka z podziałką mm, noże do cięcia tektury, nożyczki, igły, kostki, węgielnica introligatorska, pędzle

szczecinowe, podkładki do cięcia tektury nożem, prasa introli-gatorska, a w zastępstwie deski z przyciskiem i klejce, oselki, naczynia na kłajster, kociołek do kleju.

Wiadomości z zakresu technologii materiałów: surowce do wyrobu papieru, wyrób papieru, właściwości technologiczne papieru. Gatunki tektury i jej własności technologiczne.

2. Szycie i roboty dziane (dla dziewcząt)

Ćwiczenia: zaznajomienie z zasadniczymi ściegami, wykonanie szwu podwójnego odwracanego i płaskiego. Krojenie i zszycie ukosów na plisę do wykończenia wykrojów. Branie wymiarów: obwodu gorsu i pachy, długości koszulki i rękawów. Dostosowanie gotowej formy do potrzebnych wymiarów. Krojenie materiału według formy.

Przykłady tematów z szycia do wyboru: łatwy fartuszek, kimonowa koszula nocna lub kimonowa bluzeczka.

Roboty dziane na drutach: szaliki, czapki zszywane z prostokątów, rękawiczki jednocpalcowe, rękawice do mycia, wykańczanie brzegów chusteczek i bielizny.

Materiały: kretony, barchany, flanele, batysty, płótno, wólcza, kordonek.

Narzędzia i przybory: igły, napastrki, nożyce, taśmy metrowe krawieckie, radełka, druty do robót dzianych, szydelka, maszyny do szycia.

Wiadomości z zakresu technologii: zaznajomienie ze splotem prostym (osnowa i wątek), podstawowe wiadomości o włóknach, włókna roślinne (bawełna, len). Przemysł włókienniczy i odzieżowy.

3. Prace z drewna (dla chłopców)

Ćwiczenia: rysunek roboczy, cięcie desek wzdłuż i w poprzek włókien po linii prostej, równanie krawędzi strugiem, sprawdzanie kątów węgielnicą, łączenie za pomocą gwoździ, wkrętek i kołków, wiercenie otworów, wiązanie na czop okrągły, klejenie.

Orientacyjne przykłady tematów do wykonania na podstawie rysunku szkicowego: etykietki, wieszadła, podkładki pod garnki, drabinki do roślin doniczkowych, skrzyneczki na kredę i gąbkę, domki i karmniki dla ptaków.

Materialy: tarcica miękka do 20 mm grubości, sklejka, półfabrykaty drzewne, klej stolarski, gwoździe i wkrętki.

Narzędzia i przybory: piły-krawężnice, odsadnice, rozplątнице; strug, zdziernik, równiacz, gładzik; tarniki, pilniki, kolce, nóż, krętło stolarskie, świrdry, śrubokręt, młotki stalowe, pobijaki, obcegi, węgielnice, przyrznie, przystrugnie, kcciolek do kleju, kamień do ostrzenia, marmurek.

Wiadomości z zakresu technologii materiałów: drewno miękkie z drzew liściastych i szpilkowych. Różne asortymenty drewna. Ręczne i maszynowe tarcie drewna, suszenie, konserwacja i przechowywanie tarcicy. Wyrób sklejki. Zwiedzenie stolarni; wykorzystanie drewna na budowie.

4. Zaznajamianie z maszynami (dla chłopców i dziewcząt)

Zaznajomienie z konstrukcją, użyciem i konserwacją roweru i maszyny do szycia (lub z innymi przykładowymi maszynami).

II. ORGANIZACJA I RACJONALIZACJA PRACY

Przy realizacji tematów wymienionych w części I należy przestrzegać następującego toku postępowania (cykl organizacyjny):

Uświadomienie celu pracy. Analiza zadania. Sporządzenie planu pracy. Przygotowanie materiałów i narzędzi. Wykonanie i kontrola wykonania. Porównanie wykonania z planem; ocena pracy. Uporządkowanie narzędzi i stanowiska pracy.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Począwszy od klasy V należy wymagać pewnej sprawności w posługiwaniu się narzędziami i poprawności technicznej przy wykonywaniu przedmiotów. Praca w tej klasie ma charakter realizowania określonych zadań, do wykonania których konieczny jest niekiedy pewien wysiłek.

Należy pamiętać, że zadaniem pracy ręcznej w szkole podstawowej nie jest nauka rzemiosła ani przygotowanie do określonego zawodu. Dążymy tu przede wszystkim do osiągnięcia wyników kształcących i wychowawczych.

Nie należy wymagać od dzieci początkowo zbyt wielkiej dokładności, gdyż wymagania przekraczające przeciętne możliwości dziecka męczą i często zniechęcają do pracy. Zwiększając stopniowo wymagania należy dążyć nie tylko do poprawności, lecz i do estetycznego wyglądu wykonywanych przedmiotów. Celem kształcenia smaku estetycznego dzieci należy zaznajamiać je przy różnych okazjach z pięknymi wytworami rękodzieła, przemysłu artystycznego, sztuki ludowej.

Zwiększenie wymagań w zakresie wykonawstwa polega za sobą ograniczenie tematyki do prostych konstrukcji przedmiotów codziennego użytku z materiałów papierniczych, półfabrykatów drzewnych i materiałów tekstylnych. W toku pracy należy zwracać uwagę na racjonalną organizację stanowiska pracy, poprawną postawę, prawidłowe zamocowanie materiału do obróbki, właściwy uchwyt narzędzia, racjonalną kolejność czynności oraz na rytm ruchów roboczych.

Należy też przestrzegać używania przez uczniów poprawnych nazw narzędzi i ich części, gatunków materiałów i spoiw.

2. Przy każdej wykonywanej pracy należy stosować następującą kolejność czynności (cykl organizacyjny):

a) Uświadomienie uczniom celu pracy, to jest wyjaśnienie, do czego ma służyć przedmiot zaplanowany do wykonania.

b) Analiza kosztów, możliwości i sposobów wykonania, dobór narzędzi i materiałów.

c) Ustalenie planu pracy, obejmującego wykonanie w razie potrzeby rysunku roboczego, kolejność i terminy poszczególnych czynności. Przy szyciu przygotowanie planu powinno obejmować: branie miary, przygotowanie odpowiedniej formy, przekształcenie jej w razie potrzeby według modelu żurnalowego.

d) Przygotowanie materiałów i narzędzi potrzebnych do wykonywania planowanych czynności.

e) Wykonanie pracy i jej kontrola przeprowadzona przez uczniów pod kierunkiem nauczyciela.

f) Zakończenie pracy, obejmujące omówienie wyników, zaprojektowanie ulepszeń przy następnej podobnej pracy oraz uporządkowanie narzędzi i stanowiska pracy.

3. Dla ułatwienia przygotowania rozkładu materiału podaje się orientacyjny przydział godzin lekcyjnych na poszczególne techniki:

prace z tektury (dla chłopców i dziewcząt)	— około 16 godz.
prace z drewna (dla chłopców)	— około 12 godz.
szycie i roboty dziane (dla dziewcząt)	— około 12 godz.

Zaznajamianie z urządzeniami technicznymi i maszynami (dla chłopców i dziewcząt) powinno się odbywać przy wszelkich okazjach.

4. W wyniku nauczania pracy ręcznej w zakresie prac z tektury mają chłopcy i dziewczęta nauczyć się oklejania większej powierzchni papierem oraz łączenia tektury papierem i płótnem. W zakresie prac z drewna chłopcy powinni zdobyć umiejętności łączenia drewna na gwoździe i wkrętki oraz posługiwanie się strugami, pilami i św. dramami.

W zakresie szycia i robót dzianych dziewczęta powinny opłnować technikę szycia i robót dzianych w zakresie wskazanym w programie i uszyć jeden z przedmiotów oraz wykonać co najmniej jedną robotę dzianą.

KLASA VI

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ZAJĘCIA RĘKODZIELNICZE

1. Prace z drewna (dla chłopców)

Ćwiczenia: przerywanie desek po linii krzywej, reguła strugania, dłutowanie otworów, łączenie na nakładkę krzyżową i na czop graniasty, barwienie i utrwalanie powierzchni.

Przykłady tematów do wykonania na podstawie rysunku szkicowego: podkładki do cięcia i krajania tektury, ruchome modele ilustrujące zastosowanie poznanych praw mechaniki oraz pomoce naukowe.

Materialy: jak w klasie V oraz drewno twarde (buczyna), barwniki, pokost, politura.

Narzędzia i przybory: jak w klasie V oraz dłuta płaskie i pila krzywca.

Wiadomości z technologii materiałów: wady drewna, maszyny stolarskie, mechaniczna obróbka drewna. Wycieczka do stolarni.

2. Prace z metali (dla chłopców)

Ćwiczenia: cięcie drutu, płaskownika i blachy; formowanie pod kątem, zwijanie i skręcanie drutu; przebijanie i wiercenie otworów w płaskowniku i w blasze; nitowanie; lutowanie miękkie.

Przykłady tematów do wyboru

z drutu: zmywak do butelek, wyciągacz do korków, lamigłówki, wieszak, łaczyki do papieru; chwytaki do próbek;

z płaskownika: szczypce, pogrzebacz, trójnogi, konstrukcje półeczek, koszyki na doniczki do kwiatów, pazurki ogrodnicze;

z blachy: łopatki, szufelki, foremki, popielniczki, piórniki.

Materialy: drut stalowy miękki, półtwardy i ocynkowany o przekroju do 3 mm. Okolicznościowo drut aluminiowy. Płaskownik od 1,5 x 10 do 2 x 20 mm. Blacha stalowa miękka o grubości do 0,5 mm. Blacha z puszek po konserwach i inne odpady metalowe, salmiak, kwas solny.

Narzędzia i przyrządy: kleszczyki płaskie i stożkowe, szczypce czołowe i uniwersalne, młotki stalowe do 350 g, pilka do metali, pilniki do metali, przecinaki, wiertarka ręczna i wiertła, przebijaki, dociągacze, nagłowniaki, pieniek, kawałki szyny, kawałki rur stalowych różnej średnicy, kawałki kątowników, kowadelka, imadło stolowe (długość szczęk 100 mm), nożyce ręczne do cięcia blachy, lutownice, szlifierka.

Wiadomości z technologii materiałów: produkcja i gatunki handlowe stali; użycie stali na budowie; zwiedzenie warsztatu kowala, ślusarza.

3. Szycie i roboty dziane (dla dziewcząt)

Ćwiczenie: branie podstawowych wymiarów z figury (obwód gorsu, pasa, boder, pachy, długość pleców, z przodu i rękawów, długość od pasa w dół do kolan); zaznajomienie z formami wy-

konywanych przedmiotów, dostosowanie gotowych form do potrzebnych wymiarów; krojenie oraz umiejętne i oszczędne wykorzystanie materiału przy krojeniu; stosowanie poznanych ściągów, szwów i wykończeń bieliźniarskich, wszywanie rękawa, wykonanie dziurki, ręczne i maszynowe marszczenie materiału, zakładanie nici do maszyny, zakładanie igły, posługiwanie się maszyną do szycia, oliwienie maszyny. Dzierganie oczek prawych i lewych.

Przykłady tematów z szycia do wyboru: reformy gimnastyczne, szorty, bluzki gimnastyczne, bluzka z wszywanym rękawem, spódniczka marszczona, komplety plażowe. Roboty dziane na drutach: czapki, skarpety, rękawiczki.

Materiały: kretony, satyny, drelichy, materiały welnopodobne, sztuczny jedwab, wełna.

Narzędzia i przybory: igły, napastrki, nożyce, taśma metrowa krawiecka, radełka, mydelka krawieckie, druty do robót dzianych, manekin, maszyny do szycia, żelazko do prasowania, rękawnik, prasulec.

Wiadomości z technologii materiałów: wełna i jej przeróbka, sploty ukośne, odszukiwanie nitki wątku i osnowy w materiale, aparatura i dekatyzacja tkanin.

4. Zaznajamianie z maszynami (dla chłopców i dziewcząt)

Zaznajomienie z pracą maszyny budowlanej (koparka, transporter, betoniarka itp.) lub maszyny rolniczej (żniwiarka, snopowiązałka, młocarnia, siewnik, sieczkarnia itp.). Wycieczki w celu obserwowania pracy maszyn.

II. ORGANIZACJA I RACJONALIZACJA PRACY

Przy realizacji tematów wymienionych w części I należy uczniów praktycznie zaznajomić z organizacją pracy indywidualnej i zespołowej. Obejmuje to stosowanie cyklu organizacyjnego przy zespołowym wykonywaniu prac: podział pracy w zespole, kierownictwo, instrukcje dla wykonawców, harmonogramy, warunki dobrej pracy zespołowej.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W klasie VI chłopcy w pierwszym półroczu poznają następne sposoby obróbki drewna, w drugim półroczu zaznajamiają się z nową techniką — obróbką metali. Uczniowie powinni poznać nowe narzędzia, sposób ich trzymania i używania przy pracy, nowe sposoby łączenia materiałów. Należy zaznajomić uczniów z poprawnymi nazwami tworzyw metalowych i narzędzi do metali. Prace z metalu należy wykonywać według rysunków roboczych sporządzonych w skali 1:1 lub 1:2. Należy zwrócić uwagę na poprawną konstrukcję i piękną formę przedmiotów formowanych z drutu, płaskowników lub z blachy.

Uwzględniając warunki zaopatrzenia szkoły, dopuszcza się opracowanie tylko jednej techniki w ciągu całego roku szkolnego.

Przy zaznajamianiu uczniów z urządzeniami technicznymi i maszynami nauczyciel powinien wykorzystywać ich wiadomości z zakresu fizyki (mechanika).

2. Przy poznawaniu nowej techniki obróbki metali należy organizować ćwiczenia w formie pracy indywidualnej według wzorów wypracowanych w klasie V. Natomiast w zakresie techniki obróbki drewna należy zaznajomić uczniów z najprostszą formą pracy zespołowej. Nauczyciel powinien podzielić uczniów na małe zespoły, dobierając liczbę osób w zespole według liczby części występujących w zaplanowanym do wykonania przedmiocie. Każdy zespół wybiera sobie przewodnika. Przewodnik ma za zadanie koordynowanie pracy zespołu. Wstępnym zadaniem zespołu jest opracowanie ramowego planu pracy. Po podziale pracy każdy z członków opracowuje plan wykonania przydzielonej części.

Rysunki robocze przedmiotu, zaprojektowane do pracy zespołowej, powinien wykonać każdy uczeń, celem orientowania się w całości pracy.

Należy uczniom wskazać na większą wydajność pracy zespołowej oraz zwrócić uwagę na konieczność usuwania czynników utrudniających pracę w zespole.

3. W wyniku nauczania pracy ręcznej w klasie VI chłopcy powinni umieć narysować w szkicu przedmiot z drewna lub metalu,

posługiwać się prawidłowo narzędziami i wykonywać przedmioty z drewna lub metalu.

Dziewczęta powinny umieć uszyć i przyozdobić sztukę bielizny, umieć dostosować gotową formę do własnych wymiarów, wykonać łatwą robotę na drutach, latać bieleznię i odzież.

KLASA VII

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ZAJĘCIA RĘKODZIELNICZE

1. Prace z różnych materiałów (dla chłopców oraz od półrocza dla dziewcząt)

Ćwiczenia: przecinanie szkła płaskiego i butelkowego, szlifowanie krawędzi, matowanie mechaniczne, wiercenie otworów. Dalsza obróbka drewna i metali. Przycinanie płyt sztucznych tworzyw, wiercenie otworów, sklejanie, łączenie z innymi materiałami.

Przykłady tematów do wyboru: płytki szklane do napisów, matówka, przezrocza; przyrządy do pracy zespołowej, nosidelka na narzędzia, przyrządnie, szablon, ekran do robót w zakresie szycia, tablice technologiczne. Podstawki do narzędzi i do próbek, szklane gablotki na okazy przyrodnicze. Poziomnice. Włączniki, klucze Morsego, ogniwa, elektromagnes. Pomoce naukowe dla klasy I, II.

Materiały: szkło tafłowe, butelki, piasek, karborund, płyty sztucznych tworzyw (winidur, bakelit itp.).

Narzędzia i przyrządy: jak w klasie VI oraz krajacz i wiertło do szkła, wiertarka ręczna.

Wiadomości z technologii materiałów: składniki i rodzaje szkła, wyrób masy szklanej. Popularne gatunki tworzyw sztucznych, wyrób i właściwości technologiczne tych tworzyw.

2. Szycie i roboty dziane (dla dziewcząt w I półroczu)

Cwiczenia: branie podstawowych wymiarów z figury, korzystanie z tablic krojów podanych w żurnalach mód, ręczne ściegi zdobnicze, konserwacja maszyny do szycia, nastawianie i regulowanie ściegów w maszynie.

Przykłady tematów do wyboru: spódnica rozkloszowana, sukienka letnia, wyprawka dla niemowlęcia, zdobienie prac; roboty dziane; sweterki.

Materiały: kretony, zefiry, płóciénka kolorowe, welenki procentowe i tkaniny welhopodobne, sztuczne jedwabie.

Narzędzia i przybory: jak w klasie VI.

Wiadomości z zakresu technologii materiałów: jedwab naturalny, produkcja włókien sztucznych. Ośrodki przemysłu włókienniczego w Polsce.

3. Zaznajamianie z urządzeniami technicznymi i maszynami (dla chłopców i dziewcząt)

Zależnie od lokalnych możliwości łatwe naprawy sprzętu elektrycznego: łączenie przewodów, izolacja, zmiana bezpieczników, montaż lampy elektrycznej, naprawa grzejnika. Warunki pracy przy naprawie sprzętu elektrycznego; przepisy bezpieczeństwa.

II. ORGANIZACJA I RACJONALIZACJA PRACY

Przy realizacji tematów wymienionych w części I należy uczniów praktycznie zaznajomić z zagadnieniami ulepszania organizacji pracy. Obejmują one: analizę poszczególnych czynności, porównywanie różnych sposobów ich wykonania, dobór narzędzi, zastosowanie pomocy technicznych i maszyn, wykorzystywanie wzorców jakościowych i norm ilościowych.

Stosunek pracownika do swej pracy. Wzrost wydajności pracy w produkcji potokowej.

Wycieczki do zakładów pracy i warsztatów szkół zawodowych w celu zaobserwowania organizacji pracy, udoskonaleń technicznych, użycia maszyn i produkcji potokowej.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W klasie VII należy gruntownie opracować technikę obróbki metali, ponadto należy zaznajomić uczniów z mechaniczną obróbką szkła taflowego oraz popularnych sztucznych tworzyw (bakelit, igelit, winidur itd.).

2. Przy zaznajamianiu uczniów z nowymi tworzywami i techniką ich obróbki należy w zasadzie organizować pracę indywidualną. Natomiast przy wykonywaniu łatwych przedmiotów w większej liczbie egzemplarzy, np. pomocy naukowych dla klas niższych, należy zaznajomić uczniów z doskonalszą formą pracy zespołowej — pracą potokową. Podział pracy odbywa się tu według liczby operacji technologicznych występujących przy wykonaniu przedmiotu.

Należy zwrócić uwagę uczniów na znaczenie tempa i rytmiczności w pracy oraz na większą wydajność pracy potokowej w porównaniu z pracą indywidualną. System pracy potokowej pozwoli uczniom głębiej wniknąć w proces technologiczny oraz rozwinąć pomysłowość w zakresie sporządzania prostych przyrządów usprawniających pracę.

Wskazane jest obmyślanie i budowanie najprostszych pomocy technicznych, głównie w postaci różnego rodzaju szablonów. Uczniowie sami powinni umieć określić, kiedy opłaca się przygotowanie takich pomocy technicznych.

Przestrzegając zasad higieny i bezpieczeństwa na lekcjach pracy ręcznej w szkole, uczniowie powinni zapoznawać się stopniowo z problematyką bhp w produkcji.

3. Przez naukę pracy ręcznej w szkole, w wyniku której uczniowie powinni opanować elementarną technikę obróbki różnych tworzyw, poznać elementy technologii oraz zapoznać się z zagadnieniami organizacji i racjonalizacji pracy, powinno się ułatwić młodzieży klasy VII decyzję w sprawie wyboru zawodu po ukończeniu szkoły podstawowej.

4. Na przerobienie poszczególnych działów programu przewiduje się orientacyjnie:

dla chłopców — prace z różnych materiałów około 28 godz.
 dla dziewcząt — prace z różnych materiałów . około 16 godz.
 szycie i roboty dziane ! około 12 godz.

Zaznajamianie chłopców i dziewcząt z urządzeniami i maszynami powinno odbywać się przy każdej okazji.

5. W wyniku całorocznej pracy, uczniowie powinni umieć przecinać szkło płaskie i walcowe, szlifować brzegi i wiercić otwory w szkłe; chłopcy powinni wykonać co najmniej dwa przedmioty z różnych materiałów, dziewczęta — jeden przedmiot.

Ponadto dziewczęta powinny wykonać jedną pracę w zakresie szycia i jedną w zakresie robót dzianych spośród tematów wskazanych w programie, umieć korzystać z żurnali, konserwować maszynę do szycia.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

B. Kiernicki i K. Lech: *Kształcenie politechniczne w nauczaniu pracy ręcznej*. PZWS. Warszawa 1953

W. Czyżycki: *Prace z papieru, kartonu i tektury. Introligatorstwo*. PZWS. Warszawa 1958

F. Wojnarowicz: *Nauczanie robót z drewna. Kurs Wyższy*. PZWS. Warszawa 1953

I. Huber: *Jak wykonać samemu pomoce naukowe ze szkła i innych materiałów*. PZWS. Warszawa 1952

J. Niebojewski: *Obrabiamy drewno*. PZWS. Warszawa 1958
Rysunek i Praca Ręczna — czasopismo dla nauczycieli,

ŚPIEW

UWAGI WSTĘPNE

1. Nauczanie śpiewu w kl. V — VII ma na celu:

— opanowanie przez uczniów ze słuchu (przy pomocy nut) zasobu odpowiednio wybranych pieśni oraz zdobycie niezbędnych wiadomości w zakresie wskazanym przez program;

— rozwijanie słuchu, poczucia rytmu oraz kształcenie głosu i poprawnej wymowy;

— rozwijanie zainteresowań muzycznych, a przez to stwarzanie podstaw kultury muzycznej społeczeństwa.

2. Program klas V — VII realizuje nauczyciel przez zbiorowe śpiewanie pieśni i przerabianie ćwiczeń pomocniczych: słuchowych, głosowych i rytmicznych. Na podstawie spostrzeżonych zjawisk dźwiękowych i wyobrażeń muzycznych, powstałych w drodze obserwacji słuchowej, uczniowie przyswajają sobie odpowiednie pojęcia i zdobywają wiadomości.

Materiał nauczania w programie obejmuje trzy działy. Dział I określa w sposób ogólny materiał pieśniowy, dział II wymienia szczegółowo rodzaje ćwiczeń pomocniczych: słuchowych, głosowych i rytmicznych oraz wiadomości, które uczniowie powinni sobie przyswoić w związku ze śpiewaniem pieśni i przerabianiem ćwiczeń. Dział III określa przykładowy program audycji muzycznych.

3. Nie określa się szczegółowego repertuaru pieśni, wskazuje się jedynie skalę głosu oraz utwory podane przykładowo.

Nauczyciel, układając repertuar, powinien mieć na uwadze skalę głosu, wartość muzyczną pieśni, możliwości odtwórcze dzieci, ich zainteresowania oraz wartość wychowawczą treści słownej

pieśni; pożądane jest, aby uwzględnił również pieśni podane w programie przykładowo. Tekst pieśni musi być zgodny z ogólnymi założeniami wychowawczymi szkoły. Pożądane jest, aby w miarę możliwości treść pieśni korelowała z przerabianymi zagadnieniami na lekcjach języka polskiego, historii i geografii.

Poznana we wczesnych latach życia prosta piosenka jest dla dziecka najczęściej pierwszym przeżyciem muzycznym, zaś bogatsza w treści i w formie pieśń w klasach V — VII może się stać źródłem estetycznych przeżyć uczniów, gdy zwrócą oni większą niż dotychczas uwagę na jej muzyczną stronę oraz rozumieją lepiej związek między treścią słów i melodią. Kształcące i wychowawcze zadanie spełnia pieśń tym lepiej, im doskonalsze jest jej wykonanie. Śpiew nauczyciela powinien być poprawny, ponieważ uczniowie kształtują swoje wyobrażenia muzyczne na podstawie tego, co słyszą.

Przynajmniej dwie trzecie każdej godziny lekcyjnej należy poświęcić nauczaniu pieśni ze słuchu i przy pomocy nut, powtarzaniu oraz doskonaleniu jej wykonania, posługując się przeznaczonym dla uczniów śpiewnikiem.

4. Poprawne wykonanie pieśni jest możliwe tylko przy dostatecznym rozwoju podstawowych zdolności muzycznych: słuchu i poczucia rytmu. Zachodzi więc potrzeba przerabiania ćwiczeń pomocniczych, stawiających przed uczniami usystematyzowany szereg zadań, których rozwiązywanie przyspiesza rozwój zdolności muzycznych. Niedorozwój słuchu jest częstym zjawiskiem spotykanym w szkole, dlatego należy położyć szczególny nacisk na pomocnicze ćwiczenia słuchowe. Przerabiając je z użyciem śpiewnika, uczniowie wyodrębniają tonikę jako dźwięk, ku któremu melodia zmierza w swym zakończeniu, a zarazem spostrzegają, że tonika jest I stopniem właściwej gamy.

Śpiewanie właściwych gam po zakończeniu pieśni pozwala uchwycić narzucającą się zależność tonalną i zrozumieć, że melodia zbudowana jest ze stopni określonej gamy, zestawionych z muzycznym sensem w różnej kolejności. Użycie nazw solmizacyjnych, aczkolwiek kolejność ich w różnych gamach jest ta sama, może nastroić pewne trudności, toteż nazwy dźwięków należy uwidocznnić w zapisie nutowym.

Obserwując słuchem dwa lub trzy końcowe dźwięki melodii patrząc równocześnie w zapis nutowy pieśni, uczniowie mogą stwierdzić, jakie stopnie poprzedzają końcową tonikę. W ten sposób poznają oni charakter tonalny poszczególnych stopni, czyli stosunek tych stopni do toniki, a w dalszym ciągu kształtują stopniowo wyobrażenia słuchowe skoków na tonikę: II — I, III — I, IV — III — I itd. W warunkach systematycznej nauki śpiewu w klasach V — VII należy dążyć do tego, aby uczniowie śpiewali podane w programie zestawienia stopni na każdej lekcji, początkowo kolejno, a następnie w różnej kolejności — uwzględniając nazwy solmizacyjne, uwidocznione np. pod nutami gamy albo na odpowiednich szczebelkach graficznego obrazu skali majorowej. Umiejętność ta prowadzi do intonowania każdego stopnia gamy bez znajomości interwałów i stanowi podstawę pierwszych prób czytania nut głosem, pozwala też na lepsze niż w klasach niższych wykorzystanie zapisu nutowego w śpiewniku.

Odczucie charakteru tonalnego poszczególnych stopni wpływa korzystnie na czystość intonacji w śpiewie. Oprócz tego ćwiczenia słuchowe kształtują wyobrażenia typowych zestawień dźwiękowych występujących w melodiach, opartych np.: na trójdźwięku tonicznym, odcinkach gamy, skokach na tonikę w dół lub w górę, dwóch lub trzech kolejnych półtonach, albo typowym, rozpoczynającym melodię skoku ku górze z dominanty na tonikę. Wyobrażeniami tymi posługują się uczniowie w toku poznawania nowych melodii z pomocą śpiewnika lub też ze słuchu. Ćwiczenia słuchowe przyspieszają więc nie tylko rozwój muzyczny uczniów, ale także proces przyswajania nowych pieśni.

5. Program zaleca ćwiczenia rytmiczne powiązane z materiałem dźwiękowym gamy majorowej. Należy odróżniać poczucie rytmu od wiadomości o rytmie i wartościach rytmicznych.

Gamy rytmizowane należy śpiewać z taktowaniem, od toniki dolnej do górnej tak, aby powtarzające się wartości rytmiczne w każdym takcie zrealizowane zostały na kolejnych dźwiękach gamy. Inny sposób wykonania polega na realizacji wszystkich wartości rytmicznych: w pierwszym takcie na stopniu I, w drugim takcie na stopniu II itd. Sposób ten jest odpowiedniejszy przy rytmie bardziej skomplikowanym lub przy słabszym za-

awansowaniu klasy. W ćwiczeniach rytmicznych zawsze należy przestrzegać dokładnej i przejrzystej realizacji rytmu.

6. Głos dziecka powinien być przedmiotem szczególnej troski nauczyciela. O ile bowiem poprawny sposób wydobywania głosu podnosi jakość wykonania pieśni i sprzyja rozwojowi narządu głosowego, o tyle śpiew krzykliwy, ostry jest niemiły dla ucha, a ponadto staje się przyczyną szkodliwych dla zdrowia nawyków w śpiewie i w mowie.

Tak zwana pozycja wdechowa podczas śpiewu polega na lekkim wzniesieniu górnych żeber przy swobodnej luźnej postawie ciała. Pozycja wdechowa nawet przy głębokim wdechu przeciwdziała szkodliwym dla głosu napięciom mięśni w okolicy gardła. Poprawną artykulację samogłosek osiągamy przez pracę warg, rozluźnienie stawów żuchwowych i swobodny opad szczęki dolnej. Śpiewanie dźwięków wysokich aż do *f*, a nawet *fis* dwukreślnego nie jest trudne ani dla dziewcząt, ani dla chłopców, pod warunkiem, że potrafią oni posługiwać się głosem głowowym, który przy wydatnej rezonancji czaszki brzmi w śpiewie dzieci szczególnie lekko, jasno i przyjemnie dla ucha, bez wysiłku gardła i krtań. Głos głowowy najłatwiej jest wydobyć na dźwiękach górnych (*d*², *es*², *e*²), zaś sposób jego wydobycia rozciągnąć należy na dźwięki niższe, z tego też powodu zaleca się również śpiewanie gam od toniki górnej w dół.

7. Zakres wiadomości, które uczniowie powinni sobie przyswoić, ogranicza się jedynie do materiału wymienionego w każdej klasie w punkcie 4 działu II. Przy przerabianiu ćwiczeń słuchowych w klasie V uczniowie powinni przyswoić sobie pojęcie stopni i opanować nazwy solmizacyjne, bez omawiania znaków przykluczowych. Wprowadzenie krzyżyka, bemola i kasownika należy objaśnić w klasie VI w związku z przygodnym podwyższeniem lub obniżeniem stopnia. O transponowaniu skali wzdłuż podstawowego szeregu dźwięków dowiadują się uczniowie w klasie VI, a wtedy staje się dla nich zrozumiałe użycie znaków przykluczowych.

8. W miarę sprzyjających warunków należy organizować raz na miesiąc w czasie pozalekcyjnym audycje muzyczne dla

uczniów klas V — VII, wykorzystując płyty, magnetofon, radio lub zapraszając wykonawców, np. spośród uczniów szkoły muzycznej i artystów muzyków. Wybrane do audycji utwory powinny być przystępne dla uczniów, aby mogły obudzić chęć usłyszenia ich powtórnie. Przeprowadzając audycję muzyczną, nauczyciel powinien wspomnieć o kompozytorze, obudzić zainteresowanie uczniów rytmiką utworu oraz zróżnicowaniem jego członów, zarysowujących się łatwo nie tylko w budowie, lecz również w tempie, dynamice, nastroju, w użyciu odmiennych środków technicznych, czy też różnych instrumentów w orkiestrze. Utwory należy powtarzać, zwłaszcza te, które najbardziej się podobają.

KLASA V

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. PIESNI

w skali od b małego do f dwukreślnego

Repertuar przykładowy: *Hymn państwowy*, *Międzynarodówka*, *Marsz Gwardii Ludowej*, W. Lutosławski — *Rzeczka*, Z. Noskowski — *Rzeka*, F. Rybicki — *Marsz wycieczkowy*, *Pieśń ludowa* — *Kosiarze stoją*.

II. ĆWICZENIA I WIADOMOŚCI

1. Ćwiczenia słuchowe. Powtarzanie ćwiczeń słuchowych z programu klasy III i IV, odpowiednio do stopnia rozwoju muzycznego uczniów.

Intonowanie na zgłosce *la* toniki właściwej gamy i trójdźwięku I stopnia — po zaśpiewaniu lub usłyszeniu pieśni albo jej końcowego fragmentu w tonacji majorowej.

Określenie toniki nazwą solmizacyjną na podstawie zapisu nutowego znanej pieśni w tonacji majorowej, a następnie śpiewanie

właściwej gamy (lub pięciu początkowych dźwięków) i trójdźwięku I stopnia po wykonaniu tej pieśni.

Śpiewanie kolejnych dźwięków gamy C-major na przemian z toniką według schematu: I — II, I — III, I — IV, I — V, I — VI, I — VII, I — VIII, a w dalszej pracy: II — I, III — I, IV — III — I, V — I, VI — V — I, VI — VII — VIII, VII — VIII, przy pomocy nut wskazywanych przez nauczyciela.

Próby śpiewania pierwszych pięciu stopni gamy C-major w różnej kolejności, na podstawie nut wskazywanych przez nauczyciela.

Intonowanie za głosem nauczyciela trójdźwięku minorowego I stopnia na zgłosce *la*, bezpośrednio po zakończeniu pieśni w tonacji minorowej.

2. Ćwiczenia rytmiczne. Gama rytmizowana C-major z taktowaniem w taktach: $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{4}{4}$ z wykonaniem wszystkich wartości rytmicznych w takcie na każdym dźwięku gamy oraz z wykonaniem każdej wartości na innym kolejnym dźwięku gamy.

Zastosowanie w gamach rytmizowanych poznanych dotychczas wartości nut: całych nut, półnut, półnut z kropką, ćwierćnut i ósemek, a ponadto ćwierćnuty z kropką i ósemki.

3. Ćwiczenia głosowe. Wdrażanie uczniów do wdechowej pozycji podczas śpiewu przy swobodnym, głębokim oddechu i odprężeniu mięśni w okolicach gardła i szyi. Poprawna artykulacja głosek oraz kształtowanie samogłosek ze zwróceniem uwagi na właściwy układ szczęki dolnej, warg i języka przy śpiewie. Doskonalenie głosów dziecięcych przez właściwe wykorzystanie rezonancji głowy, a w związku z tym śpiewanie gam majorowych w kierunku opadającym od d^2 , es^2 , e^2 , f^2 początkowo na zgłosce *u* lub *lu*, a w dalszej pracy *la*, *na*.

Śpiewanie melodii poznanych pieśni lub ich fragmentów na zgłoskach: *la*, *lu*, *lo*, *na*, *nu*, *no*.

4. Wiadomości. Solmizacyjne nazwy nut na pięciolinii w kluźcu skrzypcowym od *h* (*b*) małego do *f* (*fis*) dwukreślnego.

Znajomość wartości nut i pauz do ósemek włącznie.

Tonika, trójdźwięk I stopnia — toniczny.

Próby określania poszczególnych nut w zapisie jako stopni danej gamy majorowej.

III. AUDYCJE MUZYCZNE

Sluchanie muzyki żywej i mechanicznej, a w szkołach zradiofonizowanych sluchanie muzycznych audycji radiowych, organizowane raz na miesiąc w czasie zajęć pozalekcyjnych.

PRZYKŁAD PROGRAMU AUDYCJI MUZYCZNYCH

Pieśni i arie

1. Z Noskowski	— <i>Wiatr</i>
2. „	— <i>Zajaczek</i>
3. „	— <i>Kukuleczka</i>
4. „	— <i>Dobranoc</i>
5. „	— <i>Świerszczyk</i>
6. S. Moniuszko	— <i>Krakowiaczek</i>
7. „	— <i>Wiosna</i>
8. W. Lutoslawski	— <i>Pióreczko</i>
9. „	— <i>Wróbelek</i>
10. „	— <i>Rzeczka</i>

Muzyka instrumentalna

a) Fortepian

1. F. Chopin	— <i>Mazurek D-dur op. 33 Nr 2</i>
2. „	— <i>Polonez A-dur op. 40 nr 1</i>
3. I. Paderewski	— <i>Menuet G-dur</i>

b) Skrzypce

1. H. Wieniawski	— <i>Kujawiak</i>
2. „	— <i>Obertas</i>
3. E. Młynarski	— <i>Mazur</i>
4. J. Brahms — F. Kreisler	— <i>Walc</i>
5. L. V. Beethoven	— <i>Menuet G-dur</i>

c) Orkiestra

1. S. Moniuszko	— Mazur z opery <i>Halka</i>
2. „	— Tańce góralskie z opery <i>Halka</i>
3. M. Rimski-Korsakow	— <i>Lot trzmiela</i>

Utwory chóralne

1. S. Wiechowicz	— <i>Gęsi</i>
2. T. Szeligowski	— <i>Przedoj matko kunia</i>

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Na pierwszych lekcjach śpiewu w klasie V nauczyciel powinien zorientować się w poziomie przygotowania muzycznego uczniów. W przypadku gdy uczniowie ujawniają niedorozwój słuchu i głosu, należy w początkach pracy nawiązać do ćwiczeń zamieszczonych w programie klasy III i IV.

Jednym z ważniejszych ćwiczeń słuchowych w klasie V jest intonowanie toniki, gamy i trójdźwięku I stopnia po zakończeniu pieśni.

Przeprowadzając ćwiczenia słuchowe pamiętać trzeba, że:

a) uczniowie określają tonikę nazwą solmizacyjną, posługując się zapisem nutowym i ustalając nazwę ostatniego dźwięku melodii;

b) należy dobierać melodie, które kończą się toniką;

c) czyste intonowanie gam innych niż C-major nie sprawia uczniom trudności, ale solmizacyjne nazwy dźwięków, mimo że ich następstwo jest zawsze takie samo, należy uwidocznic pod zapisem gamy na tablicy, jak również pod zapisem trójdźwięku;

d) gdy melodia kończy się, np. w tonacji C, D lub E-dur, na tonice górnej, śpiewanie gamy można rozpocząć w kierunku zstępującym, gdy zaś mamy melodię, np. w G-dur, uczniowie śpiewają właściwą gamę tylko do V stopnia w obydwu kierunkach,

z pominięciem trudnych do zaśpiewania najwyższych stopni gamy.

Dużą wagę należy przywiązywać do ćwiczeń, polegających na zestawieniu różnych stopni gamy z toniką i dążyć, by podane w programie według schematu: II — I, III — I itd. uczniowie śpiewali na każdej lekcji. Podane w programie zestawienia stopni śpiewają uczniowie w klasie V tylko w tonacji C-major.

Gamy rytmizowane, również z zastosowaniem ćwierćnuty z kropką i ósemki, powinni uczniowie śpiewać często, przyczyniają się one bowiem do lepszego pojmowania wartości rytmicznych i taktów, a przez to do bardziej poprawnego wykonania pieśni.

Przeprowadzając ćwiczenia głosowe, polegające na śpiewaniu gam opadających, nauczyciel powinien zwrócić baczną uwagę, by dźwięk najwyższy wydobywany był lekko, bez żadnego wysiłku, z wyraźną przewagą głosu głowowego.

2. W wyniku nauczania śpiewu w klasie V uczniowie powinni:

— opanować około 12 pieśni i śpiewać je z dokładnością intonacyjną i rytmiczną oraz z zastosowaniem różnic dynamicznych, a także odchyień do tempa, stosownie do charakteru pieśni lub poszczególnych jej zwrotek;

— zaśpiewać właściwą gamę majorową i trójdźwięk I stopnia po zakończeniu pieśni i w oparciu o zapis nutowy gamy;

— zaśpiewać gamę rytmizowaną C-major w poznanych wartościach i taktach;

— przyswoić sobie solmizacyjne nazwy nut od *h* małego do *f* dwukreślnego oraz wartości nut i pauz do ósemek włącznie.

KLASA VI

(1 godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. PIEŚNI

w skali od *a* małego do *fis* dwukreślnego

Repertuar przykładowy: *Warszawianka 1830 r.*, *Pieśń pracy*
Marsz Mokotowa, S. Moniuszko — *Krakowiaczek*, F. Chopin —
Zyczenie, A. Suzin — *Na wycieczkę*, *Pieśń ludowa mazurska* —
Modre oczka.

II. ĆWICZENIA I WIADOMOŚCI

1. Ćwiczenia słuchowe. Powtarzanie ćwiczeń słuchowych z programu klasy IV i V, odpowiednio do stopnia rozwoju muzycznego uczniów.

Śpiewanie zestawień stopni gamy C-dur z toniką, początkowo: II — I, III — I, IV — III — I, V — I, VI — V — I, VI — VII — VIII, VII — VIII, a później także w różnej kolejności. Śpiewanie wyżej wymienionych zestawień stopni innych gam majorowych z właściwymi nazwami solmizacyjnymi, z wykorzystaniem zapisu nutowego i oznaczeń cyfrowych stopni.

Sluchanie oraz śpiewanie za głosem nauczyciela dźwięku pośredniego między IV i V stopniem gamy majorowej, celem wyodrębnienia wyobrażenia dźwiękowego półtonu i całego tonu.

Śpiewanie łatwych zestawień stopni gam majorowych z wykorzystaniem graficznego obrazu skali majorowej i zaznaczeniem odpowiednich nazw solmizacyjnych.

Próby odtworzenia z nut wybranych fragmentów melodii w tonacji majorowej, po określeniu poszczególnych nut w zapisie melodii jako stopni właściwej gamy.

Przykłady melodii pieśni z podwyższeniem IV stopnia i zastosowaniem krzyżyka (np. „Jadą, jadą dzieci drogą”, „Albośmy to jacy tacy”). Intonowanie na zgłosce *la* trójdźwięku minorowego I stopnia, bezpośrednio po zakończeniu pieśni w tonacji minorowej, początkowo za głosem nauczyciela.

2. Ćwiczenia rytmiczne. Gamy rytmizowane z taktowaniem w taktach $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{4}{8}$ z wykonaniem wszystkich wartości rytmicznych na każdym dźwięku gamy oraz z wykonaniem każdej wartości na innym kolejnym dźwięku gamy.

Zastosowanie w gamach rytmizowanych poznanych dotychczas wartości nut oraz: szesnastek, ósemki z kropką i szesnastki, a także synkopy (ósemka, ćwierćnuta, ósemka).

3. Ćwiczenia głosowe. Gamy majorowe opadające na zgłoskach *lu, nu, lo, no, la, na* od dźwięków: c^2 , cis^2 , d^2 , es^2 , e^2 , f^2 , fis^2 .

Gamy majorowe opadające od dźwięków: d^2 , es^2 , e^2 na zgłosce *la* na jednym wydechu, z krótkimi przerwami po każdym dźwięku gamy, w celu wyrobienia tzw. oparcia głosu na oddechu.

Gamy C i D-major w obydwu kierunkach z wykonaniem każdego dźwięku na połączonych legato samogłoskach: *a-e-i-o-u*.

4. Wiadomości. Skala majorowa jako wzór budowy gam majorowych.

Literowe nazwy dźwięków szeregu podstawowego.

Przygodne podwyższenie i obniżenie stopnia, zastosowanie krzyżyka i bemola. Nazwy dźwięków nie należących do szeregu podstawowego.

Pojęcie całego i pół tonu.

III. AUDYCJE MUZYCZNE

Słuchanie muzyki żywej i mechanicznej, a w szkołach radiofonizowanych słuchanie muzycznych audycji radiowych, organizowane raz na miesiąc w czasie zajęć pozalekcyjnych.

PRZYKŁAD PROGRAMU AUDYCJI MUZYCZNYCH

Pieśni i arie

1. Z. Noskowski	— <i>Ślizgawka</i>
2. „	— <i>Cichy wieczór</i>
3. „	— <i>Zielone Świątki</i>

4.	Z. Noskowski	—	<i>Orzeszki</i>
5.	„	—	<i>Sokół</i>
6.	S. Moniuszko	—	<i>Prząśniczka</i>
7.	„	—	<i>Pieśń wieczorna</i>
8.	„	—	<i>Niech się panie stroją w pasy</i>
9.	„	—	<i>Aria Skołuby z opery Straszny Dwór („Ten zegar stary”)</i>
10.	„	—	<i>Aria Chorążego z opery Hrabina („Pomnę, ojciec waści gadał”)</i>

Muzyka instrumentalna

a) Fortepian

1.	F. Chopin	—	<i>Mazurek F-dur op. 68 Nr 3</i>
2.	„	—	<i>Walc Ges-dur op. 70 Nr 1</i>
3.	„	—	<i>Walc Es-dur op. 18</i>
4.	S. Moniuszko — H. Melcer	—	<i>Prząśniczka</i>
5.	W. A. Mozart	—	<i>Marsz turecki z Sonaty A-dur</i>

b) Skrzypce

1.	G. Bacewiczówna	—	<i>Oberek Nr 1</i>
2.	R. Statkowski	—	<i>Krakowiak</i>
3.	A. Dworzak	—	<i>Tańce słowiańskie</i>
4.	„	—	<i>Humoreska</i>

c) Orkiestra

1.	S. Moniuszko	—	<i>Mazur z opery Straszny Dwór</i>
2.	W. A. Mozart	—	<i>Menuet z symfonii Es-dur</i>
3.	A. Chaczaturian	—	<i>Taniec z szablami (Gayane)</i>

Chór

1.	T. Mayzner	—	<i>Kaczor</i>
2.	Z. Noskowski	—	<i>Cichy wieczór (opr. Lachman)</i>

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Przerabiając ćwiczenia słuchowe z uczniami klasy VI należy początkowo zestawiać kolejne stopnie gamy C-major z toniką, tak jak w klasie V, a następnie zestawiać je w różnej kolejności, odtworząc każdy dźwięk gamy, wreszcie przerabiać te ćwiczenia na materiale innych gam. Nazwy solmizacyjne oraz oznaczenia stopni uwidocznić można pod zapisem nutowym.

Wyobrażenie półtonu lepiej kształtować na materiale dźwiękowym gamy niż na melodii znanej pieśni. W tym celu nauczyciel śpiewa lub gra dźwięk pośredni między IV i V stopniem gamy majorowej, uczniowie zaś próbują ten dźwięk zaśpiewać w zestawieniu ze stopniem V i VI, a nawet z III, np. w C-major: *g — fis-f-e*.

Nauczyciel powinien stosować ćwiczenia polegające na śpiewaniu różnych stopni gam majorowych, posługując się przy tym graficznym obrazem skali majorowej. Na obrazie skali trzeba uwidocznić cyfrowe oznaczenia stopni oraz nazwy solmizacyjne.

W związku ze śpiewaniem gam rytmizowanych uczniowie powinni próbować określać charakterystyczne rytmy tańców polskich.

Przerabiając ćwiczenia głosowe, należy starać się o ich powiązanie z wykonaniem pieśni i wyjaśniać uczniom, że trudniejsze melodie, o większej rozpiętości dźwięków, wymagają rozszerzenia skali głosowej przez wykorzystanie głosu głowowego.

2. W wyniku nauczania śpiewu w kl. VI uczniowie powinni:

— opanować około 12 pieśni, śpiewać je poprawnie pod względem intonacyjnym i rytmicznym, z celowym zastosowaniem środków wyrazu muzycznego;

— śpiewać w oparciu o zapis nutowy lub obraz graficzny skali: gamę majorową, trójdźwięk I stopnia oraz podane w materiale nauczania zestawienie stopni z toniką w różnej kolejności;

— zaśpiewać gamę rytmizowaną C-major z zastosowaniem ósemki z kropką i szesnastki, a także synkopy: ósemki, ćwierćnuty i ósemki;

— przyswoić sobie literowe nazwy dźwięków, wiadomości o skali i gamach oraz zastosowaniu znaków chromatycznych, użytych przygodnie.

KLASA VII

(I godzina tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. PIEŚNI

w skali od *a* małego do *fis* dwukreślnego

Repertuar przykładowy: *Warszawianka 1905*, *Czerwony Sztandar*, T. Sygietyński — *Polonez warszawski*, St. Rączka — *Polonez towarzyski*, St. Moniuszko — *Stary kapral*, K. Serocki — *Pieśń młodości*, *Pieśń ludowa kielecka* — *Kare kunie*.

II. ĆWICZENIA I WIADOMOŚCI

1. Ćwiczenia słuchowe. Powtarzanie ćwiczeń słuchowych z programu klasy V i VI, odpowiednio do stopnia rozwoju muzycznego uczniów.

Śpiewanie gam z nazwami solmizacyjnymi, wybranymi stosownie do możliwości głosowych, z rozszerzeniem do III stopnia powyżej toniki górnej (B, C, D-dur) i V stopnia poniżej toniki dolnej (F, E i D-dur).

Obserwacja oraz rozpoznawanie charakterystycznego początku melodii skokiem z V stopnia na górną tonikę.

Śpiewanie trzech kolejnych półtonów w dół i w górę między V i III stopniem różnych gam majorowych, przy pomocy graficznego obrazu skali majorowej oraz zapisu nutowego.

Śpiewanie charakterystycznych zestawień stopni gamy C-majork i innych: VII, VI i V od dołu z toniką dolną oraz II i III od góry z toniką górną.

Próby odtworzenia z nut wybranych fragmentów melodii i łatwych pieśni w tonacji majorowych po określeniu poszczególnych nut w zapisie melodii jako stopni właściwej gamy.

Śpiewanie z nazwami solmizacyjnymi właściwej gamy minorowej harmoniczej oraz trójdźwięku tonicznego po zakończeniu pieśni w tonacji minorowej.

2. Ćwiczenia rytmiczne. Gamy rytmizowane z taktowaniem w taktach poznanych z wykonaniem wszystkich wartości rytmicznych na każdym dźwięku gamy oraz z wykonaniem każdej wartości rytmicznej na innym kolejnym dźwięku gamy.

Zastosowanie w gamach rytmizowanych wszystkich poznanych wartości nut i pauz.

3. Ćwiczenia głosowe. Gamy majorowe opadające na zgłoskach: *lu, nu, lo, no, la na* od dźwięków: $c^2, cis^2, d^2, es^2, e^2, f^2, fis^2$. Gamy C i D-major w obydwu kierunkach z wykonaniem każdego dźwięku na połączonych legato samogłoskach: *a-e-i-o-u*. Gamy C i D-major w obydwu kierunkach na zgłoskach: *la, lo, lu, na, no, nu*, z wyraźnym kształtowaniem każdej samogłoski.

4. Wiadomości. Skala minorowa. Gama minorowa eolska i harmoniczna. Objaśnienie znaków przykluczowych na podstawie przykładania (transpozycji) skali majorowej i minorowej do podstawowego szeregu dźwięków. Powtórzenie i utrwalenie wiadomości z klas poprzednich.

III. AUDYCJE MUZYCZNE

Słuchanie muzyki żywej i mechanicznej, a w szkołach radiofonizowanych słuchanie muzycznych audycji radiowych, organizowane raz na miesiąc w czasie zajęć pozalekcyjnych.

PRZYKŁAD PROGRAMU AUDYCJI MUZYCZNYCH

Pieśni i arie	
1. S. Mcnieszko	— <i>Soltys</i>
2. „	— <i>Stary kapral</i>
3. „	— <i>Dziad i baba</i>

4.	S. Moniuszko	— <i>Kozak</i>
5.	„	— <i>Pieśń wojenna</i>
6.	„	— <i>Aria Stefana z opery Straszny Dwór („Cisza dokoła”)</i>
7.	„	— <i>Aria Halki z opery Halka („Gdyby rannym słonkiem”)</i>

Muzyka instrumentalna

a) Fortepian

1.	F. Chopin	— <i>Etiuda c-moll op. 10 Nr 12 („rewolucyjna”)</i>
2.	„	— <i>Nokturn Es-dur op. 9 Nr 2</i>
3.	„	— <i>Walc op. 64 Nr 1</i>
4.	„	— <i>Preludium A-dur</i>
5.	J. S. Bach	— <i>Małe preludia F-dur i c-moll</i>

b) Skrzypce

1.	A. Zarzycki	— <i>Mazurek</i>
2.	P. Czajkowski	— <i>Barkarola</i>
3.	F. Kreisler	— <i>Kaprys wiedeński</i>
4.	W. A. Mozart	— <i>Menuet D-dur z Divertimento</i>
5.	S. Moniuszko	— <i>Polonez z opery Hrabina (wiolonczela)</i>

c) Orkiestra

1.	S. Moniuszko	— <i>Uwertura z opery Halka</i>
2.	W. Lutosławski	— <i>Mała suita</i>
3.	Z. Noskowski	— <i>Polonez elegijny</i>

Chór

1.	S. Więchowicz	— <i>Kotysanka</i>
2.	M. Kotarbiński	— <i>Cichy wieczór</i>

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W związku z obserwacją zapisu nutowego pieśni, w której melodia przekracza często tonikę górną lub dolną właściwej gamy, należy przerabiać ćwiczenia, kształtujące słuchowe wyobrażenie skoków ze stopnia VII, VI, V od dołu na tonikę dolną oraz II i III stopnia od góry na tonikę górną.

Ćwiczenia te przyczyniają się do lepszego uchwycenia charakteru tonalnego stopni, a przez to do poprawienia czystości intonacji, pozwalają one zrozumieć, z jakiego materiału dźwiękowego, a szczególnie z których stopni gamy zbudowana jest melodia piosenki, umożliwiają uczniom odtworzenie z nut łatwych pieśni lub przynajmniej wybranych fragmentów w tonacjach majorowych.

W związku z opracowywaniem pieśni w tonacjach minorowych uczniowie powinni zapoznać się ze skalą minorową, śpiewać gamy minorowe harmoniczne i trójdźwięki I stopnia, obserwując równocześnie graficzny obraz skali lub też zapis nutowy gamy z uwidocznionymi nazwami dźwięków i oznaczeniami stopni.

W klasie VII uczniowie powinni rozumieć zapis nutowy pieśni. Koniecznym uzupełnieniem wiadomości podanych w klasach poprzednich jest objaśnienie znaków przykluczowych. Potrzeba ich użycia wystąpi wyraźnie, gdy nauczyciel przesuwa schemat skali wzdłuż nazw dźwięków podstawowego szeregu (np. od g małego do g^2), zapisanych w sposób ilustrujący odległości cało- i półtonowe.

2. W wyniku nauczania śpiewu w kl. VII uczniowie powinni:

a) opanować około 12 pieśni i śpiewać je poprawnie z właściwym zastosowaniem środków wyrazu muzycznego;

b) zaśpiewać z nut łatwą melodię albo wybrany jej fragment, po ustaleniu toniki właściwej gamy i przeprowadzeniu odpowiednich ćwiczeń przygotowawczych;

c) rozumieć najważniejsze elementy zapisu nutowego w śpiewniku szkolnym.

CHÓR SZKOLNY KLAS V, VI i VII

(obowiązkowy dla uczniów wybranych przez nauczyciela)
(2 godziny tygodniowo)

Pieśni w układach jedno-, dwu- i trzygłosowych w skali od *a* małego do *f* dwukreślnego.

Tematyka. Pieśni o Polsce Ludowej, rewolucyjne, robotnicze, o pracy, młodzieżowe, ludowe, związane z życiem, szkołą i aktualnymi wydarzeniami w świecie, oryginalne polskich i innych kompozytorów, odpowiednie do zainteresowań i możliwości wykonawczych uczniów.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

- Z. Noskowski: *Śpiewnik dla dzieci do słów M. Konopnickiej*
S. Wasiak: *Dźwięki i nuty. Poradnik dla nauczyciela śpiewu*
J. Zyczkowski: *Metodyka nauczania śpiewu*
Śpiew w Szkole — czasopismo dla nauczycieli

WYCHOWANIE FIZYCZNE

UWAGI WSTĘPNE

1. Zadania wychowania fizycznego w klasach V — VII są dalszym ciągiem zadań stawianych w niższych klasach szkoły podstawowej i obejmują:

— pobudzanie naturalnych procesów rozwojowych dzieci oraz przeciwdziałanie ujemnym wpływom na ich zdrowie, rozwój fizyczny i postawę;

— rozwijanie usprawnienia fizycznego dzieci przez stosowanie naturalnych czynności ruchowych, jak chód, bieg, skok, rzut itp.;

— utrwalanie podstawowych nawyków higienicznych, wdrażanie dzieci do jak najczęstszego przebywania na otwartym powietrzu i realizowanie postulatów racjonalnego hartowania;

— kształtowanie pożądanых cech charakteru oraz uczenie współżycia w zespole w toku zajęć ruchowych;

— budzenie i utrwalanie zamiłowania do uprawiania gier i ćwiczeń ruchowych.

W związku z tym każda szkoła powinna usilnie dążyć do:

— zapewnienia dzieciom możliwie jak najlepszych warunków higieniczno-sanitarnych w szkole;

— organizowania pracy i odpoczynku dzieci z uwzględnieniem podstawowych zasad higieny;

— ścisłego przestrzegania poprawnej postawy dzieci w czasie wszelkich zajęć szkolnych;

— zaspokajania w sposób zorganizowany potrzeb ruchowych dzieci;

— zapewnienia odpowiedniego miejsca do ćwiczeń, niezbędnego do realizacji programu wychowania fizycznego;

— jak najszerszego wykorzystywania miejscowych warunków terenowych do celów wychowania fizycznego;

— zaopatrzenia się w najbardziej potrzebne przybory i przyrządy.

Podstawową formą pracy nauczyciela wychowania fizycznego są lekcje ćwiczeń ruchowych, które w miarę możliwości należy prowadzić na otwartym powietrzu w każdej porze roku.

Uzupełnienie lekcji wychowania fizycznego stanowią:

— ćwiczenia śródlekcyjne, stosowane na wszystkich lekcjach jako zabieg higieniczny, przeciwdziałający znużeniu dzieci pracą umysłową lub długotrwałą pozycją siedzącą w ławkach;

— dobrowolne zajęcia dzieci w szkolnych kółkach sportowych, drużynach harcerskich, ogródkach jordanowskich itp., a także zabawy w wolnym czasie, do których uprawiania należy dzieciom udostępnić place i boiska szkolne.

Duże znaczenie dla zdrowia dzieci ma taka organizacja zajęć w szkole, aby dzieci mogły spędzać przerwy międzylekcyjne w ruchu na otwartym powietrzu.

2. Program wychowania fizycznego dla klas V — VII szkół podstawowych zawiera materiał ćwiczebny, podzielony na następujące działy:

- I. Zabawy, gry ruchowe i gry drużynowe
- II. Gimnastyka
- III. Ćwiczenia i układy muzyczno-ruchowe
- IV. Sporty i wycieczki.

Przy planowaniu pracy w szkole należy z wymienionych działów dobierać materiał odpowiedni do konkretnych warunków lokalowo-terenowych poszczególnych szkół oraz do zaopatrzenia i wymiaru czasu, przeznaczanego w planie nauczania na lekcje wychowania fizycznego. Odpowiednio więc do warunków swojej szkoły nauczyciel powinien zwrócić uwagę na te działy programu, które najlepiej może zrealizować. Dotyczy to np. większości szkół na wsi, które, nie mając sal gimnastycznych, mogą położyć nacisk na ćwiczenia terenowe, zabawy i gry ruchowe oraz niektóre sporty i wycieczki.

3. Na pierwsze miejsce w planie pracy w klasach V — VII należy wysunąć zabawy i gry ruchowe ze względu na wszech-

stronne wartości wychowawcze oraz atrakcyjność tej formy ruchu dla młodzieży,

Realizacja tego działu programu obowiązuje wszystkie szkoły.

4. Ćwiczenia gimnastyczne są bardzo cenne, zwłaszcza przy wyrównywaniu wad postawy, pogłębiających się często z początkiem okresu dojrzewania uczniów. W przypadku braku sali gimnastycznej, sali zastępczej lub odpowiedniego korytarza można ćwiczenia gimnastyczne ograniczyć, stosując się do następujących wskazówek:

a) włączać do lekcji, prowadzonych w okresie jesiennym na powietrzu, takie ćwiczenia kształtujące postawę, które w okresie jesiennym i zimowym można prowadzić nawet w izbie lekcyjnej;

b) włączać ćwiczenia gimnastyczne w okresie wiosennym do zabaw i gier prowadzonych na powietrzu.

Ćwiczenia porządkowe należy traktować wyłącznie jako ćwiczenia pomocnicze, unikając pedanterii w ich wykonywaniu na lekcji.

Ćwiczenia użytkowe i sportowe z działu „gimnastyka”, ważne z uwagi na przygotowanie do życia praktycznego i najbardziej atrakcyjne dla młodzieży, mogą być wprowadzane do lekcji ćwiczeń i gier terenowych (dział „Sporty i wycieczki”).

5. Ze względu na dużą wartość wychowawczą ćwiczeń muzyczno-ruchowych oraz ich rolę w tworzeniu pogodnego i radosnego nastroju należy ten dział realizować we wszystkich szkołach, posługując się przy braku instrumentów muzycznych środkami zastępczymi, jak np. śpiewem dzieci, klaskaniem, tupaniem, liczeniem, instrumentami perkusyjnymi (bębenek, tamburino).

6. Wskazane w programie zajęcia z zakresu sportu powinny być prowadzone z reguły na otwartym powietrzu — zarówno w sezonie letnim, jak i zimowym. Do form sportu, które można stosować wszędzie, należą: lekka atletyka oraz wycieczki z grami i ćwiczeniami terenowymi, a zimą saneczkowanie. Realizacja tych działów programu jest obowiązkowa. Szkoły powinny w miarę możliwości prowadzić zimą zajęcia z zakresu łyżwiarstwa i narciarstwa, a w okresie letnim — naukę pływania. W terenach podgórskich oraz w północno-wschodnich dzielnicach kraju narciarstwo

powinno stanowić główną treść zajęć w okresie zimowym. Do nauki pływania należy wykorzystać wszelkie środki na miejscu, a gdy to jest niemożliwe, należy wprowadzić naukę pływania na koloniach i obozach letnich. Przy nauce pływania należy skrupulatnie przestrzegać warunków bezpieczeństwa.

7. Począwszy od klasy V należy ćwiczenia ruchowe prowadzić w oddzielnych grupach chłopców i dziewcząt. Zróżnicowanie ćwiczeń dla obu tych grup polega przede wszystkim na słabszym nałożeniu wysiłku fizycznego w ćwiczeniach dziewcząt, ze względu na zaczynający się u nich okres pokwitania. Różnice te powinny być uwzględnione przede wszystkim przy zwisach, skokach, niektórych grach drużynowych i terenowych oraz przy ćwiczeniach sportowych, jak pływanie, narciarstwo.

Ze względu na wzmóŜoną u dziewcząt w tym okresie pobudliwość i nerwowość wymagana jest specjalna troska nauczyciela o przestrzeganie warunków bezpieczeństwa ćwiczących.

Należy wymagać, aby dzieci ćwiczyły w kostiumach i pantoflach gimnastycznych.

KLASA V

(3 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ZABAWY, GRY RUCHOWE I GRY DRUŹYNOWE

Zabawy orientacyjno-porządkowe, np. wiewiórki i orzechy, dzień i noc, jastrząb i pszczoła.

Zabawy i gry bieżne, np. wyścig szeregów, bieg łańcuchowy, odmiany berka, sztafeta z chorągiewkami, sztafeta gwiazdzista, wyścig rzędów, wyścig z kozłowaniem piłki.

Zabawy i gry rzutne, np. kucie, piłka do dolka, wyścig piłek w szeregach, sztafeta z piłką, w krzyżowym ogniu, polowanie, kampa, strzelec i zwierzyna. Przygotowanie do gier z podbijaniem, podbijanie duŜej i małej piłki ręką, podbijak, kto dalej.

Zabawy i gry kopne (tylko dla chłopców), np. prowadzenie piłki nogą, podrywka kopana, wybijanie piłki z twierdzy.

Zabawy i gry na czworakach, np. taczki, wyścig kretów.

Zabawy i gry skoczne, np. wir, szczur z odmianą, sztafeta ze skakankami, koszenie trawy.

Zabawy i gry z mocowaniem oraz ćwiczenia przygotowawcze do samoobrony, np. błotko, wąż (do 10 dzieci), w dwójkach walka o poruszenie z miejsca, chwytty za przegub, ramię, kostkę.

Gry drużynowe. Piłka bramkowa (przygotowanie do granicznej), w dwa ognie usportowione, kwadrant i palant, a ponadto ćwiczenia i gry przygotowujące do piłki ręcznej oraz gra w piłkę ręczną 7-osobową z różnymi uproszczeniami.

II. GIMNASTYKA

Ćwiczenia porządkowe

Zmiany kierunku w marszu w czwórkach, odstępowanie i łączenie, tworzenie czwórek z dwójek w marszu, tworzenie kolumny ćwiczebnej z dwójek, trójek, czwórek. Proste korowody.

Ćwiczenia kształtujące

Ćwiczenia ramion — wykonywane w siadzie klęcznym lub skrzyżnym oraz w postawie stojącej, z wyjątkiem krążeń oburącz, wymachu ramion przodem wzwyż i rzutu ramion wzwyż. W siadach doskonalenie wyczucia opanowanych poprzednio położeń, w ruchach utrudniających zachowanie poprawności — w krążeniach i odchyleniach. Wprowadzenie nowych położeń: chwyt karku i ramiona w górę na zewnątrz. W siadach, z częstym stosowaniem klęcznego, rzuty, wymachy i wznosy ramion wzwyż ze zwróceniem uwagi na poprawność ruchu.

Łączenie opanowanych ruchów ramion z podskokami.

Ćwiczenia doskonalące pracę kończyn w czasie chodu i skoku, jak marsz w miejscu ze wznosem kolan i różnoimiennym wymachem ramion, wspięcie z wymachami ramion w przód, bieg pajaca (nogi i ramiona wyprostowane). Ćwiczenia asymetryczne w formie zabawowej, np. jedna ręka naśladuje ruch tłoka, druga — koła.

Ćwiczenia nóg. Wspięcia w zwarcu, w rozkroku i w małym wykroku. Rozkrok przez kolejne odstawianie nóg. Przejsięcie z przy-

siadu do stania z zachowaniem poprawnej postawy podczas wstawania (np. płomień strzelający w górę lub wstawanie z krążkiem na głowie).

Podskoki obunóż z zaznaczeniem kierunku w przód i w bok.

Obszerne wymachy nóg w kierunkach głównych w pozycji ustalonej. Ćwiczenia przygotowawcze do skoków: po kilku podskokach małych podskok jak najwyżej i doskok do przysiadu podpartego, to samo z rozkrokiem w locie, z wymachem ramion w przód.

Ćwiczenia szyi. W siadach ćwiczenia prowadzące do poprawnego wykonywania skrętów, np. skręt z sięganiem podbródkiem do barku. Ponadto swobodne krążenie i skłony w bok.

Ćwiczenia tułowia. Pozycje wyjściowe oraz położenia i ruchy ramion — jak w klasach poprzednich. Z siadu płaskiego o stopach ustalonych opad w tył i powrót do siadu (zwrócenie uwagi na poprawność postawy w siadzie i leżeniu). Z leżenia tyłem, a następnie z siadu ze wsparciem rąk za sobą wznosy i opusty nóg na przemian i łącznie, ze stopniowym odrywaniem rąk. Z klęku podpartego, z pozostawieniem dłoni w miejscu, siad na piętach i kolejne odrywanie rąk od podłogi. Uwypuklanie klatki piersiowej w leżeniu tyłem o nogach lekko zgiętych. W klęku podpartym o ramionach szeroko rozstawionych i palcach zwróconych do środka zginanie ramion i dotykanie piersią podłogi. Przygotowanie do podporu przodem. Pozycja wyjściowa — siad płaski: zwrot w lewo na lewej ręce i lewej nodze do podporu leżąc bokiem. W płaszczyźnie złożonej — dalsze przygotowanie do pelzania, kilka ruchów pelzania. Skrętoskłony w pozycji rozkroczonej.

Ćwiczenia użytkowe

Ćwiczenia równowagi bez przyrządów. Np. wznos kolana, chwyt pod kolano i bezładne wymachy podudziem, pozdrawianie kolana palcami stopy, naciskanie pedału itp. Utrudnianie zachowania równowagi w postawie jednonóż przez zamykanie oczu, ruchy ramion, ruchy głowy, walka o równowagę we wspięciu.

Ćwiczenia równowagi na przyrządach. Na równoważni do wysokości bioder, ćwiczenia wykonywane w klasie poprzedniej na ławeczce. Przekraczanie łatwych przeszkód na równoważni.

Przejścia z równoważni na równoważnię ustawioną w innym kierunku.

Ćwiczenia zwinności. Z przysiadu podpartego przewrót w przód na materacu lub na trawie do przysiadu podpartego. Przewrót w przód na pokrywie skrzyni (wzdłuż) z miejsca i z marszu, z odbicia obunóż, to samo na niskiej skrzyni (20 — 30 cm) z wysokości do przysiadu podpartego. Przewrót w przód z wykroku (na materacu).

Ćwiczenia przygotowawcze do stania na rękach: w przysiadzie podpartym wyprost nogi w tył i wymachy tą nogą jak najwyżej (głowa wysoko podniesiona), w tej samej pozycji podskoki na nodze postawnej, to samo i ćwierćobrót z oderwaniem ręki od podłogi.

Zwisy i podpory. Na drabinkach przygotowanie do wstępowania i zstępowania ze zwróceniem uwagi na przyleganie do drabinki (jak pełzanie). Postawa zwieszona bokiem na różnych wysokościach (chorągiewka). Z postawy przodem, z chwytem na wysokości barków, podskokami przysiad zwieszony na różnych wysokościach ze zginaniem i prostowaniem ramion. Doskonalenie obrotów z postawy zwieszonej przodem do chwilowego zwisu tyłem. W postawie tyłem na wysokości dosiężnej zapoznanie ze zwisem czynnym i biernym. Zeskok podmykiem z wysokości dosiężnej.

Na kracie: przeploty poziome i pionowe z pomocą nóg, wstępowanie (dowolne) i zejście przeplotami.

Na tramie: na wysokości barków doskonalenie zwisu postawnego przodem; na wysokości bioder, stojąc na ziemi, podpór nachwytem, podchwytem, odmyk od przysiadu zwieszonego; na wysokości piersi — przygotowanie do zwisu leżąc na podudziu w poprzek; zwis przerzutny (chwilowy) o nogach wyprostowanych, poprzedzony nauczaniem zwisu przewrotnego o nogach skurczonych.

Na wysokości dosiężnej we wspięciu zmiany chwytów (nachwyty, podchwyty, chwyt rozpięty).

Wysokość doskoczna — skok do krótkotrwałego zwisu w poprzek (spodem).

Chód i bieg. Doskonalenie poczucia rytmu i umiejętności marszu w nogę, współpraca ramion w marszu.

Rzuty. Doskonalenie rzutów prawą i lewą ręką pileczką, śnieżkami (do celu i na odległość) oraz dużą piłką z zamachu w tył wyprostowanym ramieniem.

Skoki. Skoki wolne: doskonalenie doskoku w skokach wwyż ponad przeszkodą stałą (do wysokości kolan) i skoku w dal z małego rozbiegu. Skoki dosiężne (do zawieszanej piłki) z odbicia jedno- i dwunoż z rozbiegu 2—3 kroków. Skoki przez skakankę, skok przez okienko, skok wwyż stylem krocznym początkowo z marszu, następnie z małego rozbiegu skośnego z odbicia prawą i lewą nogą. Skoki zajęcze o nogach zwartych przez płaską przeszkodę.

Skoki mieszane (na skrzyni do wysokości bioder): z rozbiegu skośnego wyskok klęczny, kuczny i zeskok zawrotny; z rozbiegu na wprost wyskok kuczny i zeskok w tył (z podporem); przeskoki w rodzaju kuczno-zawrotnego i kuczno-odbocznego. Zeskoki z drabinek w tył i w bok z wysokości do bioder. Przeskok kroczny przez kozła (wysokość do pasa) — głównie dla chłopców.

III. ĆWICZENIA I UKŁADY MUZYCZNO-RUCHOWE

Tańce narodowe i regionalne

Elementy mazura. Zwykły bieg mazurkowy jako krok zasadniczy. Holubce pojedyncze mazura na „raz” w taktie, w kole, z krokiem dostawnym, bokiem oraz ze zmianą kierunku w lewo i w prawo. Zakończenie mazurkowe: a) z trzykrotnym przytupnięciem, b) rozkrok — zeskok — pauza. Zasadnicze układy rąk w parach do mazura w przód i w młynkach.

Elementy krakowiaka. Holubce dwukrotne z przytupnięciem (bez wymachów rąk), w parach. Łatwe układy krakowiaka z poznanych tematów.

Elementy kujawiaka. Kierunek wirowania I w prawo z trzykrotnymi przytupnięciami w ustalonych taktach.

Elementy tańców regionalnych. Krok polkowy bez podskoków w obrotach (kierunek wirowania I w prawo). Zwykły krok obrotowy chodem ćwierciowym. Przygotowanie do skrzyżnego zaznaczania nogą ze skierowaniem stopy na zewnątrz w rozmaitych ćwiczeniach. Kroki walcowe w przód i w tył zwykle lub z dostawnym krokiem na 3.

Zastosowanie tańców figurowych, np. Ulan i Kaczor. Zastosowanie kroku walcowego w tańcach, np. Drybak, Lewczarz, Nie chcę cię znać. Zastosowanie obrotowego chodu, np. Olender.

Korowody, oparte na figurach polonezowych, para za parą, para w lewo, para w prawo, mostek; pary, czwórki, koła, krzyżyki, młynki.

Tematy rytmiczno-taneczne. Zastosowanie ćwiczeń ramion i nóg w urozmaiconej postaci tanecznej, np. Fik-mik, Taniec gacziarzy, Galop-konnica.

Marsz ze śpiewem.

IV. SPORTY I WYCIECZKI

L e k k a a t l e t y k a

Biegi. Marszobiegi do 500 metrów, przeplatane trzykrotnym biegiem na odcinkach 50—60 metrowych, biegi szybkie na dystansie do 60 metrów, ćwiczenia startu i wybiegów z pozycji wychylonej.

Rzuty. Rzuty małą piłeczką, kijem do celu i na odległość.

Skoki. Skoki w dal na skoczni z miejsca i z rozbiegu ze szczególnym zwróceniem uwagi na odbicie; wzwyż ponad poprzeczkę stylem naturalnym z rozbiegu na wprost i skośnego.

P ł y w a n i e

Na różnicach głębokościach aż po pierś — pływanie „pieskiem”, na boku, plecach, na plecach żabimi ruchami nóg z jednoczesnym zagarnianiem rękami wody. Strzałka na piersiach i na plecach. Ćwiczenia swobodnego i miarowego oddechu. Na pływakach — pływanie na piersiach żabimi ruchami nóg. W wodzie po biodra lub po pas, w opadzie w przód ruchy ramion do pływania żabką, to samo w leżeniu na pływakach, to samo z jednoczesnym normowaniem oddechu. Koordynacja ruchów ramion i nóg, a następnie i oddechu w leżeniu na pływakach. Z siadu kłębnego na niskim pomoście lub brzegu z ramionami wzniesionymi wpadanie do wody na głowę. Skoki na nogi z wysokości około 1 metra. Pływanie dowolnym sposobem i w dowolnym czasie na dystansie 15 m.

Ł y ż w i a r s t w o

Wydłużanie posunięcia, sprężynowanie w jeździe na obu nogach. Przekładanka w przód i w tył. W jeździe w tył odrywanie jednej nogi. Omijanie przeszkód. Łatwe zabawy bieżne.

N a r c i a r s t w o

Zabawy na płaskim terenie.

Chody narciarskie. Krok zwykły z kijkami i bez, krok z odbicia, bezkrok, jednokrok.

Zabawy na stoku, o charakterze zjazdu w skos stoku z próbą ześlizgu jako czynnika hamującego.

Zjazdy na wprost i w skos stoku, doskonalenie przejazdu przez przeciwstok, zagłębienie, garb, skarpe, próg terenowy; zjazdy na wprost z małymi skokami z progu.

Sposoby podejścia. Podejście zakosami ze zwrotem nartą górną lub nartą dolną, krokiem rozkrocznym (choinka); schodkowanie w bok, w przód i w tył.

Zatrzymanie przez przestępowanie do stoku; pług; przez opór jedną nartą, w zjeździe w skos stoku, ześlizg do zatrzymania się, próby krystianii do stoku.

Wycieczki. Małe wycieczki po łatwym terenie i w dobrych warunkach śniegowych.

S a n e c z k o w a n i e

Przy wożeniu się na saneczkach w terenie równym — szybkie zakręty, wymijanie przeszkód. W terenie falistym — wyzyskanie naturalnych pochyłości bez ostrych zakrętów.

Ć w i c z e n i a i g r y t e r e n o w e

Obserwacja i podśluch: Obserwacja biwakującego nieprzyjaciela. Na czujce. Szukanie listów za pomocą znaków patrolowych.

Podchody, patrolowanie, tropienie i zwiady. Goniec. Na warcie. Oblawa. Zapoznanie się ze znakami, podawanymi gwizdkiem na zbiórkę, marsz, zatrzymanie się i krycie. Odczytywanie na drodze piaszczystej śladów pojazdów, ludzi, zwierząt.

Orientowanie się w terenie: określanie stron świata przy pomocy słońca, słońca i zegarka; określanie kierunku, z którego wieje wiatr, nadciągają chmury, słychać szczekanie psów. Marsz na przelaj w terenie lesistym na przestrzeni 0,5 km według stron świata.

Pokonywanie przeszkód terenowych: wchodzenie na strome zbocza; wspinanie się na drzewo po linie przymocowanej do gałęzi; skoki w głąb ze skarpy; skoki przez rowy lub strumienie szerokości do 1 m.

Biwakowanie: Wybudowanie najprostszej kuchni polowej. Gotowanie kawy. Wiązanie linek węzłami: płaskim, pętłą, tkackim i rybackim. Zrobienie wieszaka na ubranie.

Doraźna pomoc: opatrywanie drobnych skaleczeń i przyżycie z pomocą omdląlemu; przenoszenie rannego na stołeczku.

Wycieczki. Całodzienne wycieczki celem prowadzenia ćwiczeń i gier terenowych, długość marszu do 8 km (w obie strony) — z dopuszczalnym obciążeniem plecaka do 2 kg.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Sprawność nerwowo-mięśniowa uczniów klasy V jest w zasadzie duża, wymaga jednak umiejętnego podtrzymywania i rozwijania.

W klasie tej posługujemy się zarówno formą ścisłą, jak zabawową i zadaniową (jednak bez uszczerbku poprawności w wykonaniu danego ćwiczenia). Forma zabawowa zwiększa zainteresowanie oraz ułatwia zrozumienie treści i opanowanie właściwej formy ruchu (przykład: „W siadzie kłęcznym podpartym skłon w przód i przejście do skłonu łukiem w tył z uwypukleniem klatki piersiowej”, to samo w formie zabawowej: „Kaczka nurkuje — wychyla głowę”).

Spośród ćwiczeń, podanych w materiale nauczania, należy bardzo oględnie stosować ćwiczenia o charakterze pracy statycznej, powinny one stanowić tylko krótkotrwałe momenty przejściowe, zwłaszcza na lekcjach z dziewczętami.

W grach drużynowych należy w klasie V zwrócić szczególniejszą uwagę na odpowiedni dobór gier przygotowawczych, ułatwiających opanowanie przez dzieci trudności technicznych.

W ćwiczeniach i grach terenowych, atletyce terenowej i wycieczkach należy pamiętać, by miały one pewną ciągłość i uzupełniały się w ciągu lat pobytu dzieci w szkole. Powinny one być zawsze starannie przemyślane oraz doskonale rozplanowane, jak również dostosowane do możliwości dzieci.

Współpraca dzieci z nauczycielem przy organizacji i prowadzeniu wymienionych gier i ćwiczeń daje duże korzyści natury wychowawczej. Rozwija ona w dzieciach karność, opartą na samopanowaniu i zrozumieniu poleceń, przygotowując jednocześnie pomocników i przewodników drużynowych do dalszej pracy.

2. Prowadząc w klasie V zabawy i gry, należy nadal rozwijać szybką i dokładną orientację, doskonalić szybkość i zręczność ruchów oraz wdrażać dzieci do coraz lepszego współdziałania w zespole. W wyniku wszechstronnego uprawiania różnych zabaw i gier dzieci powinny opanować następujące umiejętności: rzut piłką na odległość prawą i lewą ręką, celność rzutów i umiejętność podawania sobie piłki w czasie gry, przestrzeganie prawideł w grach, zwłaszcza rzutnych, oraz opanowanie szybkości wybiegu w grach bieżnych. Z zakresu gier drużynowych dzieci powinny opanować „W dwa ognie usportowione” i nauczyć się grać w kwadranta (dziewczęta) lub palanta (chłopcy).

3. W zakresie ćwiczeń porządkowych należy wyćwiczyć dzieci, by umiały rytmicznie maszerować, szybko i sprawnie robić zbiórki oraz formować kolumnę ćwiczebną w miejscu. Dzieci powinny umieć przyjmować przed wykonaniem ćwiczenia i po jego zakończeniu poprawną pozycję wyjściową oraz prawidłowo wykonać następujące ćwiczenia:

— w staniu o stopach zwartych głęboki skłon w przód z rozluźnieniem mięśni i powolny wyprost (kręgi po kręgu, zaczynając od kręgów lędźwiowych);

— poprawny przewrót w przód na materacu — trawniku (z zachowaniem kierunku i bez dotykania głową podłoża) i poprawny powrót do pozycji wyjściowej;

— przejście po równoważni na wysokości kolan z przekładaniem przedmiotu z jednej strony na drugą stronę belki;

— przeskok przez ławeczkę z rozbiegu — z odbicia jednoonóż (prawą i lewą nogą) z poprawnym doskokiem.

KLASA VI

(3 godziny tygodniowo)

MATERIAŁ NAUCZANIA

I. ZABAWY, GRY RUCHOWE I GRY DRUŻYNOWE

Zabawy o charakterze ożywiającym i rekreacyjnym, stosowane między ćwiczeniami o formie ściślejszej, między trudniejszymi grami oraz jako przygotowanie do gier, np. berek ranny, berek z przysiadem, czaty, niedźwiedź, obrona twierdzy.

Gry bieżne, np. gwiazda, wyścig szeregów, bieg łańcuchowy.

Gry z podbijaniem. Piłka podbijana.

Zabawy i gry kopne (tylko dla chłopców), np. sztafeta kopana, kręta ścieżka (slalom).

Gry drużynowe. Piłka graniczna i bramkowa, kwadrant, palant, podaj dalej. Doskonalenie ćwiczeń przygotowawczych oraz gry w piłkę ręczną 7-osobową. Ćwiczenia przygotowawcze do siatkówki.

II. GIMNASTYKA

Ćwiczenia porządkowe

Zbiórki w marszu w dwójkach i w czwórkach. Kolumna w marszu: ćwiczebna i czwórkowa. Zmiany kierunków w marszu w kolumnie dwójkowej i czwórkowej. Powrót do kolumny ćwiczebnej na zapamiętane miejsca.

Ćwiczenia kształtujące

Ćwiczenia ramion. W staniu — ćwiczenia złożone z poznanych poprzednio elementów, opanowanych w pozycjach niskich. Drogi ruchu do położenia ramion wżwyż. Nowe położenia, chwyt ciemienia jako położenie przejściowe i wyjściowe, zapoznanie się ze skurczem poziomym. Wydoskonalenie chwytu karku również w pozycjach wyższych, np. klęk.

Ćwiczenia asymetryczne — zabawowe lub złożone z elementów znanych.

Ćwiczenia nóg. Ćwiczenia zmierzające do opanowania wycucia kierunku w przód i w bok, zaznaczanie wykroków z podskoku jednonóż i z podskoku obunóż o nodze prostej, zgiętej itp.

Doskonalenie wstawania z przysiadu. Półprzysiad w małym wyroku.

Wymachy nóg w kierunkach głównych. Nauczanie odbicia ze współpracą kończyn w skoku z odbicia jednonóż i obunóż.

Ćwiczenia szyi. Dalsze doskonalenie ruchów w płaszczyźnie strzałkowej i wprowadzenie skłonu głowy w tył. Skłony w bok i krążenia.

Ćwiczenia tułowia. We wszystkich płaszczyznach — doskonalenie pogłębiania. Płaszczyzna strzałkowa: w siadach (przy drabinkach, przy ścianie) uwypuklanie klatki piersiowej. W leżeniu tyłem uwypuklanie klatki piersiowej.

Przygotowanie do opadu w przód: w siadzie klęcznym — skłon w przód i przejście do opadu ze splotem rąk z tyłu na plecach. Przy ławeczce lub drabince ze wsparciem rąk w pozycji uklonu japońskiego — uwypuklanie klatki piersiowej. W siadzie z zaczepem stóp o nogach lekko zgiętych — opad w tył z zachowaniem poprawnej postawy przy padaniu. Przygotowanie do podporu leżąc przodem: w przysiadzie podpartym — parę kroków rękami w przód i powrót do przysiadu w ten sam sposób lub skokiem. W leżeniu przodem z ramionami w dół lub w bok — skłony tułowia w tył. Płaszczyzna poprzeczna, rozkrok — skręt tułowia w lewo, ręce luźne w lewo w tył, po czym skręt tułowia w prawo z rękami w prawo w tył. W płaszczyźnie złożonej — przygotowanie do pelzania w leżeniu przodem. Przechodzenie się pod nisko ustawioną przeszkodą.

Ćwiczenia użytkowe

Ćwiczenia równowagi bez przyrządów. Utrudnianie postawy równoważnej przez ruchy głowy, ramion i zamykanie oczu. W dwójkach na wprost walka o równowagę w postawie jednonóż z uderzeniem stopą o stopę przeciwnika.

Ćwiczenia równowagi na przyrządach. Przechodzenie po równoważni różnymi rodzajami kroków, opanowanych uprzednio w marszu (np. krok zmienny, z zaznaczeniem, ze zginaniem nogi

postawnej) — przyrząd do wysokości bioder. Zeskakiwanie do przysiadu z dochwytem przyrządu. Przejście w tył na niskim przyrządzie oraz przejście w bok — dwójkami z chwytem za ręce.

Cwiczenia zwinności. Przewrót w przód z przysiadu podpartego i powrót do przysiadu podpartego. Przewrót w przód na skrzyni o wysokości 20—30 cm z odbicia na ziemi. Na ziemi (materacu) — przewrót w przód z wykroku (odbicie jednonóż) z osłoną głowy jednorącz, noga wolna wyprostowana.

Na skrzyni: przewrót z odbicia obunóż — obie nogi proste, z siadu (na materacu) — padanie w tył z nakrywaniem się nogami (do przewrotu w tył).

Przygotowanie do stania na rękach, w przysiadzie podpartym — wyprost jednej nogi w tył i wymachy tą nogą z jednoczesnym podskokiem na nodze postawnej, to samo z półobrotem w kierunku nogi zamachowej. Mostek na głowie i rękach z leżenia tyłem.

Zwisy i podpory. Na drabinkach: wstępowanie i zstępowanie asymetryczne jak najbliższej drabinki. Z postawy zwieszanej tyłem na małych wysokościach — zeskok podmykiem. Z postawy przodem przy drabinkach — głęboki skłon tułowia w przód, wymach ramion dołem do chwytu za szczebel, podskok w miejscu, skurcz nóg.

Na tramie: przygotowanie do wymyku, podchwyt z odbiciem obunóż i koordynacja skurczu i wyprost ramion ze skurczem nóg: a) tram dosiężnie — podskok do chwilowego zwisu o ramionach skurczonych, b) to samo, lecz ze skurczem nóg w czasie rozkurczu ramion. Wyćwiczenie odmyku: z podporu na tramie od wysokości pasa — odmyk do dotknięcia kolanami przyrządu i powrót do podporu. Odmyk o nogach prostych do dotknięcia stopami przyrządu i opust nóg zgiętych. Na tramie na wysokości głowy zwis leżąc spodem na podudziu w poprzek. Tram doskocznie: poprawny skok do zwisu i poprawny zeskok. Tram na wysokości piersi: ze zwisu postawnego przodem — przejście do zwisu postawnego bokiem jednorącz. W zwisie postawnym — zmiany chwytów naprzemianrącz. W tym samym zwisie postawnym — zginanie ramion. W zwisie postawnym w poprzek — postęp w tył.

Dla dziewcząt — doskonalenie zwisu postawnego przodem.

Na kracie: przeploty poziome bez pomocy nóg, przeploty skośne z pomocą nóg. Zejście pionowymi przeplotami z pomocą nóg.

Chód i bieg. Dalsze doskonalenie współpracy kończyn: w marszu — ramion prostych, w biegu — zgiętych.

Rzuty. Rzuty piłeczką, śnieżkami prawą i lewą ręką ze zwróceniem uwagi na rzut sponad głowy.

Skoki. Skoki wolne. Z odbicia jednonóż wyskoki na przyrząd wysokości do połowy uda (chłopcy), do wysokości kolan (dziewczeta). Skoki wzwyż z rozbiegu na wprost (rozbieg 3 — 5 kroków). Skoki z odbicia jednonóż o ławeczkę, jedną część skrzyni, doskonalenie skoku w dal.

Skoki dosiężne. Skok w dal z małego rozbiegu z doskonaleniem odbicia. Skok przez okienko. Skoki przez skakankę.

Skoki zajęcze o nogach złączonych z wydłużeniem skoku, z użyciem przeszkody szerszej niż w klasach poprzednich.

Skoki mieszane. Skrzynia wszerz na wysokości bioder: wyskok kłęczny, zeskok w przód bez opierania się rękami (przy pomocy nauczyciela). Z rozbiegu skośnego przeskok zawrotny przez przyrząd na wysokości bioder (chłopcy) lub połowy uda (dziewczeta); doskok na linii chwytu rąk. Przyrząd do wysokości bioder dla chłopców, niższy dla dziewcząt: przeskok w rodzaju kuczno-odbocznego. Kozioł — wysokość maksymalna do pasa: przeskok rozkroczny, doskonalenie doskoku.

III. ĆWICZENIA I UKŁADY MUZYCZNO-RUCHOWE

Tańce narodowe i regionalne

Elementy mazura. Doskonalenie zwykłego biegu mazurowego w przód i bieg mazurowy w tył. Zakończenie mazurowe: a) z dwukrotnym przytupnięciem, b) zeskokiem obunóż. Obroty mazurowe zwykłym biegiem mazurowym. Układy rąk do obrotów mazurowych. Hołubce mazurowe w parze „do siebie”. Łączenie poznanych tematów mazura w łatwe układy.

Elementy kujawiaka. Doskonalenie kroku kujawiaka. Przytupywanie trójkrokiem w dowolnym takcie. Zeskok obunóż na dwa

w czwartym takcie. Zasadnicze układy rąk w kujawiaku. Ludowy kujawiak z przyśpicwką.

Przygotowanie do oberka. Kujawiak bez przytupywań i zeskoków w szybkim tempie. Figura. Rozwijany.

Elementy krakowiaka. Hołubce krakowiaka z wymachem ręki wzwyż — w skos równomiernie. Hołubce „w kwadracie”. Zaznaczanie nóg. Krzesanie. Obroty z zakończeniem — skokiem obunóż. Łączenie poznanych tematów krakowiaka w trudniejsze układy.

Elementy tańców regionalnych. Jak w klasie V oraz trudniejsze figury bramek trojaka, złożone z biegu i przytupywań.

Zastosowanie skrzyżnego unoszenia nogi we wspięciu, np. w tańcu Trojak. Zastosowanie zwykłego kroku obrotowego oraz kroku polkowego bez podskoków w obrotach, np. tańcu Rüss dwa, zastosowanie podskoku posuwistego, np. Bulba.

Korowody. Jak w klasie V z zastosowaniem trudniejszych układów figurowych po liniach koła, półkoła, po bokach kwadratu, po przekątnej itp.

Tematy rytmiczno-taneczne. Zastosowanie zwrotów trudniejszych, skrzyżnych zaznaczeń i wymachów nóg w urozmaiconej postaci, np. Tak — znak, Kółka ze zwrotem. Cyrkiel, Tam i z powrotem.

IV. SPORTY I WYCIECZKI

Lekka atletyka

Biegi. Marszbiegi do 800 m przeplatane czterokrotnie biegiem na odcinkach 60 metrowych; przyjmowanie pozycji startowej na sygnał i start niski bez dołków i z dołków; ćwiczenia w oddawaniu i przyjmowaniu pałeczki sztafetowej; ćwiczenia w zmianie pałeczki sztafetowej. Bieg na dystansie 60 m ze startu niskiego.

Rzuty. Rzuty piłką palantową i ręczną prawą i lewą ręką na odległość i do celu z miejsca i w ruchu.

Skoki. Skoki przez przeszkody, wieloskoki, skoki terenowe, skok w dal na skoczni, doskonalenie rozbiegu i odbicia, wymierzanie rozbiegu, skoki dosiężne. Skoki wzwyż sposobem naturalnym, doskonalenie rozbiegu, odbicia i lotu ponad poprzeczką.

Pływanie

Przewroty w wodzie, przechodzenie pomiędzy nogami współ-
 ćwiczących, nurkowanie z wydobywaniem z dna rozrzuconych
 przedmiotów. Karuzela z kładzeniem się na wznak. Ćwiczenia (na
 pływakach i bez) dokładnego wykonywania ruchów nóg i ramion
 w „żabce”, doskonalenie koordynacji ruchów. Przepływanie do-
 wolnym sposobem początkowo kilku, następnie kilkunastu do
 25 metrów. Koordynacja oddechu z ruchami kończyn.

Skok startowy. Skoki na nogi z wysokości około 1 m.

Łyżwiarstwo

Omijanie przeszkód w większym pędzie. Ze „sprężynowania”
 wydłużenie posunięcia. „Sprężynowanie” w jeździe tyłem.

Narciarstwo

Zabawy na płaskim i na stoku — jak w klasie V.

Chody narciarskie. Krok zwykły z kijami i bez, krok z odbicia,
 bezkrok; jednokrok, krok łyżwowy.

Ćwiczenia na stoku. Ćwiczenia ześlizgów (w przód, ześlizgi
 łączone).

Zjazd na wprost i w skos: dla oceny zmian szybkości w zależ-
 ności od terenu, zmiana pozycji zjazdowej, ćwiczenie wychylania.

Zatrzymanie. Powtórzenie ćwiczeń z klasy V.

Zmiany kierunku. Krystiania do stoku: ćwiczenia wstępne do
 krystianii od stoku.

Skoki. Skoki jak w klasie V.

Wycieczki. Wycieczki po łatwych terenach, ale w różnych wa-
 runkach śniegowych.

Saneczkowanie

Jak w klasach poprzednich z wyzyskaniem możliwości tere-
 nowych.

Ćwiczenia i gry terenowe

Obserwacja i podsłuch. Obserwowanie i wykrywanie obiektów.
 Podchodzenie wartownika z obserwowaniem jego zachowania się.

Słuchanie głosów miasta. Wykrycie podsłuchem hasła przeciwnika.

Podchody, patrolowanie, tropienie i zwiady. Ucieczka z obozu. Do chorągiewki. Tropienie zbiega. Ucieczka jeńców. Zapoznanie ze znakami ramieniem na: uwaga, alarm, zbiórka, naprzód, stój, kryć się.

Orientowanie się w terenie. Określanie stron świata przy użyciu kompasu. Marsz na przelaj w terenie nieznanym na odległość do 1 km.

Pokonywanie przeszkód terenowych. Przejście przez mur i wysokie parkany. Skoki przez strumienie szerokości do 2 m. Wejście na drzewo i zejście po linie przywiązanej do gałęzi.

Biwakowanie. Rozniecenie ogniska w trudnych warunkach, np. mokre gałęzie, określona liczba zapalek. Ugotowanie zupy. Wykonanie zegara słonecznego. Rąbanie suchych gałęzi do ogniska. Wiązanie linek węzłem tatrzańskim skrajnym i wiązanie powrośla ze słomy.

Doraźna pomoc. Opatrywanie ran. Przenoszenie rannych.

Wycieczki. Całodzienne wycieczki w celu prowadzenia ćwiczeń i gier terenowych: długość marszu (w obie strony łącznie) do 10 km, obciążenie plecaka do 3 kg.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. W lekcji z grupami chłopców i dziewcząt klasy VI występują coraz więcej zaznaczające się różnice — zarówno w doborze, jak i wykonywaniu ćwiczeń. Cechy, związane z okresem dojrzewania, stawiają dziewczęta pod względem usprawnienia na znacznie niższym poziomie niż chłopców, których możliwości wysiłkowe i ruchowe są w tym okresie nadal dobre.

W zakresie form ruchu, wymagających większego wysiłku, dziewczęta wyraźnie cofnęły się, toteż zasada ostrożnego dawkania pracy statycznej musi być szczególnie przestrzegana.

Przy skokach należy zwracać większą uwagę na opanowanie elementów odbicia i doskoku niż na wysokość czy odległość skoku. Przewagę należy dawać różnego rodzaju podskokom (tanecz-

nym i przez skakankę), zwiększającym elastyczność stawów nóg i pobudzającym akcję serca. Ze względu na wyraźnie zaznaczające się zachwianie równowagi nerwowej należy w pracy z dziewczętami położyć szczególny nacisk na ćwiczenia koordynacji.

Ćwiczenia dla dziewcząt można w tym okresie urozmaicać pod względem układu i wykonania przez bogatsze stosowanie rytmu i zmienności pracy mięśniowej oraz wprowadzenie — w większym niż dotąd wymiarze — elementów tanecznych, tańców regionalnych i narodowych.

2. Przechodząc coraz bardziej na stosowanie gier drużynowych, należy w dalszym ciągu prowadzić zabawy i gry ruchowe — zarówno jako materiał włączony do różnych typów lekcji dla ich urozmaicenia, jak też jako podstawowe środki, przygotowujące do gier drużynowych i sportowych. W zakresie szczegółowych umiejętności uczniowie powinni nauczyć się gry w piłkę ręczną, opanować grę w kwadranta i palanta (chłopcy) i w kwadranta (dziewczynki). W braku odpowiednich warunków do prowadzenia tych dwu gier należy doprowadzić do opanowania przez dzieci innych gier drużynowych z programu klas V — VI. Dzieci powinny umieć przygotować i wyznaczyć boisko do gier.

3. W zakresie ćwiczeń porządkowych uczniowie powinni wykazać umiejętność marszu w dwójkach i w kolumnie czwórkowej z zachowaniem rytmu i odstępów, umiejętność formowania kolumny ćwiczebnej w marszu, krycia i równania we wszystkich poznanych ustawieniach.

Z grupy ćwiczeń użytkowych wszyscy uczniowie powinni wykazać umiejętność wykonania następujących ćwiczeń:

— przejście po równoważni na wysokości do połowy uda i poprawny zeskok z dochwytem,

— przeskok ponad ławeczkę gimnastyczną z rozbiegu ze współpracą ramion i prawidłowym doskokiem do półprzysiadu podpartego,

— przeskok zawrotny z rozbiegu skośnego przez skrzynię (ławeczkę) na wysokości bioder (chłopcy), połowy uda (dziewczeta),

— nogi ugięte, doskok na linii chwytu rąk.

KLASA VII

(3 godziny tygodniowo)

MATERIAL NAUCZANIA

I. ZABAWY, GRY RUCHOWE I GRY DRUŻYNOWE

Gry bieżne, np. wyścig obwodowy, sztafeta z chorągiewkami, walka o sztandar.

Gry rzutne, np. wyścig piłek w dwuszeregach, wyścig piłek z rzutem o ścianę, forteca, przeprowadzanie partii.

Gry z podbijaniem, np. świnka, odmiany podbijanki, wybijanka (z użyciem kijków).

Zabawy i gry kopne (tylko dla chłopców) — jak w klasie VI.

Gry drużynowe: podaj dalej, kwadrant i palant, siatkówka, doskonalenie piłki ręcznej 7-osobowej.

II. GIMNASTYKA

Ćwiczenia porządkowe

Zbiórki jak w klasach poprzednich, marsz w szeregu i dwuszeregu z zachowaniem równania i krycia na małych przestrzeniach, zmiany kierunku w marszu o 180° w kolumnie dwójkowej, tworzenie czwórek z dwuszeregu, tworzenie kolumny ćwiczonej z różnych ustawień w marszu, zwroty w marszu o 90° .

Ćwiczenia kształtujące

Ćwiczenia ramion. Poziomy skurecz ramion. Utrudnienie wszystkich znanych położeń i form ruchu. Łączenie ćwiczeń ramion z ćwiczeniami nóg.

Ćwiczenia nóg. Opanowanie przysiadu w małym wyroku. Wykroki i rozkroki wspięte. „Unik podparty” — z ruchu, z podskoków.

Ćwiczenia asymetryczne. Współpraca kończyn (do skoków): najprostsza forma doskonalenia lotu w skoku — rozkrok w locie.

Ćwiczenia szyi. Jak w klasach poprzednich ze zwróceniem uwagi na poprawność wykonania.

Ćwiczenia tułowia. Doskonalenie pogłębiania z wprowadzeniem współpracy ramion w formie ruchów współdziałających.

W płaszczyźnie strzałkowej: uwypuklenie klatki piersiowej w siadzie klęcznym, w leżeniu tyłem z ramionami w bok, nogi lekko zgięte. Przygotowanie do opadu w przód, z rozkroku ze skłonu w dół — przejście do opadu z pionowym skurczem ramion. Opady w tył w siadzie z zaczepem stóp i zachowaniem poprawności postawy w obie strony. W leżeniu przodem — skłony w tył z przejściowym skurczem ramion. Przysiad podparty — kolejne wyprosty nóg do krótkotrwałego podporu leżąc przodem. We wszystkich płaszczyznach — zastosowanie wszystkich opanowanych pozycji i położeń, zmian tempa, rytmu itd. W płaszczyźnie złożonej ćwiczenia przygotowawcze do pelzania ze wsparciem na łokciu i na kolanie. Czołganie się w leżeniu przodem („jak wąż”).

Ćwiczenia użytkowe

Ćwiczenia równowagi bez przyrządów. W postawach jednónóg — zachowanie równowagi przy jednoczesnym wykonywaniu ruchów nogą wolną (wznosy, przemachy, przenosy). Zachowanie równowagi po intensywnym ruchu (biegu); utrudnianie przez ruchy ramion, ruchy głowy.

Ćwiczenia równowagi na przyrządach (najwyżej do wysokości bioder). Przejście po równoważni z wykonywaniem czynności rękami, np. rzuty płeczkami, przejście na czworakach, z przysiadami, w tył i w bok — na równoważni do wysokości kolan. Z siadu bokiem (początkowo na ławeczce) — przygotowanie do wejścia na równoważnię przez przysiad pośredni. Siad bokiem na równoważni na wysokości bioder (z ochroną) i ćwiczenia w siadzie: skłony i skręty głowy, ruchy ramion.

Ćwiczenia zwinności. Doskonalenie przewrotów w przód z marszu i z biegu; przewrót w przód z miejsca, bez pomocy rąk. Na skrzyni przewrót jak w klasie VI. Przygotowanie do przewrotu w tył z postawy, pośrednim siadem z pomocą lub bez pomocy rąk — przejście do leżenia tyłem z jednoczesnym nakryciem się nogami (na materacu). W leżeniu tyłem — ćwiczenia prawidłowego ułożenia rąk do przewrotu w tył z jednoczesnym nakrywaniem się nogami. Mostek z leżenia tyłem.

Dalsze przygotowanie do stania na rękach.

Zwisy i podpory. Na drabinkach: Przysiady zwieszane o ramionach zgiętych z sięganiem równocześnie ręką w dół i prostowaniem drugiej ręki; doskonalenie wstępowania i zstępowania: ze zwisu tyłem — zeskok podmykiem z większej wysokości. Zwis przewrotny tyłem o nogach zgiętych (przywarcie biodrami do drabinki — nie wytrzymywać).

Na tramie: Próby wykonania wymyku. Z podporu — dokładny odmyk. Zwisy postawne jak w klasie VI, lecz na mniejszych wysokościach: dla chłopców postępowanie w tył w półzwisie postawnym poprzek równorącz; dla dziewcząt — zmiany chwytu i postępowanie w tył naprzemiannorącz. Chłopcy: zmiana chwytu w zwisie i postępowanie w bok na małych odległościach, bez precyzji. Postępowanie w tył w zwisie na podudziu. Dziewczęta: zwis leżąc na podudziu.

Na kracie: Przeploty skośne w dół z pomocą nóg.

Na linie: Nauka poprawnego chwytu nogami i przechwytu samymi rękami do wyprostowania rąk i skurczu, w miejscu i z huśtaniem się.

Chód i bieg. Dalsze doskonalenie współpracy ramion w marszu i w biegu, ponadto prawidłowe stawianie stopy (właściwy kierunek w marszu i w biegu).

Rzuty. Doskonalenie rzutów z klasy VI.

Skoki. Skoki wolne. Skoki wzwyż z rozbiegu 3 — 5 kroków, przeszkoda na wysokości kolan z doskokiem na jedną lub na obie nogi z oznaczeniem zarówno miejsca odbicia, jak doskoku. Skok w dal z małego rozbiegu, doskonalenie odbicia, stopniowe zwiększanie rozbiegu. Skok stylem kroczyńskim ponad poprzeczką z wymierzonym rozbiegiem i zwróceniem uwagi na prawidłowy wydech nogi. Skoki: przez skakankę, przez okienko, skoki zajęcze (dalsze wydłużanie).

Skoki mieszane. Przez przyrząd na wysokości kolan przeskok zawrotny o wyprostowanych nogach i zgiętych biodrach (dojście lub dobieg skośny).

Na skrzyni wzdłuż (najwyżej do wysokości pasa) — z wyskoku kuczny skok w przód (jak zajęczy) i zeskok zawrotny o nogach zgiętych.

Na skrzyni wszerz (do pasa) — wyskoki: kłęczny, kuczny, do postawy przez pośredni przysiad i zeskok w głąb.

Z kłękú na skrzyni — zeskok wolny w przód ze współpracą rąk. Skok przez kozła (wysokość przyrzędu dla chłopców — do pasa, dla dziewcząt — do bioder).

III. ĆWICZENIA I UKŁADY MUZYCZNO-RUCHOWE

Tańce narodowe i regionalne

Elementy mazúra. Doskonalenie zwykłego biegu mazurowego, hołubców mazurowych, obrotów z zastosowaniem zakończeń mazurowych. Hołubce w parze „do siebie” i „od siebie”. Łączenie różnych poznanych tematów mazura w układy. Figury mazura towarzyskiego, np. Chusteczka, Trójki w kwadracie, Młynki i krzyżyki.

Elementy kujawiaka. Wprowadzenie II kierunku wirowania: dookoła sali za wskazówką zegara, dookoła swojej osi w lewo. Doskonalenie dwóch poznanych kierunków wirowania i zmiany tych kierunków na hasło lub dowolnie, z przytupywaniem albo bez.

Elementy oberka. Oberek w dwóch kierunkach wirowania. Hołubce pojedyncze na 3 w takcie. Figura „od się”, „do się”. Ludowy oberek z przyśpiewką.

Elementy krakowiaka. Hołubce krakowiaka z wymachami rąk. Obroty z wymachem rąk przy zakończeniu, Cwał z doskokiem na 12 i 16, w przód i bokiem. Łączenie poznanych tematów krakowiaka w układy taneczne. Zestawienie ludowego krakowiaka z przyśpiewką.

Korowody polonezowe. Kilka zasadniczych figur, jak np. przeprowadzenie tancerki na lewą stronę, mostek, formowanie dwuszeremu — przejście dla par — z zastosowaniem wyłącznie kroku marszowego w takcie $\frac{3}{4}$ (bez ugięcia nogi kroczonej). Polonez ludowy — jako przykład z przyśpiewką (np. fragment z Kaczoka).

Elementy tańców regionalnych. Krok polkowy z podskokami i bez podskoków w kierunku wirowania dookoła sali w prawo — dookoła swej osi w lewo. Doskonalenie dwóch kierunków wirowania.

Zastosowanie rytmu z akcentem na „dwa”, np. Krzyżaczok.

Zastosowanie złożonego kroku polkowego z innymi elementami ruchu, jw., np. Kołomyjka, Wrona — gapa. Zastosowanie różnych form walca, np. Walec śląski, Walec kaszubski, Walec wielkopolski. Marsze ze śpiewem.

IV. SPORTY I WYCIECZKI

Lekka atletyka

Biegi. Marszobiegi do 1000 m przeplatane cztero-, pięciokrotnie biegiem na odcinkach 60—70 m. Doskonalenie startu niskiego i podawanie pałeczki w strefie zmiany. Bieg na dystansie 60 m ze startu niskiego; sztafeta 4 x 60 m.

Rzuty. Doskonalenie rzutów piłeczką palantową i ręczną z miejsca, z rozbiegu na odległość i do celu.

Skoki. Doskonalenie skoków w dal i wzwyż na skoczni z opóźnieniem rozbiegu, odbicia i lądowania.

Pływanie

Nurkowanie i pływanie pod wodą. Nauka stylowego pływania „żabką” lub „kraulem”. Przeplnięcie 25 m sposobem dowolnym. Pływanie stojąc. W pływaniu zwroty i obroty. Pływanie z przytrzymywaniem się łodzi lub kajaka. Wskakiwanie do wody z łodzi. Doskonalenie skoku startowego. Skoki na nogi z wysokości około 1,5 m, łańcuch z ćwiczących w wodzie w celu ratowania tonącego, rzucanie liny, koła ratunkowego, podawanie tyczki tonącemu.

Łyżwiarstwo

Jazda w przód ze splecionymi w tył rękami. Jazda w półprzysiadzie i przysiadzie. Jazda krokiem dostawnym. Zwroty w jeździe na obu nogach. Łuki w przód z przekładanki.

Narciarstwo

Zabawy na nartach.

Chody narciarskie. Krok zwykły, krok z odbicia, bezkrok, jednokrok, dwukrok, kroki łączone, krok łyżwowy.

Zjazdy po stoku (w celu doskonalenia szybkości, pewności hamowania, opanowania terenu przez narciarza).

Skoki terenowe (tylko chłopcy): Doskonalenie skoków terenowych ze zjazdu na wprost i w skos stoku z użyciem kijków i bez.

Zatrzymanie jak w klasie VI.

Krystiania od stoku.

Wycieczki. Biegi narciarskie na płaskim dłuższym dystansie z pokonywaniem przeszkód terenowych; wycieczki terenowe w trudniejszych warunkach.

S a n e c z k o w a n i e

Jak w klasie VI z uzyskaniem możliwości terenowych.

Ć w i c z e n i a i g r y t e r e n o w e

Obserwacja i podśluch — jak w klasie VI.

Podchody, patrolowanie, tropienie i zwiady. Harce. Przenoszenie meldunku. Falszywe tropy. Kto biwakował?

Orientowanie się w terenie. Określenie stron świata za pomocą Gwiazdy Polarnej. Czytanie mapy taktycznej, orientowanie się i mierzenie odległości. Marsz na przełaj na odległość do 1,5 km. Ocenianie odległości na oko do 300 m. Mierzenie odległości krokami i zamiana na metry.

Pokonywanie przeszkód terenowych. Czołganie i przechodzenie między drutami kolczastymi. Przejście po kładce ułożonej nad rowem o głębokości powyżej 1 m. Przeskakiwanie przez strumień przy pomocy tyczki.

Biwakowanie. Kwaterowanie na wsi i spanie w stodołach. Wiązanie snopów słomy. Zacieranie śladów po biwakowaniu i obozowaniu.

Doraźna pomoc. Sporządzanie prymitywnych noszy z gałęzi, lasek i przenoszenie rannych.

Wycieczki. Dwie całodzienne i jedna wieczorowa wycieczka dla prowadzenia ćwiczeń i gier terenowych: długość marszu w obie strony łącznie do 12 km, obciążenie plecaka do 4 kg.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU I WYNIKACH NAUCZANIA

1. Zasady prowadzenia grup w klasie VII są takie same jak w klasie VI. W stosunku do dziewcząt, w związku z potrzebą oszczędzania organizmu wchodzącego w okres dojrzewania, należy dobierać ćwiczenia uwzględniające wysiłek związany z ich wykonaniem.

Pracę w klasie VII powinno się oprzeć na odpowiednim i wyrównanym poziomie usprawnienia fizycznego młodzieży. Wprowadzając i ćwicząc na szerszą skalę rzuty, biegi i skoki, należy oprzeć się na wynikach uzyskanych w klasach poprzednich. Dobra postawa nawykowa, swobodnie rozluźnione mięśnie, łatwość koordynowania ruchów i zdolność samokontroli mają dać podstawę do dalszej racjonalnej pracy.

Z uwagi na to, że niektóre ćwiczenia gimnastyczne i sportowe oraz gry muszą być prowadzone w zespołach mniejszych, powinniśmy w coraz szerszym zakresie powierzać czynności zastępcze uczniom. Na te czynności złożą się: ochrona przy niektórych ćwiczeniach gimnastycznych i sportowych, przygotowanie boisk do gier, prowadzenie opanowanych już gier, pomocnicze funkcje na wycieczkach i przy grach terenowych. Do czynności tych należy przygotowywać młodzież starannie i planowo, dobierając na pomocników jednostki zdyscyplinowane, o dużym poczuciu odpowiedzialności.

Dążąc do wyrobienia nawyku stałego uprawiania ćwiczeń ruchowych, zamiłowania do sportu, wycieczek i obcowania z przyrodą, należy rozwijać w młodzieży aktywność, samodzielność, zaradność oraz umiejętność pracy zespołowej. Życie się młodzieży w kołach sportowych i zespołach wędrownych powinno stworzyć zadatek samorzutnego po opuszczeniu szkoły kontynuowania ćwiczeń w organizacjach, związkach i zespołach pozaszkolnych. Wyniesione ze szkoły nawyki powinny stać się dla młodzieży podwaliną dalszych zabiegów o zachowanie zdrowia i sprawności fizycznej, zgodnie z wymaganiami higieny pracy i odpoczynku.

2. Posługując się nadal w szerokim zakresie zabawami i grami ruchowymi w różnych typach lekcji, należy doskonalić dwie wybrane gry drużynowe lub sportowe z materiału dla klasy VI — VII z dążeniem do opanowania ich przez wszystkich uczniów. Grający powinni umieć stale przestrzegać przepisy gry i wykazać się umiejętnością przygotowania i wyznaczania boisk do gier.

3. W zakresie ćwiczeń porządkowych młodzież powinna swobodnie wykonywać wszelkie zbiórki, zwroty w marszu oraz umieć formować kolumnę ćwiczebną w marszu z zachowaniem odstępów i krycia.

4. W zakresie ćwiczeń kształtujących i użytkowych należy doprowadzić do opanowania przez młodzież następujących umiejętności:

- w staniu poprawny wznos ramion wzwyż w skos,
- prawidłowe uwypuklenie klatki piersiowej w leżeniu tyłem,
- poprawne wykonywanie wymachów nóg w kierunkach głównych z zachowaniem pełnej obszerności ruchu i rozluźnienia mięśni,
- przechodzenie po równoważni na wysokości bioder z przekraczaniem przeszkody.

LITERATURA POMOCNICZA DLA NAUCZYCIELA

Pod red. P. Rudik. *Wychowanie fizyczne uczniów klas V — VII*

A. Kalinowski: *Gimnastyka chłopców*

M. Szymańska, S. Zelent: *Gimnastyka podstawowa dziewcząt*

M. Trześniowski: *O wychowaniu fizycznym dzieci i młodzieży*

M. Krawczyk: *Gry drużynowe w szkole podstawowej*

Poradnik dla nauczycieli wychowania fizycznego. Praca zbiorowa pod red. M. Niewiadomskiego

L. Denisiuk i A. Kalinowski: *Podstawy teorii i metodyki wychowania fizycznego.* Materiały pomocnicze dla nauczycieli wychowania fizycznego oraz uczniów zakładów kształcenia nauczycieli

A. Kalinowski: *Wycieczki, atletyka i gry terenowe*

K. Trzeźniowski: *Gry i zabawy ruchowe.*

A. Kalinowski: *Nauka pływania dzieci*

Wychowanie Fizyczne w Szkole — czasopismo dla nauczycieli

SPIS TREŚCI

Zarządzenie Ministra Oświaty ; ; ; ;	3
--	---

CZĘŚĆ PIERWSZA

Wstęp	7
Plany nauczania	10

CZĘŚĆ DRUGA

Program nauczania dla klas I—IV

Uwagi wstępne	21
Klasa I	32
Klasa II	57
Klasa III	82
Klasa IV	113

CZĘŚĆ TRZECIA

Program nauczania dla klas V—VII

Uwagi wstępne ; ; ; ;	163
Język polski	164
Język rosyjski	217
Język angielski, francuski i niemiecki	234
Historia	264
Biologia	291
Geografia	314
Matematyka	329
Fizyka	347
Chemia ;	364
Rysunek	373
Praca ręczna	393
Śpiew	399
Wychowanie fizyczne	417

CHITRA

